

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**DOĞAL KAYNAK ZENGİNLİĞİ/YOKSUNLUĞU İLE EKONOMİK
BÜYÜME İLİŞKİSİNDE BEŞERİ SERMAYENİN, KURUMSAL
KALİTENİN VE KÜRESELLEŞMENİN ROLÜ**

Azizullah FAIZI

DOKTORA TEZİ

Danışman: Doç. Dr. Mehmet Zeki AK

HAZİRAN - 2025

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**DOĞAL KAYNAK ZENGİNLİĞİ/YOKSUNLUĞU İLE
EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNDE BEŞERİ
SERMAYENİN, KURUMSAL KALİTENİN VE
KÜRESELLEŞMENİN ROLÜ**

DOKTORA TEZİ

Azizullah FAIZI

Enstitü Anabilim Dalı: İktisat

**“Bu tez 11/06/2025 tarihinde yüz yüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Prof. Dr. M. Kemal AYDIN	Başarılı
Prof. Dr. Ayhan ORHAN	Başarılı
Doç. Dr. Mehmet Zeki AK	Başarılı
Doç. Dr. Cihan Selek ÖZ	Başarılı
Doç. Dr. Ahmet KAMACI	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Azizullah FAIZI

11/06/2025

ÖN SÖZ

Öncelikle, doktora sürecim boyunca bana yol gösteren, sürekli desteğini esirgemeyen ve kıymetli önerileriyle çalışmamın niteliğini artıran danışmanım Doç. Dr. Mehmet Zeki AK'a en içten teşekkürlerimi sunuyorum.

Ayrıca, tez jürimde yer alan Prof. Dr. Mustafa Kemal Aydın ve Doç. Dr. Cihan Selek Öz'e yapıcı eleştirileri, teşvik edici yaklaşımları ve değerli katkıları için teşekkür ederim. Verdikleri geri bildirimler, çalışmamın gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

Ayrıca tezimin metodoloji bölümünde bana önemli katkılarda bulunan ve ortak danışmanım olarak sürece değerli rehberliğiyle destek veren Doç. Dr. Shabeer Khan'a teşekkür ederim.

Sevgili eşim ve çocuklarıma, bu süreçte gösterdikleri sabır, fedakârlık ve sevgileri için gönülden teşekkür ediyorum. Onların desteği, bu zorlu yolculukta en büyük motivasyon kaynağım olmuştur.

Son olarak, hayatım boyunca yanımda olan, dualarıyla ve inançlarıyla beni her zaman destekleyen Annem ve rahmetli Babama en derin şükranlarımı sunuyorum.

Azizullah FAIZI

11/06/2025

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
TABLO LİSTESİ.....	vi
ŞEKİL LİSTESİ	vii
GRAFİK LİSTESİ.....	viii
HARİTA LİSTESİ.....	ix
ÖZET	x
ABSTRACT	xi

GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: DOĞAL KAYNAKLAR VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN TEORİK TEMELLERİ	12
1.1. 1980 Öncesi Teoriler: Doğal Kaynak Nimeti.....	12
1.1.1. Kaynak Temelli Büyümenin Tarihsel Kökenleri	13
1.1.2. Birinci Küreselleşme Döneminde Ekonomik Büyümeyi Açıklayan Teorik Yaklaşımlar	15
1.1.2.1. Hammadde Teorisi (Staple Theory).....	16
1.1.2.2. Singer-Prebisch Hipotezi	19
1.2. Kaynak Laneti Hipotezi.....	21
1.3. Matsuyama Modeli ve Kaynak Laneti.....	25
1.3.1. Kapalı Ekonomide Dengeler	26
1.3.2. Açık Ekonomide Dinamikler.....	27
1.4. Kaynak Laneti Mekanizmaları/Kanalları	28
1.4.1. Ekonomik Kanallar.....	29
1.4.1.1. Hollanda Hastalığı	30
1.4.1.2. Dünya Emtia Fiyatlarında Eğilimler	32
1.4.1.3. Doğal Kaynak/Emtia Fiyatlarının Oynaklığı	33
1.4.1.4. Beşeri Sermaye yetersizlikleri	35
1.4.2. Politik Kanallar.....	36
1.4.2.1. Rant-Kollama Davranışı	36
1.4.2.2. Düşük Kurumsal Kalite.....	38
1.4.2.3. Yolsuzluk	41

1.4.2.4. İç Savaş/Çatışma	43
1.5. Doğal Kaynakların Tanımlanması ve Sınıflandırılması	46
1.5.1. Doğal Kaynakların Tanımlanması ve Temel Özellikleri.....	46
1.5.2. Kaynak Bolluğu ve Kaynak Bağımlılığının Sınıflandırılması	48
2. BÖLÜM: DOĞAL KAYNAKLAR VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİ	
ÜZERİNE YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR.....	52
2.1. Doğal Kaynaklar ile Ekonomik Büyüme Arasında Negatif Bir İlişki Bulan	
Çalışmalar (Kaynak Laneti).....	52
2.2. Doğal Kaynaklar ile Ekonomik Büyüme Arasında Pozitif İlişki Bulan Çalışmalar	
(Kaynak Nimeti).....	59
2.3. Doğal kaynakların Ekonomik Büyüme ve Beşeri sermaye Üzerine Etkilerini Ele	
Alan Çalışmalar	65
2.3. Doğal Kaynakların Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Kalite Üzerine Etkilerini Ele	
Alan Çalışmalar	69
2.4. Doğal kaynaklar ile Ekonomik Büyüme İlişkisinde Küreselleşmenin Rolünü Ele	
Alan Çalışmalar	78
3. BÖLÜM: METODOLOJİ	81
3.1. Veriler ve Ülkelerin Sınıflandırılması	81
3.1.1. Değişkenlerin Tanımlanması.....	82
3.1.1.1. Ekonomik Büyüme	82
3.1.1.2. Doğal Kaynaklar	83
3.1.1.3. Beşeri Sermaye	85
3.1.1.4. Kurumsal Kalite	86
3.1.1.5. Küreselleşme Endeksi	88
3.1.1.6. Kontrol Değişkenleri.....	90
3.1.2. Gelir Düzeyine Göre Ülkelerin Sınıflandırılması: Gelişmiş ve Gelişmekte	
Olan Ekonomiler	91
3.1.3. Kaynak Zengini ve Kaynak Fakiri Sınıflandırması.....	93
3.2. Modellerin Belirlenmesi	100
3.2.1. Tüm Örneklem İçin	102
3.2.2. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Analiz: Model 2–4.....	104
3.3. Ekonometrik Metodoloji.....	107

3.3.1. Yatay Kesit Bağımlılık Testi	108
3.3.2. Panel Birim Kök Testleri	110
3.3.3. Momentler Kantil Regresyon Yöntemi (MMQR)	112
4. BÖLÜM: AMPİRİK BULGULAR	118
4.1. Tanımlayıcı İstatistikler	118
4.2. Korelasyon Matrisi	121
4.3. Çoklu Doğrusal Bağlantılı Test Sonuçları	122
4.4. Eğim Heterojenliği Test Sonuçları	123
4.5. Yatay kesit Bağımlılık Test Sonuçları	123
4.6. Panel Birim Kök Test Sonuçları	125
4.7. Panel Kantil Regresyon Sonuçları	126
4.7.1. Tüm Örneklem için Tahmin Sonuçları	127
4.7.2. Alt Örneklem için Tahmin Sonuçları: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler	131
4.7.2.1. Kaynak-Büyüme İlişkisinde Beşeri Sermayenin Rolü	131
4.7.2.2. Kaynaklar-Büyüme İlişkisinde Kurumsal Kalitenin Rolü	135
4.7.2.3. Kaynaklar-Büyüme İlişkisinde Küreselleşmenin Rolü	141
4.8. Dayanıklılık Tahmin Sonuçları: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler	144
4.8.1. Dayanıklılık Tahmin Sonuçları: Kurumsal Kalitenin Rolü	147
4.8.2. Dayanıklılık Tahmin Sonuçları: Küreselleşmenin Rolü	149
4.9. Bulguların Tartışılması ve Değerlendirilmesi	151
SONUÇ	160
KAYNAKÇA	170
EK	191
ÖZ GEÇMİŞ	194

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AMG	: Artırılmış Ortalama Grup
ARDL	: Otoregresif dağıtılmış gecikme
CADF	: Yatay Kesit Artırılmış Dickey-Fuller
CD	: Yatay Kesit Bağımlılık Testi
CIPS	: Yatay Kesit Im-Pesaran-Shin
CS-ARDL	: Kesitsel Otoregresif Dağıtılmış Gecikmeler
CUP-BC	: Sürekli Güncellenen Önyargı Düzeltmeli
CUP-FM	: Sürekli Güncellenen Tam Değiştirilmiş
DOLS	: Dinamik OLS
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
ECM	: Hata Düzeltme Modeli
FE	: Sabit Etkiler
FGLS	: Uygulanabilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler
FMOLS	: Tamamen Değiştirilmiş OLS
GMM	: Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
Havuz. OLS	: Havuzlanmış OLS (Pooled OLS)
HDI	: İnsani Kalkınma Endeksi
IMF	: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
MENA	: Orta Doğu ve Kuzey Afrika
MMQR	: Momentler Kantil Regresyon Yöntemi
NARDL	: Doğrusal Olmayan Otoregresif Dağıtılmış Gecikmeler
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development)
OLS	: Sıradan En Küçük Kareler
PCA	: Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis)

PMG	: Havuzlanmış Ortalama Grup
PSTR	: Panel Düzgün Geçiş Regresyon
PVAR	: Panel Vektör Otoregresif
RE	: Rassal Etkiler
VECM	: Vektör Hata Düzeltme Modeli
WDI	: Dünya Kalkınma Göstergeleri
WGI	: Dünya Geneli Yönetişim Göstergeleri

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Doğal Kaynak Bağımlılığını ve Bolluğunu Ölçmek için Yaygın Olarak Kullanılan Göstergeler.	51
Tablo 2: Kurumsal Kalite Korelasyon Matrisi	88
Tablo 3: Değişkenlerin Tanımlanması ve Veri Kaynakları	91
Tablo 4: Kişi Başına Düşen GSMH'ye Göre Ülkelerin Sınıflandırılması	93
Tablo 5: Kaynak Zengini Ülkelerin Listesi	97
Tablo 6: Kaynak Fakiri Ülkelerin Listesi	100
Tablo 7: Tüm Örneklem İçin Tanımlayıcı İstatistikler	119
Tablo 8: Gelişmiş Ülkeler Örneklem İçin Tanımlayıcı İstatistikler	120
Tablo 9: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneklem İçin Tanımlayıcı İstatistikler	121
Tablo 10: Korelasyon Matrisi	122
Tablo 11: Çoklu Doğrusal Bağlantılı Test Sonuçları	123
Tablo 12: Eğitim Heterojenliği Testi Sonucu	123
Tablo 13: Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları	124
Tablo 14: CIPS Panel Birim Kök Test Sonuçları	126
Tablo 15: CADF Panel Birim Kök Test Sonuçları	126
Tablo 16: Hausman Test Sonuçları	128
Tablo 17: Tüm Örneklem için Tahmin Sonuçları; MMQR, Sabit Etki, Havuz.-OLS.	130
Tablo 18: MMQR Tahminlerinin Sonuçları; Model 2: Beşeri Sermayenin Rolü	135
Tablo 19: MMQR Tahmin Sonuçları; Model 3: Kurumsal Kalitenin Rolü	140
Tablo 20: MMQR Tahmin Sonuçları; Model 4: Küreselleşmenin Rolü	144
Tablo 21: Dayanıklılık Tahmin Sonuçları; Model 2: Beşeri Sermayenin Rolü	146
Tablo 22: Dayanıklılık Tahmin Sonuçları; Model 3: Kurumsal Kalitenin Rolü	149
Tablo 23: Dayanıklılık Tahmin Sonuçları; Model 4: Küreselleşmenin Rolü	151

ŞEKİL LİSTESİ

- Şekil 1:** Doğal Kaynakların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri: Beşeri Sermaye, Kurumsal Kalite ve Küreselleşmenin Rolü 101
- Şekil 2:** Modellerin Farklı Örneklem Gruplarına Göre Sınıflandırılması 102

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Kaynak Patlamaları ve Ekonomik Büyüme.....	24
Grafik 2: 1996-2020 Yılları Arasında Tüm Örneklem, Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Kişi Başına Düşen GSYH (ABD doları)	83
Grafik 3: (a) Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kişi Başına Düşen Reel GSYİH (ABD doları), Kaynak Zengini ve Kaynak Fakiri Ülkelere Göre Kategorize Edilmiştir. (b) Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçinde Kaynak Zengini ve Kaynak Fakiri Ülkeleri Karşılaştırarak Doğal Kaynak Rantlarının GSYİH İçindeki Payı (%)	85
Grafik 4: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Beşeri Sermaye Endeksi	86
Grafik 5: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Farklı Kurumsal Kalite Göstergelerine Göre Puanları.....	87
Grafik 6: Küreselleşme Endeksinin Tüm Örneklem, Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Eğilimi (1996-2020).....	89
Grafik 7: Değişkenlerin Dağılım Grafiği	114
Grafik 8: Dağılım Grafiği Matrisi	120

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Kaynak Zengini (Yeşil) ve Kaynak Fakiri (Mavi).....	94

ÖZET	
Başlık: Doğal Kaynak Zenginliği/Yoksunluğu ile Ekonomik Büyüme İlişkisinde Beşeri Sermayenin, Kurumsal Kalitenin ve Küreselleşmenin Rolü	
Yazar: Azizullah FAIZI	
Danışman: Doç. Dr. Mehmet Zeki AK	
Kabul Tarihi: 11/06/2025	Sayfa Sayısı: xi (ön kısım) + 190 (ana kısım) + 3 (ek)
Doğal kaynak zenginliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için önemli bir tartışma konusudur. Bu çalışma, 1996-2020 yılları arasında 143 ülkeyi kapsayan geniş bir veri seti kullanarak doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemektedir. Ayrıca, beşerî sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin bu etkilerdeki moderatör rollerini analiz etmektedir. Araştırma, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılıkları belirginleştirmek amacıyla iki ayrı örneklem grubu üzerinden gerçekleştirilmiştir. Çalışma, Momentler Kantil Regresyonu (MMQR) yöntemini kullanmakta ve sonuçların güvenilirliğini artırmak amacıyla Sabit Etkiler ve Havuzlanmış En Küçük Kareler (OLS) modellerini uygulamaktadır. Elde edilen bulgular, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin ülkelerin kalkınma düzeyine bağlı olarak değiştiğini göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde doğal kaynakların büyümeye olumlu katkı sağladığı görülürken, gelişmekte olan ülkelerde “kaynak laneti” olarak bilinen olgunun yaygın olduğu ve doğal kaynakların ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği gözlemlenmiştir. Ancak, beşerî sermaye ve kurumsal kalitedeki gelişmelerin bu olumsuz etkileri azaltabileceği hatta tersine çevirebileceği görülmüştür. Ayrıca, küreselleşmenin kaynak-büyüme ilişkisi üzerindeki etkisi, gelişmiş ülkelerde kaynakların büyümeye olan katkısını artırırken, gelişmekte olan ülkelerde kaynak bağımlılığının olumsuz etkilerini derinleştirebilmektedir. Bulgular, gelişmekte olan ülkelerde eğitime ve yenilikçi sektörlere yapılan yatırımların, kaynak bağımlılığının olumsuz etkilerini hafifletmektedir. Bu çalışma, doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyümeye katkısını artırmak için uzun dönemli politikaların önemine dikkat çekmektedir.	
Anahtar Kelimeler: Doğal Kaynak, Ekonomik Büyüme, Beşeri Sermaye, Kurumsal Kalite, Küreselleşme	

ABSTRACT	
Title of Thesis: The Role of Human Capital, Institutional Quality and Globalization in the Relationship between Natural Resource Wealth / Scarcity and Economic Growth	
Author of Thesis: Azizullah FAIZI	
Supervisor: Assoc. Prof. Mehmet Zeki AK	
Accepted Date: 11/06/2025	Number of Pages: xi (pre text) + 190 (main body) + 3 (add)
The relationship between natural resource abundance and economic growth remains a significant subject of debate for both developed and developing countries. This study examines the impact of natural resources on economic growth using a comprehensive dataset covering 143 countries over the period 1996–2020. It also analyzes the moderating roles of human capital, institutional quality, and globalization in this relationship. To highlight the differences between developed and developing countries, the analysis is conducted on two separate sample groups. The study employs the Method of Moments Quantile Regression (MMQR) and applies Fixed Effects and Pooled OLS models to ensure the robustness of the results. The findings reveal that the effects of natural resources on economic growth vary depending on the level of development of a country. In developed countries, natural resources contribute positively to growth, whereas in developing countries, the phenomenon known as the "resource curse" is prevalent, where natural resources negatively affect economic growth. However, improvements in human capital and institutional quality are found to mitigate or even reverse these adverse effects. Moreover, the impact of globalization on the resource-growth relationship enhances the contribution of natural resources to growth in developed countries, while it can exacerbate the negative effects of resource dependence in developing countries. These findings emphasize that investments in education and innovative sectors in developing countries can alleviate the adverse impacts of resource dependence. The study highlights the importance of long-term policies to maximize the contribution of natural resource wealth to economic growth.	
Keywords: Natural Resources, Economic Growth, Human Capital, Institutional Quality, Globalization	

GİRİŞ

Ekonomik büyüme, modern ekonomik düşüncenin merkezinde yer alan ve toplumların refahını artırmayı amaçlayan önemli bir kavramdır. Sanayi Devrimi, ekonomik büyüme kavramının modern anlamda şekillenmeye başladığı dönemdir. Sanayi Devrimi'nde buhar gücü, makineleşme ve fabrika sistemi gibi teknolojik yenilikler, üretim kapasitesinde büyük bir artışa yol açmıştır. Bu gelişmeler, ekonomik büyümenin servet birikimi ve üretim artışıyla ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Ekonomik büyüme, özellikle Sanayi Devrimi'nde, “bir ülkenin servetinin zaman içinde artması” olarak tanımlanmıştır. Bu tanım çerçevesinde, sanayi devrimi sürecinde ülkelerin zenginleşme nedenlerinden ziyade, “ülkelerin zenginliğinin kaynakları nelerdir?” sorusu üzerinde durulmuştur.

Bu dönemde klasik iktisatçılar, iktisadi büyümenin temel nedenleri olarak üretim faktörlerinin miktarındaki artış ve verimlilikteki iyileşmelere dikkat çekmişlerdir. Bu düşünürler, iktisadi büyümeyi; başta emek ve sermaye olmak üzere, girdilerin miktarındaki artıştan, bu girdilerin daha etkin kullanılmasından ya da girdilerin bileşiminin iyileşmesinden kaynaklanan bir süreç olarak değerlendirmiştir. Klasik iktisatçılar arasında, toprak, emek, fiziki ve beşeri sermaye gibi girdilerin miktarındaki artış ve bu girdilerin daha verimli kullanılmasını sağlayan teknolojik ilerlemelerin, iktisadi büyümenin temel kaynakları olduğu konusunda genel bir görüş birliği oluşmuştur.

Büyümenin, girdi miktarındaki artıştan mı yoksa girdilerin etkin kullanımından kaynaklanan verimlilik artışlarından mı kaynaklandığı sorusu, büyümenin kaynaklarına dair tartışmaların merkezini oluşturmuştur. Özellikle sanayi devrimi döneminde, nicelik artışına verilen önem, mal ve hizmet üretimi ile insan refahının artmasının, girdilerin miktarındaki ve verimlilikteki artışa bağlı olduğunu düşündürmüştür (Barbier, 2019, s. 11).

Ekonomik büyümenin ve ülkeler arasındaki büyüme farklarının nedenlerini açıklamaya yönelik geleneksel yaklaşımlar, doğal kaynakları ekonomik büyümenin temel itici güçlerinden biri olarak görmüş, ancak kaynak kıtlığı ve verimlilik sorunları gibi sınırlayıcı faktörleri de vurgulamıştır.

20. yüzyılda, Keynesyen ve Neo-Klasik büyüme teorileri, ekonomik büyümenin dinamiklerini detaylı bir şekilde incelemiştir. Özellikle Neo-Klasik Büyüme Modeli,

uzun vadeli büyümede teknolojik ilerlemenin kritik rolünü vurgulamıştır. Bu dönemde, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, daha çok kaynakların verimli kullanımı ve teknolojik adaptasyon bağlamında ele alınmıştır.

Doğal kaynakların, bir ekonomideki üretim ve büyümenin önemli bir parçası olduğu görüşü hem geleneksel hem de modern yaklaşımlar arasında genel kabul gördü. Doğal kaynakların arzı, ekonomik büyümenin belirleyici faktörlerinden biri olarak kabul edildi. Bu bakış açısına göre, doğal kaynakların üretken ve verimli faaliyetlerde kullanılması, üretim sürecinde değer yaratılmasına katkıda bulunur. Doğal kaynakların miktarı ve kullanılabilirliği, ekonomik büyüme oranını doğrudan etkiler. Yeni doğal kaynakların keşfi, bir ülkenin üretim kapasitesini artırarak ekonomisini güçlendirebilir. Bu nedenle, doğal kaynaklar ulusal refahın, gücün ve zenginliğin temeli olarak görülmüştür. Hem ekonomi teorisi hem de tarihsel örnekler, bir ülkenin zengin doğal kaynaklara sahip olmasının ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisini destekledi (Aljarallah ve Angus, 2020, s. 1).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, ekonomik büyümenin karakteri ve kaynaklarına ilişkin yaklaşımlarda önemli bir değişim yaşandı. Bu dönemde, büyümenin kaynaklarını açıklamak için niceliksel faktörlerden ziyade niteliksel faktörlere odaklanıldı. Yatırım, teknoloji, fiziki ve beşeri sermaye birikimi, büyümenin temel itici güçleri olarak kabul edildi. Bunun yanında, ülkelerin coğrafi konumları, dış ticaret entegrasyonu, kültürel yapıları, karar alıcıların davranışları ve kurumsal yapılarının da büyüme sürecinde önemli bir rol oynadığı ileri sürüldü.

Bu dönemde hızla gelişen yeni bir görüş, iktisadi büyümenin nedenlerini açıklarken "yakın nedenler" ile "nihai nedenler" arasında bir ayrım yaptı.¹ Bu ayrıma göre, iktisadi büyümenin nihai nedenleri, içinde bulunulan ekonomik, toplumsal ve siyasal ortamlarla ilişkilendirildi. Bu bağlamda, ekonomik, sosyal ve politik kurumların, ülkelerin ekonomik büyümesini açıklamadaki rolüne giderek daha fazla vurgu yapıldı. Kurumsal yapıların güçlü olması, büyüme sürecini destekleyen kritik bir faktör olarak öne çıktı.

Bu yaklaşım, büyümenin sadece fiziki sermaye ve teknolojik ilerlemeyle değil, aynı zamanda kurumsal kalite ve toplumsal dinamiklerle de yakından ilişkili olduğunu ortaya

---

¹ Yakın nedenler (Proximate Causes): Büyümeyi doğrudan etkileyen ve ölçülebilir faktörler (fiziki sermaye, beşeri sermaye, teknoloji). Nihai nedenler (Fundamental Causes): Büyümenin temelinde yatan ve yakın nedenleri şekillendiren faktörler (kurumlar, coğrafya, kültür, politikalar).

koydu. Böylece, ekonomik büyümenin daha kapsamlı ve çok boyutlu bir şekilde analiz edilmesi gerektiği anlaşıldı.

1960 yıllara kadar, kaynak zenginliğinin ekonomik büyüme üzerindeki rolüne ilişkin baskın inanç, zengin doğal kaynaklara sahip olmanın ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu yönündeydi. Ancak, doğal kaynakların varlığı ve büyüme arasındaki ilişki “büyüme konusunda dikkate alınması gereken en önemli değişkenlerin kurumsal kalite ve politik faktörler olduğunu” fikrinin yaygınlaşması ile sorgulanmaya başladı.

Doğal kaynak zenginliği ile büyüme arasındaki ilişkiye dair yeni değerlendirmeler, kaynak zengini ülkelerin kaynak fakiri ülkelere göre daha yavaş ekonomik büyüme gösterdiğini ortaya koydu. Bu noktadan itibaren bu ilişkinin yönü üzerine yapılan tartışmalarda, birbirine zıt iki yaklaşım ortaya çıktı. Bir tarafta zengin doğal kaynakların ekonomik büyümeyi desteklediğine düşünenler, diğer tarafta ise zengin doğal kaynakların ekonomik büyümeyi engellediğini savunanlar. Birinci yaklaşımı savunanlar, zengin doğal kaynak donanımı ülke ekonomisi için bir nimet (blessing) olarak değerlendirilirken, ikinci yaklaşımı savunanlar ise bir lanet (curse) olarak gördü.

Bu şüpheli bakış açısı, Corden ve Neary (1982) ile Corden (1984) tarafından geliştirilen Hollanda Hastalığı kavramının ortaya çıkışıyla daha da güçlenmiştir. Bu kavram, doğal kaynak gelirlerindeki ani artışın, diğer ekonomik sektörlerdeki büyümeyi dolaylı olarak engelleyebileceğini öne sürmektedir. İlk olarak Hollanda’da doğalgaz keşfinin ardından gözlemlenen bu durum, emek ve sermayenin imalat sanayisinden kaynak sektörüne kaymasına neden olmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu kaynakların yeniden tahsisi, imalat sanayisinin zayıflamasına ve ülkenin ihracat piyasalarındaki rekabet avantajının azalmasına yol açmıştır. Bu çerçevede Auty (1993) ile Sachs ve Warner (1995), doğal kaynak zenginliğine sahip ülkelerin kaynak fakiri ülkelere kıyasla genellikle daha düşük ekonomik performans sergilediklerini ileri sürerek "kaynak laneti" (resource curse) paradoksunu ortaya koymuşlardır. Bu yaklaşıma göre, doğal kaynak bolluğu ekonomik büyümeyi teşvik etmek yerine engelleyici bir faktör olabilmektedir. Bununla birlikte, doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki akademik çevrelerde tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir. Nitekim bazı çalışmalar, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkilerini vurgulayarak "kaynak nimeti" (resource blessing) hipotezini desteklemektedir (Brunnschweiler, 2008; Cavalcanti vd., 2011; Fubara vd., 2019; Redmond ve Nasir, 2020; Shahbaz, vd., 2019). Öte yandan, diğer araştırmalar

kaynak laneti hipotezini doğrulayan bulgular ortaya koyarak doğal kaynak bolluğunun ekonomik kalkınma üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini göstermektedir (Gerelmaa ve Kotani, 2016; Papyrakis ve Gerlagh, 2004; Tiba ve Frikha, 2020).

Kaynak lanetini tetikleyen mekanizmalar hem ekonomik hem de politik açıdan incelenebilir. Ekonomik faktörler arasında Hollanda hastalığı (Corden ve Neary, 1982), emtia fiyatlarındaki dalgalanmalar (Davis ve Tilton, 2005) ve yetersiz beşeri sermaye gelişimi (Gylfason, 2001) öne çıkmaktadır. Politik faktörler ise yolsuzluk (Bhattacharyya ve Hodler, 2010), rant kollama davranışı (Lam ve Wantchekon, 2003) ve kurumsal zayıflıklar (Mehlum vd., 2006) gibi unsurları içermektedir. Bu etkenler, kaynak zengini ülkelerde sürdürülebilir ekonomik büyümenin önünde engel oluşturmaktadır.

Ekonomik açıdan kaynak lanetini şiddetlendiren temel sorunlardan biri, beşeri sermayeye yeterince yatırım yapılmamasıdır. Bu durum, üretkenliği düşürmekte ve ekonomik çeşitlenmeyi zorlaştırmaktadır. Beşeri sermaye; beceri, eğitim, bilgi ve iş deneyimini kapsayan kritik bir kavramdır (Barro ve Lee, 2013; Schultz, 1961). Eğitim seviyesinin yükselmesi, doğal kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda kaynak çıkarımına olan bağımlılığı azaltarak ekonomik çeşitliliği artırır. Beşeri sermayenin gelişmiş olması, ülkelerin kaynak bağımlılığını azaltmalarına yardımcı olabilir.

Bravo-Ortega ve Gregorio (2005), yüksek beceri düzeyine sahip iş gücünün ekonomik büyümeyi teşvik ettiğini ve kaynak lanetini hafiflettiğini savunmaktadır. Benzer şekilde, Gylfason (2001), beşeri sermayenin doğal kaynakların etkisini hafifletmede önemli bir faktör olduğunu vurgulamıştır. Eğitim ve beceri gelişimi, kaynak bağımlılığını azaltarak ekonomik çeşitlenmeyi destekler. Buna karşın, beşeri sermayeye yeterli yatırım yapmayan ülkeler, kaynak bağımlılığından sanayiye dayalı ekonomilere geçişte zorluk yaşamaktadır. Finlandiya ve Güney Kore örnekleri, beşeri sermayenin dönüştürücü etkisini göstermektedir. Bu ülkeler, kaynak bazlı ekonomilerden ihracata dayalı üretim ekonomilerine başarılı bir şekilde geçiş yapmıştır (Zallé, 2019).

Politik açıdan değerlendirildiğinde, kurumsal zayıflıklar kaynak lanetini tetikleyen önemli mekanizmalardan biridir. Bu zayıflıklar; yolsuzluk, siyasi istikrarsızlık, hukukun üstünlüğünün yetersizliği, şeffaflık ve hesap verebilirlik eksikliği ile etkisiz yönetişime yol açmaktadır. Kurumlar, ekonomik ilerlemenin temel itici güçlerinden biri olarak kabul

edilmektedir (Acemoglu ve Robinson, 2008). Ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını büyük ölçüde kurumsal kalite belirlemektedir (Acemoglu, 2009).

Kurumsal kalite ile kaynak odaklı büyüme arasındaki ilişki ise karmaşıktır. Bazı araştırmacılar, güçlü kurumların kaynak bolluğunun olumsuz etkilerini hafiflettiğini savunurken, diğerleri zayıf kurumların bu etkileri şiddetlendirdiğini öne sürmektedir. Kurumsal çerçeve, kaynak gelirlerinin ekonomik refaha mı yoksa kaynak lanetinin derinleşmesine mi yol açacağını belirlemede kritik bir rol oynamaktadır (Mehlum vd., 2006; Arezki ve Van Der Ploeg, 2007; Sarmidi vd., 2014). Literatürde, Acemoglu ve Robinson (2012), kurumsal kalitenin doğal kaynakların ekonomik büyümeye etkisini belirlemede kritik bir rol oynadığını savunmuştur. Güçlü kurumlar, kaynak gelirlerinin verimli kullanımını sağlayarak kaynak lanetini önleyebilir. Ayrıca, kamu politikalarını çarpıtabilecek rant kollama davranışlarını önleyerek yolsuzluk riskini azaltır (Vicente, 2010).

Sala-i-Martin ve Subramanian (2012), ekonomik büyümenin önündeki temel engelin Hollanda hastalığından ziyade kurumsal erozyon olduğunu öne sürmektedir. Buna karşılık, güçlü kurumlara sahip ülkeler, kaynak zenginliğini sürdürülebilir refaha dönüştürebilmektedir. Örneğin, Norveç ve Şili, doğal kaynaklarını etkin bir şekilde yönetmiş ve kurumsal kalitelerini koruyarak kaynak lanetinden kaçınmayı başarmıştır (Havro ve Santiso, 2011). Benzer şekilde, Lane ve Tornell (1996), güçlü kurumların kaynak zenginliğini sürdürülebilir ekonomik büyümeye dönüştürme potansiyeline dikkat çekmektedir.

Kaynak laneti ve bu olgunun ortaya çıkışını veya hafifletilmesini sağlayan mekanizmalar, literatürde henüz net bir şekilde açıklığa kavuşturulamamıştır. Özellikle beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin rollerine odaklanarak, farklı gelişmişlik düzeylerindeki ülkelerde kaynak-büyüme ilişkisini inceleyen çalışmalar oldukça sınırlıdır. Kaynak zenginliğinin, ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak nasıl farklı ekonomik etkiler yarattığı konusunda önemli bir bilgi boşluğu bulunmaktadır. Bu çalışma, doğal kaynakların ekonomik performans üzerindeki etkilerini, beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşme faktörlerinin etkileşimi bağlamında hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler özelinde analiz ederek literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda, kaynak zenginliğinin ekonomik büyüme üzerindeki

etkilerinin daha kapsamlı ve derinlemesine anlaşılmasına katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Bu amacı gerçekleştirmek için, çalışmada beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşme değişkenleri merkezi bir rol oynamaktadır. Kişi başına düşen GSYH'nin daha yüksek olduğu gelişmiş ülkeler, genellikle beşeri sermayeye yatırım yapma ve kurumsal çerçeveleri güçlendirme konusunda daha fazla kapasiteye sahiptir. Beşeri sermayeye yapılan artan yatırımlar, iş gücü verimliliğini ve beceri gelişimini artırarak, doğal kaynak dışındaki sektörleri desteklemekte ve ekonomik çeşitlenmeyi teşvik etmektedir. Bu unsurlar, sürdürülebilir ekonomik büyümenin temel itici güçlerini oluşturmaktadır. Ayrıca, gelişmiş ülkelerdeki hükümetler, mülkiyet haklarının korunması, yolsuzlukla mücadele ve hukukun üstünlüğünün uygulanması yoluyla kurumsal kaliteyi güçlendirme konusunda daha iyi bir donanıma sahiptir. Bu güçlü kurumsal yapılar, rant kollama davranışlarını azaltır, kaynakların kötü yönetimini önler ve şeffaflık ile hesap verebilirliği artırarak doğal kaynakların etkin bir şekilde yönetilmesini ve gelirlerin verimli bir şekilde tahsis edilmesini kolaylaştırmaktadır.

Bu çalışmanın temel hipotezi, doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve sahip oldukları beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşme düzeylerine bağlı olarak farklılaştığı yönündedir. Özellikle, gelişmiş ülkelerde yüksek beşeri sermaye, güçlü kurumsal yapılar ve ileri düzeyde küreselleşme, doğal kaynakların ekonomik büyümeyi destekleyici bir role sahip olmasını sağlarken; gelişmekte olan ülkelere düşük beşeri sermaye, zayıf kurumsal yapılar ve sınırlı küreselleşme, kaynak zenginliğinin "kaynak laneti" olarak adlandırılan olumsuz etkilerini tetikleyebilmektedir. Bu hipotez, doğal kaynakların ekonomik performans üzerindeki etkilerinin, ülkelerin sahip olduğu yapısal faktörlere bağlı olarak değiştiği varsayımına dayanmaktadır. Çalışma, bu hipotezi test ederek, kaynak zenginliğinin ekonomik büyümeye etkisinin hangi koşullarda olumlu veya olumsuz sonuçlar doğurabileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın Konusu

Bu çalışma, doğal kaynak zenginliği/yoksunluğu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi derinlemesine incelemekte ve bu ilişkide beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin aracı rollerini merkeze almaktadır. Çalışma, doğal kaynakların

ekonomik büyüme üzerindeki çift yönlü etkilerini ele alarak, bir yandan kaynak laneti olarak adlandırılan olumsuz sonuçları, diğer yandan kaynak nimeti olarak tanımlanan olumlu etkileri analiz etmektedir. 1996-2020 dönemini kapsayan ve 143 ülkeyi içeren kapsamlı bir panel veri analizi ile gerçekleştirilen bu araştırma, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde doğal kaynak zenginliği ile ekonomik büyüme arasındaki dinamikleri ortaya koymayı hedeflemektedir.

Beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin, doğal kaynakların olumlu veya olumsuz etkilerini nasıl dönüştürdüğüne dair detaylı bir analiz sunulmaktadır. Ayrıca, bu etkileşimlerin farklı ekonomik gelişmişlik düzeylerine sahip ülkelerde nasıl değiştiği incelenerek, literatürdeki heterojenliğe dikkat çekilmektedir. Bu kapsamda, çalışma, doğal kaynakların ekonomik büyümeye etkisinin evrensel bir modelle açıklanamayacağını, ülkelerin sahip olduğu yapısal faktörlere bağlı olarak farklılaştığını vurgulamaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma, doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği sorusuna odaklanarak, bu ilişkide beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin kritik rollerini derinlemesine incelemektedir. Mevcut literatürdeki çoğu çalışma, doğal kaynakların ekonomiler üzerindeki doğrudan etkilerini ele alırken, bu araştırma daha kapsamlı ve detaylı bir analiz yapmayı hedeflemekte; beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin, farklı ekonomik gelişmişlik düzeylerine ve kaynak varlıklarına sahip ülkelerde nasıl etkileşime girdiğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda, çalışma, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir ekonomik büyümeyi şekillendiren karmaşık ilişkileri açığa çıkarmayı amaçlamaktadır.

Bu doğrultuda, araştırmanın temel amaçları şunlardır:

1. Doğal kaynaklar, beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkilerini analiz etmek.
2. Bu faktörlerin etkileşimlerini inceleyerek, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini nasıl artırdığını veya azalttığını ortaya koymak.
3. Kaynak zengini ve kaynak fakiri ülkeler arasındaki büyüme oranlarındaki farklılıkları araştırmak.
4. Kaynak-büyüme ilişkisindeki dinamiklerin, gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde nasıl farklılaştığını incelemek.

5. Özellikle doğal kaynaklara bağımlı gelişmekte olan ekonomilerde, doğal kaynakların sürdürülebilir ekonomik büyüme için nasıl daha etkin kullanılabileceğine dair politika önerileri sunmak.

Araştırmanın Soruları

Doğal kaynakların ekonomik büyümeyi desteklemedeki kritik rolü, bu ilişkinin dinamiklerini anlamayı zorunlu kılmaktadır. Literatürde, doğal kaynakların ekonomik büyümeyi olumlu (kaynak nimeti) veya olumsuz (kaynak laneti) etkileyebileceği tartışılmaktadır. Bu nedenle, doğal kaynak yönetiminin etkinliği, beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşme gibi faktörlerle nasıl etkileşime girdiğini incelemek, büyüme stratejileri geliştirmek açısından önem taşımaktadır. Çalışmanın temel araştırma soruları şunlardır:

1. Doğal kaynaklar, beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkileri nelerdir?
2. Beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşme, doğal kaynaklarla etkileşime girerek ekonomik büyümeyi nasıl şekillendirmektedir?
3. Kaynak zengini ve kaynak fakiri ülkeler arasında ekonomik büyüme oranları nasıl farklılaşmaktadır?
4. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki hangi temel farklılıkları göstermektedir?
5. Politika yapıcılar, kaynak lanetini hafifletmek ve kaynak bağımlı ekonomilerde sürdürülebilir ekonomik büyümeyi teşvik etmek için hangi stratejileri benimsemelidir?
6. Doğal kaynak bolluğu neden genellikle daha zayıf ekonomik performansla ilişkilendirilmektedir? Bu durum, evrensel bir örüntü mü yoksa ülkelerin sahip olduğu kurumsal yapılar, teknolojik kapasite, tarihsel koşullar ve piyasa dinamikleri gibi faktörlere mi bağlıdır?

Araştırmanın Önemi

Bu araştırma, doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme ilişkisine dair literatürdeki tartışmalara çok boyutlu bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın önemi, öncelikle doğal kaynakların ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği sorusuna, beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşme gibi kritik faktörlerin etkileşimini dikkate alarak yanıt

aramasından kaynaklanmaktadır. Bu yaklaşım, doğal kaynakların ekonomik sonuçlar üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini daha kapsamlı bir şekilde analiz etme imkânı sunmaktadır.

Araştırmanın bir diğer önemli katkısı, kurumsal kaliteyi ölçmek için Temel Bileşenler Analizi (PCA) kullanarak Dünya Yönetişim Göstergeleri (WGI) kapsamındaki altı yönetim göstergesini tek bir bileşik değişkene dönüştürmesidir. Bu yöntem, kurumsal kalitenin çok boyutlu doğasını daha kapsamlı bir şekilde ele alırken, önceki çalışmalarda sıkça karşılaşılan çoklu doğrusal bağıntı sorunlarını da çözmektedir.

Çalışmanın bulguları, politika yapıcılar için önemli çıkarımlar sunmaktadır. Özellikle, doğal kaynakların etkin yönetimi, kurumsal yapıların güçlendirilmesi ve beşeri sermaye yatırımlarının artırılmasına yönelik somut öneriler içermektedir. Ayrıca, Momentler Kantil Regresyon Yöntemi (MMQR) gibi gelişmiş ekonometrik tekniklerin kullanılması, analizdeki heterojenliği yakalayarak daha sağlam ve güvenilir sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır.

Çalışmanın bir diğer önemli katkısı, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında yapılan karşılaştırmalı analizlerle, kaynak-büyüme ilişkisinin farklı ekonomik yapılarda nasıl değiştiğini ortaya koymasıdır. Bu bulgular, özellikle kaynak zengini gelişmekte olan ülkeler için büyük önem taşımaktadır. Bu ülkelerde, kaynak lanetini aşmak ve doğal kaynakları uzun vadeli ekonomik kalkınma için bir fırsata dönüştürmek amacıyla, beşeri sermaye ve kurumsal kaliteye ilişkin eşik değerler belirlenmiştir. Bu sonuçlar, politika yapıcılar için yol haritaları sunmakta ve kaynak bağımlı ekonomilerde daha etkili stratejiler geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışma, doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemek için kapsamlı ve çok boyutlu bir metodolojik çerçeve benimsemektedir. Analiz, 1996-2020 dönemini kapsayan ve 143 ülkeyi içeren panel veriler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ülkeler, Dünya Bankası'nın gelir sınıflandırmasına göre gelişmiş ve gelişmekte olan gruplar olarak sınıflandırılmış, ayrıca doğal kaynak rantları ve ihracatlarına göre kaynak zengini ve kaynak fakiri olarak ikiye ayrılmıştır. Bu sınıflandırma, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini farklı ekonomik bağlamlarda karşılaştırmalı olarak incelemeyi mümkün kılmaktadır.

Araştırma sorularının karmaşıklığını ele almak için özenle tasarlanmış ekonometrik modeller kullanılmıştır. Modeller, doğal kaynaklar, beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşme arasındaki etkileşimlerin ekonomik büyümeyi nasıl şekillendirdiğini analiz etmek amacıyla etkileşim terimlerini içermektedir. Analizler, tüm örneklem, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler olmak üzere üç farklı grup için ayrı ayrı gerçekleştirilmiştir. Kaynak zengini/kaynak fakiri ve gelişmiş/gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkları ayırt etmek için “Rich” ve “Developed” kukla değişkenleri kullanılmıştır.

Bulguların güvenilirliğini sağlamak amacıyla ileri düzey ekonometrik teknikler uygulanmıştır. Ülkeler arasındaki olası bağımlılıkları hesaba katmak için yatay kesit bağımlılık testleri gerçekleştirilmiş ve serilerin durağanlığını değerlendirmek için Yatay Kesit Artırılmış Dickey-Fuller (CADF) ve Im-Pesaran-Shin (CIPS) gibi panel birim kök testleri kullanılmıştır. Ekonomik büyümenin koşullu dağılımındaki heterojenliği yakalamak için Momentler Kantil Regresyon Yöntemi (MMQR) tercih edilmiştir. Sonuçların geçerliliğini artırmak amacıyla, sabit etkiler ve havuzlanmış En Küçük Kareler (OLS) modelleri gibi ek ekonometrik modellerle dayanıklılık kontrolleri yapılmıştır. Hausman testi, rassal etkiler veya sabit etkiler modelinin daha uygun olup olmadığını belirlemek için uygulanmıştır. Ayrıca, ekonomik büyümeyi etkileyen diğer önemli faktörleri kontrol etmek amacıyla yurt içi yatırım, doğrudan yabancı yatırım ve enflasyon gibi değişkenler modele dahil edilmiştir. Tüm ampirik analizler, STATA 17 istatistiksel yazılım programı kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışma, beş bölüm halinde yapılandırılmıştır. Birinci bölümde, doğal kaynak-büyüme ilişkisine yönelik teorik çerçeve sunulmakta; doğal kaynak nimeti ve doğal kaynak laneti kavramları ele alınmakta ve kaynak lanetinin ortaya çıkışını açıklayan mekanizmalar incelenmektedir. Bu bağlamda, kurumsal kalite, beşeri sermaye ve küreselleşmenin kaynakların ekonomik performansına etkisini nasıl şekillendirdiği tartışılmaktadır. İkinci bölüm, doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye odaklanan ampirik literatürü incelemektedir. Beşeri sermaye, kurumsal yapı ve küreselleşme gibi faktörlerin kaynak-büyüme etkileşimindeki rollerine ilişkin bulgular karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir. Üçüncü bölümde, araştırma yöntemi ayrıntılı bir şekilde açıklanmakta; veri setleri, değişkenlerin tanımlanması, örneklem belirleme süreci ve ekonometrik modelleme süreci ele alınmaktadır. Bu bölümde ayrıca, çalışmada kullanılan

ileri düzey ekonometrik teknikler ve analitik prosedürler hakkında kapsamlı bilgi sunulmaktadır. Dördüncü bölüm, ampirik bulgulara ayrılmış olup, ön istatistiksel analizler, MMQR tahmin sonuçları ve dayanıklılık kontrolleri gibi kritik analizleri içermektedir. Bulgular, doğal kaynak bolluğunun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini belirleyen temel faktörler çerçevesinde tartışılmakta ve literatürdeki mevcut çalışmalarla karşılaştırılmaktadır. Son olarak, sonuç bölümünde çalışmanın temel bulguları özetlenmekte, doğal kaynak yönetimi ve ekonomik büyüme politikalarına yönelik çıkarımlar sunulmakta ve politika yapıcılara yönelik öneriler geliştirilmektedir.

1. BÖLÜM: DOĞAL KAYNAKLAR VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN TEORİK TEMELLERİ

Bu bölüm, doğal kaynak zenginliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair literatürdeki temel yaklaşımları inceleyerek çalışmanın teorik temelini oluşturmayı amaçlamaktadır. Doğal kaynakların ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği sorusu, genel olarak iki ana teori etrafında şekillenmektedir: doğal kaynak nimeti ve doğal kaynak laneti.

Doğal kaynak nimeti yaklaşımı, doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyüme ve kalkınma için bir avantaj olduğunu savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, doğal kaynaklar, ülkelerin gelirlerini artırarak yatırım ve altyapı gelişimini desteklemekte, böylece daha hızlı bir ekonomik büyüme sağlamaktadır. Özellikle, doğal kaynakların etkin yönetimi ve teknolojik ilerleme ile birleştiği durumlarda, bu avantaj daha belirgin hale gelmektedir.

Buna karşılık, doğal kaynak laneti yaklaşımı, doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebileceğini öne sürmektedir. Bu teoriye göre, kaynak zengini ülkeler, genellikle yolsuzluk, kurumsal zayıflıklar, rant kollama davranışları ve ekonomik çeşitlenme eksikliği gibi sorunlarla karşılaşmakta, bu da daha yavaş bir ekonomik gelişmeye yol açmaktadır.

Literatürde bu teoriler, 1980 öncesi ve sonrası olmak üzere iki dönem halinde incelenmektedir. 1980 öncesinde, doğal kaynakların ekonomik büyüme için bir nimet olduğu görüşü daha yayginken, 1980 sonrasında kaynak laneti hipotezi öne çıkmış ve doğal kaynakların ekonomik performans üzerindeki olumsuz etkileri daha fazla tartışılmaya başlanmıştır.

1.1. 1980 Öncesi Teoriler: Doğal Kaynak Nimeti

1980 öncesi dönemde, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkileri ön planda tutulmuştur. Bu yaklaşıma göre, doğal kaynaklar, yaşamın devamını sağlamanın yanı sıra emeğin üretkenliğini artırarak ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, doğal kaynaklar, yoksul ekonomilere imalat ürünleri ile bunların üretimi için gerekli sermaye girdileri ve teknolojileri ithal etme imkânı sağlayarak dış ticaretin temelini oluşturmaktadır.

Bu dönem, özellikle 1870-1913 yılları arası, doğal kaynak temelli büyümenin altın çağı olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde, doğal kaynakların ekonomik büyümeyi

desteklediği yönündeki görüşler, hammadde teorisi (staple theory), kanal teorisi (vent for surplus) ve Singer-Prebisch Hipotezi gibi dış ticaret temelli büyüme modelleriyle desteklenmiştir.

1.1.1. Kaynak Temelli Büyümenin Tarihsel Kökenleri

Son otuz yılda, doğal kaynak zengini ülkelerin ekonomik performansının kaynak fakiri ülkelere kıyasla daha düşük olduğuna dair bulgular, "kaynak laneti" paradoksunu gündeme getirmiştir. Ancak, bu durum her zaman geçerli değildir. Özellikle 1870-1914 dönemi, doğal kaynak temelli büyümenin "altın çağı" olarak adlandırılmış ve birçok kaynak zengini ülke bu dönemde yüksek ekonomik büyüme performansı sergilemiştir. Bu dönem, ilk küreselleşme dalgası olarak bilinmekte ve teknolojik ilerlemeler, serbest ticaret, sermaye hareketliliği ve uluslararası göç gibi faktörlerle şekillenmiştir (Solimano, 2003, s. 54).

1870-1914 dönemi, sanayi devrimiyle başlayan küreselleşmenin ilk evresi olarak kabul edilir. Bu süreçte altın standardı ve düşük gümrük tarifeleri sayesinde ticaret ve sermaye hareketleri serbestleşti, uluslararası göç hız kazandı. Dokuma tezgâhlarıyla başlayan teknolojik gelişmeler, demiryolları ve buhar gücünün yaygınlaşmasıyla devam etti. Ulusal ekonomiler, ticaret, göç ve sermaye akışlarıyla giderek daha fazla bütünleşti. Düşen nakliye maliyetleri bu süreci hızlandırdı ve dünya ekonomilerini birbirine yaklaştırdı. Ancak milliyetçilik akımlarının güçlenmesi küreselleşmeyi yavaşlattı ve Birinci Dünya Savaşı ile bu ilk dalga sona erdi.

1870-1914 dönemi, altın standardı ve düşük gümrük tarifeleri gibi politikaların etkisiyle serbest ticaret, sermaye hareketliliği ve uluslararası göçün hızlandığı bir dönemdir. Bu dönemde, teknolojik gelişmeler (buharlı gemiler, demiryolları) nakliye maliyetlerini düşürerek uluslararası ticaretin genişlemesine katkıda bulunmuştur. Dünya ekonomisi, birincil malların (tarım ve hammadde) sanayi ürünleriyle mübadele edildiği bir model etrafında bütünleşmiştir. Bu süreçte, ihracatın dünya gelirindeki payı neredeyse iki katına çıkarak %8'e ulaşmıştır (Collier ve Dollar, 2002, s. 25).

Birinci küreselleşme döneminde ekonomik büyüme, sadece doğal kaynaklara değil, aynı zamanda teknolojik ilerleme, uluslararası ticaret, iş gücü ve sermaye hareketliliği ile kurumsal değişime de bağlıydı. Buharlı gemiler ve demiryolları, birincil malların taşınmasını kolaylaştırarak uluslararası ticareti hızlandırmıştır. Ayrıca, Avrupa'dan

Kuzey Amerika ve Avustralya'ya yaklaşık 60 milyon kişinin göç etmesi, birincil mal üretimi için gerekli işgücünü sağlamıştır. Bu üretim süreci, sadece emeğe değil, aynı zamanda büyük miktarda sermayeye de dayanıyordu. Avrupa, dünyanın bankeri konumundaydı ve Avrupa sermayesine erişimi olan doğal kaynak zengini ülkeler 1870-1913 arasında zenginleşti. Ayrıca, Batı Avrupa'dan güney, orta ve doğu Avrupa'daki çevre ekonomilere de önemli miktarda sermaye aktarıldı (Daudin vd., 2010, s. 10). Sanayileşen Avrupa ülkeleri, Yeni Dünya'nın doğal kaynaklarından yararlanırken, bu bölgeler de sanayi ürünleri ithal ederek ekonomik büyümeyi hızlandırmıştır.

1870-1914 yılları arasında birçok ülke yüksek ekonomik büyüme yaşadı. Birinci küreselleşme evresinden önce kişi başına gelir yılda ortalama %0,5 artarken, bu dönemde %1,3'e yükseldi (Collier ve Dollar, 2002, s. 25). 19. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa ve Kuzey Amerika'da sanayileşen ülkelerde güçlü bir büyüme dalgası başladı ve zamanla yayıldı. Bu büyümeden yalnızca İngiltere, Fransa ve Almanya gibi merkez ülkeler değil, Avrupa'nın ve dünyanın diğer çevre ekonomileri de etkilendi.

Sanayi Devrimi, 18. yüzyılın ikinci yarısında Büyük Britanya'da başladı. 1850'ye kadar İngiliz üretim teknikleri sadece Fransa ve Belçika'ya ulaşmıştı. Ancak sonraki 65 yıl boyunca sanayileşme daha geniş alanlara yayıldı. Bu yayılımın temel mekanizması, 19. yüzyılın ikinci yarısında oluşan uluslararası ticaret ve sermaye hareketleriydi. Bu dönemde, karşılaştırmalı üstünlükler teorisi çerçevesinde oluşan uluslararası işbölümü, dünyayı sanayi merkezleri (Kuzey) ve birincil mal üreticileri (Güney) olarak ikiye ayırmıştır. Kuzey ülkeleri, ticaret hadleri ve sermaye hareketliliği yoluyla büyüme dürtülerini Güney'e aktarmıştır. Bu dönemde mal, sermaye ve insan hareketliliği büyük ölçüde arttı. Küresel ticaretin yoğunlaştığı kuzey ülkeleri sanayileşirken, güney ülkeleri ham madde sağlayıcı konumuna geldi (Findlay ve Lundahl, 2017, s. 348). Bu süreçten tüm ülkeler faydalandı. Arjantin, Avustralya, Yeni Zelanda ve ABD, emek, mal ve sermaye ithal ederken birincil mallar ihraç ederek dünyanın en zengin ülkeleri arasına girdi (Collier ve Dollar, 2002, s. 25).

Birinci küreselleşme döneminde ekonomik büyümeyi yönlendiren iki temel etken vardı. Bunlardan biri, sanayileşen Avrupa ülkelerinin Yeni Dünya'nın ucuz doğal kaynaklarına olan ihtiyacıydı. Diğeri ise, Yeni Dünya'nın birincil mal ihracatını artırabilmek için Avrupa'dan sermaye ve iş gücü ithal etme gereksinimiydi. Bu süreçte, Avrupa'dan Yeni Dünya'ya sermaye ve göç akışı, Yeni Dünya'dan ise Avrupa'ya birincil mal akışı

gerçekleşti. Bu hareketliliğin hızlanmasını sağlayan en önemli faktör ise ulaşım sektöründeki devrimdi (Barbier, 2005, s. 82).

Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine dayalı olarak, dünya ekonomisinde bir iş bölümü oluştu. Sanayileşmiş kuzey ülkeleri üretim merkezleri haline gelirken, güney ülkeleri bu merkezlere hammadde ve tarım ürünleri sağlayan bölgeler oldu (Tosunoğlu ve Erden, 2014, s. 22). Kuzey ülkeleri, ticaret hadleri ve sermaye hareketleri yoluyla güney ülkeleriyle ekonomik işbirliği geliştirdi ve bu işbirliği sayesinde büyüme aktarıldı. Pek çok ülke uluslararası ticarete katılarak birincil mallarını sanayi ürünleriyle takas etti.

1870-1914 döneminde, doğal kaynak temelli büyümeden yararlanan beş temel ekonomi tipi ortaya çıkmıştır. Yeni yerleşim bölgeleri (örneğin Arjantin), geniş tarım arazileri ve göçmen işgücü sayesinde hızlı büyümüştür. Plantasyon temelli tropikal ekonomiler (örneğin Brezilya), kahve ve şeker gibi ürünlerin ihracatına dayalı bir büyüme modeli benimsemiştir. Köylülük temelli tropikal ekonomiler (örneğin Burma ve Siyam), küçük ölçekli tarımsal üretimle büyümüştür. Karma ekonomiler (örneğin Kolombiya ve Malaya), hem köylülük hem de plantasyon modellerini bir arada kullanmıştır. Maden temelli ekonomiler (örneğin Bolivya ve Güney Afrika) ise maden kaynaklarının ihracatına dayalı bir büyüme stratejisi izlemiştir (Barbier, 2005, s. 83).

1.1.2. Birinci Küreselleşme Döneminde Ekonomik Büyümeyi Açıklayan Teorik Yaklaşımlar

Birinci küreselleşme dönemindeki kaynak temelli büyümeyi açıklamak için literatürde iki temel teori öne çıkmaktadır: hammadde teorisi (staples thesis) ve kanal teorisi (vent for surplus theory). Hammadde teorisi, Kanada, ABD, Arjantin ve Avustralya gibi yeni yerleşim bölgelerindeki ekonomik gelişmeyi açıklarken; kanal teorisi ise bu yaklaşımı genişleterek tropikal bölgelerdeki birincil mal ihraç eden köylü ekonomilerini (örneğin Fildişi Sahili'nin kakao üretimi veya Burma'nın pirinç üretimi) de kapsamaktadır.

Her iki teorinin temel varsayımı, kapalı ekonomilerde atıl kalan toprak ve doğal kaynakların uluslararası ticaret yoluyla değerlendirilmesidir. Bu teorilere göre, daha önce ekonomik değeri olmayan bu kaynaklar, ihracat odaklı büyümenin itici gücünü oluşturmuştur. İki teorinin de "ihtiyaç fazlası" doğal kaynaklara odaklanması ve birinci küreselleşme döneminin koşullarından esinlenmesi oldukça anlamlıdır (Barbier, 2005, s. 83).

Bu teorik çerçeve, 19. yüzyılın ikinci yarısında doğal kaynakların ekonomik büyümeyi nasıl tetiklediğini anlamak için kritik bir perspektif sunmaktadır. Hammadde teorisi, yeni yerleşim bölgelerindeki geniş tarım arazilerinin ve maden kaynaklarının nasıl ekonomik değere dönüştüğünü açıklarken; kanal teorisi, bu sürecin tropikal bölgelerdeki küçük ölçekli üreticiler için de geçerli olduğunu göstermektedir. Her iki yaklaşım da, dönemin küresel ticaret ağlarının doğal kaynakların değerlendirilmesinde oynadığı kilit rolü vurgulamaktadır.

1.1.2.1. Hammadde Teorisi (Staple Theory)

Hammadde tezi (staple theory), geleneksel emtiaların veya birincil ürünlerin ekonomik büyümedeki rolünü ve kaynak zengini ekonomilerin yapısal dönüşümünü açıklayan bir ekonomik kalkınma teorisidir. Bu teori, özellikle Kanada'nın ekonomik gelişiminin doğal kaynakların sömürülmesi ve ihracatına dayalı sürecini analiz etmek üzere ortaya konmuştur. Teorinin temelleri, Kanadalı ekonomistler W. A. Mackintosh, Harold Innis ve Melville Watkins tarafından atılmıştır. Mackintosh'un "Kanada Tarihinde Ekonomik Faktörler" başlıklı çalışması, hammadde ihracatının (balık, kereste, buğday, madenler gibi) Kanada'nın ekonomik gelişimindeki merkezi rolünü sistematik bir şekilde ele alan ilk metinlerden biri kabul edilir (Grant, 2013).

Mackintosh'a göre, Kanada, Avustralya ve Arjantin gibi "yeni ülkeler" ekonomilerinin gelişimi, belirli bir temel hammadde (staple) etrafında şekillenmiştir. Bu süreç, dört temel dinamik tarafından yönlendirilir:

İlk olarak, bu ekonomilerin kalkınması, coğrafi koşullara uygun ve metropol pazarlarında talep gören bir temel ürünün belirlenmesine bağlıdır. Örneğin, Kanada'da buğday ve kürk ticareti, Avustralya'da ise yün üretimi, ekonomik büyümenin itici gücü olmuştur. İkinci olarak, bu ülkelerde emek ve sermaye kıtlığı, kalkınma sürecinde önemli bir engel teşkil etmektedir. Bu nedenle, dışarıdan emek göçü teşvik edilmiş, gelişmiş ekonomilerin teknolojileri transfer edilmiş ve sermaye ithali yoluyla yüksek borçlanma ve yatırım stratejileri benimsenmiştir. Ancak bu durum, borç faizlerini karşılamak için yüksek tasarruf eğilimini zorunlu kılmıştır. Üçüncü dinamik, temel ürünün üretim sürecinin toplumsal ve kurumsal yapılar üzerindeki etkisidir. Örneğin, Kanada'da demiryolu inşası, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda federal ve eyalet düzeyindeki siyasi ilişkileri de dönüştürmüştür. Son olarak, temel ürün ihracatından elde edilen dalgalı gelirler, altyapı

yatırımları ve borç yükü gibi yüksek sabit maliyetlerle çatışarak ekonomiyi şiddetli büyüme dalgalanmalarına açık hale getirmiştir. Bu bağlamda, kritik soru, ihracat gelirlerinin artan borç yükünü sürdürülebilir kılıp kılamayacağıdır (Grant, 2013).

Harold Innis, W.A. Mackintosh'un temellerini attığı staple theory'yi genişleterek Kanada'nın ekonomik tarihini anlamak için sistematik bir çerçeve sunmuştur (Innis, 1930). Bu teori, Kanada gibi "yenidünya" ekonomilerinin gelişimini, belirli hammadde ihracatına dayalı bir süreç olarak açıklar. Innis'in çalışmaları, 1920'ler ve 1930'larda Kanada'nın morina balığı, kürk, kereste, tarım ürünleri ve madenler gibi hammaddelerin ihracatı üzerinden şekillenen ekonomik yapısını analiz etmektedir (Innis, 1956).

Innis (1956), Kanada'nın ekonomik yapısını "merkez-çevre" (core-periphery) modeliyle açıklamaktadır. Bu modele göre, imalat kapasitesine sahip metropol ülkeler (İngiltere, sonrasında ABD), hammadde tedarik eden çevre bölgeler/hinterland (Kanada) üzerinde ekonomik ve siyasi kontrol kurmuştur. Bu ilişki iki temel sonuç doğurmuştur (Innis, 1956, s. 385):

1. Asimetrik kalkınma: Hinterland bölgeler kaynak çıkarımına odaklanırken, katma değerli üretim merkezlerde gerçekleşmiştir.
2. Kurumsal bağımlılık: Staple ekonomisi, ulaşım ağlarından finansal sisteme kadar tüm sektörlerin bu kaynaklara bağımlı hale gelmesine neden olmuştur.

Innis (1930), Kanada'nın ekonomik evrimini üç temel faktörle açıklar: Coğrafya ve doğal kaynaklar, kurumsal yapılar ve teknolojik adaptasyon. Kanada'nın zengin doğal kaynakları ve ulaşım ağları, staple üretiminin yoğunlaştığı bölgelerin gelişimini doğrudan etkilemiştir. Örneğin, Atlantik kıyılarındaki balıkçılık ve Orta Batı'daki buğday tarımı, coğrafyanın ekonomik faaliyetleri nasıl şekillendirdiğini göstermektedir (Innis, 1956).

Kurumsal yapılar bağlamında, sömürge yönetimleri ve ticaret ağları, hammadde ekonomisinin işleyişini düzenlemiştir. Özellikle merkezi hükümetler ile hinterland bölgeler arasındaki ilişkiler, kaynak çıkarımının siyasi ve ekonomik organizasyonunu belirlemiştir (Acar, 2017). Teknolojik adaptasyon ise madencilik, tarım ve taşımacılıktaki gelişmelerin staple üretim verimliliğini artırmasına rağmen, bu teknolojilerin genellikle metropol ülkelerden transfer edilmesi Kanada'nın teknolojik bağımlılığını pekiştirmiştir (Watkins, 1963).

Melville H. Watkins'in 1963 tarihli "A Staple Theory of Economic Growth" çalışması, Kanada'nın ekonomik kalkınma sürecini analiz ederken, kaynak bağımlı ekonomilerin

yapısal sorunlarını ortaya koyan temel bir teorik çerçeve sunmaktadır. Watkins, bu çalışmasında dış talebin hammadde (staple) çıkarımı yoluyla ekonomik büyümeyi nasıl tetiklediğini ve bu sürecin üç temel yayılma mekanizması (linkage effects) üzerinden işlediğini detaylandırmıştır (Watkins, 1963).

Watkins'in orijinal modeli, ekonomik büyümenin üç temel yayılma mekanizması üzerinden gerçekleştiğini öne sürmektedir (Watkins, 1963, ss. 53-54): Geriye Bağlantılar (Backward Linkages): hammadde üretimini destekleyen altyapı yatırımları (örneğin, buğday taşımak için demiryolu inşası), İleri Bağlantılar (Forward Linkages): Hammaddenin işlenmesi ve katma değerli ürünlere dönüştürülmesi süreçleri (kerestenin kağıt hamuruna dönüştürülmesi), ve Nihai Talep Bağlantıları (Final Demand Linkages): Hammadde sektöründen elde edilen gelirlerin yerel ekonomide dolaşımı ve tüketim etkisi.

Watkins (1963), bu mekanizmaların sağlıklı işlemesi halinde ekonomilerin dengeli bir kalkınma süreci yaşayabileceğini, ancak bu bağlantıların zayıf kalması durumunda "hammadde tuzağı/ staple trap" olarak adlandırılan yapısal bir tuzakla karşılaşılacağını öne sürmüştür. Staple tuzağı, doğal kaynak ihracatına dayanan ekonomilerin zaman içinde karşılaştığı yapısal bir kalkınma engelini ifade eder (Sachs ve Warner, 2001). Bu tuzak, ilk bakışta avantajlı görünen kaynak zenginliğinin, belirli koşullar altında ekonomik kalkınmanın önünde bir engele dönüşmesi sürecidir.

Watkins'in ortaya attığı "staple trap" kavramı, kaynak temelli bir ekonominin çeşitlendirilmiş ve sanayileşmiş bir yapıya dönüşmemesini ifade etmektedir. Bu tuzak, üç temel dinamik üzerinden işlemektedir:

a) Aşırı Uzmanlaşma ve Dışa Bağımlılık: İhracata yönelik temel mallarda aşırı uzmanlaşma, yabancı sermaye yatırımlarına bağımlılığı artırmakta ve yerel imalat sanayisinin gelişimini engellemektedir (Watkins, 1963).

b) Kaynak Çekme Etkisi (Resource Pull Effect): Nitelikli işgücü ve sermayenin büyük ölçüde doğal kaynak sektörüne yönelmesi, diğer sektörlerin gelişimini kısıtlamaktadır (Corden ve Neary, 1982).

c) Teknolojik Durgunluk: Doğal kaynak çıkarımının düşük teknoloji süreçlere dayanması, yenilikçi sektörlerin gelişmesini engellemektedir (Hirschman, 1958).

Staple trap olgusu, Sachs ve Warner (2001) ile Auty (1993) tarafından daha da geliştirilerek, üç aşamalı bir süreç olarak kavramsallaştırılmıştır:

Birinci Aşama- Başlangıçtaki Büyüme: Doğal kaynak zengini ekonomiler, karşılaştırmalı üstünlükleri sayesinde hızlı bir büyüme sürecine girerler (Watkins, 1963). Bu aşamada, üretim faktörleri büyük ölçüde doğal kaynak sektörüne yönelir (Gylfason, 2001).

İkinci Aşama- Yapısal Dengesizliklerin Ortaya Çıkışı: Ekonomi, doğal kaynak sektörüne aşırı bağımlı hale gelir ve "Hollanda Hastalığı" (Dutch Disease) olarak bilinen kur hastalığı ortaya çıkar (Corden ve Neary, 1982). Doğal kaynak ihracatından elde edilen yüksek gelirler, ulusal paranın değerlenmesine ve diğer sektörlerin rekabet gücünün zayıflamasına yol açar.

Üçüncü Aşama- Tuzak Mekanizmasının Yerleşmesi: Ekonomi, doğal kaynak fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı kırılgan hale gelir ve sürdürülebilir kalkınma kapasitesini kaybeder (Ross, 1999).

1.1.2.2. Singer-Prebisch Hipotezi

Eşitsiz kalkınma teorileri, Latin Amerika Yapısalcı Okulu, Kalkınma Ekonomisinin öncüleri ve Marksizm ile Bağımlılık Teorisi çerçevesinde çalışan akademisyenler tarafından benimsenen bir yaklaşımdır. Krugman'ın (1981) Kuzey-Güney ticaret modeli başta olmak üzere, bu teoriler küresel ekonomide gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki eşitsizliği besleyen mekanizmaları ortaya koyar.

Latin Amerika Yapısalcı Okulu ve Kalkınma Ekonomisi alanında Prebisch (1950), Singer (1950), Myrdal (1957), Seers (1962), Dixon ve Thirlwall (1975) gibi isimler, küresel ticaretin gelişmiş ülkeler lehine işlediğini ve gelişmekte olan ülkelerin aleyhine dengesizlik yarattığını savunmuştur. Bu durum, küresel ölçekte eşitsiz kalkınma sürecine yol açmaktadır (Willebald vd., 2015). 1950'lerde başlayan doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkilerine dair öncü çalışmalar ise Raul Prebisch (1950, 1959) ve Hans Singer (1950) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Prebisch-Singer Hipotezi, dünya ekonomisinde "endüstriyel merkez" ile "birincil ürün ihracatına dayalı çevre" arasındaki eşitsiz gelişimi açıklayan temel bir teodir. Raul Prebisch ve Hans Singer tarafından 1950'de ortaya atılan bu hipotez, gelişmekte olan ülkelerin ticaret hadlerinin uzun vadede düştüğünü savunur. Ticaret hadleri, bir ülkenin ihraç mallarının ithal mallarına göre göreceli fiyatını ifade eder. Hipoteze göre, birincil emtia fiyatları (tarım, maden vb.), sanayi ürünlerine kıyasla zamanla gerileme

eğilimindedir. Bu durum, doğal kaynak ihracatına bağımlı ekonomilerde büyümeyi engelleyici bir etki yaratır (Prebisch, 1950; Singer, 1950).

Prebisch ve Singer, mamul mallara olan talebin gelir esnekliğinin birincil ürünlere göre daha yüksek olduğunu öne sürer. Dolayısıyla, gelir arttıkça sanayi ürünlerine talep hızla yükselirken, emtia talebi aynı oranda artmaz. Bu dengesizlik, gelişmekte olan ülkelerin ticaret hadlerinin bozulmasına ve dolayısıyla ekonomik kalkınmalarının yavaşlamasına yol açar. Azalan ticaret hadleri, bu ülkelerin sermaye malları ithalatını finanse etme kapasitelerini zayıflatarak büyüme potansiyellerini sınırlar (Barbier, 2005).

Prebisch-Singer Hipotezi'nin politik önerileri, temelde gelişmekte olan ülkelerin birincil ürün ihracatına dayalı ekonomik yapılarını dönüştürmeye yönelik sanayileşme stratejileri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Hipotezi ortaya atan iktisatçılar, özellikle Latin Amerika ülkelerinin karşılaştığı ticaret haddi kayıplarının aşılabilmesi için ithal ikameci sanayileşme modelini önermişlerdir (Prebisch, 1950; Singer, 1950). Bu model çerçevesinde, gelişmekte olan ülkelerin mamul malları ithal etmek yerine yerel sanayi kapasitelerini geliştirmeleri ve bu süreçte geçici korumacı önlemler almaları savunulmuştur. Prebisch (1959), bu yaklaşımın uygulanmasında devletin aktif rol üstlenmesi gerektiğini vurgulamış, CEPAL gibi planlı kalkınma ajanslarının kurulmasını teşvik etmiştir.

Sanayileşme stratejisinin bir diğer ayağını, birincil ürün ihracatına bağımlılığı azaltacak ekonomik çeşitlendirme politikaları oluşturmaktadır. Prebisch ve Singer (1950), tarım ve maden sektörlerinde ham madde ihracatı yerine bu ürünlerin işlenmiş hallerinin üretilmesini ve ihraç edilmesini önermişlerdir. Böylece katma değeri yüksek ürünlerin ekonomiye kazandırılması hedeflenmiştir. Ayrıca, bölgesel entegrasyonun güçlendirilmesi amacıyla Latin Amerika ülkeleri arasında ortak pazarların oluşturulması fikri desteklenmiştir. LAIA gibi bölgesel ticaret anlaşmalarının, sanayi ürünleri ticaretini artırarak bölge ülkelerinin dışa bağımlılığını azaltacağı öngörülmüştür (Prebisch, 1959). Prebisch-Singer Hipotezi'nin temel argümanı olan birincil ürün fiyatlarının uzun vadeli düşüş eğilimi, ampirik çalışmalarda farklı sonuçlarla karşılaşmıştır. Bleaney ve Greenaway (1993) ile Ziesemer (1995) gibi araştırmacılar, ticaret hadlerindeki yıllık düşüş oranını %0 ile 0,8 arasında hesaplayarak bu iddiayı kısmen desteklemişlerdir. Ancak yapılan çalışmalar, sanayi ürünleriyle karşılaştırıldığında birincil emtia fiyatlarının göreceli olarak gerilediği konusunda geniş bir uzlaşa olduğunu göstermektedir (Raffer ve

Singer, 2001). Öte yandan, Prebisch'in (1950, 1959) önerdiği ithal ikameci politikalar, 20. yüzyılda uygulandığı haliyle beklenen sonucu vermemiştir. Korumacılık, sermaye malları ithalatını artırarak yerli üretimi baskılamış ve birçok gelişmekte olan ülkede verimsiz sanayileşmeye neden olmuştur (Ziesemer, 1995, s. 18). 1960-1970'lerde birçok Latin Amerika ülkesinde uygulanan ithal ikameci politikalar, verimsiz sanayi yapılarının ortaya çıkmasına, teknoloji transferinin yetersiz kalmasına ve sermaye malları ithalatında dışa bağımlılığın artmasına yol açmıştır. Günümüzde ise Prebisch-Singer Hipotezi, yeşil endüstriyel politikalar ve sürdürülebilir kalkınma stratejileri bağlamında yeniden yorumlanmaktadır (Raffer ve Singer, 2001). Örneğin Endonezya'nın ham petrol ihracatından imalat sanayisine başarılı geçişi hipotezin öngörülerini doğrular nitelikteyken, Venezuela'nın petrol gelirlerine bağımlı kalarak sanayileşmede başarısız olması, hipotezin uyarılarının geçerliliğini göstermektedir (Barbier, 2005). Prebisch'in (1959) vurguladığı gibi, sanayileşme sürecinin planlı ve devlet öncülüğünde yürütülmesi gerekliliği, günümüz kalkınma tartışmalarında halen önemini korumaktadır.

1.2. Kaynak Laneti Hipotezi

Richard Auty (1993) tarafından ortaya atılan "kaynak laneti hipotezi", doğal kaynak zengini ülkelerin beklenenin aksine daha düşük ekonomik büyüme performansı sergilemesi olgusunu açıklamaktadır.² Bu hipoteze göre, kaynak temelli kalkınma modeli, küçük ve açık ekonomilerde ekonomik büyümeyi sürdürülebilir kılan yaygın yenilikçilik kapasitesinden yoksundur. Temel argüman, bol doğal kaynağa sahip ülkelerin bu kaynaklara aşırı bağımlı hale gelerek ekonomik çeşitliliği sağlayamadığı ve diğer sektörlerdeki yenilik potansiyelini körelttiği yönündedir (Auty, 1993; Sachs ve Warner, 1995, 1997).

Bu durum, literatürde sıklıkla "Hollanda hastalığı" olarak bilinen ekonomik fenomenle ilişkilendirilmektedir. Ticaretin serbestleşmesi veya kaynak fiyatlarındaki ani artışlar gibi dışsal şoklar sonucunda ortaya çıkan bu olgu, kaynak sektörünün aşırı büyümesine ve imalat sanayii gibi yenilikçi sektörlerin gerilemesine yol açmaktadır (Auty ve Gelb, 2000; Gylfason, 2001; Ross, 2001).

---

² Auty (1993), bu olguyu genellikle "kaynak laneti" olarak adlandıran kişi olarak tanınmaktadır. Ancak Auty (1994), kaynak zengini Latin Amerika ülkelerinin neden çoğunlukla rasyonel sanayi politikaları benimsemekte başarısız olduklarını açıklamak amacıyla kaynak laneti temasının bir "varyantını" öne sürerken, Mahon (1992) çalışmasına da atıfta bulunmaktadır.

Matsuyama (1992), toprak yoğun ekonomilerde (land-intensive economy) ticaret serbestleşmesinin, kaynakları büyüme potansiyeli yüksek imalat sektöründen, büyüme potansiyeli düşük tarım sektörüne kaydırıldığını ve bu durumun uzun vadeli büyümeyi yavaşlattığını ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Sachs and Warner (1995a, 1999, 2001) yaptıkları çalışmalarda, bir ekonomide imalat sektörü ile doğal kaynak sektörünün göreceli ağırlığının büyüme performansını belirlemede kritik rol oynadığını savunmuşlardır. Araştırmacılar, doğal kaynak patlamalarının tipik olarak imalat sektöründe daralmaya ve ticarete konu olmayan sektörlerde genişlemeye yol açtığını ampirik olarak göstermişlerdir.³

Kaynak bolluğunun ekonomik büyümeyi yavaşlatabileceği fikri yeni bir argüman değildir. Klasik iktisadın öncüleri olan ahlak filozofları bile, doğal kaynaklardan elde edilen "kolay zenginliklerin" çalışma ahlakını zayıflatarak verimliliği düşürebileceğini öne sürmüşlerdir (Sachs ve Warner, 1999). Ancak bu konudaki görüşler oldukça çeşitlidir. Myint (1958), Adam Smith'in "vent-for-surplus" teorisini referans alarak, ticaretin atıl kaynakları harekete geçirerek ekonomik kalkınmayı teşvik ettiğini savunmuştur. Benzer şekilde, "Hammadde Teorisi" savunucuları, birçok ülkenin doğal kaynak ihracatının genişlemesiyle kalkınma sürecini başarıyla tamamladığını ileri sürmüşlerdir (Chambers ve Gordon, 1967; Southey, 1978; Watkins 1963).

Buna karşılık, eşitsiz kalkınma teorisyenleri, Seers'in (1962) ihracat kısıkcı kavramı ve Prebisch-Singer hipotezi çerçevesinde, doğal kaynak ihracatına dayalı büyüme modellerinin sınırlarını vurgulamışlardır. Özellikle, (petrol dışı) birincil ürün fiyatlarının imalat ürünleri fiyatlarına göre sürekli düşme eğiliminde olduğuna dikkat çekmişlerdir (Prebisch, 1950, 1959; Singer, 1950).

1970'ler ve 1980'lerdeki petrol fiyat şoklarının ardından geliştirilen "Hollanda hastalığı" modelleri, kaynak patlamalarının yol açtığı yapısal sorunları analiz etmiştir. Bu modeller, doğal kaynak gelirlerindeki ani artışların döviz kurunda aşırı değerlenmeye ve ekonomik yapının bozulmasına neden olduğunu göstermiştir (Corden, 1984; Neary & Wijnbergen,

---

³ İlginç bir uzantı olarak, Gylfason (2001) ve Gylfason vd. (1999), "doğal sermaye" bolluğunun beşerî sermayeye yapılan yatırımları dışlama eğiliminde olduğunu ve bu durumun ekonomik kalkınmayı yavaşlatabileceğini ileri sürmektedir. Örneğin, Gylfason (2001), milli gelire oranla eğitime yapılan kamu harcamalarının, kız çocuklarının beklenen eğitim süresinin ve brüt ortaokul kayıt oranlarının, ülkeler genelinde doğal sermayenin toplam servet içindeki payı ile ters orantılı olduğunu göstermektedir. Gylfason (2001, s. 850), doğal kaynaklarını en önemli varlıkları olarak gören ulusların, insan sermayesinin geliştirilmesini, eğitime olan ilgilerini ve harcamalarını istemeden, hatta kimi zaman bilinçli bir şekilde ihmal edebileceklerini savunmaktadır.

1987; Torvik, 2001; van Wijnbergen, 1984; Wahba, 1998). Örneğin, büyük bir doğal kaynak rezervinin keşfi veya emtia fiyatlarındaki ani yükseliş, birincil ürün ihracatını artırarak döviz kurunun aşırı değerlenmesine yol açabilmektedir. Bu durum, büyümeye daha elverişli olan imalat ve hizmet ihracatını olumsuz etkileyerek toplam ihracatı azaltabilmektedir.

Kaynak laneti hipotezi, Hollanda hastalığı etkileriyle yakından ilişkilidir ve iki ana unsurdan oluşmaktadır. İlk olarak, imalat ve hizmet sektörlerine kıyasla büyük doğal kaynak sektörlerine sahip ekonomiler, bir kaynak patlaması olmasa bile daha yavaş büyüme gösterebilmektedir. Bunun nedeni, imalat ve gelişmiş hizmetlerin daha karmaşık bir iş bölümü ve inovasyonu teşvik ederek, bu sektörleri daha dinamik ve ekonomik büyümeye daha elverişli hale getirmesidir. İkincisi ise kaynak fiyatlarındaki patlamaların yarattığı büyüme ivmesinin genellikle geçici olması ve ekonomik kaynakların daha verimli sektörlerden uzaklaşmasına yol açmasıdır⁴. Uzun vadede, bu durum doğal kaynak üretimi ve ihracatında daha fazla uzmanlaşmaya ve potansiyel olarak daha yavaş büyümeye yol açabilmektedir.

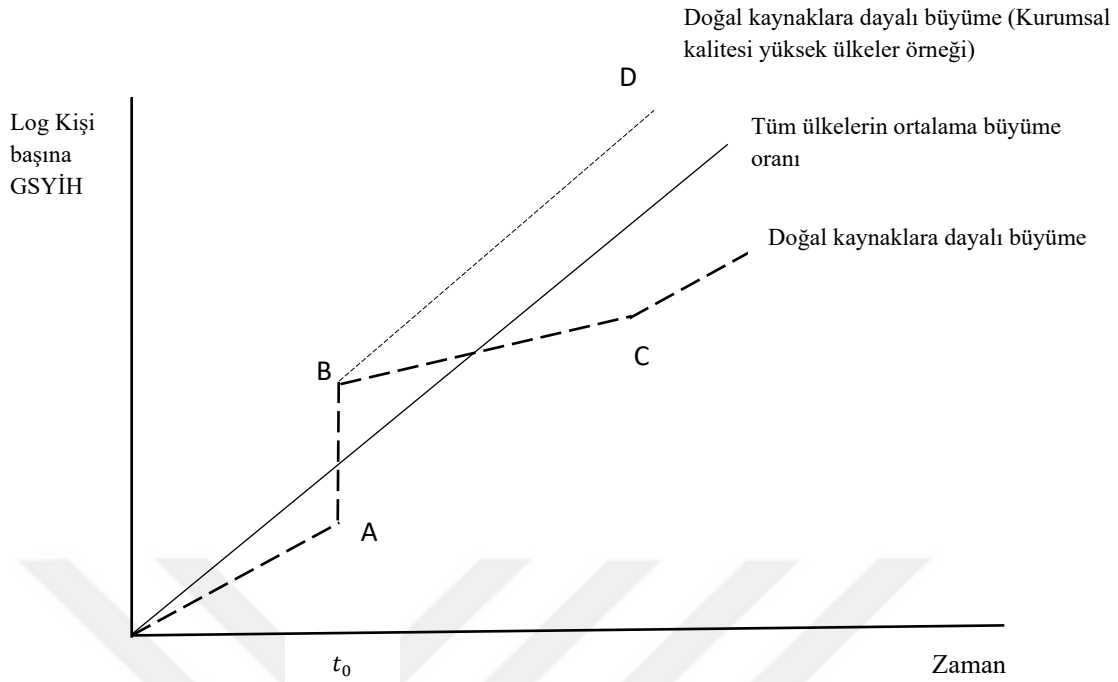
Grafik 1'de gösterildiği üzere, doğal kaynaklara dayalı bir ekonomi, artan uzmanlaşma nedeniyle genellikle küresel ortalamanın altında bir büyüme performansı sergiler. Ancak t_0 zamanında yaşanan bir kaynak patlaması (emtia fiyatlarındaki ani yükseliş veya yeni rezerv keşfi), bu eğilimi geçici olarak tersine çevirebilmektedir.

Grafikte sunulan veriler, doğal kaynak patlamalarının ekonomik büyüme üzerindeki dinamik etkilerini üç ana aşamada ortaya koymaktadır:

Ani Artış Dönemi (AB Çizgisi): Doğal kaynak keşfi veya emtia fiyatlarındaki ani yükseliş, ekonomide beklenmedik bir refah artışına yol açmaktadır. Bu dönemde, kişi başına düşen GSYİH'de belirgin bir sıçrama gözlemlenmektedir. AB çizgisi, kaynak zengini ekonomilerin bu ilk refah patlaması dönemini temsil etmektedir. Sachs ve Warner'ın (1995, 1997) kaynak laneti hipotezinde belirttiği gibi, bu aşama tipik olarak döviz girişlerindeki artışla tetiklenen kısa vadeli bir refah dönemini yansıtmaktadır.

---

⁴ Bazı iktisatçılar, kaynak lanetinde belirleyici unsurun emtia patlamalarının beklenmedik fiyat etkilerinden ziyade, birincil ürün ihracatına bağlı gelir oynaklığı olduğunu vurgulamaktadır (Auty, 1997; Gylfason vd., 1999). Bu bağlamda, Gylfason vd., (1999, s. 204) şu ifadeyi kullanmaktadır: "...birincil sektördeki oynaklık, reel döviz kuru belirsizliğine yol açar ve bu durum, ikincil sektördeki yatırım ve öğrenmeyi, dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir."

Grafik 1: Kaynak Patlamaları ve Ekonomik Büyüme

Kaynak: (Barbier, 2005: 112)

Yapısal Dengesizlik Dönemi (BC Çizgisi): Başlangıçtaki olumlu etkiler, zamanla ekonomik kaynakların doğal kaynak sektörüne aşırı yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Bu durum, Van Wijnbergen (1984) ve Torvik (2001) tarafından analiz edilen Hollanda hastalığı mekanizmasının tipik bir sonucudur. Grafikte BC çizgisinin giderek düzleşmesi, imalat ve diğer verimli sektörlerden kaynak çekilmesine bağlı olarak büyüme hızının yavaşlamasını göstermektedir. Kaynak sektörünün diğer sektörleri baskılaması, ekonomide yapısal bir dengesizliğe yol açmaktadır.

Uzun Vadeli Denge (C Sonrası): Ekonomi, patlama öncesi büyüme oranına geri dönse bile, kişi başına düşen GSYİH düzeyi küresel ortalamanın altında kalmaktadır. Grafikte bu durum, eğrinin referans çizgisinin altında konumlanmasıyla temsil edilmektedir. Mehlum ve arkadaşlarının (2006) vurguladığı gibi, bu kalıcı fark büyük ölçüde kurumsal zayıflıklar nedeniyle ortaya çıkmakta ve kaynak bağımlı ekonomilerin diğer ülkelerle arasındaki gelir uçurumunun derinleşmesine yol açmaktadır.

Bu üç aşamalı model, doğal kaynak zengini ekonomilerin tipik gelişim çizgisini özetlemektedir. Grafikte gözlemlenen AB-BC eğrisi, kaynak bolluğunun ekonomik büyüme üzerindeki çift yönlü etkisini (kısa vadeli refah artışı ve uzun vadeli yapısal sorunlar) net bir şekilde ortaya koymaktadır. Özellikle C sonrası dönemde gözlemlenen

performans düşüklüğü, kaynak laneti literatüründe sıklıkla vurgulanan sürdürülebilirlik sorunlarını görselleştirmektedir.

Yüksek kaliteli kurumlara sahip ülkeler için bir istisna söz konusudur; bu ülkeler uzun vadede BD eğrisi üzerinde yukarıya doğru bir kayma yaşarlar. Mehlum vd., (2006, s. 11) da vurguladığı gibi, üretici dostu ve sağlam kurumsal yapılara sahip ülkeler rant arayışına ve yolsuzluğa karşı daha dirençlidir. Bu durum, kaynak lanetinin olumsuz etkilerini hafifletmektedir. Norveç örneği, bu duruma iyi bir örnektir. Yüksek kaliteli kurumlara sahip olan Norveç, doğal kaynak açısından zengin olmasına rağmen, bu kaynakları etkin bir şekilde kullanarak kaynak lanetinin olumsuz ekonomik sonuçlarını yaşamamıştır.

1.3. Matsuyama Modeli ve Kaynak Laneti

Matsuyama (1992) tarafından geliştirilen model, "kaynak laneti" etkisini daha sistematik bir şekilde ortaya koymaktadır. Matsuyama (1992) tarafından geliştirilen model, "kaynak laneti" etkisini literatürdeki yaklaşımlara kıyasla daha sistematik ve analitik bir çerçevede ele almaktadır. Literatürde hâkim olan geleneksel görüş, tarımsal verimlilik ile sanayileşme arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu ileri sürmektedir. Bu yaklaşıma göre, artan tarımsal verimlilik, sanayi sektöründeki nüfusu besleyerek işgücü arzını artırmakta ve sanayi mallarına yönelik iç talebi desteklemektedir. Ayrıca, artan tarımsal gelirlerin yurtiçi tasarrufları yükselterek sanayileşmenin finansmanına katkı sağladığı öne sürülmektedir. Ancak Matsuyama'nın modeli, bu varsayımın yalnızca kapalı ekonomiler için geçerli olabileceğini, açık ekonomilerde ise aynı ilişkinin geçerli olmayabileceğini ortaya koymaktadır. Kapalı bir ekonomide tarımsal verimlilikteki artış, üretken işgücünü sanayiye yönlendirerek ekonomik büyümeyi teşvik edebilirken; açık ekonomilerde, fiyatların dünya piyasalarında belirlendiği koşullarda, doğal kaynak zenginliği karmaşık ve çelişkili sonuçlar doğurabilmektedir. Bu bağlamda, kaynak açısından görece avantajlı bir ülke, birincil emtia üretiminde uzmanlaşma eğilimi gösterebilir. Ancak bu durum, tarım sektöründeki verimlilik artışının işgücünü imalat sanayinden uzaklaştırmasına, dolayısıyla sanayileşme sürecinin ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına yol açabilmektedir.

Matsuyama'nın modelinde ekonomi, tarım ve imalat olmak üzere iki sektörden oluşmaktadır. İşgücü, tek hareketli faktör olarak ele alınmış ve sabit bir değerle normalleştirilmiştir. Modelde, tarımsal verimlilik A Hicks-nötr bir şekilde sabit kalırken,

imalat verimliliği (M_t) ise imalat deneyiminin bir yan ürünü olarak zamanla artmaktadır. İmalat sektöründeki işgücü oranı n_t ile gösterilmektedir. İmalat üretimi (X^M) ve tarımsal üretim (X^A) şu şekilde ifade edilmektedir:

$$\begin{aligned} X_t^M &= M_t F(n_t), \quad F(0) = 0, \quad F' > 0, \quad F'' < 0, \quad \dot{M}_t = \delta X_t^M, \delta > 0, \\ X_t^A &= AG(1 - n_t), \quad G(0) = 0, \quad G' > 0, \quad G'' < 0. \end{aligned} \quad (1)$$

1.3.1. Kapalı Ekonomide Dengeler

Başlangıçta ekonominin kapalı olduğu varsayılmaktadır. İmalat malının yurt içi nispi fiyatı p_t olarak belirlenir ve işgücü piyasası dengesi aşağıdaki koşulu sağlar:

$$AG'(1 - n_t) = p_t M_t F'(n_t) \quad (2)$$

Gıda (C^A) ve imalat malları (C^M) piyasalarında denge koşulları şu şekilde ifade edilir:

$$C_t^A = \gamma L + \beta p_t C_t^M, \quad C_t^M = X_t^M = M_t F(n_t), \quad C_t^A = X_t^A = AG(1 - n_t). \quad (3)$$

Denklem (3)'te Y , L ile temsil edilen toplam nüfusu (işgücünü) sürdürmek için gereken geçimlik gıda tüketimini, β ise tüketici tercihlerinde gıda ve imalat ürünleri arasındaki marjinal ikame oranını ifade etmektedir. Kapalı ekonomide üretilen tüm malların tüketildiği varsayılmaktadır.

Denklem (3)'teki sunulan denge koşulları birleştirilerek ve $p_t M_t$ değerinin yerine denklem (2) yazılarak şu ifade elde edilir:

$$\emptyset(n_t) = \frac{\gamma L}{A}, \quad \emptyset(n_t) \equiv G(1 - n_t) - \beta G'(1 - n_t) \frac{F(n_t)}{F'(n_t)}, \quad \emptyset' < 0. \quad (4)$$

Bu denklem, kapalı bir ekonomide tarımsal verimlilik (A) ile imalat sektöründeki istihdam payı (n_t) arasında ters bir ilişki olduğunu gösterir.

Denklem (4)'ün sağ tarafının A 'ya göre azaldığı ve $\emptyset(n)$ 'nin n 'ye göre azaldığı göz önüne alındığında, denklem (4) çözülerek, tarımsal verimlilik (A) fonksiyonuna bağlı olarak imalat sektöründeki istihdam payı şu şekilde ifade edilebilir:

$$n_t = n = v(A), \quad v'(A) > 0. \quad (5)$$

Denklem (5)'in değeri, denklem (1) ile belirlenen imalat verimliliğindeki değişim oranında yerine konduğunda aşağıdaki sonuç elde edilir:

$$\frac{\dot{M}_t}{M_t} = \delta F(v(A)). \quad (6)$$

Denklem (5)'e göre, imalat sektöründeki istihdam payı (n) zaman içinde sabit kalmakta ve tarımsal verimlilik ile pozitif ilişkilidir. Bu ilişki göz önünde alındığında, denklem (6) imalat sektöründeki çıktının sabit bir oranda artacağını ve bu da tarımsal verimlilik (A)

ile pozitif ilişkili olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, kapalı bir ekonomide, tarımsal verimlilikteki bir artış, hem imalat sektöründeki istihdam payını artırmakta hem de endüstriyel inovasyonu teşvik ederek ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır.

1.3.2. Açık Ekonomide Dinamikler

Ekonominin dünya ticaretine açıldığı bir senaryo dikkate alındığında, işgücünün tüm ekonomilerde durağan olduğu ve küresel ölçekte teknolojik yayılmaların bulunmadığı varsayılmaktadır. Bu çerçevede, dünya ekonomisinin (yıldızlı değişkenlerle gösterilen) gelişimi, yerel ekonominin kapalı ekonomi koşullarında izlediği patikaya paralel bir şekilde gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, dünya ekonomisine ilişkin denge koşulları aşağıdaki biçimde ifade edilmektedir:

$$\begin{aligned} A^* G'(1 - n^*) &= p_t M_t^* F'(n^*), & n^* &= v(A^*), \\ v'(A^*) > 0, \frac{M_t^*}{M_t^*} &= \delta F(v(A^*)). \end{aligned} \quad (7)$$

Denklem (7)'de n^* , dünya ekonomisinde imalatın istihdam payının denge düzeyini temsil eder ve bu pay sabit olup, dünya tarımsal verimliliği A^* ile pozitif ilişkilidir. Sonuç olarak, bu denge, n^* küresel imalat çıktısında sabit bir büyüme oranı belirler ki bu da A^* ile pozitif ilişkilidir.

Serbest ticaret ortamında, p_t üretilen mallar için dünya ticaret hadlerini temsil eder. Bu nedenle, (2) ve (7) denklemlerini p_t 'ye göre eşitlemek için yerel ekonominin imalat sektöründeki istihdam düzeyini (n_t) şu koşula göre belirlenir:

$$\frac{F'(n_t)}{G'(1-n_t)} = \frac{A M_t^*}{A^* M_t} \frac{F'(n^*)}{G'(1-n^*)} = \frac{1}{p_t} \quad (8)$$

Denklem (8)'de $t = 0$ alınarak ve sol tarafın n ile azaldığını gözlemlediğimizde, ticarete açıldıktan sonra yerel ekonomide imalatla uzmanlaşmanın başlangıç koşulları aşağıdaki gibidir:

$$n_0 \begin{matrix} \geq \\ < \end{matrix} n^* \quad \text{ancak ve ancak} \quad \frac{A^*}{M_0^*} \begin{matrix} \geq \\ < \end{matrix} \frac{A}{M_0}. \quad (9)$$

Koşul (9)'a göre, yerel ekonomi imalatla (veya tarımda) karşılaştırmalı üstünlüğe sahipse, yerel ekonomi içinde imalatla istihdamın payı dünyanın geri kalanına kıyasla daha büyük (veya daha küçük) olacaktır.

Denklem (8)'e dönersek ve bu ilişkiyi zamana göre türevlendirerek;

$$\left[\frac{G''(1-n_t)}{G'(1-n_t)} + \frac{F''(n_t)}{F'(n_t)} \right] \dot{n}_t = \delta \{F(n^*) - F(n_t)\} \rightarrow \dot{n}_t \begin{matrix} \geq \\ < \end{matrix} 0 \quad \text{eğer} \quad n_t \begin{matrix} \geq \\ < \end{matrix} n^* \quad (10)$$

Denklem (10)'un sol tarafındaki köşeli parantez içindeki ifade negatiftir. Bu da, imalat sektörünün istihdamdaki payının dünya ekonomisinin payından daha büyük olması halinde, yerel ekonomideki imalatın istihdam payının artacağı anlamına gelir; aksi takdirde n_t düşecektir.

Dolayısıyla, (8)'den (10)'a kadar olan koşullar birlikte, eğer yerel ekonomi başlangıçta imalatla karşılaştırmalı üstünlüğe sahipse, imalat verimliliği zaman içinde dünya ekonomisinin geri kalanından daha hızlı artar. Tarım sektöründe üstünlük söz konusu olduğunda ise tersi bir durum gözlemlenir. Denklem (9)'a göre, tarımsal verimlilikteki (A) bir artış, ekonomi ticarete açıldığında yerel ülkenin imalat yerine tarımda daha da fazla uzmanlaşmasına neden olacaktır. Bu durum, imalat sektöründeki istihdam payını azaltır ve ekonomik büyümeyi yavaşlatır. Açık ekonomide tarımda daha verimli olan bir ülke, imalat sektörünü sıkıştırarak daha düşük ekonomik büyüme oranlarıyla karşılaşabilmektedir.

Sonuç olarak, Matsuyama'nın modeli, kaynak (tarım) sektöründe karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olan küçük, açık ekonomilerin, imalat sektöründe üstünlüğe sahip ekonomilere göre daha yavaş büyüyeceğini öne sürmektedir. Tarım sektöründe daha az verimli olan açık ekonomiler, imalat sektörüne daha fazla işgücü çeker ve daha hızlı büyüme gösterir. Ancak, tarım sektöründe daha verimli olan açık ekonomilerde, tarım sektörü imalatı sıkıştırır ve ekonomik gerilemeyle sonuçlanmaktadır (Barbier, 2005). Bu bağlamda, kaynak bolluğu, uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde karmaşık ve genellikle olumsuz etkiler yaratabilmektedir.

1.4. Kaynak Laneti Mekanizmaları/Kanalları

Doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamak için, kaynak bağımlılığını düşük ekonomik performansa bağlayan mekanizmaların ve kanalların incelenmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, Frankel (2010), Van Der Ploeg (2011), Deacon (2011) ve Badeeb vd. (2017) dahil olmak üzere birçok akademisyen, kaynak laneti literatürüne ilişkin kapsamlı çalışmalar yapmış ve bu bağlamda kaynak lanetinin temel belirleyicileri üzerine önemli bulgular sunmuşlardır⁵.

---

⁵ Örneğin, Frankel (2010), kaynak laneti olgusunu açıklayan altı temel kanalı şu şekilde tanımlamaktadır: (1) dünya emtia fiyatlarındaki uzun vadeli düşüş eğilimleri, (2) fiyat oynaklığı, (3) imalat sektörünün dışlanması, (4) iç çatışma riskinin artması, (5) zayıf kurumsal yapıların varlığı ve (6) Hollanda hastalığı.

Gylfason'a (2001) göre, doğal kaynak bolluğunun ekonomik büyüme ve kalkınmayı olumsuz etkileyebileceği dört temel kanal bulunmaktadır: Hollanda hastalığı, rant kollama davranışı, aşırı güven ve eğitimin ihmal edilmesi. Benzer şekilde Stevens (2003), kaynak lanetinin ortaya çıkabileceği altı potansiyel kanal önermektedir. Bu kanallar; ticaret hadlerindeki uzun dönemli düşüş, gelir oynaklığı, Hollanda hastalığı, dışlama etkileri, devletin rolünün artması ve sosyo-kültürel ve siyasi etkiler olarak sıralanabilmektedir. Literatürde, kaynak zengini ülkelerdeki hükümetlerin doğal kaynak gelirlerini kötü yönetmesi (Atkinson ve Hamilton, 2003), kaynak mülkiyetinin yapısı (Khanna, 2017), doğal kaynak ihracatından elde edilen istikrarsız gelirler, düşük beşeri sermaye düzeyleri (Gylfason vd., 1999 ve Bulte vd., 2005) ve zayıf kurumsal yapılar (Sala-i-Martin ve Subramanian, 2012) gibi unsurlar da kaynak laneti hipotezini desteklemek için öne sürülen açıklamalar arasındadır.

Kaynak lanetinin altında yatan mekanizmalar genel olarak iki temel kategoriye ayrılabilir: ekonomik ve politik kanallar. Ekonomik perspektiften bakıldığında, kaynağa bağımlı ülkelerde uzun vadeli ekonomik büyümeyi engelleyen temel faktörler arasında Hollanda hastalığı olgusu, dünya emtia fiyatlarındaki eğilimler, emtia fiyatlarındaki oynaklık/dalgalanmalar, ve beşeri sermaye yetersizlikleri yer almaktadır. Politik perspektiften ise rant kollama davranışı, kurumsal kalite eksikliği, yolsuzluk ve iç savaş/çatışma gibi faktörler ön plana çıkmaktadır. Bu çalışma, mevcut literatürde yer alan araştırma ve incelemelere dayanarak, kaynak laneti olgusunun temel nedensel mekanizmalarını aşağıda ayrıntılı biçimde açıklamakta ve değerlendirmektedir.

1.4.1. Ekonomik Kanallar

Kaynak laneti hipotezi çerçevesinde ekonomik kanallar, doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyüme üzerinde neden olumsuz etkiler doğurabileceğini açıklayan temel mekanizmalar arasında yer almaktadır. Bu kapsamda, Hollanda hastalığı olgusu, dünya emtia fiyatlarındaki dalgalanmalar, doğal kaynak fiyatlarının yüksek oynaklığı ve beşeri sermaye yetersizlikleri, söz konusu olumsuz etkinin oluşumunda belirleyici rol oynayan başlıca unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

1.4.1.1. Hollanda Hastalığı

"Hollanda Hastalığı" kavramı ilk kez 1977 yılında The Economist dergisinde gündeme getirilmiş ve daha sonra 1982 yılında Corden tarafından bilimsel literatüre kazandırılmıştır. Bu terim, Groningen gazının keşfinden sonra Hollanda'daki imalat sektörünün düşüşünü tanımlamak için kullanılmıştır (Corden ve Neary, 1982). Hollanda hastalığı, doğal kaynak lanetinin ortaya çıkabileceği en olası kanallardan biri olarak kabul edilmektedir (İimi, 2007). Kavramın temelinde, doğal kaynak ihracatı yapan bir ülkenin döviz gelirlerindeki artışın, ulusal para biriminin değer kazanmasına yol açabileceği fikri yatmaktadır. Bu durum, mineral-dışı ticarete⁶ konu olan diğer sektörlerin uluslararası piyasalarda rekabet edemez hale gelmesine ve dolayısıyla ekonominin ihracat kapasitesinin zayıflamasına neden olabilmektedir. Örneğin, Hollanda'da bu durum, hidrokarbon ticareti yapılmayan sektörde bir daralma olarak kendini göstermiş, bu da döviz kurunun reel değer kazanmasına ve imalatta düşüşe yol açmıştır (Acar, 2017).

Birçok durumda, imalat sektörü gibi ticarete konu olan sektörlerin dışlanması, zamanla ekonominin sanayisizleşmesine yol açabilir (Corden 1984; Corden ve Neary 1982). Hollanda Hastalığı terimi ayrıca, doğal kaynak sektörünü geliştirmek için yapılan içe dönük yatırımların ticaret fazlası veya sermaye hesabı fazlası ile sonuçlanan genişleme biçimlerini de ifade etmektedir. Ek olarak, havaleler, dış yardım veya sermaye girişleri gibi ekonomiyi istikrara kavuşturmayı amaçlayan diğer gelir biçimleri de benzer etkiler yaratabilir. Bu farklı mekanizmalar arasında ortak bir sonuç, para biriminin değer kazanmasıdır.

Hollanda Hastalığı kavramını daha iyi anlamak için üç sektörden oluşan bir ekonomi düşünelim: ticarete konu olan sektör (imalat ve tarımı kapsayan), ticarete konu olmayan sektör (ticarete konu olmayan hizmetler ve inşaat gibi), ve doğal kaynak sektörü. Kaynakların ve ticareti yapılan malların fiyatları dışsal olarak dünya piyasası tarafından belirlenirken, ticarete konu olmayan malların fiyatı içsel olarak yurtiçi talep ve arzın eşitlenmesiyle belirlenir. Reel döviz kuru, ticarete konu olan malların ticareti konu olmayan mallara göre fiyat oranı olarak tanımlanmaktadır. Bir kaynak patlaması, ekonomide sanayisizleşmeye ve reel döviz kurunun değer kazanmasına iki temel kanal aracılığıyla yol açabilir: harcama etkisi ve kaynak hareketi etkisi.

---

⁶ "Mineral-dışı ticaret" ifadesi, bir ülkenin veya bölgenin dış ticaretinde mineraller ve madencilik ürünleri haricindeki tüm mal ve hizmetlerin ticaretini ifade etmektedir.

i) Harcama etkisi, bir kaynak patlaması, yurtiçi gelirden ve dolayısıyla hem özel hem de kamu sektörü mallarına yönelik talepte artışa yol açtığında etkisini gösterir. Ticarete konu olan mallara yönelik talep fazlası, fiyatları etkilemeden dünya piyasası tarafından karşılanabilirken, ticarete konu olmayan malların yurtiçi arzı artan talebe yetişmemekte ve bu durum fiyatlarının yükselmesine neden olmaktadır. Bu süreç, ticarete konu olan malların ticarete konu olmayan mallara göre nispi fiyatını düşürür (reel değeri düşürme). Her ne kadar bu durum kısa vadede refah artışı sağlasa da, uzun dönemde imalat sektöründen ticarete konu olmayan sektörler kaynak tahsisine yol açarak ekonominin sanayisizleşmesine.

ii) Kaynak hareketi etkisi, kaynak patlaması, işgücü ve sermayeyi ekonominin diğer iki sektöründen kaynak sektörüne kaydırabilir. Bu, hem ticarete konu olan hem de ticarete konu olmayan sektörlerde üretim düşüşüne neden olur. Ticarete konu olan malların arzındaki düşüş, dünya piyasaları tarafından karşılanabilirken, ticarete konu olmayan malların yurtiçi arzı artan talebe yanıt verememektedir. Bu durum, ticarete konu olmayan malların fiyatlarının ticarete konu olan mallara kıyasla artmasına yol açarak paranın reel değeri kazanması ile sonuçlanmaktadır (Gylfason, 2001). Kaynak hareketi etkisi, ticarete konu olmayan sektörün daha sermaye yoğun olduğu durumlarda geçerli olmayabilir. Örneğin, sermaye ve işgücünün sektörler arasında hareketli olduğu ve kaynak sektörünün yalnızca işgücü istihdam ettiği bir ekonomide, kaynak patlaması işgücünü emek-yoğun sektörden kaynak sektörüne yönlendirebilir. Bu durum, sermaye-yoğun sektörlerin üretiminde artışa yol açarak sanayileşmeyi hızlandırabilmektedir (Corden, 1984). Ancak kaynak sektörü sermaye yoğun ise, sınırlı sermaye nedeniyle ticarete konu olan sektörlerle rekabet artabilir ve bu da reel döviz kurunun değeri kazanmasına yol açabilir (Neary ve Purvis, 1982).

Hollanda hastalığının teorik modelleriyle ilgili temel endişelerden biri, ticarete konu olmayan sektörün ekonomik büyümeye katkıda bulunmadığı varsayımdır. Ancak, bu varsayım çoğu ülke için geçerli değildir. Bu farklılığın nedeni, sektörlerin ticarete konu olan veya olmayan olarak sınıflandırılmasının ülkeler arasında farklılık göstermesidir. Örneğin, çoğu Sahra-altı ülkelerinde imalat sektörü ticarete konu olmayan sektör olarak kabul edilmektedir (Davies vd., 1994). Torvik (2001), hem ticarete konu olan hem de ticarete konu olmayan sektörlerin ekonomik büyümeye katkısını ele alan dinamik bir model geliştirmiştir. Bu model, Sachs ve Warner (1995) ve Gylfason vd. (1999) yalnızca

ticarete konu olan sektörlerin büyümeyi yönlendirdiğini öne süren varsayımlarına karşı bir argüman sunmaktadır.

1.4.1.2. Dünya Emtia Fiyatlarında Eğilimler

Gelişmekte olan ülkeler, genellikle doğal kaynaklarını birincil ürün olarak ihraç etmekte ve bu ürünlerin fiyatlandırılmasında sınırlı kontrole sahiptir. Frankel'e (2010) göre bu ülkeler, sanayileşmiş ekonomilerin aksine hem ihracat hem de ithalatlarında fiyat alıcı (price-taker) konumundadır. Bir ülkenin fiyat alıcı olabilmesi için düşük tekel gücü, minimum ticaret engelleri ve yurtiçi ile yabancı üreticiler tarafından üretilen malların tam olarak ikame edilebilirliği gibi özelliklere sahip olması gerekmektedir. Çoğu gelişmekte olan ülke, imalat veya hizmetlerden ziyade birincil mal üretiminde uzmanlaşmıştır. Birincil mallar piyasası genellikle daha rekabetçi olup fiyat alıcı varsayımlarını karşılarken, mamul mallar ve hizmetler piyasası daha az rekabetçidir ve yüksek kaliteli beşeri ve fiziksel sermaye gerektirmektedir. Bu durum, ihracatçı ülkelerin mamul malların fiyatlarını belirlemede bir miktar tekelci güce sahip olmalarına yol açmaktadır. Doğal kaynaklarla ilgili en önemli zorluklardan biri, bu kaynakların fiyatlarının dalgalı olmasıdır. Doğal kaynaklar için uzun vadeli fiyatların bile sabit olmadığı kabul edilmektedir. Bu durum, iki karşıt teorik çerçeve ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Birinci teori, maden ve tarım ürünlerinin fiyatlarının zaman içinde düşeceğini savunurken, ikinci teori ise bu ürünlerin fiyatlarında artış eğilimi öngörmektedir.

Birinci teori, Prebisch-Singer hipotezi kapsamında ele alınmaktadır. Hipoteze göre, birincil emtia fiyatlarının zamanla mamul mallara kıyasla düşme eğiliminde olması, kaynak ihraç eden ülkelerin uluslararası ticarete dezavantajlı duruma düşmesine neden olmaktadır. Bu durum, kaynak ihraç eden ülkelerde ekonomik büyümenin yavaşlamasının temel nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Ancak bu eğilim, son yıllarda birçok birincil emtianın fiyatlarının artmasıyla tersine dönmüştür (Acar, 2017). Frankel (2010) doğal kaynaklarda uzmanlaşmanın her zaman rasyonel bir seçim olmayabileceğini ileri sürmektedir. Bu nedenle, kaynak zengini ülkelere, doğal kaynak üretimindeki karşılaştırmalı üstünlüklerini göz ardı ederek, sanayilerini tarife ve tarife dışı engeller yoluyla geliştirmeleri ve korumaları önerilmektedir. Bu korumacı politika, "ithal ikameci sanayileşme" olarak adlandırılmakta ve özellikle 1950'ler ve 1960'larda

gelişmekte olan ülkeler arasında yaygın bir şekilde benimsenmiştir. Ancak bu yaklaşım, daha sonra "ihracata yönelik sanayileşme" politikası ile yer değiştirmiştir.

İkinci teori, yenilenemeyen doğal kaynakların fiyatlarında artış öngören yaklaşımları içermektedir. Bu bağlamda iki önemli teori, Malthus (1888) ve Hotelling (1931) tarafından ortaya konulmuştur. Malthus'un teorisi, tarımsal ürünlerin toplam arzının nüfus artışıyla birlikte toplam talebi karşılayamaması nedeniyle arz kıtlığı yaşanacağını ve bunun fiyatların artmasına neden olacağını savunur. Bu yaklaşım, yenilenemeyen kaynakların sabit arzı ve artan talebin, doğal kaynak fiyatlarının yükselmesine yol açacağını savunan Malthusçular tarafından genişletilmiştir. Ancak bu teori, teknolojik ilerlemeyi ve yeni kaynakların keşfini dikkate almadığı için eleştirilmektedir. Bu nedenle, Malthus'un doğal kaynak fiyatlarının artacağına yönelik öngörüsü, bu faktörlerin ihmal edilmesi nedeniyle geçerliliğini yitirebilmektedir.

Hotelling (1931), doğal kaynak fiyatlarının zaman içinde artacağına ilişkin öngörüsüne teknolojik ilerlemeyi de dâhil etmiştir. Hotelling'in teorisi, tüm kaynakların keşfedildiği ve çıkarma maliyetlerinin sıfır olduğu varsayımı altında, kaynak fiyatlarının faiz oranına eşit bir oranda artması gerektiğini savunmaktadır. "Hotelling Kuralı" olarak bilinen bu ilke, kârını maksimize etmeyi amaçlayan bir üreticinin, tüm çıkarma dönemlerinde kaynakların bugünkü değerini eşitleyen bir çıkarma stratejisi izleyeceği fikrine dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle, bir kaynak stokunun sahibi, kaynakları optimal bir şekilde çıkararak uzun vadeli değerini en üst düzeye çıkarmayı hedeflemektedir. Kaynak sahibi, kaynakları bugün çıkarıp elde ettiği gelirleri bankaya yatırarak faiz geliri elde edebilir. Ancak, kaynakları çıkarma işlemini erteleme kararını, bu kaynakların gelecekte sağlayacağı getirinin banka faizinden düşük olmaması koşuluna bağlı olarak verecektir. Aksi takdirde, kısa vadeli kazanç sağlamak amacıyla kaynakları çıkarma yolunu tercih edecektir.

1.4.1.3. Doğal Kaynak/Emtia Fiyatlarının Oynaklığı

Doğal kaynaklardan, özellikle petrol ve doğal gazdan elde edilen gelirler, yüksek oynaklık göstermektedir. Bu oynaklık, emtia fiyatlarındaki uzun vadeli eğilimlerden (trendlerden) farklı olarak, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir (Davis ve Tilton, 2005; Frankel, 2010). Petrol gibi doğal kaynakların üretiminin zirve yaptığı dönemlerde, ülkelerin gelirlerinde artış görülebilir. Ancak bu artış, fiyat oynaklığının

doğası gereği sürdürülebilir değildir ve olumsuz ekonomik şoklarla karşılaşma riski yüksektir (Van Der Ploeg ve Venables, 2011). Fiyat oynaklığının arkasındaki başlıca faktörler arasında üretim seviyelerindeki değişiklikler, küresel piyasalardaki spekülasyonlar, petrol üreten bölgelerdeki çatışmalar, petrol ambargoları ve Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü'nün (OPEC) üretimi kısıtlamaya yönelik politikaları yer almaktadır (Ross, 2012; Smith, 2009). Badeeb vd. (2017), piyasa istikrarsızlığının belirsizliği artırdığını, doğal kaynak sektöründen elde edilen gelirlerin ölçülmesini zorlaştırdığını ve ekonomik kalkınma için etkili planlama yapılmasını engellediğini ifade etmektedir.

Literatürde, doğal kaynak fiyatlarındaki oynaklığın kaynak zengini ülkelerde düşük ekonomik büyüme seviyelerine katkıda bulunan önemli bir faktör olduğu ileri sürülmektedir (Van der Ploeg and Poelhekke, 2009). Humphreys vd. (2007), kaynak gelirlerinde oynaklık yaratabilecek üç temel kanalı tanımlamaktadır: maden çıkarma oranlarındaki dalgalanmalar, yüklenici ve alıcılardan gelen ödemelerin zamanlamasındaki değişiklikler ile kaynak fiyatlarındaki önemli dalgalanmalar. Çıkarma oranlarındaki dalgalanmalar, çıkarma sürecinin doğasından kaynaklanabilir. Örneğin, çıkarma işleminin ilk yıllarında kaynakların bolluğu nedeniyle çıkarma oranları yüksek olabilirken, kaynakların azalması ve erişimin zorlaşmasıyla birlikte bu oranlar düşebilmektedir.

Uluslararası borçlanma da fiyat oynaklığını şiddetlendiren bir başka faktördür. Kaynak zengini ülkeler, doğal kaynaklarını teminat göstererek gelecekteki gelirlerine karşı borçlanabilmektedir. Bu durum, diğer gelişmekte olan ülkeler için genellikle mümkün değildir. Ancak bu tür borçlanma, döngüsel/konjonktürel dalgalanmaları artırabilir. Kaynak fiyatlarının yüksek olduğu dönemlerde, teminatın değeri artar ve temerrüt riski azalır; böylece kredilere uygulanan faiz oranları düşer ve ekonomik canlanma daha da hızlanır. Buna karşın, kaynak fiyatlarının düşmesi durumunda teminatın değeri azalır, temerrüt riski yükselir ve faiz oranlarının artmasıyla ekonomik gerileme şiddetlenir. Davis ve Tilton'a (2005) göre, emtia fiyatlarındaki oynaklık hükümet gelirlerinde ve ihracat kazançlarında döngüsel dalgalanmalara neden olmaktadır. Fiyatların düştüğü dönemlerde, hükümet gelirleri ve ihracat kazançları azalır. Bu durum, kamu harcamalarının planlanmasını ve kamu maliyesi gelir-gider dengesinin sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Ayrıca, bu oynaklık, kamu ve özel sektör yatırımlarının verimliliğini

azaltmakta ve konjonktür karşıtı genişletici para politikalarının uygulanabilirliğini engelleyerek bir ülkenin ekonomik avantaj elde etme potansiyelini sınırlamaktadır.

1.4.1.4. Beşeri Sermaye yetersizlikleri

Doğal kaynak bağımlılığının sürdürülebilir ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinden biri, beşeri sermaye aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Beşeri sermaye, çeşitli şekillerde tanımlanabilen bir kavram olmakla birlikte, daha spesifik olarak, "bir bireyin, grubun veya nüfusun sahip olduğu beceri ve bilgilerin, belirli bir kuruluş ya da ülke için üretken bir şekilde kullanılabilir hale getirilmesidir" (Nelson ve Phelps, 1966). Bu kavram, sağlık ve eğitim unsurlarıyla ilişkili, büyümeyi ve teknolojik ilerlemeyi teşvik eden çok boyutlu bir yapıyı ifade eder. Daha kaliteli eğitim, bireylerin bilişsel becerilerinin gelişimine önemli katkılarda bulunarak istihdamın, üretkenliğin ve gelir artışının artmasında kritik bir rol oynamaktadır. Ekonomik büyümenin temel dinamiği, beşeri sermaye ve bilgi birikimidir. Uluslararasındaki yaşam standartlarındaki farklılıkların ana kaynağı da beşeri sermayedeki farklılıklardır. Romer (1986) ve Lucas (1988) tarafından öne sürülen neo-klasik ekonomik büyüme teorileri, özellikle inovasyon sürecinde beşeri sermayenin oynadığı role vurgu yaparak ekonomik büyümenin uzun vadeli sürecini açıklamayı hedeflemektedir. Benzer şekilde, Nurkse (1959) ve Rostow (1956), doğal kaynakların bir ülkenin fiziksel ve beşeri sermayesini tamamlamada olumlu bir rol oynadığını vurgulamışlardır.

Beşeri sermayenin ekonomik büyümeyi yönlendirmedeki önemi konusunda genel bir fikir birliği bulunmaktadır. Ancak bazı araştırmacılar, doğal kaynakların bolluğunun beşeri sermaye üzerinde olumsuz etkiler yaratabileceğini savunmaktadır. Özellikle kaynak zengini ülkelerin, beşeri sermaye yatırımlarını ihmal etme eğiliminde olduğu ve bunun da kaynak bağımlılığının bir dışlama etkisi oluşturduğu ifade edilmektedir. Gylfason (2001), doğal kaynak bolluğunun beşeri sermaye, fiziksel sermaye ve sosyal sermaye gibi diğer sermaye türlerini dışlama eğiliminde olduğunu ve bunun nihayetinde ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini ileri sürmektedir. Doğal kaynaklara dayalı sektörlerin, tarım, balıkçılık ve ormancılık gibi diğer sektörlerle kıyasla yüksek vasıflı işgücü ve yüksek kaliteli sermaye kullanımının daha az yoğun olduğu belirtilmektedir. Bu durum, bu sektörlerin diğer sektörlerle kıyasla daha az dışsallık sağlamasına ve

yaparak öğrenme, yenilikçilik, teknolojik ilerleme ve genel ekonomik büyümeyi engelleme potansiyeline sahip olmasına yol açabilmektedir (Papyrakis ve Gerlagh, 2004). Sonuç olarak, beşeri sermayeye yeterince yatırım yapmayan ülkeler, ekonomilerini çeşitlendirmekte ve doğal kaynaklara dayalı bir yapıdan uzaklaşmakta zorluk yaşayabilirler. Finlandiya ve Güney Kore'nin endüstriyel kalkınma deneyimleri, beşeri sermaye potansiyeli ile bir ülkenin emtiaya dayalı bir ekonomiden mamul ihracata dayalı bir ekonomiye geçiş kabiliyeti arasında güçlü bir bağ olduğunu göstermektedir (Zallé, 2019). Bu ülkeler, dünya genelinde en başarılı eğitim sistemlerinden bazılarında sahip olmalarıyla dikkat çekmektedir. Ayrıca, Gylfason ve Zoega (2006), doğal kaynak bolluğunun beşeri sermaye aracılığıyla ekonomik büyüme üzerinde dolaylı ve olumlu bir etki yaratabileceğini ortaya koymuştur.

1.4.2. Politik Kanallar

Doğal kaynak zenginliği, ekonomik büyümeyi yalnızca piyasa mekanizmalarıyla değil, aynı zamanda siyasal ve kurumsal yapılar üzerinden de etkiler. Rant-kollama davranışı, kaynak gelirlerinin siyasi çıkarlar için kullanılmasıyla verimsizlik yaratır. Düşük kurumsal kalite, yolsuzluk ve hesap verebilirlik eksikliği bu süreci derinleştirirken, kaynak temelli çatışmalar iç savaş riskini artırarak kalkınmayı olumsuz etkiler.

1.4.2.1. Rant-Kollama Davranışı

Kaynak laneti bağlamında, ekonomik kanallardan politik kanallara geçişte, rant kollama davranışı Lam ve Wantchekon (2003) tarafından "Politik Hollanda Hastalığı" olarak adlandırılan kavram öne çıkmaktadır. Rant kollama davranışı, kaynak zengini bir ülkede, yolsuzluğa bulaşmış yetkililerin veya siyasi elitlerin, devlet harcamalarını manipüle ederek kaynak rantlarına erişmelerini sağlayan bir durum olarak tanımlanabilir (Tornell ve Lane, 1998). Bu tür bir davranış, bireylerin siyasi nüfuzlarını kişisel çıkar elde etmek için kullandıkları durumlarda ortaya çıkmaktadır. Stiglitz (2013), doğal kaynak zengini ülkelerin genellikle rant kollama faaliyetleriyle öne çıktığını ifade etmekte ve bu durumu, "kaynaklara erişimin, zenginlik yaratmaktan daha kolay olması" şeklinde açıklamaktadır. Stiglitz'e göre, "Zengin olmanın iki temel yolu bulunmaktadır: ya yeni zenginlik üretirsiniz ya da mevcut zenginliği başkalarından transfer edersiniz. Birinci yöntem toplumsal refaha katkı sağlarken, ikincisi toplam refahı azaltıcı bir etki yaratmaktadır."

Bu yaklaşım, doğal kaynak zengini ülkelerin, kaynak bakımından daha az avantajlı ülkelere kıyasla neden daha yavaş ekonomik büyüme performansı sergilediklerini anlamak açısından önemli bir açıklama sunmaktadır. Todaro ve Smith (2012) ise rant kollamayı, bireylerin ve işletmelerin, lisanslar, kotalar, faiz oranı tavanları ve döviz kontrolleri gibi aşırı devlet müdahalelerinin neden olduğu fiyat bozulmalarından ve fiziksel kontrollerden kaynaklanan ekonomik rantı ele geçirme çabaları olarak tanımlamaktadır.

Birçok iktisatçı, doğal kaynak zenginliğinin politik elitlerin gücünü artırarak gelir eşitsizliğini derinleştirdiğini (Gylfason, 2001; Hodler, 2004; Iimi, 2007; Deacon ve Rode, 2012). Dahası, siyasi sistemlerin eşitsiz güç dağılımına yol açtığı durumlarda, tepedeki bireylerin bu gücü yalnızca yeniden dağıtımın kapsamını sınırlamakla kalmayıp, aynı zamanda kuralları kendi lehlerine şekillendirmek ve toplumdan büyük ayrıcalıklar elde etmek için kullandığı görülmektedir. Ekonomistler, bu tür faaliyetleri "rant kollama" olarak adlandırmaktadır; bu, zenginlik yaratmanın bir ödülü olarak değil, mevcut servetten haksız bir pay alarak gelir elde etme sürecini ifade etmektedir (Stiglitz 2013, ss. 39-40). Badeeb vd. (2017), rant gelirlerinin büyük bir kısmının genellikle elitler tarafından ele geçirildiğini ve bu gelirlerin altyapıyı iyileştirmek veya sürdürülebilir kalkınmaya yatırım yapmak yerine yakın çevrelerinin yararına dağıtıldığını belirtmektedir. Benzer şekilde, rant kollama davranışı üretken sektörleri dışlayarak yatırım kapasitesini olumsuz etkileyebilir.

Torvik (2002), doğal kaynak bolluğunun rant kollama faaliyetlerinin potansiyel getirilerini artırdığını ve sosyal aktörleri bu faaliyetlere yönelttiğini öne sürmektedir. Bu durum, girişimcilerin üretken sektörlerden rant kollama sektörüne kaymasına neden olabilir. Benzer şekilde, (Mehlum vd., 2006), kurumsal kalitenin rant kollamada önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadır. Kurumsal kalite düşük olduğunda, girişimciler rant kollama faaliyetlerini modern üretime yatırım yapmaktan daha kazançlı görmektedir. Ancak kurumsal kalite yüksek olduğunda, rant kollama girişimcileri üretken sektörlerden uzaklaştıracak kadar cazip hale gelmemekte ve böylece kaynak lanetinin etkileri sınırlanabilmektedir. Ek olarak Torvik (2009), rant kollama faaliyetlerinin girişimcilerin faaliyetlerinin kalitesi üzerindeki etkilerini test etmiş ve doğal kaynak bolluğunun rant kollama eğilimini artırdığını, bunun da üretken girişimcilerin sayısını azalttığını göstermiştir.

Robinson vd. (2006), kaynak patlamalarının geçici olarak algılandığı durumlarda, rant kollama davranışının ekonomik sonuçlarının daha olumsuz olabileceğini öne sürmektedir. Bu gibi durumlarda, siyasi elitler kısa vadeli rant maksimizasyonuna odaklanabilmektedir. Ancak kaynak patlamaları kalıcı olarak algılandığında, uzun vadeli kalkınmayı teşvik etme olasılıkları artabilir. Buna rağmen, patlamalar kalıcı olarak algılansa dahi, kaynakların verimsiz yeniden dağıtım teşvikleri nedeniyle ekonomik sonuçlar olumsuz kalabilir. Ayrıca, Boschini vd. (2007) kaynak türünün rant kollama düzeyini etkilediğini belirtmiş ve petrol ile elmas gibi kaynakların, buğday gibi tarımsal ürünlere kıyasla daha yüksek rant kollama eğilimine yol açabileceğini savunmuştur. Son olarak, Isham vd. (2005) ile Arezki ve Van Der Ploeg (2007), sermaye-yoğun çıkarma gerektiren noktasal kaynakların, yüksek rant potansiyeline ve yoğunlaşmış mülkiyete sahip olmaları nedeniyle rant kollama faaliyetlerine daha açık olduğunu ifade etmektedir.

1.4.2.2. Düşük Kurumsal Kalite

North (1991), kurumları, politik, ekonomik ve sosyal etkileşimleri yapılandıran tabular, gelenekler, davranış kuralları, anayasalar ve kanunlar gibi insan tarafından yaratılmış kısıtlamalar olarak tanımlamaktadır. Ayrıca kurumların, bir ekonominin teşvik yapısını belirlediğini ve büyüme, durgunluk ya da gerileme yönünü şekillendirdiğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Acemoglu ve Robinson (2008), kurumların ülkeler arasındaki ekonomik büyüme ve kalkınma farklılıklarının temel nedeni olduğunu öne sürmektedir.

Ampirik çalışmalar, kişi başına düşen gelirdeki farklılıkların şans, coğrafya ya da kültürden ziyade ekonomik kurumlardaki farklılıklardan kaynaklandığını desteklemektedir (Acemoglu, 2009). Örneğin, Güney Kore'nin kapitalist kurumları ve özel mülkiyeti teşvik eden yapıları, yatırımı kolaylaştırarak hızlı ekonomik büyüme ve kalkınma sağlamıştır. Buna karşın, Kuzey Kore'nin komünist kurumları ve politikaları minimum ekonomik büyüme ile sonuçlanmıştır. Çin'in 1978 sonrası hızlı büyümesi ise coğrafya ya da kültürdeki değişikliklerden ziyade Komünist Parti içindeki kurumsal reformları savunanlara yönelik dramatik bir değişimden kaynaklanmıştır (Acemoglu ve Robinson, 2008).

Doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini belirlemede kurumların rolü, kaynak laneti literatüründe bir tartışma konusu olmuştur. Bazı araştırmacılar, kaynak

rantlarının bir ülkenin kurumsal kalitesi üzerindeki aşındırıcı etkisini vurgularken, bazıları kaynak rantlarının ekonomik büyümeye daha elverişli kurumsal yapılara geçişi tetikleyebileceğini savunmaktadır. Diğer bir grup ise, kaynak laneti hipotezinde kurumlar için doğrudan bir nedensel rol bulamamaktadır. Bununla birlikte, bazı araştırmacılar kaynak rantlarının bir lanet mi yoksa nimet mi olduğunu belirleyen en önemli faktörün kurumsal kalitenin seviyesi olduğunu öne sürmektedir.

İlk görüşe göre, kaynak rantlarının çatışma, yolsuzluk ve kurumsal kalitede düşüşe neden olabileceği belirtilmektedir (Hodler, 2004; Iimi, 2007; Frankel, 2010; Eregha ve Mesagan, 2016). Sala-i-Martin ve Subramanian (2012), doğal kaynakların ekonomik büyümeyi engellemesinin nedeninin Hollanda hastalığı değil, kurumların zayıflaması olduğunu iddia etmektedir. Isham vd. (2005) ise doğal kaynak gelirlerinin, hükümetlerin verimsizliklerini örtbas etme, muhalif grupları bastırma ve modernizasyonu geciktirme amaçlarıyla kullanıldığında, siyasi ve ekonomik kurumların gelişimini engellediğini ve bu durumun kurumsal kaliteyi olumsuz etkilediğini açıklamaktadır.

Buna karşın, bazı araştırmacılar, kaynak bolluğunun ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olabileceğini ve kurumsal kaliteyi artırabileceğini savunmaktadır. Brunnschweiler ve Bulte (2008), kaynak bolluğu ile kurumsal kalite arasında pozitif bir ilişki bulmuştur. Lane ve Tornell (1996), güçlü kurumsal kaliteye sahip ülkelerde kaynak bolluğunun ekonomik faydalar sağlayabileceğini ifade etmektedir. Auty (2001) ise Norveç'in, zayıf kurumların tuzağına düşmeden kaynaklarını etkili bir şekilde kullanarak bir "kaynak laneti" istisnası haline geldiğini belirtmektedir.

Kaynaklar ve kurumlar arasındaki ilişkiye dair ikinci bir görüş, bazı yazarların kaynak laneti sonucunda kurumlar için nedensel bir rol bulamaması üzerinedir (Sachs ve Warner, 1995; Brunnschweiler, 2008). Bununla birlikte, kurumlar ve doğal kaynaklar için bir etkileşim terimi kullanıldığında, kaynakların üretim dostu kurumlara sahip ülkelerde büyümeyi artırdığı, gaspçı dostu kurumlara sahip ülkelerde ise büyümeyi azalttığı görülmüştür (Mehlum vd., 2006).

Üçüncü görüş, kaynak gelirlerinin bir ülke için lanet mi yoksa nimet mi olacağını belirlemede kurumların belirleyici bir rol oynadığını savunmaktadır (Arezki ve Van Der Ploeg, 2007; Mavrotas vd., 2011; Mehlum vd., 2006; Sarmidi vd., 2014). Kaynak zengini ülkelerdeki büyüme performansı farklılıkları, kaynak rantlarının kurumsal düzenlemeler yoluyla nasıl dağıtıldığına bağlanmaktadır. Bu sonucun arkasındaki mantığı, verimsiz

kurumların rant kollama ve yolsuzluk davranışları olasılığını artırmasıdır. Ayrıca kurumlar siyasi elitler, toplum ve ekonomi arasındaki ilişkileri şekillendirmektedir. Örneğin, Botsvana, güçlü kurumsal çerçevesi sayesinde kaynak lanetinden kurtulabilmişken, Venezuela'nın zayıf kurumları ekonomik kalkınmayı engellemiştir. Bu bağlamda, güçlü bir hukukun üstünlüğü, düşük yolsuzluk seviyeleri ve siyasi istikrar gibi kurumsal göstergeler, kaynak zengini ülkelerde daha iyi kaynak yönetimini kolaylaştırabilmektedir.

Bu görüşle tutarlı olarak, Torvik (2009), güçlü kurumsal çerçevelerin kaynak bolluğunun büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini önleyebileceğini savunmaktadır. Benzer şekilde, Sarmidi vd. (2014) kurumsal kalite arttıkça, kaynak bolluğunun büyüme üzerindeki olumsuz etkisinin azalacağını öne sürmektedir. Dahası, kaynak zengini ülkelerdeki güçlü kurumlar daha iyi kaynak geliştirmeyi kolaylaştırabilir. Güçlü bir hukukun üstünlüğü, düşük yolsuzluk seviyeleri, siyasi istikrar, etkin bürokratik uygulamalar, mülkiyet haklarının korunması ve cazip bir yatırım profiline varlığı, paydaşları doğal kaynakları nimete dönüştürebilecek bir ortam yaratmaya teşvik edebilir (Acemoglu vd., 2004; Bhattacharyya ve Hodler, 2010).

Mehlum vd. (2006), teorik modellerinde kurumların üretim dostu olduğu durumlarda, ekonomideki girişimcilerin kârlarının rant peşinde koşanlarıkinden daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, bireyleri girişimcilik faaliyetlerine yönlendirmekte ve üretim sektöründe daha aktif olmalarını teşvik etmektedir. Ancak kurumlar gaspçı dostu olduğunda, suç ve yolsuzluk gibi faaliyetler daha kârlı hale gelmekte ve ekonomide rant peşinde koşanların sayısı artmaktadır. Bu bağlamda, doğal kaynak patlaması sırasında bireyler, üretken faaliyetlerden ziyade rant kollama faaliyetlerini tercih edebilmektedir. Ayrıca, Mehlum vd. (2006), kaynak bolluğunun "lanet" etkisine neden olmadığı bir kurumsal kalite eşiğini (threshold) tanımlamaktadır. Bu eşik seviyesinin üzerindeki ülkeler, gelirlerini etkin bir şekilde kullanabilecek ve kaynak lanetinin üstesinden gelebilecek kaliteli kurumlara sahiptir.

Acemoglu vd. (2001a, 2001b), bazı gelişmiş ülkelerde doğal kaynakların verimli yönetiminin temel nedeninin sanayileşme olmadığını, bunun yerine bu ülkelerin halihazırda yüksek kaliteli kurumlara sahip olmaları sayesinde sanayileşebildiklerini savunmaktadır. Norveç, Kanada, Avustralya, Amerika Birleşik Devletleri ve Yeni Zelanda gibi ülkeler, doğal kaynakların keşfi sırasında iyi gelişmiş kurumsal yapılarla

donatılmışken, Angola, Nijerya, Sierra Leone, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Venezuela gibi ülkeler, kaynakları keşfettiklerinde yeterince gelişmiş kurumlara sahip değildi. Buna karşın, Botsvana gibi gelişmekte olan bir ülkenin başarısı, kaynak yönetiminde kurumların oynadığı kritik rolü vurgulamaktadır (Acemoğlu vd., 2001a). Boschini vd. (2007), doğal kaynakların olumsuz etkilerine yönelik algılara meydan okuyarak, kaynak lanetinin esas nedenini kurumların kalitesine bağlamaktadır. Ampirik analizlerinde, yüksek kaliteli kurumlara sahip olması durumunda Sierra Leone gibi bir ülkenin, Botsvana gibi başarılı bir performans gösterebileceğini öne sürmektedirler. Bulte vd. (2005) ise ticari açıklığın ve kurumsal kalitenin iyileştirilmesinin kaynak lanetini aşmada önemli olduğunu savunmaktadır. Şili'nin 1973 askeri darbesinden sonra benimsediği kaynak yönetimi politikaları, bu ülkeyi kaynak lanetinden kurtaran önemli bir örnek olarak sunulmaktadır.

1.4.2.3. Yolsuzluk

Yolsuzluk, kamu görevinin özel kazançlar için kötüye kullanılması olarak tanımlanabilecek karmaşık ve tartışmalı bir kavramdır (Tanzi 1998, s. 564). Bazı araştırmacılar, yolsuzluğun “geleneksel değerler ile yabancı normlar arasındaki çatışmadan” kaynaklandığını öne sürmektedir (Mbaku, 1998: 200). Akademik çevrelerde, yolsuzluğun ekonomi üzerindeki etkisi konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Örneğin, bir grup akademisyen, yolsuzluğu kamu kurumlarındaki bürokrasinin hantal yapısını aşmanın bir aracı olarak görmüştür (Leff, 1964; Lui, 1985). Ancak bu görüş, yolsuzluğun kalkınma süreçlerine zarar verdiğini gösteren ampirik ve teorik araştırmalarla güçlü bir şekilde sorgulanmıştır (Blackburn vd., 2011). Örneğin, Mauro (1995), yüksek yolsuzluk seviyelerinin özel yatırımları engellediğini ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca, yolsuzluğun yeteneklerin rant kollama faaliyetlerine yanlış tahsis edilmesine neden olabileceği vurgulanmıştır (Robinson vd., 2006). Yolsuzluk ve rant kollama faaliyetlerinden elde edilen ödüllerin nihai kullanım biçimi de önemlidir; bu ödüller özel tüketim yerine üretken yatırımlara yönlendirilirse, yolsuzluğun genel ekonomik sonuçları farklılık gösterebilmektedir.

Doğal kaynaklar genellikle yüksek yolsuzluk seviyeleriyle ilişkilendirilmektedir. Birçok ampirik çalışma, yakıt, mineraller, plantasyon ürünleri ve metal ihracatındaki artışın

yolsuzluğun artışıyla bağlantılı olduğunu göstermiştir (Treisman, 2000; Isham vd., 2005; Aslaksen, 2007). Örneğin, Busse ve Gröning (2013), doğal kaynak ihracatının yolsuzluğu artırdığını, ancak diğer yönetim göstergeleri üzerinde değişken bir etki yarattığını ortaya koymuştur. Arezki ve Brückner (2011), 1992-2005 döneminde petrol ihraç eden 31 ülkeden oluşan bir panel veri seti kullanarak petrol rantlarının yolsuzluk ve devlet istikrarı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Bulgular, petrol rantlarındaki artışın özellikle petrol üretiminde devletin payının yüksek olduğu ülkelerde yolsuzluk seviyelerini belirgin şekilde artırdığını göstermiştir.

Doğal kaynakların yolsuzluk üzerindeki etkisini incelerken, bazı araştırmacılar siyasi sistemlere dayalı farklılıklar üzerinde durmaktadır. Örneğin, Aslaksen (2007), petrolün hem demokratik hem de otoriter rejimlerde yolsuzluk üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu savunurken, Bhattacharyya ve Hodler (2010), doğal kaynaklar ile yolsuzluk arasındaki ilişkinin demokratik kurumların kalitesine bağlı olduğunu belirtmektedir. Bu çalışmalarda, güçlü demokratik kurumların doğal kaynakların yolsuzluk üzerindeki etkisini hafifletmede önemli bir rol oynadığı vurgulanmaktadır. Bhattacharyya ve Hodler (2010), doğal kaynak rantları, yolsuzluk ve demokratik kurumlar arasındaki ilişkiyi açıklamak için politikacılar ve halk arasındaki etkileşimleri modelleyen bir politik ekonomi çerçevesi sunmaktadır. Modelde, politikacılar iki farklı kategoriye ayrılır: bir yanda halkın çıkarları doğrultusunda hareket eden "iyi" politikacılar, diğer yanda yolsuzluk yoluyla kişisel kazanç sağlamayı önemseyen "kötü" politikacılar. Halk, liderlerinin "iyi" politikacılar olmasını tercih eder ve bu durum, kötü politikacılara davranışlarını stratejik olarak değiştirme teşviki sağlar. Modelde şu mekanizma öne çıkar: Eğer demokratik kurumlar güçlü ise, yani halk desteği politikacıların görevde kalma olasılığını belirgin ölçüde artırıyorsa, kötü bir politikacı yolsuzluğa bulaşmaktan kaçınarak iyi bir lideri taklit edebilir. Ancak, demokratik kurumlar zayıfsa, halk desteği politikacıların siyasi hayatta kalmalarında yalnızca sınırlı bir rol oynar ve kötü politikacılar kişisel kazanç sağlamak için yolsuzluğa yönelmektedir. Yolsuzluk seviyesinin, doğal kaynak rantlarının seviyesiyle doğru orantılı olarak artması, zayıf demokratik kurumların bulunduğu ülkelerde yaygın bir durumdur. Bhattacharyya ve Hodler (2010), zayıf demokratik kurumlara sahip ülkelerde doğal kaynak bolluğunun yolsuzluğu artırdığını, ancak nispeten daha iyi demokratik kurumlara sahip ülkelerde bu etkinin gözlemlenmediğini göstermektedir. Bu bulgu, demokratik yönetimin ve hesap

verebilirliğin doğal kaynakların kötüye kullanılmasını önlemede önemli bir araç olabileceğini vurgulamaktadır.

Yolsuzluğun azaltılmasında kurumsal reformlar kritik bir öneme sahiptir. Seçim sistemleri ve yargı reformları gibi kurumsal değişiklikler, daha hesap verebilir bir hükümet oluşturulmasına katkıda bulunabilir. Ayrıca, vatandaşların bilgi edinme haklarının teşvik edilmesi, toplumsal katılımın artırılması ve kamu görevlilerinin sosyal denetime tabi tutulması yolsuzluğun önlenmesinde etkili olabilecek diğer yöntemlerdir. Bu tür politika değişikliklerinin etkili olduğuna dair bazı ülke deneyimlerinden kanıtlar bulunmaktadır (Olken, 2007; Bhattacharyya ve Jha, 2011).

Ayrıca Vicente (2010), Sao Tome ve Principe’de petrol keşfi duyurusunun yolsuzluk üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırma, petrol keşif duyurusunun politikacıların kamu görevindeki değerini artırdığını, ancak aynı zamanda bu politikacılara daha fazla kaynak sağlayarak yeniden seçilme şanslarını artırdığını ve kaynakların yanlış tahsisine yol açtığını göstermektedir. Özellikle eğitim, gümrükler ve oy satın alma gibi alanlarda algılanan yolsuzlukta artışlar gözlemlenmiştir. Bu durum, doğal kaynakların kötü yönetiminin ekonomik ve toplumsal sonuçlarını ortaya koymaktadır.

1.4.2.4. İç Savaş/Çatışma

Doğal kaynaklar ile iç çatışmalar arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmalar nispeten yenidir ve ekonomi ile siyaset biliminin kesişim noktasından beslenmektedir. Ekonomik perspektif, Collier ve Hoeffler (1998, 2004) ve Caselli (2006) tarafından ortaya konan, çatışmaların aynı kaynak için rekabet eden aktörlerin (örneğin, yönetici elitler ile isyancılar) işbirliği yapmayan davranışlarından kaynaklandığını öne süren rasyonel seçim paradigmasıyla uyumludur. İç savaş, doğal kaynakların bir nimetten lanete dönüşmesinin en hızlı ve yıkıcı yollarından biri olarak görülmektedir (Ross, 2012). Kaynak rantlarının, diğer üretim biçimlerinden elde edilen gelirin aksine, iç çatışma olasılığını artırdığı tespit edilmiştir (Collier ve Hoeffler, 2004; Fearon ve Laitin, 2003). Özellikle petrol gibi doğal kaynakların bir ülkenin GSYİH’sindeki payı arttıkça, bu ülkenin iç çatışmaya daha yatkın hale geldiği gözlemlenmiştir. Örneğin, doğal kaynakların GSYİH’nin dörtte birini oluşturduğu bir ülkede iç savaş olasılığı %23 iken, bu oran doğal kaynakları olmayan bir ülkede sadece %0,5 olarak hesaplanmıştır (Collier ve Hoeffler, 2004). Ayrıca, petrol ve

gaz gibi noktasal kaynakların, iç çatışmaya elverişli koşullar yaratma olasılığının daha yüksek olduğu ileri sürülmektedir (Isham vd., 2005; Lujala, 2010; Ross, 2004b).

Literatürdeki pek çok çalışma, doğal kaynak bolluğuna sahip ülkelerin şiddetli iç çatışmalar yaşama olasılığının daha yüksek olduğunu öne sürmektedir. Araştırmalar, kaynak donanımının iç savaşın dört boyutunu etkilediğini göstermektedir: başlangıcı, süresi, yoğunluğu (savaşla ilgili ölümlerin sayısı ile ölçülür) ve iç savaşın türü (Rosser, 2006, ss. 17-18). Collier ve Hoeer (1998 ve 2004), iç savaşın başlangıcını belirleyen faktörlere odaklanmış ve iç savaşların açıklamasında iki temel hipotezin göreceli önemini karşılaştırmıştır: siyaset bilimi literatüründe popüler olan kindarlık mekanizması (grievance hypothesis) ve çatışmaların ekonomik teorisiyle uyumlu olan açgözlülük mekanizması (greed hypothesis).

Kindarlık mekanizması, iç savaşların servet eşitsizliği, kısıtlı siyasi haklar veya etnik ve dini bölünmeler gibi şikayetlerden kaynaklandığını öne sürer. Bu bağlamda, doğal kaynak bolluğunun, isyanlara neden olan şikayetleri artırdığı savunulmaktadır. Bu şikayetler, arazi kamulaştırması, çevresel bozulma, yetersiz iş fırsatları ve işçi göçü gibi doğal kaynak kullanımına bağlı çeşitli sorunlardan kaynaklanabilmektedir.

Açgözlülük mekanizması ise, isyanların ekonomik teşvik ve fırsatlarla motive olduğunu ileri sürer. Bu bakış açısına göre, doğal kaynak bolluğu, isyancı grupların faaliyetlerini finanse etmelerine olanak tanıdığı durumlarda iç savaş riskini artırır (Collier ve Hoeffler, 2004). Doğal kaynak bolluğu, isyancı grupların kaynakları çıkarıp satarak veya bu kaynakları kontrol edenlerden zorla gelir elde ederek finansman sağlamasına olanak tanır. Bu durum literatürde genellikle yağma mekanizması olarak adlandırılmaktadır (Ross, 2004a, s. 40).

Bazı akademisyenler, yalnızca kindarlık veya açgözlülük argümanlarının, iç savaşların nedenlerini tek başına açıklamakta yetersiz olduğunu savunmaktadır. Örneğin, Ballentine ve Sherman (2003), doğal kaynak zenginliğine sahip ülkelerdeki iç savaşların genellikle bu iki mekanizmanın bir kombinasyonundan kaynaklandığını öne sürmüştür. Ross (2004a) kaynakları bol olan ülkelerdeki iç savaşların genellikle dış müdahale mekanizması veya isyancıların gelecekteki maden kullanım haklarını satarak finansman sağlamasına olanak tanıyan ganimet gelecekleri mekanizması gibi çeşitli alternatif mekanizmalarla ilişkili olduğunu belirtmiştir (Ross, 2004a, ss. 57-58). Ross aynı zamanda

iç savaşların genellikle tek bir nedensel mekanizmadan ziyade iki veya daha fazla nedensel mekanizmanın aynı anda işleyişini yansıttığını öne sürmektedir.

Collier ve Hoeffler (1998, 2004), doğal kaynak bolluğunun iç savaşın başlamasında güçlü ve önemli bir belirleyici olduğunu bulmuşlardır. Ancak bu ilişki eğrisel bir yapıya sahiptir; başlangıçta doğal kaynak zenginliği iç savaş riskini artırırken, belirli bir seviyeden sonra bu risk azalmaktadır. Bununla birlikte, doğal kaynak zenginliğinin ölçümünde kullanılan metodoloji, elde edilen sonuçların tutarlılığı üzerinde etkili olmuştur. Örneğin, Elbadawi ve Sambanis (2002), farklı veri kaynaklarını kullanarak Collier ve Hoeffler'in bulgularını destekleyen karışık kanıtlar elde etmiş; Fearon ve Laitin (2003) ise bu sonuçlara destek bulamamışlardır.

Collier ve Hoeffler (2002), doğal kaynak bolluğunun hem ayrılıkçı hem de ayrılıkçı olmayan iç savaş türleri üzerindeki etkisini inceleyerek, doğal kaynakların bu iki tür iç savaş riskini artırdığını tespit etmişlerdir. Bu bulgular, doğal kaynakların çatışmaları teşvik etme potansiyeline sahip olduğunu göstermektedir. Ancak Reynal-Querol (2002), doğal kaynak bolluğunun etkilerini etnik ve etnik olmayan iç savaşlar bağlamında ayırıştırarak, etnik olmayan iç savaşların ve diğer siyasi şiddet biçimlerinin ortaya çıkmasında doğal kaynakların önemli bir faktör olduğunu, ancak etnik iç savaşların sıklığını açıklamada aynı derecede etkili olmadığını bulmuştur.

Bir ülkenin sahip olduğu doğal kaynakların türü, iç savaş riskini belirleyebilir. Auty'ye (2004), noktasal kaynakların (örneğin petrol, elmas) ve yaygın kaynaklara (örneğin tarım) göre çatışma yaratma olasılığının daha yüksek olduğunu öne sürmektedir. Noktasal kaynaklar, rantların hükümet üzerinde yoğunlaşmasına neden olarak hoşnutsuz grupların askeri muhalefeti teşvik etmektedir. Ayrıca, yağmalanabilir kaynakların (örneğin elmas, uyuşturucu) yağmalanamaz kaynaklara (örneğin petrol kuyuları) göre çatışma yaratma olasılığının daha yüksek olduğu belirtilmektedir. Özellikle bu kaynaklar gözenekli sınırların yakınında bulunuyorsa, ayrılıkçı isyancılar veya savaş ağaları tarafından ele geçirilmeleri daha kolay olmaktadır (Rosser, 2006, s. 18).

Doğal kaynakların çatışmaların süresini uzattığına dair literatürde güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Collier ve Hoeffler (1998), doğal kaynakların çatışma sürelerini uzattığını savunurken, Lujala (2010), bu durumun isyancı gruplara sunduğu teşvikler ve fırsatlar nedeniyle gerçekleştiğini bulmuştur. Ayrıca, Doyle ve Sambanis (2000), doğal kaynak zenginliğinin barış inşası çabalarının başarısı ile negatif bir ilişkiye sahip olduğunu

göstermektedir. Fearon (2004) ise kaçak kaynaklar (örneğin afyon, elmas, koka) bakımından zengin ülkelerin daha uzun süreli iç savaşlar yaşama eğiliminde olduğunu bulmuştur.

Ross (2004a, s. 45) doğal kaynakların iç savaşların yoğunluğunu artırdığı fikrini incelemiş, ancak bu görüşe yalnızca sınırlı bir destek bulmuştur. İncelediği 13 iç savaş vakasının yalnızca ikisinde doğal kaynakların çatışmanın yoğunluğunu açıkça artırdığı, geri kalan vakalarda ise doğal kaynakların yoğunluk üzerinde ya etkisiz olduğu ya da karışık etkiler gösterdiği tespit edilmiştir. Bu durum, doğal kaynakların çatışma yoğunluğunu belirlemedeki rolünün bağlama ve diğer faktörlere bağlı olduğunu göstermektedir. (Rosser, 2006, ss. 9-10). Bu literatür, doğal kaynakların türü, yönetimi ve ülkelerin kurumsal kapasitelerinin iç savaş riskine, süresine ve yoğunluğuna etkilerinin birbirinden farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu da, doğal kaynakların neden olduğu çatışmaları anlamak ve yönetmek için bağlam özelinde yaklaşımların önemini vurgulamaktadır.

1.5. Doğal Kaynakların Tanımlanması ve Sınıflandırılması

Doğal kaynaklar, tarihsel olarak tüm birincil ürünleri kapsayacak şekilde tanımlansa da, zamanla çıkarılan kaynaklar ve yenilenebilir kaynaklar arasında ayrımlar yapılmıştır. Literatürde genellikle “noktasal” (örneğin petrol ve doğalgaz) ve “yaygın” (örneğin tarım ve balıkçılık) kaynaklar şeklinde sınıflandırılır. Ayrıca doğal kaynaklar, yenilenebilirlik ve coğrafi özelliklerine göre de ayrılır. Kaynak bolluğu ile kaynak bağımlılığı arasındaki fark, kaynak laneti literatüründe sıkça vurgulanır. Bu nedenle doğru tanımlama ve ölçüm, politika tasarımları açısından kritik öneme sahiptir.

1.5.1. Doğal Kaynakların Tanımlanması ve Temel Özellikleri

Bu kısımda, "doğal kaynaklar" kavramının tanımlanması ve sınıflandırılması ele alınmaktadır. Doğal kaynakların neyi ifade ettiğine ilişkin anlayış, Lashitew ve. (2021) da vurguladığı üzere, kalkınma literatüründe zamanla değişiklik göstermiştir. Örneğin, hammadde/staple teorisi (Innis, 1930; Watkins, 1963) ve erken dönem kaynak laneti literatürü (Sachs ve Warner, 1995b, 1997), fosil yakıtlar, metaller ve tarımsal emtialar dahil olmak üzere tüm birincil ürünleri kaynak olarak kabul etmiştir. Ancak sonraki

alışmalar, ıkarılan kaynaklar ile diğerk doğal kaynak türleri arasında, belirli politik ve ekonomik koşullara bağlı olarak bir ayırım yapmıştır.

Literatürde doğal kaynaklar genellikle iki kategoriye ayrılmaktadır: "noktasal kaynaklar" (point-source resoruces) ve "yaygın kaynaklar" (diffuse resources) (Isham vd., 2005). Noktasal kaynaklar genellikle sermaye yoğun ve yerleşim bölgelerinde yoğunlaşmış endüstrilerle ilişkilidir ve bu kaynakların rantları, kontrol edilmesi daha kolay olan yoğun ve ele geçirilebilir gelirlerle tanımlanır. Buna karşılık, yaygın kaynaklar, tarımsal üretimden elde edilenler gibi, daha geniş alanlara yayılmış olup kontrol edilmesi daha zor gelir kaynaklarıdır (Boschini vd., 2007). Noktasal rantlar sermaye-yoğun yerleşim bölgeleri endüstrileriyle ilişkilendirilme eğilimindeyken, yaygın kaynaklar özellikle yoksul ekonomilerde daha fazla üretim ve tüketim bağlantısı oluşturmaktadır (Auty ve Gelb, 2000). Petrol ve doğalgaz gibi kaynaklar, noktasal rant üreten kaynaklara örnek teşkil ederken; tarım, ormancılık ve balıkçılık gibi endüstriler, yaygın kaynakların kullanımını temsil etmektedir (Le Billon, 2001).

Ancak noktasal ve yaygın kaynak ayırımının kesin sınırlarla tanımlanamayacağı ve bazı durumlarda genellemelere meydan okuyan örneklerin bulunduğu kabul edilmelidir. Örneğin, küçük ölçekli madencilik faaliyetleri genellikle yaygın kaynak üretirken, tarımsal kaynaklar kooperatifler, devlet pazarlama kurulları veya büyük ölçekli alıcılar tarafından yoğunlaştırılabilir. Ayrıca, düşük değerli mineraller (rneğin silis kumu ve kireç taşı) ya da birim ağırlık başına altından daha yüksek bir ticari değere sahip olan safran gibi bazı ürünler, bu sınıflandırmanın istisnaları arasında yer almaktadır. Tarımsal ve mineral emtia fiyatlarının dalgalanma eğilimleri de farklılık gösterebilir. Örneğin, iklimsel belirsizlikler, tarımsal emtiaların fiyat oynaklığına önemli ölçüde katkıda bulunurken, mineral emtialar uluslararası piyasalarda daha istikrarlı olabilir (OECD, 2008).

Sert ve enerji emtialarının yumuşak emtialardan ayrılması iki temel nedene dayanmaktadır. Birincisi, sert ve enerji emtialar; doğada çıkarılan ve yenilenemez nitelikte olan mineraller, metaller ve enerji kaynaklarını (rneğin petrol, doğalgaz, kömür ve metal cevherleri) ifade ederken; yumuşak emtialar ise tarımsal ve hayvansal ürünler gibi yenilenebilir özellik taşıyan kaynakları kapsamaktadır. Bu ayırım, özellikle uzun vadede kaynakların tkenebilirliği bağlamında, her iki emtia grubunun yönetiminde farklı dinamiklerin ve politika yaklaşımlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Politik

ekoloji literatüründe, yenilenebilir kaynaklara ilişkin çatışmaların genellikle kıtlıktan; yenilenemez kaynaklara ilişkin çatışmaların ise kaynak bolluğundan kaynaklandığı ileri sürülmektedir. İkincisi, mineral kaynaklar doğal olarak bulundukları yerlere özgü ve yerli kabul edilirken, tarımsal ürünler insan müdahalesiyle üretilebilmekte ve çoğunlukla taşınabilir nitelik taşımaktadır (Lebdioui, 2021, s. 2).

Doğal kaynak türlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi birçok çalışmada ele alınmıştır. Gylfason (2001) ve Murshed'e (2004), petrol ve mineral kaynaklarının tarımsal kaynaklara kıyasla ekonomik büyüme üzerinde daha zararlı etkiler yarattığını belirtmektedir. Ancak Cavalcanti vd. (2011), bu bulguları çürütmekte ve petrol üretiminin, rantının ve rezervlerinin gelir ve ekonomik büyüme üzerinde önemli pozitif etkiler sağlayabileceğini savunmaktadır. Petrol zengini ülkelerin, bu kaynaklardan elde edilen geliri büyümeyi artırıcı politikalar için kullanabileceği ve bu zenginlikten faydalanabileceği öne sürülmektedir. Bu bağlamda, doğal kaynakların özellikleri ve sınıflandırılması, hem ekonomik hem de çevresel politikaların tasarımı açısından kritik bir öneme sahiptir.

1.5.2. Kaynak Bolluğu ve Kaynak Bağımlılığının Sınıflandırılması

Bu bölümde, literatürde doğal kaynak bolluğu (zenginliği) ile kaynak bağımlılığı kavramlarının nasıl ölçüldüğü incelenmektedir. Kaynak zenginliğinin doğru biçimde ölçülmesi ve kaynak bolluğu ile bağımlılık arasındaki ayrımın netleştirilmesi, doğal kaynakların ekonomik etkilerinin analizinde belirleyici önem taşımaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalar, kalkınma sonuçları üzerindeki önemli etkileri nedeniyle bu ayrımın gerekliliğini vurgulamıştır (Lashitew vd., 2021; Lebdioui, 2021). Örneğin, Gelb (2012), kaynak bolluğuna odaklanan çalışmaların ekonomik büyüme ile genellikle pozitif bir ilişki bulunduğunu, buna karşın kaynak bağımlılığına odaklanan çalışmaların ise negatif bir ilişki bulma eğiliminde olduğunu ifade etmiştir. Buna ek olarak, Lashitew vd. (2021), kaynaklara bağımlı ülkelerin genellikle beşeri ve entelektüel sermaye göstergelerinde daha kötü performans sergilediğini; buna karşın kaynak bolluğuna sahip ülkelerin kamu sermayesi, beşeri sermaye birikimi ve genel rekabet yeteneği açısından daha iyi sonuçlar elde ettiğini vurgulamıştır.

Kaynak laneti literatüründe, kaynak bağımlılığı ve bolluğu arasındaki ayrımın yapılmaması istatistiksel yanıltıcılıklara neden olmuştur. Sachs ve Warner'ın (1997),

doğal kaynak zenginliği ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki tespit etmişlerdir. Bu çalışmada, doğal kaynak gelirlerinin gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) içindeki payı veya doğal kaynak ihracatının toplam ihracattaki oranı temel ölçüt olarak kullanılmıştır. Ancak bu ölçüm, kaynak bolluğundan ziyade kaynak bağımlılığını yansıttığı için yanıltıcıdır. Bu ölçüm sorunu, kaynak bağımlılığı ve büyüme arasındaki içsellik vurgulayan Brunnschweiler ve Bulte (2006), Di John (2011), ve Gelb (2012) dahil olmak üzere birçok araştırmacılar tarafından belirtilmiştir. Bu durum, birçok en az gelişmiş ülkedeki (EAGÜ) zayıf ekonomik performansın, kaynak bolluğundan ziyade kaynak bağımlılığından kaynaklandığını göstermektedir.

Brunnschweiler ve Bulte (2008), kaynak bolluğu ve kaynak bağımlılığı terimlerinin genellikle birbirinin yerine kullanıldığını, ancak bunun yanlış bir yaklaşım olduğunu savunmaktadır. Kaynak bolluğundan ziyade kaynaklara olan aşırı bağımlılığın ekonomik büyümeyi yavaşlattığına dair kanıtlar sunmuşlardır. Ding ve Field (2005), doğal kaynakların ekonomik etkilerini analiz etmek üzere iki farklı ölçüt geliştirmiştir: (i) kaynak bolluğu göstergesi olarak kişi başına düşen doğal kaynak stoku ve (ii) kaynak bağımlılığı göstergesi olarak doğal kaynak stokunun toplam sermaye stokuna oranı. Araştırmalar, kaynak bağımlılığının ekonomik büyüme üzerinde negatif, kaynak bolluğunun ise pozitif bir etki yarattığını ortaya koymaktadır.

Lebdioui'ye (2021) göre bu metodolojik tercihin iki önemli sonucuna dikkat çekmektedir: i) Kaynak fakiri ülkeler, yalnızca birkaç emtia ihraç ettikleri için yanlış bir şekilde kaynak zengini olarak sınıflandırılabilir. Örneğin, Çad ve Mali gibi ülkeler, alternatif ihracat ürünlerinin yokluğu nedeniyle sınırlı kaynaklarına bağımlıdır (Gylfason, 2011, s. 10). ii) Kaynak bolluğu ile bağımlılığı ayırt edememek, başarılı kaynak-temelli kalkınma deneyimlerini gözden kaçırmaktadır. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya ve Hollanda gibi ülkeler başlangıçta kaynak temelli ekonomilerden sanayileşmiş ve çeşitlendirilmiş ekonomilere dönüşmeyi başarmışlardır (Lebdioui, 2021). Kaynak zengini bir ülke mutlaka kaynağa bağımlı olarak sınıflandırılmayabilir. Ross (2001), petrol zenginliği ile demokrasi arasındaki ilişkiyi araştırırken, petrol bolluğu yerine petrole bağımlılık göstergelerini kullanmıştır. Bu bağlamda, kaynak bolluğu ve kaynak bağımlılığı kavramları arasındaki fark, akademik çevrelerde sıklıkla tartışılmış ve tanımlanmıştır.

Gylfason'a (2011, s. 10) göre, kaynak bolluğu, bir ülkenin sahip olduğu maden yatakları, petrol sahaları, ormanlar veya tarım arazileri gibi doğal sermaye miktarını ifade ederken, kaynak bağımlılığı, bir ulusun ekonomik refahı için bu kaynaklara ne ölçüde güvendiğini göstermektedir. Brunnschweiler ve Bulte (2008) ise kaynak bağımlılığını bir ülkenin kaynak gelirlerine olan fiili güveni, kaynak bolluğunu ise tahmini yeraltı zenginlik rezervleri veya maden, petrol ve gaz yataklarının varlığı ile ilişkilendirmiştir.

Benzer şekilde, Hailu ve Kipgen (2017), kaynak bolluğunu bir ülkenin doğal kaynak stoğu veya potansiyeli olarak tanımlarken, kaynak bağımlılığını ise doğal kaynak sektörünün vergi gelirleri, döviz kazançları, ekonomik büyüme ve istihdam yaratmadaki rolü üzerinden açıklamaktadır. Bu çerçevede, kaynak bağımlılığı, ancak söz konusu kaynakların aktif olarak çıkarılması ve ekonomik işleyişe entegre edilmesi durumunda geçerli olurken; kaynak bolluğu, kaynakların fiilen çıkarılmasını gerektirmeyen yapısal bir durumu ifade etmektedir. Ayrıca, bir ülkenin doğal kaynaklara sahip olması, bu kaynaklara ekonomik anlamda bağımlı olması gerektiği anlamına gelmemekte; ülke, geçimini sağlayacak alternatif ekonomik araçlara sahip olabilir.

Kaynak bolluğu ile kaynak bağımlılığı arasındaki kavramsal ayrım, bu olguların ölçüm yöntemlerine de yansımaktadır. Doğal kaynak bolluğu, genellikle kişi başına düşen tahmini doğal kaynak stoku ile ölçülürken; kaynak bağımlılığı, doğal kaynak ihracatının GSYH oranı aracılığıyla değerlendirilmektedir (Badeeb vd., 2017). Bu ayrımı somutlaştıran örnekler için Tablo 1'e bakınız.

Bunun yanı sıra, kaynak bağımlılığı, ihracat bileşimleri incelenerek de anlaşılabilir. Kaynağa bağımlı ülkelerin toplam ihracatının %60-95'ini genellikle doğal kaynaklar oluşturmaktadır. Uluslararası Para Fonu (IMF), kaynak gelirlerinin toplam gelirler içindeki payını birkaç yıllık ortalama üzerinden hesaplamakta ve bu oran %25'i aştığında, bir ülkeyi kaynağa bağımlı olarak sınıflandırmaktadır (Barma vd., 2011).

Kaynak bolluğu ve bağımlılığı arasındaki ölçüm farklılıkları, araştırmalarda farklı sonuçların ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Havranek vd. (2016) meta-analiz çalışmasında, araştırmaların %85'inin ekonomik faaliyete içsel bir ölçü olan kaynak bağımlılığını kullandığını, sadece %15'inin ekonomik faaliyete dışsal bir ölçü olan kaynak bolluğunu değerlendirdiğini ortaya koymuştur. Benzer şekilde, Dauvin ve Guerreiro (2017), meta-analiz çalışması, kaynak bolluğunu ölçü olarak kullanan araştırmaların çoğunlukla pozitif etkiler bulduğunu, kaynak bağımlılığını ölçen

çalışmaların ise genellikle negatif etkiler tespit ettiğini göstermiştir. Bu bulgular, doğal kaynak yönetimi ve ekonomik politikalar için önemli çıkarımlar sunmaktadır.

	Gösterge	Tanım	Yazar
Doğal Kaynak Bağımlılığı	GSYİH üzerinden birincil ihracat	Tarım, minerallar, ve enerji ihracatı, GSYİH'ye bölünmüştür.	Sachs ve Warner (1995); Neumayer (2004); Arezki and Van der Ploeg (2011); Beck (2011); A. Boschini vd. (2013).
	GSYİH üzerinden doğal kaynaklardan elde edilen rantlar	Ham doğal kaynak üretiminin dünya fiyatlarındaki değeri ile toplam üretim maliyeti arasındaki farkın GSYİH'ye bölünmesi.	Ross (2006); Collier ve Hoeffler (2009); Boos ve Holm-Müller (2013); Bhattacharyya ve Hodler (2014); Bhattacharyya ve Collier (2014).
	Doğal sermayenin milli servet içindeki payı	Doğal sermaye, doğal sermaye ile üretilen varlıkların ve "insan kaynaklarının" sürekli envanter değerinin toplamı üzerinden hesaplanır.	Gylfason (2001); Gylfason ve Zoega (2006).
	Maden ihracatının toplam ihracat içindeki payı	Bu oran, bir ülkenin maden ihracatındaki ticari uzmanlaşmasının boyutunu ölçmeyi amaçlamaktadır.	Stijns (2005)
Doğal Kaynak Bolluğu	Kişi başına ABD \$ cinsinden toplam doğal sermaye ve mineral kaynak varlıkları	Bu, toprak altı varlıklar, ekili araziler, kereste ve kereste dışı orman kaynakları ve korunan alanlar için tahminleri bir araya getirmektedir.	Stijns (2005); Brunnschweiler (2008); Apergis ve Payne (2014)
	Toprak altı zenginliği	Bu, bir ülkede bulunan başlıca yakıt ve yakıt dışı mineral stoklarına değer vermektedir.	Stijns (2005); Brunnschweiler ve Bulte (2008); Beck (2011).

Tablo 1: Doğal Kaynak Bağımlılığını ve Bolluğunu Ölçmek için Yaygın Olarak Kullanılan Göstergeler.

Kaynak: (Badeeb vd., 2017)

2. BÖLÜM: DOĞAL KAYNAKLAR VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİ ÜZERİNE YAPILAN AMPİRİK ÇALIŞMALAR

Doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, uzun yıllardır ekonomistler ve politika yapıcılar için önemli bir araştırma konusu olmuştur. Bu alandaki ampirik literatür, yalnızca doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki doğrudan ilişkiyi ele almakla kalmamış, aynı zamanda beşeri sermayenin, kurumsal kalitenin ve küreselleşmenin aracı rolünü de kapsamlı bir şekilde incelemiştir. Araştırmacılar, farklı metodolojik yaklaşımlar ve veri kaynakları kullanarak, bu faktörler arasındaki karmaşık etkileşimleri analiz etmiş ve bu etkileşimlerin doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi üzerindeki rolünü açıklamaya çalışmıştır. Bu bölüm, ampirik literatürde öne çıkan temel bulgulara genel bir bakış sunmaktadır. Özellikle, doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi şekillendiren unsurlar olarak beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin önemine odaklanılmaktadır. Literatürde yer alan çalışmalar, bu üç faktörün doğal kaynak kullanımının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini nasıl değiştirebileceğini ortaya koymaktadır.

2.1. Doğal Kaynaklar ile Ekonomik Büyüme Arasında Negatif Bir İlişki Bulan Çalışmalar (Kaynak Laneti)

Doğal kaynak laneti tezi üzerine yapılan ampirik çalışmalar, Auty (1993) tarafından kavramın ilk kez ortaya atılmasıyla başlamıştır. Bu alanda dönüm noktası olan çalışmalar arasında Jeffrey Sachs ve Andrew Warner'ın etkili çalışması Doğal Kaynak Bolluğu ve Ekonomik Büyüme yer almaktadır. Sachs ve Warner (1995), sıradan en küçük kareler (OLS) yöntemiyle 1970-1989 döneminde 97 gelişmekte olan ülkeye ait geniş bir kesit verisi kullanarak doğal kaynak yoğunluğu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Bu çalışmada, kaynak yoğunluğu tarım, madencilik ve yakıt ihracatının GSYİH içindeki payı olarak, ekonomik büyüme ise kişi başına reel GSYİH'deki yıllık ortalama değişimle ölçülmüştür. Bulgular, doğal kaynak bağımlılığı ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermiştir.

İki yıl sonra başka bir çalışmada, Sachs ve Warner (1997), bu analizlerini geliştirerek büyüme dönemini 1990'a kadar güncellemiş, ekonomik büyüme ölçütünü ekonomik olarak aktif nüfus başına düşen reel GSYİH'deki yıllık ortalama değişim olarak değiştirmiş ve kaynak yoğunluğunu tarım, madencilik ve akaryakıt ihracatının GSMH

içindeki payı ile ölçmüştür. Elde edilen sonuçlar, kaynak bağımlılığı ile ekonomik büyüme arasındaki negatif ilişkinin varlığını sürdürdüğünü ve kaynak laneti hipotezini desteklediğini ortaya koymuştur. Bu etkili çalışmalar, doğal kaynak bağımlılığı ile ekonomik büyüme arasındaki doğrudan ve dolaylı ilişkilerin daha fazla incelenmesi için pek çok araştırmaya ilham kaynağı olmuştur.

Gerelmaa ve Kotani (2016), doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 182 ülke için panel veri kullanarak analiz etmişlerdir. Bu çalışmada, 1970'ten 2010'a kadar olan verilere dayanarak kantil regresyon yöntemini uygulamışlardır. Araştırmanın temel amacı, 1970 yılında doğal kaynak zengini olan ülkelerin, 1970-1990 ve 1990-2010 dönemlerinde ekonomik büyümelerini nasıl etkilediğini incelemek olmuştur. Bu çerçevede, yazarlar Sachs ve Warner'ın (1995, 1997 ve 2001) analitik yaklaşımını takip etmiş, ancak farklı bir regresyon yöntemi ve güncellenmiş veri setleri kullanmayı tercih etmişlerdir. Çalışmada, doğal kaynak zenginliğini ölçmek için kişi başına düşen doğal kaynak sermaye verileri, ekonomik büyümeyi değerlendirmek için ise kişi başına reel GSYİH'deki ortalama yıllık büyüme oranı kullanılmıştır. Araştırmanın bulguları, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki önemli etkilerini ortaya koymaktadır. Spesifik olarak, sonuçlar 1970'lerde doğal kaynak zenginliğindeki artışın, ülkelerin büyümesini engelleme eğiliminde olduğunu ve büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum, "Hollanda hastalığı" olgusunu doğrular niteliktedir. Bununla birlikte, 1990-2010 döneminde elde edilen bulgular, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinde önemli bir değişim olduğunu göstermektedir. Bu dönemde, doğal kaynak zenginliğindeki artış, ülkelerin büyümesi üzerinde olumlu etkiler yaratmıştır. Bu bulgu, doğal kaynak laneti hipotezine karşı bir tepki olarak değerlendirilebilir. Çalışmanın sonuçları, 1970-1990 dönemi için Sachs ve Warner'ın bulgularını desteklerken, 1990-2010 dönemi için tam tersine bir eğilimi ortaya koymaktadır. Bu durum, doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme ilişkisinin zamanla ve bağlamla değişebileceğini göstermesi açısından önemlidir.

Papayrakis ve Gerlagh (2004) ise doğal kaynak bolluğunun ekonomik büyümeyi doğrudan ve dolaylı yollardan nasıl etkilediğini ampirik olarak araştırmıştır. 1975-1996 döneminde 39 ülkeyi kapsayan bir ülkeler arası regresyon analizi yapmışlardır. Çalışmada, kişi başına reel GSYİH'deki yıllık ortalama büyüme ekonomik büyüme için bir gösterge, maden üretiminin GSYİH içindeki payı ise doğal kaynak zenginliğinin bir göstergesi

olarak kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin hem doğrudan hem de dolaylı etkilerle karmaşık bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Çalışmanın başlıca sonuçları şu şekilde özetlenebilir: i) Doğrudan Etki: Sadece doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme dikkate alındığında, doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki tespit edilmiştir. Bu bulgu, doğal kaynakların tek başına büyümeyi destekleyemediğini ortaya koymaktadır. ii) Dolaylı Etki: Çalışmaya yolsuzluk, yatırım, ticari açıklık ve okullaşma gibi diğer faktörler eklendiğinde, doğal kaynakların büyüme üzerindeki doğrudan pozitif bir etkisi olduğu görülmüştür. Ancak, doğal kaynakların büyüme üzerindeki negatif dolaylı etkilerinin, bu pozitif etkilerden daha ağır bastığı belirtilmiştir. Bu bulgular, doğal kaynak bolluğunun ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, kurumsal yapı ve ekonomik politikalar gibi faktörlere bağlı olarak değişebileceğini göstermektedir. Sonuç olarak, kaynak zenginliğinin büyümeyi teşvik edici etkilerinin ortaya çıkabilmesi için uygun yapısal reformların ve politikaların hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Başka bir çalışmada, Papyrakis ve Gerlagh (2007), 1986-2001 döneminde ABD'deki 49 eyalet için eyaletler arası büyüme regresyonu tahmin ederek doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyümeye olan etkisini incelemiştir. Çalışmada, doğal kaynakların göstergesi olarak birincil sektör üretiminin (tarım, ormancılık, balıkçılık ve madencilik) GSYİH içindeki payı, ekonomik büyümenin göstergesi olarak ise kişi başına GSYİH büyümesi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, doğal kaynak zenginliğinin yatırım, okullaşma, dışa açıklık ve Ar-Ge harcamalarını azalttığını, yolsuzluğu ise artırdığını göstermiştir. Bu etkilerin, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini tam anlamıyla açıklamada belirleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde, Nweze ve Edame (2016), Nijerya'da 1981-2014 yılları arasında petrol gelirleri ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen bir ampirik çalışma gerçekleştirmiştir. Petrol gelirleri ve devlet harcamaları bağımsız değişken olarak ele alınırken, ekonomik büyümenin göstergesi olarak gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) kullanılmıştır. Çalışmada zaman serisi analiz teknikleri olan Artırılmış Dickey-Fuller Birim Kök Testi, Johansen Eşbütünleşme Testi ve Hata Düzeltme Mekanizması (ECM) uygulanmıştır. Sonuçlar, kamu harcamaları dışındaki tüm değişkenlerin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koyarken, uzun dönemde petrol gelirlerinin ekonomik

büyüme ile negatif bir korelasyona sahip olduğunu, kamu harcamalarının ise hem kısa hem de uzun dönemde ekonomik büyüme ile pozitif bir ilişki sergilediğini göstermiştir. Daha geniş bir perspektiften, Havranek vd. (2016), doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi değerlendiren 43 ampirik çalışmaya dayalı bir meta-analiz gerçekleştirmiştir. Bulgular, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin çeşitlilik gösterdiğini ortaya koymuş; incelenen çalışmaların %40'ı doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etki yarattığını (kaynak laneti) ifade ederken, %20'si pozitif bir ilişkiyi (kaynak nimeti) ortaya koymuş, %40'ı ise hiçbir anlamlı etki bulunmadığını belirtmişlerdir. Dauvin ve Guerreiro (2017), aynı doğrultuda gerçekleştirdikleri meta-analiz çalışmasında, 69 ampirik çalışmayı inceleyerek literatürü iki temel amaç doğrultusunda değerlendirmiştir: heterojenliğin kaynaklarını belirlemek ve doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmek. Çalışmanın bulguları, kaynak lanetinden yalnızca gelişmekte olan ülkelerin etkilendiğini, buna karşılık gelişmiş ülkelerde doğal kaynakların ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemediğini ortaya koymuştur. Ayrıca, doğal kaynakların ölçüm ve analiz yöntemlerinin, çalışmalar arasındaki heterojenliği açıklamada kritik bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Meta-regresyon analizi ise kurumsal kalitenin yüksek olduğu durumlarda kaynak laneti hipotezinin geçersiz hale geldiğini ve doğal kaynakların bir "nimet" olarak değerlendirilebileceğini göstermiştir. Bu sonuçlar, doğal kaynakların ekonomik etkilerinin ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve kurumsal yapılarıyla yakından ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, kaynak zengini ülkelerde sürdürülebilir büyümenin sağlanabilmesi için kurumsal reformların önemi bir kez daha öne çıkmaktadır.

Tiba ve Frikha (2020), 1990-2013 döneminde 22 Afrika ekonomisi için kaynak laneti hipotezini incelemek amacıyla VECM yöntemi kullanarak kapsamlı bir analiz gerçekleştirmiştir. Uzun dönemli bir ilişkinin varlığını test etmek için Pedroni panel eşbütünleşme testi, tamamen değiştirilmiş sıradan en küçük kareler (FMOLS), dinamik sıradan en küçük kareler (DOLS) ve nedensellik ilişkisini belirlemek amacıyla vektör hata düzeltme modeli (VECM) tekniklerini uygulamışlardır. Çalışmada, ekonomik büyümenin göstergesi olarak kişi başına düşen GSYİH, doğal kaynak yoğunluğunun göstergesi olarak ise petrol, orman, mineraller, kömür ve doğal gaz rantlarının aritmetik ortalamasından türetilen bir endeks kullanılmıştır. Yoğunluğun bulgular, doğal kaynak

yoğunluğu ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki olduğunu göstermiş ve bu durum kaynak laneti hipotezini doğrulamıştır.

Tiba (2019), 1990–2015 döneminde 21 Sahra Altı ülkesi için yaptığı çalışmada, doğal kaynak zenginliği (kişi başına düşen kaynak başışı) ile ekonomik büyüme (kişi başına düşen GSYİH) arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bu amaçla, Afrika ekonomilerinin ekonomik performansı üzerindeki zararlı etkilerini ölçmek ve kaynak zenginliği eşiklerini belirlemek için panel düzgün geçiş regresyon (PSTR) modeli kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçları, doğal kaynak zenginliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığını ve doğal kaynakların büyüme üzerindeki olumsuz etkisini doğruladığını göstermiştir. Ayrıca, bulgular Sahra Altı bölgesinde kaynak laneti hipotezinin geçerliliğini desteklemektedir.

Hayat ve Tahir (2021), 1970-2016 dönemi için otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) eşbütünleşme yaklaşımını kullanarak, kaynak açısından zengin üç ekonomi olan Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan ve Umman'da doğal kaynakların oynaklığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada ekonomik büyüme (kişi başına düşen GSYİH büyüme oranı) bağımlı değişken olarak, doğal kaynak rantları (toplam doğal kaynak rantlarının GSYİH içindeki payı) ise bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Araştırma, doğal kaynak rantları ile ekonomik büyüme arasında uzun vadeli bir ilişkinin var olduğunu ortaya koymuş ve elde edilen bulgular, doğal kaynakların büyüme açısından önemli olduğunu göstermiştir. Özellikle BAE ve Suudi Arabistan ekonomilerinde doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuş, Umman ekonomisi için ise bu ilişkinin pozitif ancak anlamsız olduğu gözlenmiştir. Bununla birlikte, doğal kaynakların oynaklığının her üç ekonomide de ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğu belirlenmiştir. Çalışma, büyüme performansını iyileştirmek için bu ülkelerin ekonomilerini çeşitlendirmeye odaklanmaları gerektiğini öne sürerken, özellikle beşeri ve entelektüel sermaye birikimi ile doğal kaynak oynaklığını azaltmaya yönelik politikaların önemine dikkat çekmiştir.

Ampofo vd. (2022), 1981-2017 döneminde kaynak açısından zengin sekiz Sahra Altı Afrika ülkesi (Nijerya, Güney Afrika, Ekvator Ginesi, Gabon, Sudan, Zambiya, Botswana ve Kongo Cumhuriyeti) için doğal kaynaklar ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada ekonomik kalkınma kişi başına düşen GSYİH ile ölçülmüş ve

bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Bağımsız değişkenler ise toplam doğal kaynak rantlarının GSYİH içindeki payı (petrol, doğal gaz, kömür, maden ve orman rantlarının toplamı), kamu borcu, ticarete açıklık, enflasyon ve nüfus artışı olarak belirlenmiştir. Araştırma, ülke bazında ve panel yapısında olmak üzere iki senaryo üzerinden değerlendirilmiştir. Verilerin analizinde doğrusal olmayan otoregresif dağıtılmış gecikmeler (NARDL) modeli ve havuzlanmış ortalama grup (PMG) tahmincisi uygulanmıştır. Ayrıca, toplam doğal kaynak rantları ile ekonomik büyüme arasındaki doğrusal olmayan nedensellik yönü, doğrusal olmayan nedensellik testi ile araştırılmıştır. Bulgular, doğal kaynak rantlarındaki artışın Ekvator Ginesi'nde ekonomik büyümeyi önemli ölçüde artırdığını, ancak Kongo Cumhuriyeti'nde bu artışın ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyerek kaynak laneti hipotezini doğruladığını göstermiştir. Diğer ülkeler için ise doğal kaynak rantları ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Çalışma, verimli kamu borç yönetimi politikalarının uygulanması ve kaynak gelirlerinin etkin yönetimi için kurumsal kalitenin iyileştirilmesinin, bu kaynak zengini ülkelerde ekonomik kalkınmayı teşvik etmek açısından kritik önem taşıdığını öne sürmektedir.

Yasmeen vd. (2021), Pakistan'da doğal kaynaklar, gayrisafi sermaye oluşumu, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. 1990Q1 ile 2018Q4 dönemlerini kapsayan çeyreklik veriler üzerinde yapısal eşitlik modelleme yöntemini kullanmış ve finansal açıklığın kaynak lanetini bir nimet haline getirip getiremeyeceğini incelemiştir. Çalışmanın sonuçları, doğal kaynaklarının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu ve Pakistan için kaynak lanetinin (resource curse) varlığını doğruladığını ortaya koymuştur.

Ayrıca Cao ve Xiang (2023), BRICS ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) üzerinde çalışarak doğal kaynak fiyatlarının dalgalanmalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Sürekli güncellenmiş tam modifiye (CUP-FM) ve sürekli güncellenmiş sapma düzeltilmiş (CUP-BC) yöntemlerini kullanarak, 1995-2020 döneminde doğal kaynak fiyatlarının uzun dönemli etkilerini analiz etmişlerdir. Ekonomik büyüme, kişi başına GSYİH ile ölçülmüş; doğal kaynak fiyatları ise toplam doğal kaynak gelirleri, petrol gelirleri ve doğal gaz gelirleri ile temsil edilmiştir. Bulgular, doğal kaynak fiyatlarındaki dalgalanmaların ekonomik performans üzerinde olumsuz etkiler yarattığını, ancak petrol ve doğal gaz gelirlerinin BRICS ekonomilerinde

büyümeyi olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Bu çok yönlü sonuçlar, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin kaynak türüne göre değişebileceğini ve kaynak laneti tartışmalarının daha da derinleştiğini göstermektedir.

Buna ek olarak Achuo (2023), Afrika'da doğal kaynakların ekonomik kalkınma üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini incelemiş ve 39 Afrika ülkesinde kaynak laneti hipotezini test etmiştir. Çalışma, 1996-2020 dönemini kapsayan verilere Sistem GMM yöntemini uygulamıştır. Ekonomik büyüme için bağımlı değişken olarak kişi başına GSYİH, bağımsız değişken olarak toplam doğal kaynak rantları kullanılmıştır. Kontrol değişkenleri arasında bilişim ve iletişim teknolojisi (ICT) yayılımı, sanayileşme ve yönetim yer almıştır. Bulgular, doğal kaynaklarının büyüme üzerinde tutarlı bir şekilde olumsuz etkisi olduğunu ve kaynak laneti hipotezini desteklediğini ortaya koymuştur. Ayrıca, yönetişimin büyümeyi olumsuz etkilediği, sanayileşme ve ICT yayılımının ise Afrika'daki ekonomik kalkınma üzerinde olumlu etkiler gösterdiği bulunmuştur. Etkileşimli regresyonlar, doğal kaynakların olumsuz büyüme etkilerinin ICT yayılımı, sanayileşme ve yönetim aracılığıyla şekillendiğini ortaya koymuştur.

Li vd. (2024), BRICS ülkelerinde 2003-2022 döneminde doğal kaynak rantları, ekonomik karmaşıklık ve dijital yönetim arasındaki ilişkileri araştırmak için Momentler Yöntemi Kantil Regresyon (MMQR) yaklaşımını kullanmıştır. Çalışma, doğal kaynak rantlarının özellikle alt kantillerde ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir şekilde olumsuz etkisi olduğunu bulmuştur. Bu durum, daha az gelişmiş ülkelerin kaynak lanetine karşı daha savunmasız olduğunu göstermektedir.

Benzer şekilde, Han ve Korkmaz (2024) BRICS ülkeleri için 1992–2020 döneminde doğal kaynak gelirleri, bilgi iletişim teknolojileri (BİT) kullanımı, finansal küreselleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi GUW eşbütünleşme testi ve nedensellik analizi ile incelemişlerdir. Bulgular, doğal kaynak gelirleri ile büyüme arasında çift yönlü nedensel bir ilişki olduğunu, ancak aşırı kaynak kullanımının büyümeyi olumsuz etkilediğini ortaya koymaktadır. Bu durum, Hollanda hastalığı hipotezini desteklemektedir. Aynı zamanda BİT yatırımları ve finansal açıklığın da büyüme için önemli belirleyiciler olduğu vurgulanmaktadır.

Son olarak, Mesagan vd. (2023), 1999-2019 döneminde 22 kaynak açısından zengin Afrika ülkesini inceleyerek kaynak laneti hipotezine dair ek kanıtlar sunmuştur. Çalışma, ekonomik büyüme için bağımlı değişken olarak kişi başına GSYİH'yi, temel bağımsız

değişken olarak doğal kaynak rantlarını kullanmıştır. Kontrol değişkenleri arasında ticari açıklık, doğrudan yabancı yatırım (FDI), gayrisafi sermaye oluşumu ve yolsuzluk kontrolü yer almıştır. Dinamik ilişkileri değerlendirmek için PMG, MG ve DFE tahmincilerini içeren panel ARDL yöntemleri uygulanmıştır. Bulgular, doğal kaynakların uzun vadede sanayileşme ve ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiler yarattığını ve kaynak laneti hipotezini doğruladığını göstermiştir.

2.2. Doğal Kaynaklar ile Ekonomik Büyüme Arasında Pozitif İlişki Bulan Çalışmalar (Kaynak Nimeti)

Doğal kaynakları ekonomik büyümeyi teşvik eden bir nimet olarak değerlendiren ve bu yönde bulgular sunan birçok çalışma bulunmaktadır. Örneğin, Brunnschweiler (2008), doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini İki Aşamalı En Küçük Kareler (2SLS) ve Üç Aşamalı En Küçük Kareler (3SLS) regresyon analizlerini kullanarak yeniden incelemiştir. Bu çalışmada kişi başına düşen ortalama GSYİH büyümesi ekonomik büyüme için bir gösterge, toplam doğal kaynakların ihracat payı ise doğal kaynak bağımlılığı için bir gösterge olarak kullanılmıştır. Bulgular, doğal kaynakların ekonomik büyüme ile pozitif ve doğrudan bir ilişki içinde olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, kaynak zenginliği ve bağımlılığı ile kurumsal ve yasal değişkenlerin birleştirildiği tahminler, kaynak zenginliğinin anayasal düzenlemeleri ve kurumsal kaliteyi olumlu yönde etkilediğini, buna karşın kaynak bağımlılığının ekonomik büyümeyi etkilemediğini göstermiştir.

Benzer şekilde, Cavalcanti vd. (2011), Pedroni panel eşbütünleşme yöntemini kullanarak, 1980–2006 döneminde 53 petrol ihraç eden ekonomiden oluşan bir panelde petrol zenginliğinin (kişi başına petrol üretiminin reel değeri) reel gelir üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada standart kesitsel tahmin teknikleri uygulanmış ve sonuçlar, petrol zenginliğinin hem gelir düzeyi hem de ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur.

Hmadi ve Sbia (2013), ise Cezayir’de 1971-2009 dönemine odaklanarak doğal kaynak rantları, ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini test etmiştir. Çalışmada eşbütünleşme ve hata düzeltme modeli teknikleri ile Granger nedensellik testleri kullanılmıştır. Ekonomik büyüme, kişi başına reel GSYİH ile temsil edilirken, bağımsız değişken olarak reel doğal kaynak rantları ele alınmıştır. Bulgular, hem kısa

hem de uzun dönemde doğal kaynak rantları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Hamdi ve Sbia (2013b), 1960–2010 dönemi için Bahreyn’de petrol gelirleri, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla VECM yaklaşımıyla çok değişkenli eşbütünleşme analizi ve Hata Düzeltme Modeli (ECM) kullanmıştır. Çalışmada, ekonomik büyümeyi temsil eden gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) bağımlı değişken olarak ele alınırken, bağımsız değişkenler olarak petrol gelirleri ve kamu harcamaları kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, petrol gelirlerinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ve uzun vadeli eşbütünleşme ilişkisinin kaynak nimet hipotezini desteklediğini göstermektedir. Ayrıca, Granger nedensellik testi sonuçları, kaynak zenginliğinden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedenselliği ortaya koymuştur. Yazarlar, Bahreyn gibi doğal kaynaklara dayalı ekonomilerde petrol gelirlerinin hem büyümenin ana kaynağı hem de kamu harcamalarını finanse eden temel bir kanal olduğunu vurgulamış ve ekonomik istikrar için kamu harcamalarının etkin kullanımı ile petrol dışı sektörlerin geliştirilmesinin önemine dikkat çekmişlerdir.

Jović vd. (2016), Avrupa’da doğal kaynak rantları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma, mineraller, kömür, doğal gaz, orman ve petrol gibi beş temel doğal kaynak rantının GSYİH içindeki paylarını analiz ederek Avrupa Birliği ekonomilerinin verilerini kullanmıştır. Bu kapsamda yumuşak hesaplama yöntemiyle duyarlılık analizi gerçekleştirilmiştir. Bulgular, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir. Özellikle ormancılığın, analiz edilen ülkelerde ekonomik büyümeye katkı sağlama noktasında kritik bir rol oynadığı tespit edilmiştir.

Shahbaz vd. (2019), doğal kaynakların zenginliği ve bağımlılığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Araştırma, bol kaynaklara sahip 35 ülkeyi kapsamakta ve 1980-2015 dönemine ait verileri kullanmaktadır. Bu çalışma, analiz edilen ülkelerin yatay kesit bağımlılığını dikkate almak için ikinci nesil panel ekonometri metodolojilerini benimsemiştir. Ekonomik büyüme, kişi başına düşen GSYİH ile temsil edilen bağımlı değişken üzerinden ölçülmüştür. Bağımsız değişkenler ise doğal kaynak zenginliği ve doğal kaynak bağımlılığı olarak belirlenmiştir. Doğal kaynak zenginliği, kişi başına düşen toplam doğal kaynak rantları ile temsil edilirken, toplam doğal kaynak rantlarının GSYİH

içindeki payı doğal kaynak bağımlılığı için bir gösterge olarak kullanılmıştır. Bulgular, doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu doğrularken, doğal kaynak bağımlılığının ekonomik faaliyetler üzerindeki olumsuz etkilerini vurgulamaktadır.

Benzer bir şekilde, Fubara vd. (2019), Nijerya'nın petrol üreten bölgesi olan Nijer Deltası'nda doğal kaynak çıkarma faaliyetlerinin bölgesel ve ulusal alt düzey ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışma, 2007-2017 ve 2013-2017 yıllarına ait verileri analiz etmek için Havuzlanmış Sıradan En Küçük Kareler (Pooled OLS) ve Sabit Etki (Fixed Effect) modellerini kullanmıştır. Ekonomik performans, eyaletin gayri safi yurtiçi hasılası ve yurt içinde elde edilen gelir ile bağımlı değişken olarak ölçülmüştür. Ham petrol üretimi ise doğal kaynak çıkarma faaliyetlerini temsil eden bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Ampirik bulgular, doğal kaynak çıkarma faaliyetlerinin (ham petrol üretimi) petrol üreten eyaletlerin ekonomik performansı üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Redmond ve Nasir (2020), doğal kaynak zenginliği, uluslararası ticaret, finansal gelişme, ticari açıklık ve kurumsal kalitenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkilerini ampirik olarak araştırmıştır. 1990-2016 dönemine ait verileri kapsayan çalışmada, 30 ülke incelenmiş ve ülkeler üç farklı gelir grubuna (Alt-Orta, Üst-Orta ve Yüksek Gelirli Ülkeler) ayrılmıştır. Ekonomik kalkınmayı temsil etmek için iki bağımlı değişken kullanılmıştır: (i) kişi başına düşen GSYİH ile ölçülen ekonomik büyüme ve (ii) insani gelişme endeksi (HDI). Panel tahminlerinde Sabit Etkiler (FE), Rastgele Etkiler (RE), Panel Tamamen Değiştirilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) ve Panel Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) yöntemleri kullanılmıştır. Doğal kaynak zenginliği, toplam doğal kaynak rantlarının (petrol, doğal gaz, kömür, maden ve orman) GSYİH içindeki oranı ile bağımsız değişken olarak değerlendirilmiştir. Bulgular, doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyüme üzerinde önemli ölçüde olumlu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, uluslararası ticaret ve geniş paranın ekonomik kalkınma üzerinde önemli ölçüde olumsuz etkileri olduğu tespit edilmiştir.

Ayrıca Rahman ve Velayutham (2020), 1990–2014 dönemi boyunca Bangladeş, Hindistan, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka'dan oluşan beş Güney Asya ülkesine ait bir panel üzerinde yenilenebilir enerji ve fosil enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada, bağımlı değişken olarak kişi başına ekonomik büyüme

kullanılırken, bağımsız değişkenler kişi başına yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketiminden oluşmuştur. Ayrıca, kişi başına düşen reel gayrisafi sabit sermaye oluşumu, kişi başına düşen toplam işgücü ve finansal gelişme kontrol değişkenleri olarak modele dahil edilmiştir. Uzun vadeli etkileri analiz etmek için Tamamen Değiştirilmiş Sıradan En Küçük Kareler (FMOLS) ve Dinamik Sıradan En Küçük Kareler (DOLS) panel tahmin teknikleri kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları, her iki enerji tüketimi türünün de Güney Asya'nın ekonomik büyümesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu, ancak yenilenebilir enerji tüketiminin daha güçlü bir etki yarattığını ortaya koymuştur. Bunun yanında, sermaye oluşumunun ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğu tespit edilirken, bölgedeki yüksek nüfus artışı ve gizli işsizlik nedeniyle işgücünün ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. İlginç bir şekilde, finansal gelişmenin ekonomik büyüme üzerinde anlamlı bir uzun vadeli etkisi olmadığı sonucuna varılmıştır.

Benzer şekilde, Ampofo vd. (2020), 1981-2017 dönemini kapsayan ve mineral bakımından zengin ilk on ülkeyi içeren bir çalışmada, Doğrusal Olmayan Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (NARDL) yöntemi ve doğrusal olmayan Granger nedenselliği analizlerini kullanarak doğal kaynak rantının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini araştırmıştır. İncelenen ülkeler arasında Avustralya, Brezilya, Kanada, Çin, Demokratik Kongo Cumhuriyeti (DRC), Hindistan, Suudi Arabistan, ABD ve Venezuela yer almaktadır. Bağımlı değişken olarak kişi başına düşen GSYİH ile ekonomik büyüme temsil edilirken, bağımsız değişken olarak doğal kaynak rantları (toplam doğal kaynak rantlarının GSYİH içindeki payı) kullanılmıştır. Kontrol değişkeni ise ticarete açıklık olarak belirlenmiştir. Ampirik bulgular, doğal kaynak rantlarının Avustralya, DRC ve Hindistan'da ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkiye sahip olduğunu ve bu durumun "kaynak laneti" fenomenini doğruladığını göstermiştir. Buna karşın, Brezilya ve Kanada'da doğal kaynak rantlarının ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğu saptanmış, bu da doğal kaynakların bu ülkelerde ekonomik büyümeye katkı sağladığını ortaya koymuştur. Ayrıca, çalışma, Avustralya, Kanada, DRC, Hindistan ve Suudi Arabistan'da doğal kaynak rantı ile ekonomik büyüme arasında uzun vadeli bir asimetric ilişki olduğunu, Hindistan ve Suudi Arabistan'da ise bu ilişkinin kısa vadede de asimetric bir etki yarattığını ortaya koymuştur. Doğrusal olmayan çerçevedeki nedensellik analizi, incelenen ülkelerin çoğunda doğal kaynak rantının ekonomik

büyümeye neden olmadığını göstermektedir. Çalışma, ticarete açıklığın faydalarını en üst düzeye çıkarmak adına daha fazla ticaret serbestleştirme politikalarının uygulanmasını önermektedir.

Ben-Salha vd. (2021), 1970–2013 döneminde doğal kaynak açısından en zengin ülkelerde toplam doğal kaynak rantları ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkileri incelemiştir. Çalışmada, bağımlı değişken olarak kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla (GSYİH) ekonomik büyümenin bir göstergesi olarak kullanılırken, bağımsız değişken olarak toplam doğal kaynak rantları ele alınmıştır. Toplam doğal kaynak rantları, GSYİH'nin yüzdesi olarak ifade edilmiş ve petrol, doğal gaz, kömür, maden ve orman rantlarının toplamını içermektedir. Ampirik analizde Havuzlanmış Ortalama Grup (PMG) tahmin teknikleri kullanılmıştır. Çalışmaya, dünyanın kaynak açısından en zengin ülkelerinden olan Avustralya, Brezilya, Kanada, Çin, İran, Suudi Arabistan, ABD ve Venezuela dahil edilmiştir. Bulgular, uzun vadede doğal kaynakların ekonomik büyümeyi desteklediğini ve kaynakların nimet/kutsama hipotezini doğruladığını, ancak kısa vadede böyle bir ilişkinin bulunmadığını göstermiştir. Ayrıca, ekonomik büyümenin kaynak rantları üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte, nedensellik analizi, kaynak rantları ile ekonomik büyüme arasında uzun vadede çift yönlü bir nedenselliğin varlığını ortaya koymuştur.

Asya kıtasındaki diğer bir çalışmada, Haseeb vd. (2021), Çin, Hindistan, Malezya, Endonezya ve Tayland olmak üzere seçilen beş Asya ülkesinin ekonomik faaliyetlerinde doğal kaynakların rolünü incelemiştir. Çalışmada, 1970–2018 dönemine ait zaman serisi verileri kullanılmış ve kantil regresyon yöntemi uygulanmıştır. Doğal kaynak rantları, GSYİH'nin yüzdesi olarak doğal kaynakların bir göstergesi olarak belirlenirken, kişi başına düşen GSYİH ekonomik büyümenin göstergesi olarak kullanılmıştır. Analiz sonuçları, Hindistan hariç tüm ülkelerde doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle, ekonomik büyüme ile doğal kaynaklar arasındaki ilişkinin çoğu ülkede üst dilimlerde pozitif olduğu sonucuna varılmıştır.

Yilanci vd. (2021), 1990–2017 döneminde kaynak zengini on ülke (Cezayir, Avustralya, Brezilya, Kanada, Şili, Hindistan, Endonezya, Meksika, Nijerya ve ABD) için doğal kaynak zenginliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, otoregresif dağıtılmış gecikme (ARDL) sınır testi yöntemi kullanılarak beş farklı doğal

kaynak türünün (kömür, orman, maden, doğal gaz ve petrol rantları) ekonomik büyüme üzerindeki bireysel etkileri analiz edilmiştir. Sonuçlar, kaynak laneti hipotezinin geçerliliği için yalnızca sınırlı kanıt sunmuştur. Uzun vadeli analizler, birkaç istisna dışında, doğal kaynakların ekonomik büyüme ile anlamlı bir ilişki göstermediğini ortaya koymuştur. Bu bulgular, çalışmanın örneklemelerindeki çoğu ülke için doğal kaynakların ekonomik büyüme açısından önemsiz bir faktör olduğunu göstermektedir.

Bir diğer çalışmada, Yilanci vd. (2022), 2000–2018 döneminde Avustralya, Kanada, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Küba, Fas, Rusya ve Güney Afrika'daki kobalt zenginliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Çalışma, Lityum-İyon pillerin tüketici elektroniği ve elektrikli araçlarda yaygın olarak kullanılmasının kobalt talebini artırması nedeniyle kobalt üzerine yoğunlaşmıştır. Bağımlı değişken olarak GSYİH, bağımsız değişkenler olarak ise kobalt madeni üretimi, gayri safi sabit sermaye oluşumu ve toplam işgücü kullanılmıştır. Kesit birimlerindeki bağımlılığı ve parametre heterojenliğini dikkate almak için ikinci nesil panel veri teknikleri uygulanmıştır. Bulgular, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde kaynak laneti hipotezinin geçerli olduğunu göstermiş, ancak Kanada, Küba ve Rusya'da ekonomik büyüme ile kobalt zenginliği arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Genel sonuçlar, kobalt açısından kaynak laneti hipotezine dair güçlü bir kanıt bulunmadığını ortaya koymuştur. Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde kaynak lanetinin varlığı, bu ülkenin doğal kaynaklarla bağlantılı çatışmalar nedeniyle kaynakları verimli bir şekilde kullanamamasından kaynaklanmaktadır.

Liu vd. (2023), 2011-2020 döneminde 18 MENA ülkesi ve Next Eleven (N-11) ülkesinde doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Çalışmada ARDL ve Sabit Etkiler modelleri kullanılmıştır. Ekonomik büyüme için bağımlı değişken olarak GSYİH büyümesi, temel bağımsız değişken olarak ise toplam doğal kaynak rantları kullanılmıştır. Ek açıklayıcı değişkenler arasında enflasyon (yıllık %), nüfus artışı (yıllık %), işgücüne katılım oranı, kentsel nüfus (%), arazi alanı, tarım alanı, orman alanı ve kişi başına GSYİH yer almıştır. Bulgular, doğal kaynakların bu bölgelerde ekonomik performansa olumlu katkıda bulunduğunu ve kaynak nimetini doğruladığını ortaya koymuştur.

Yağış (2024) ise, MENA ülkeleri örnekleminde 1990–2020 dönemine ilişkin olarak doğal kaynak bağımlılığı ve çeşitli makroekonomik göstergelerin ekonomik büyüme üzerindeki

etkilerini analiz etmiştir. Panel veri analizine dayanan bu çalışmada, doğal kaynak bağımlılığının ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Ayrıca, işgücü artışının büyüme üzerinde negatif, sabit sermaye oluşumu, nüfus artışı ve finansal gelişmişliğin ise pozitif etkiler yarattığı belirlenmiştir. Bu sonuçlar, MENA ülkelerinde kaynak laneti değil, kaynak nimeti durumunun daha baskın olabileceğine işaret etmektedir.

Ayrıca, Kirat (2024) doğal kaynak bolluğunun ve fiyat dalgalanmalarının ekonomik büyümeye olan etkilerini incelemiştir. Çalışmada ayrıca, doğal kaynak fiyatlarındaki oynaklığın yatırım, beşeri sermaye ve kurumsal kalite gibi temel büyüme kanallarını nasıl etkilediğini araştırmıştır. Çalışma, 1988-2020 yılları arasında 125 ülkeye ait verileri analiz etmiş ve hem standart panel modelleri hem de panel yumuşak geçiş regresyonu (PSTR) yaklaşımını kullanmıştır. Ekonomik büyümeyi temsil etmek için bağımlı değişken olarak kişi başına GSYİH büyümesi alınmış; bağımsız değişkenler arasında toplam doğal kaynak rantları, ticari açıklık, gayrisafi sermaye oluşumu, hükümet istikrarı ve beşeri sermaye yer almıştır. Sonuçlar, doğal kaynakların özellikle güçlü yönetim çerçevelerine sahip ülkelerde büyümeye olumlu katkıda bulunduğunu ve kurumsal kalitenin kaynak-büyüme ilişkisindeki önemini vurguladığını göstermiştir.

Benzer şekilde, Kadir vd. (2024), 1990-2021 döneminde 15 doğal kaynak açısından zengin Afrika ülkesinde kaynak-büyüme ilişkisinin dinamiklerini incelemiştir. Çalışmada Momentler Yöntemi Kantil Regresyon (MMQR) tekniği kullanılmıştır. Ekonomik büyüme için bağımlı değişken olarak GSYİH büyümesi, bağımsız değişkenler olarak ise brüt sermaye oluşumu, işgücü, yenilenebilir enerji, yenilenemez enerji ve ticari açıklık ele alınmıştır. Çalışma, doğal kaynakların bu ülkelerde ekonomik performansı artırdığını ve kaynak nimetini destekleyen bulgular sunduğunu ortaya koymuştur.

2.3. Doğal kaynakların Ekonomik Büyüme ve Beşeri sermaye Üzerine Etkilerini Ele Alan Çalışmalar

Beşeri sermayenin ekonomik büyümeyi yönlendirmede hayati bir rol oynadığı konusunda geniş bir fikir birliği bulunmaktadır. Bununla birlikte, bazı araştırmacılar, doğal kaynak zengini ülkelerin genellikle beşeri sermaye açısından zayıf bir konumda olduklarını belirtmekte ve doğal kaynak bağımlılığının beşeri sermaye üzerindeki dışlayıcı etkisini

kaynak lanetinin kritik bir aktarım mekanizması olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda, konuya ilişkin aşağıda bazı önemli ampirik çalışmalar sunulmaktadır.

Gylfason (2001), 1965-1998 yılları arasında 85 ülkeyi kapsayan bir çalışmada, doğal kaynak zenginliği, eğitim ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi görünüşte ilişkisiz regresyon (SUR) analizi ile incelemiştir. Çalışmada, beşeri sermayeyi temsil etmek için üç farklı değişken kullanılmıştır: milli gelire göre eğitime yapılan kamu harcaması, kızların beklenen eğitim süresi ve ortaokula kayıt oranı. Doğal kaynak zenginliği, doğal sermayenin ulusal servet içindeki payı ile ölçülmüş, ekonomik büyüme ise kişi başına düşen gelirle temsil edilmiştir. İki model sunulmuştur: (a) birinci modelde, ekonomik büyüme bağımlı değişken olarak ele alınmış; doğal sermaye payı, ortaokula kayıt oranı, gayri safi yurt içi yatırımın GSYİH içindeki payı ve başlangıç kişi başına düşen gelirin logaritması ise bağımsız değişkenler olarak tanımlanmıştır; (b) ikinci modelde, bağımlı değişken olarak ortaokula kayıt oranı, bağımsız değişkenler olarak ise doğal sermaye payı ve başlangıç geliri kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları, (a) ekonomik büyümenin doğal kaynak zenginliği ile ters orantılı olduğunu, (b) eğitim girdileri, çıktıları ve katılımını yansıtan tüm eğitim ölçütlerinin doğal kaynak zenginliği ile olumsuz ilişkili olduğunu ve (c) ekonomik büyümenin doğrudan eğitimle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, doğal kaynakların beşeri sermayeyi dışladığını ve ekonomik büyümeyi yavaşlattığını ortaya koymaktadır.

Cockx ve Francken (2016), 1995-2009 döneminde 140 ekonomi için kaynak bağımlılığının kamu eğitim harcamaları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Panel sabit etkiler yöntemini kullanarak yürüttükleri çalışmada, kamu eğitim harcamaları bağımlı değişken olarak alınırken, doğal sermayenin toplam ulusal servet içerisindeki payı bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Araştırma, kaynağa dayalı ekonomilerde eğitime yapılan kamu harcamalarının daha düşük olduğu hipotezini test etmiştir. Elde edilen bulgular, kaynak bağımlılığının eğitim harcamaları üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu ve bu durumun kaynak laneti hipotezini desteklediğini göstermiştir. Ayrıca, bu etkinin esas olarak noktasal (petrol ve maden gibi) doğal kaynaklardan kaynaklandığı tespit edilmiştir.

1995–2013 dönemi için Raheem vd. (2018), 18 Sahra Altı Afrika ülkesinde kapsayıcı büyüme, beşeri sermaye gelişimi ve doğal kaynak rantları arasındaki ilişkiyi panel sabit etkiler modeli ile incelemiştir. Çalışmada kapsayıcı büyüme, kişi başına düşen GSYİH

ile temsil edilirken, doğal kaynak rantları ve insani gelişmeye yönelik kamu harcamaları (eğitim ve sağlık) bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır. Ayrıca, enflasyon oranı, doğrudan yabancı yatırım ve ticari açıklık kontrol değişkenleri olarak dahil edilmiştir. Doğal kaynaklar, GSYİH'nin yüzdesi olarak toplam doğal kaynak rantlarıyla ölçülmüş, kişi başına düşen kamu sağlık harcamaları ve eğitimdeki cari işletme harcamaları ise beşeri sermaye gelişimini temsil etmiştir. Bulgular, doğal kaynaklarla yapılan sağlık harcamalarının kapsayıcı büyüme için kritik önemde olduğunu ve sağlıkla ilgili kamu harcamalarındaki %1'lik bir artışın kişi başına düşen GSYİH'yı %3,1'den fazla artırdığını ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, doğal kaynak rantlarının sağlık sektörüne yönlendirilmesinin kapsayıcı büyümeyi destekleyebileceğini göstermektedir.

Sun vd. (2018), Çin bağlamında doğal kaynak bağımlılığı, eğitim, beşeri sermaye birikimi ve yatırım arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Çalışma, 1999-2015 döneminde 31 Çin eyaletine ait panel veriler kullanılarak gerçekleştirilmiş bir ampirik analize dayanmaktadır. Araştırmada, panel sabit etkiler modeli tahmin edilmiş ve beşeri sermaye birikimi bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Bağımsız değişkenler arasında doğal kaynak bağımlılığı ve kamu eğitim yatırımları yer alırken, kentleşme ve ekonomik büyüme oranı kontrol değişkenleri olarak kullanılmıştır. Çalışmanın temel amacı, doğal kaynakların nimetlerini lanete dönüştüren nedenleri incelemektir. Elde edilen ampirik bulgular, doğal kaynak bağımlılığının beşeri sermaye birikimi ile anlamlı ve negatif bir ilişki içinde olduğunu göstermiştir. Ayrıca, bu dışlama etkisinin yalnızca Çin'in orta ve batı bölgelerinde mevcut olduğu vurgulanmıştır.

Bal ve Akça (2018), 1980–2011 dönemi için OPEC ülkeleri örneğinde beşeri sermaye birikiminin aracı rolünü test ettikleri çalışmalarında, kişi başına düşen petrol üretiminin doğrudan GSYH üzerinde pozitif, ancak beşeri sermaye üzerinde negatif etkiler yarattığını tespit etmişlerdir. Hiyerarşik panel regresyon bulguları, uzun vadede büyümenin sürdürülebilir olabilmesi için eğitime ve beşeri sermaye yatırımlarına önem verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Ancak, Zaidi vd. (2019), 1990-2016 dönemi için OECD ülkelerini ele alarak, doğal kaynakların, ekonomik büyümenin, beşeri sermayenin ve küreselleşmenin finansal gelişme üzerindeki etkilerini incelemiştir. Çalışmada, panel verilerdeki yatay kesit bağımlılığı ve heterojenlik sorunlarını kontrol etmek amacıyla bir dizi ikinci nesil ekonometrik teknik kullanılmıştır. Panel eşbütünleşme yöntemi, Sürekli Güncellenen

Tam Değiştirilmiş (CUP-FM) ve Sürekli Güncellenen Önyargı Düzeltmeli (CUP-BC) yöntemleri ile panel tabanlı Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) nedensellik testi uygulanmıştır. Finansal gelişme bağımlı değişken olarak ele alınırken, açıklayıcı değişkenler arasında ekonomik büyüme (kişi başına GSYİH), gayrisafi sabit sermaye oluşumu, beşeri sermaye (orta öğretime kayıt), doğal kaynaklar (kişi başına düşen kömür, petrol, gaz, maden ve ormancılık rantları) ve küreselleşme (küreselleşme endeksi) bulunmaktadır. Araştırma sonuçları, beşeri sermaye de dahil olmak üzere tüm bağımsız değişkenlerin finansal gelişmeyi olumlu yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Ayrıca, finansal gelişme ve doğal kaynaklar arasında uzun vadede çift yönlü Granger nedenselliği tespit edilmiştir.

Zallé (2019), doğal kaynak bağımlılığının, beşeri sermayenin ve kurumların kalitesinin Afrika'daki ekonomik büyüme üzerindeki koşullu etkilerini analiz etmiştir. Bu çalışmada, 2000-2015 döneminde 29 Afrika ülkesine ait veriler kullanılarak Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) modeli tahmin edilmiştir. Ekonomik büyüme, kişi başına düşen GSYİH büyüme oranı ile ölçülen bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Açıklayıcı değişkenler ise doğal kaynaklar, kurumsal kalite endeksi (ICRG veri tabanından), beşeri sermaye ve yatırım oranından oluşmaktadır. Ayrıca, doğal kaynakların etkilerini beşeri sermaye ve kurumsal kalite aracılığıyla ölçmek için etkileşim (interaksiyon) değişkenleri tanımlanmıştır. Bulgular iki kategoriye ayrılmıştır: İlki, doğal kaynak lanetine neden olan kurumsal göstergeleri (kurumsal lanet), diğeri ise doğal kaynakların büyüme için yararlı hale geldiği kurumsal göstergeleri (kurumsal nimet) içermektedir. Kurumsal lanet kapsamında, yolsuzluk, hükümetin istikrarı ve etnik gerilimler gibi faktörler yer alırken, kurumsal nimet kapsamında iç çatışmalar, dini gerilimler ve demokrasi bulunmaktadır. Ayrıca, beşeri sermaye ve yolsuzluğun eş zamanlı ele alındığında doğal kaynakların ekonomik büyümeyi dolaylı olarak canlandırdığı belirtilmiştir. Çalışma, Afrika ülkelerinin doğal kaynak lanetini tersine çevirmek için beşeri sermayeye yatırım yapması ve yolsuzlukla mücadele etmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Pérez ve Claveria (2020), 2007-2016 döneminde maden bağımlı Afrika ülkelerinde doğal kaynaklar ve insani gelişme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada, ekonomik büyümeyi ölçmek için kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH), toplam kamu harcamaları ve katma değer gibi makroekonomik değişkenler kullanılmıştır. Maden kaynak bağımlılığı, cevher ve metal ihracatının toplam ihracat içindeki payı ile temsil

edilmiştir. Beşeri sermaye ise İnsani Gelişme Endeksi (HDI) ile ölçülmüştür. Araştırmanın sonuçları, maden bağımlılığı ile insani gelişme arasında zayıf ama negatif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, insani gelişmedeki artış ile maden rantları arasındaki ilişkinin de zayıf ve negatif olduğu tespit edilmiştir.

Çamkaya (2023), MINT ülkeleri (Meksika, Endonezya, Nijerya, Türkiye) için 1990–2019 dönemini kapsayan çalışmasında, doğal kaynaklar ve beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki uzun dönemli etkilerini incelemiştir. Westerlund eşbütünleşme testi, CCEMG ve CS-ARDL tahmin yöntemleri kullanılmıştır. Çalışmada doğal kaynakların büyümeyi olumsuz etkilediği, buna karşılık beşeri sermaye ve sermaye stokunun büyümeyi pozitif yönde etkilediği saptanmıştır. İşgücü etkisi ise istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Bu bulgular, beşeri sermaye yatırımlarının kaynak lanetini hafifletici etkisini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmalar, doğal kaynak bağımlılığının beşeri sermaye ve ekonomik büyüme üzerindeki etkilerine ilişkin önemli ampirik kanıtlar sunmaktadır. Elde edilen sonuçlar, doğal kaynak bağımlılığının etkilerinin ülkelerin bölgesel, kurumsal ve politik bağlamlarına göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

2.3. Doğal Kaynakların Ekonomik Büyüme ve Kurumsal Kalite Üzerine Etkilerini Ele Alan Çalışmalar

Doğal kaynakların etkileri, ülkeler arasındaki istikrarsızlığı açıklamak için sıklıkla politik ekonomi mekanizmaları bağlamında ele alınmaktadır. Zengin doğal kaynaklara sahip gelişmekte olan ülkeler, genellikle “kaynak laneti” olarak adlandırılan olumsuz etkilerle karşılaşırken, gelişmiş ülkeler bu etkilerden nispeten daha az etkilenmiş görünmektedir. Bu bağlamda, literatürde doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin belirlenmesinde kurumsal kalitenin oynadığı temel rol vurgulanmaktadır.

Doğal kaynaklar ve kurumsal kalite arasındaki ilişki üzerine yapılan çalışmalar üç ana kategoriye ayrılmaktadır. İlk kategori, doğal kaynakların kurumsal kaliteyi düşürdüğünü ve bunun sonucunda düşük ekonomik performansla yol açtığını savunmaktadır. Bu görüşe göre, doğal kaynaklar demokratikleşmeyi geciktirerek, sivil özgürlükleri kısıtlayarak, hukukun üstünlüğünü zayıflatarak, yolsuzluk ve iç çatışmaları artırarak kurumsal kalitenin bozulmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda yapılan ampirik araştırmalar aşağıda yer almaktadır.

Bhattacharyya ve Hodler (2010), doğal kaynakların yolsuzluk üzerindeki etkisini ve bu etkinin demokratik kurumların kalitesine nasıl bağlı olduğunu incelemişlerdir. Çalışma, 1980-2004 döneminde 124 ekonomiden oluşan bir panel veri setine dayanmaktadır. Çalışmada, Politik Risk Hizmetleri (PRS) tarafından sağlanan yolsuzluk endeksi bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Açıklayıcı değişkenler arasında kaynak rantları (enerji, mineraller ve ormancılıktan elde edilen kişi başına rant), demokrasi endeksi (Polity IV veri tabanından) ve kişi başına gelir yer almaktadır. Ampirik bulgular, kaynakların varlığının üretken olmayan faaliyetleri (örneğin, rant kollama) artırdığını ve bu etkinin kurumsal kaliteye bağlı olduğunu göstermektedir. Yazarlar ayrıca, yolsuzluk ile kaynak rantları arasındaki ilişkinin kurumsal kalite tarafından etkilendiğini ortaya koymuşlardır Mavrotas vd. (2011), 1970-2000 döneminde 56 gelişmekte olan ülke için doğal kaynaklar, kurumsal gelişme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmalarında, panel veri setine dayalı olarak Uygulanabilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (FGLS) ve Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) tekniklerini kullanmışlardır. Ekonomik büyüme, kişi başına düşen GSYİH ile ölçülürken, doğal kaynak bağımlılığı iki tür kaynakla değerlendirilmiştir: noktasal kaynaklar (mineraller, kahve ve kakao gibi) ve yayılı kaynaklar. Kurumlar ise iki farklı endeksle ölçülmüştür: Polity 2 endeksi (demokrasi derecesi) ve Fraser endeksi (yönetişim kalitesi). Çalışmada iki ayrı model sunulmuştur. İlk modelde ekonomik büyüme bağımlı değişken olarak yer alırken, kurumlar bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. İkinci modelde ise kurumlar bağımlı değişken olarak, doğal kaynaklara bağımlılık ise bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Çalışmanın sonuçları, noktasal kaynak bağımlılığının (örneğin mineraller, kahve, kakao) hem yönetişimde hem de demokraside kurumsal gelişmeyi geciktirdiğini ve bunun uzun vadede ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediğini göstermektedir. Elde edilen bulgular, kaynak lanetinin kurumların kalitesine bağlı olduğunu ve kurumların kalitesinin doğal kaynak bağımlılığından doğrudan etkilendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, noktasal kaynaklara bağımlı ekonomilerde, kurumsal gelişimin doğal kaynaklar tarafından engellenebileceğini ve dolayısıyla ekonomik büyümenin zarar görebileceğini göstermektedir.

Ayrıca Arezki ve Brückner (2011), 1992-2005 döneminde 30 petrol ihraç eden ülkeyi kapsayan bir panel veri seti üzerinde sabit etkiler modeli tekniklerini ve sistem-GMM tahmin yöntemini kullanarak kaynak lanetini incelemişlerdir. Çalışma, petrol rantlarının

yolsuzluk ve devlet istikrarı üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Petrol/gaz ihracatı, petrol rantlarının bir göstergesi olarak ele alınmıştır. Bağımlı değişken olarak yolsuzluk, bağımsız değişken olarak ise petrol rantları kullanılmıştır. Elde edilen bulgular, petrol rantlarındaki artışların yolsuzluğu önemli ölçüde artırdığını ve siyasi hakları olumsuz etkilediğini ortaya koymuştur. Bununla birlikte, petrol rantlarının devlet istikrarı üzerinde belirgin bir etkisi bulunmamış, ancak sivil özgürlükleri önemli ölçüde iyileştirdiği tespit edilmiştir.

Benzer şekilde, Henri (2019), 1992-2016 yılları arasında Afrika ülkelerinde doğal kaynakların kurumsal ve makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada, iki aşamalı en küçük kareler (2SLS) yöntemi kullanılmış ve doğal kaynakların temsili olarak toplam doğal kaynak rantlarının GSYİH'ye oranı kullanılmıştır. Bağımlı değişkenler arasında genel ekonomik oynaklık (kişi başına düşen GSYİH'nin standart sapması), krizlerin şiddeti (kişi başına düşen GSYİH'nin en kötü yıllık düşüşü) ve ortalama büyüme oranı (kişi başına düşen GSYİH ortalaması) yer almıştır. Bağımsız değişkenler olarak ise doğal kaynaklar, makroekonomik politikalar (kamu tüketimi, enflasyon ve reel döviz kuru), kurumlar (yolsuzluğun kontrolü, siyasi istikrar, düzenleyici kalite, hukukun üstünlüğü ve hükümet etkinliği) ve altyapı göstergeleri (gayrisafi sermaye oluşumu, ilkökul kayıt oranı ve elektrik erişimi) kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, doğal kaynak rantlarının çoğu kurumsal sorunun kaynağı olduğunu ortaya koymuştur. Bu sorunlar arasında yolsuzluk, hukukun üstünlüğünün zayıflaması, verimsiz kamu idareleri, kötü düzenlemeler ve siyasi istikrarsızlık yer almaktadır. Ayrıca, çalışmanın dikkat çeken bir bulgusu, kişi başına düşen GSYİH düzeyi daha düşük olan Afrika ülkelerinin diğer Afrika ülkelerine kıyasla daha hızlı büyüme eğiliminde olduğunu ve bu durumun Afrika'daki "bolluk paradoksu"nu doğruladığını göstermektedir. Bununla birlikte, doğal kaynakların ekonomik oynaklığa yol açarak düşük düzeyde fiziksel ve beşeri sermaye birikimine neden olduğu vurgulanmıştır. Sonuç olarak, Henri (2019), Afrika ülkelerinin doğal kaynakların olumsuz etkilerini azaltmak için iyi yönetişimi teşvik etmeleri ve ekonomilerini çeşitlendirmeleri gerektiğini önermektedir. Bu yaklaşım, ekonomik istikrarı artırmak ve sürdürülebilir büyümeyi sağlamak adına önemlidir.

İkinci çalışma kategorisi; Doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, kurumların kalitesiyle olan etkileşimine dayalı olarak farklı perspektiflerden ele alınmaktadır. Bu bağlamda, ikinci çalışma kategorisi, doğal kaynakların kurumlarla nasıl

bir ilişki kurduğunu ve bu kurumların kalitesinin, doğal kaynak gelirlerinin bir nimet mi yoksa lanet mi olacağını belirleyen nihai unsur olduğunu öne sürmektedir.

Mehlum vd. (2006), 1965-1990 dönemi için 87 ülkeyi kapsayan bir araştırmada, ekonomik büyüme, doğal kaynak zenginliği ve kurumsal kalite arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma, kaynak lanetinin yalnızca düşük kaliteli kurumlara sahip ülkelerde ortaya çıktığını savunarak, bu hipotezi test etmek için Sachs ve Warner'ın (1995) verilerini ve metodolojisini, bir kurumsal kalite değişkeni ekleyerek genişletmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak kişi başına reel GSYİH'nin ortalama büyüme oranı kullanılırken, açıklayıcı değişkenler arasında başlangıç gelir düzeyi (1965'te kişi başına düşen GSYİH), dışa açıklık, kaynak zenginliği (1970'te birincil ihracatın GSMH içindeki payı), yatırımlar ve kurumsal kalite endeksi yer almıştır. Kullanılan kurumsal kalite endeksi, Politik Risk Hizmetleri'nden alınan beş endeksin ağırlıksız ortalaması olarak hesaplanmıştır: hukukun üstünlüğü, bürokratik kalite, hükümetteki yolsuzluk, kamulaştırma riski ve hükümetin sözleşmeleri reddetme riski. Araştırmanın bulguları, doğal kaynakların ekonomik kalkınmaya yalnızca gaspçı dostu kurumlara sahip ülkelerde zarar verdiğini göstermiştir. Öte yandan, üretici dostu kurumlara sahip ülkeler herhangi bir kaynak laneti yaşamamakta ve ekonomik büyümeden faydalanmaktadır. Örneğin, ABD, Kanada, Norveç ve Avustralya gibi ülkeler, yüksek kaliteli kurumları sayesinde kaynak lanetinden etkilenmemekte ve güçlü ekonomik büyüme oranları sergilemektedir. Bu sonuçlar, kurumların doğal kaynak lanetinde kritik bir rol oynadığını doğrulamakta, ancak Sachs ve Warner'ın (1995) kurumların kaynak lanetinde bir rol oynamadığı yönündeki görüşleriyle çelişmektedir.

Norman (2009), ekonomik büyüme, doğal kaynak zenginliği (stoklar ve ihracat yoğunluğu) ve hukukun üstünlüğü arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma, 1970-2000 dönemi için 110 ülke üzerinde OLS regresyon analiziyle gerçekleştirilmiştir. Bağımlı değişken olarak ekonomik büyüme ve hukukun üstünlüğü, bağımsız değişken olarak ise doğal kaynak zenginliği, kaynak ihracat yoğunluğu ve başlangıç geliri kullanılmıştır. Doğal kaynak zenginliği, yakıt ve maden stoklarının GSYİH'ye oranı ile tanımlanırken, ihracat yoğunluğu ise doğal kaynak ihracatının GSYİH'ye oranı ile ölçülmüştür. Araştırmanın bulgularına göre, doğal kaynak stokları hukukun üstünlüğü açısından zayıf kurumsal kapasitelerle ilişkilendirilmiştir. Ancak, doğal kaynak stoklarının ekonomik büyümeyi doğrudan etkilemediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte, gayrisafi doğal

kaynak ihracatı hukukun üstünlüğü üzerinde anlamlı bir etki göstermemiş, ancak ortalama büyüme oranı üzerinde etkili olmuştur. Bu çalışmaların genel bulguları, doğal kaynakların ekonomik etkilerinin, büyük ölçüde kurumsal kaliteye bağlı olduğunu ve kurumların bu süreçte belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle güçlü kurumsal yapılar, doğal kaynakların bir lanete dönüşmesini engelleyerek ekonomik büyümeyi desteklemektedir.

Bununla birlikte, ekonomik büyüme üzerindeki önemi, Sarmidi vd. (2014), tarafından 1984–2005 dönemi boyunca 90 ekonomiyi kapsayan bir panel veri seti çerçevesinde kaynak laneti modeli bağlamında incelenmiştir. Bu çalışmada, bağımlı değişken olarak kişi başına düşen reel GSYİH kullanılırken, bağımsız değişkenler doğal kaynak zenginliği ve kurumsal kalite olarak belirlenmiştir. Analiz, sıradan en küçük kareler (OLS) ve eşik (threshold) tahmin yöntemleriyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma hipotezi, “kaynak zenginliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, bir ülkenin belirli bir kurumsal kalite düzeyine ulaşp ulaşmamasına bağlı olduğu” şeklindedir. Buna göre, kaynak laneti, yalnızca düşük kaliteli kurumlara sahip ülkelerde gözlemlenmekte; buna karşın, daha iyi kurumsal yapılar, kaynak laneti etkisini ortadan kaldırmaktadır. Çalışmada üç farklı doğal kaynak göstergesi kullanılmıştır: (i) GSYİH'nin birincil ihracat içindeki payı, (ii) ortalama toplam doğal sermaye (toprak altı varlıkları, kereste kaynakları, kereste dışı orman kaynakları, korunan alanlar, tarım arazileri ve mera arazilerini kapsar), ve (iii) ortalama toprak altı varlıkları (enerji kaynakları ve madenleri içerir). Benzer şekilde, kurumsal kalite dört farklı gösterge ile ölçülmüştür: (i) yolsuzluk, (ii) hukukun üstünlüğü, (iii) bürokratik kalite ve (iv) hükümet etkinliği. Elde edilen bulgular, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, yalnızca kurumsal kalitenin belirli bir eşik düzeyine ulaşıldığında anlamlı hale geldiğini göstermektedir. Ayrıca, düşük kaliteli kurumlara sahip ülkelerin doğal kaynaklara büyük ölçüde bağımlı oldukları, yüksek kaliteli kurumlara sahip ülkelerin ise büyümeyi sağlamak için doğal kaynaklara daha az bağımlı oldukları tespit edilmiştir.

Apergis ve Payne (2014), 1990–2013 dönemi için Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinde petrol zenginliğinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada, petrol rezervleri ile ekonomik büyüme arasındaki uzun vadeli ilişkiyi tahmin etmek amacıyla zamanla değişen bir eşbütünleşme yaklaşımı kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak kişi başına düşen reel GSYİH, bağımsız değişken olarak ise petrol

zenginliğini temsil eden ham petrol rezervleri ele alınmıştır. Ek olarak, modele kontrol değişkenleri olarak beşeri sermaye, ticari açıklık, yurtiçi yatırım, doğrudan yabancı yatırım ve mülkiyet hakları, adli süreçler, serbest ticaret ve ticari düzenleme ortamını temsil eden bir dizi kurumsal kalite göstergesi dahil edilmiştir. Araştırmanın sonuçları, daha iyi kurumsal kalitenin, petrol rezervlerinin reel ekonominin performansı üzerindeki olumsuz etkisini azalttığını göstermektedir. Bulgulara göre, petrol rezervlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi, 2003 yılına kadar negatif olmuş ve bu durum petrol laneti hipotezini desteklemiştir. Ancak, 2003 yılından itibaren örnekleme dönemi sonuna kadar, petrol rezervlerinin büyüme üzerindeki etkisi pozitif hale gelmiştir. Bu olumlu değişim, MENA ülkelerinde kurumların kalitesindeki iyileşme ve ekonomik reformlarla açıklanabilir bir durum olarak değerlendirilmiştir.

Akça vd. (2015) ise 21 MENA ve Hazar ülkeleri için 1996–2012 döneminde panel veri analizine dayalı olarak yürüttükleri çalışmada, yönetim kalitesinin doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkideki aracı rolünü incelemişlerdir. Hiyerarşik panel regresyon yöntemine göre elde edilen bulgular, kişi başına düşen petrol üretiminin yönetim üzerinde olumsuz etkiler yarattığını ve bu etkilerin büyüme üzerindeki olumlu katkıyı zayıflattığını ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, yönetim kalitesinin kaynak gelirlerinin ekonomik performansa dönüşmesinde kısmi aracılık rolü oynadığını göstermektedir.

Bir panel tahmininde Moshiri ve Hayati (2017), 1996-2010 yılları arasında 149 ülke için doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, farklı doğal kaynak ölçütleri kullanarak ve kurumsal kaliteyi kontrol ederek incelemiştir. Çalışmada, bağımlı değişken olarak ekonomik büyüme (GSYİH büyümesi) kullanılırken, başlangıç geliri, kaynak zenginliği, kaynak bağımlılığı ve kurumsal kalite, açıklayıcı değişkenler olarak modele dahil edilmiştir. Ayrıca, dışa açıklık ve beşeri sermaye de kontrol değişkenleri olarak değerlendirilmiştir. Kaynak zenginliği, kişi başına düşen doğal sermaye ile ölçülmüş; doğal kaynak bağımlılığı ise yakıt, metal ve cevherler, gıda ve tarım dahil olmak üzere toplam birincil ihracatın GSYİH'ya oranı olarak tanımlanmıştır. Çalışmada kurumsal kalite, ses ve sorumluluk, siyasi istikrar ve şiddetin olmaması, hükümet etkinliği, düzenleyici kalite, hukukun üstünlüğü ve yolsuzluğun kontrolü gibi faktörleri kapsayan bir kurumsal kalite endeksi ile değerlendirilmiştir. Bu çalışmanın temel hipotezi, doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu, buna

karşın doğal kaynak bağımlılığının büyüme üzerinde negatif bir etkiye neden olabileceğidir. Çalışmanın bulguları, doğal kaynak zenginliğinin GSYİH büyümesi üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Ancak, doğal kaynak bağımlılığının etkisi kaynak türüne ve kurumsal kalite düzeyine bağlı olarak değişmektedir. Örneğin, yakıt bağımlılığı GSYİH büyümesi üzerinde herhangi bir etkisi olmadığı için güçlü bir kaynak laneti olarak değerlendirilmiştir. Buna karşılık, tarım ve gıda bağımlılığı, iyi kurumsal kaliteye sahip ülkelerde büyümeyi artırabildiğinden, zayıf bir lanet olarak kabul edilmiştir. Ayrıca, çalışmada kurumsal kalite göstergeleri arasında hükümet etkinliği, düzenleyici kalite ve hukukun üstünlüğünün, kaynak bağımlılığının olumsuz etkilerinden kaçınmada daha etkili olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, kurumsal kalite unsurlarının ekonomik büyümeyi desteklemede kritik bir rol oynadığını göstermektedir.

Antonakakis vd. (2017), 1980–2012 dönemi arasında, farklı gelir gruplarına ve gelişmişlik düzeylerine göre sınıflandırılmış 76 ülkeden oluşan dengesiz panel vektör otoregresif (PVAR) yöntemini kullanarak, siyasi kurumların kaynak laneti hipotezindeki rolünü analiz etmiştir. Bu çalışmada, ekonomik büyüme bağımlı değişken olarak ele alınırken, bağımsız değişkenler petrol bağımlılığı ve siyasi kurumsal kalite olarak belirlenmiştir. Gayrisafi sabit sermaye oluşumu, dışa açıklık ve işgücüne katılım ise kontrol değişkenleri olarak modele dahil edilmiştir. Ekonomik büyüme, kişi başına düşen GSYİH'nin yıllık reel büyümesi ile ölçülmüş; siyasi kurumsal kalite ise iki farklı gösterge ile değerlendirilmiştir: (i) Polity IV endeksi (demokrasinin derecesini yansıtan bir ölçüt) ve (ii) Siyasi Haklar endeksi (siyasi ve medeni özgürlüklerin düzeyini yansıtır). Petrol bağımlılığını ölçmek için ise üç alternatif değişken kullanılmıştır: (i) GSYİH'nin yüzdesi olarak petrol payı, (ii) GSYİH'nin yüzdesi olarak petrol rantları ve (iii) kişi başına petrol gelirleri. Çalışmanın bulguları, yüksek kaliteli siyasi kurumlara sahip ekonomilerde doğal kaynakların bir nimet olarak değerlendirilebileceğini, buna karşın düşük kaliteli siyasi kurumlara sahip ülkelerde ise kaynakların ekonomik büyüme için bir lanet oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, kaynak laneti hipotezinin özellikle gelişmekte olan ekonomiler ve orta-yüksek gelir gruplarındaki ülkeler için geçerli olduğu tespit edilmiştir. Erum ve Hussain (2019), yolsuzluğun ve doğal kaynakların ekonomi üzerindeki etkisini analiz etmek amacıyla, 1984-2016 dönemine ait panel zaman serisi verilerini kullanarak İslam İşbirliği Teşkilatı'na (OIC) üye 43 ülkeyi incelemiştir. Çalışmada, tahmin

yöntemleri arasında Kesitsel Otoregresif Dağıtılmış Gecikmeler (CS-ARDL) yöntemi tercih edilmiştir. Çalışmanın hipotezleri üç temel noktada toplanmaktadır: (i) Yolsuzluğun ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu, (ii) doğal kaynakların OIC üyesi ülkelerde ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilediği ve (iii) yolsuzluk ile doğal kaynakların birleşik etkisinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu olduğu. Bağımlı değişken olarak kişi başına düşen GSYİH kullanılmış, temel bağımsız değişkenler ise yolsuzluk, doğal kaynaklar ve bu iki faktör arasındaki etkileşim terimi olarak belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, yolsuzluğun ekonomik büyümeyi engellediğini, buna karşın doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğunu göstermiştir. Ayrıca yolsuzluk ve doğal kaynakların birleşik etkisinin ekonomik büyüme üzerinde olumlu olduğu sonucuna varılmıştır.

Eslamloueyan ve Jafari (2021), enerji zengini gelişmekte olan ülkelerde petrol laneti hipotezinin geçerliliğini, petrol bağımlılığı ve zenginliğini farklı ölçütlerle değerlendirerek araştırmıştır. Çalışma, 1994-2017 dönemi için petrol zengini 25 gelişmekte olan ülkeyi kapsayan panel veriler kullanılarak gerçekleştirilmiş ve Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) modelleri uygulanmıştır. Çalışmada, bağımlı değişken olarak ekonomik büyüme oranı (kişi başına düşen GSYİH büyümesi) kullanılırken, açıklayıcı değişkenler arasında petrol bağımlılığı (petrol ihracatının mal ihracatına oranı), beşeri sermaye (okula kayıt oranı ve yükseköğretim) ve kurumsal kalite yer almıştır. Ayrıca, kurumsal kalite bir bileşik endeksle ölçülmüş ve yolsuzluk, bürokrasi kalitesi, yatırım profili, devlet istikrarı ve hukukun üstünlüğü gibi göstergeler endekse dahil edilmiştir. Bulgular, daha iyi kurumsal yapılar (daha düşük yolsuzluk, yüksek bürokrasi kalitesi, güçlü yatırım profili, hükümet istikrarı ve hukukun üstünlüğü) ile petrol zengini ülkelerin daha yüksek büyüme oranlarına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Bunun yanı sıra, beşeri sermaye ve ticari açıklığın ekonomik büyümeyi artırmada önemli bir rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma, yüksek beşeri sermaye ve güçlü kurumsal yapının enerji zengini ülkeleri petrol lanetinden koruyabileceğini, düşük kaliteli beşeri sermaye ve zayıf kurumsal yapıların ise büyümeyi engelleyebileceğini vurgulamıştır.

Hussain vd. (2021), 1992-2017 dönemi için kaynak zengini 23 yüksek gelirli ülkeyi inceleyerek, kurumsal kalite, beşeri sermaye ve teknoloji yeniliğinin finansal gelişim üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir. Çalışmada, Kesitsel Otoregresif Dağılım

Gecikmesi (CS-ARDL), Artırılmış Ortalama Grup (AMG) ve Ortak İlişkili Etki Ortalama Grubu (CCE-MG) tahmincileri kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak finansal gelişim, bağımsız değişkenler arasında ise ekonomik büyüme, doğal kaynaklar, beşeri sermaye (kişi başına beşeri sermaye endeksi) ve kurumsal kalite (siyasi kurum risk endeksi) yer almıştır. Bulgular, doğal kaynakların kısa ve uzun vadede finansal gelişimde önemli bir rol oynadığını, beşeri sermaye ve yüksek kaliteli kurumların varlığında doğal kaynakların bir nimet olarak değerlendirilebileceğini göstermiştir. Dolayısıyla, yüksek gelirli kaynak zengini ülkelerde doğal kaynakların ekonomik bir nimet olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aljarallah (2021), 1984-2018 dönemi verilerini kullanarak Kuveyt'te yenilenemeyen enerji kaynaklarından elde edilen rantların ve beşeri sermayenin kurumsal kalite üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Kuveyt'in petrole aşırı derecede bağımlı olması nedeniyle bu ülke bir vaka çalışması olarak seçilmiştir. Çalışmada, bağımlı değişken olarak kurumsal kaliteyi temsilen yolsuzluk endeksi kullanılmış, bağımsız değişkenler arasında beşeri sermaye endeksi, kaynak rantları (toplam doğal kaynak rantlarının GSYİH içindeki payı) ve ekonomik büyüme (kişi başına düşen GSYİH) yer almıştır. Bulgular, yenilenemeyen enerji kaynaklarından elde edilen rantların artışının kurumsal kaliteyi azalttığını, ancak beşeri sermayenin hem kısa hem de uzun vadede kurumsal kaliteyi artırdığını ortaya koymuştur. Çalışma, beşeri sermayeye yapılan yatırımların, Kuveyt'in yenilenemeyen enerji kaynaklarına olan bağımlılığın olumsuz etkilerinden korunmasına yardımcı olabileceğini öne sürmektedir.

Üçüncü çalışma kategorisi, kurumların tarafsız olduğunu ve doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi etkilemediğini öne sürmektedir. Bu bağlamda, Sachs ve Warner (1997), kurumların kaynak laneti hipotezinde belirleyici bir rol oynamadığını savunmuştur.

Bu çerçevede, Epo ve Nochi Faha (2020), 1996–2016 dönemine ait 44 Afrika ülkesinden alınan panel verilerini kullanarak doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkide kurumların rolünü incelemiştir. Çalışmada, ekonomik büyümeyi temsilen GSYİH büyümesi bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Açıklayıcı değişkenler arasında doğal kaynaklar, kurumsal kalite, enflasyon, ticari açıklık, yatırım (gayrisafi sabit sermaye oluşumunun GSYİH'ya oranı), nüfus artışı, beşeri sermaye (ortaöğretime kayıt oranı) ve kişi başına düşen GSYİH'nin başlangıç seviyesi yer almıştır. Doğal kaynakları temsilen iki alternatif gösterge kullanılmıştır: (i) doğal kaynak rantlarının GSYİH'ye oranı ve (ii)

toplam mal ihracatı içerisinde cevher ve metal ihracatının payı. Kurumsal kaliteyi ölçmek için ise altı değişken benimsenmiştir: hukukun üstünlüğü, düzenleyici kalite, yönetim etkinliği, yolsuzluğun kontrolü, siyasi istikrar ve ses ile hesap verebilirlik. Çalışmada sonuçların tahmini için sistem dinamik panel-veri enstrümantal değişken regresyonu ve panel yumuşak geçiş regresyonu yöntemleri uygulanmıştır. Elde edilen bulgular, kurumsal kalite kontrol edildiğinde doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki rolünün önemsiz olduğunu göstermiştir. Ancak, yasalar ve düzenlemelerin kalitesinin dikkate alınması durumunda, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerinde belirleyici bir rol oynadığı rapor edilmiştir. Bu sonuçlar, kurumsal yapıların doğal kaynakların büyüme üzerindeki etkisini önemli ölçüde şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.

2.4. Doğal kaynaklar ile Ekonomik Büyüme İlişkisinde Küreselleşmenin Rolünü Ele Alan Çalışmalar

Doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, günümüzde küreselleşmeden bağımsız bir şekilde ele alınamaz. Küreselleşme, sınırlar arasında mallar, bireyler, sermaye ve teknolojilere yönelik engellerin azalmasıyla karakterize edilen ve ekonomik kalkınmayı şekillendiren, aynı zamanda gezegenin geleceğini belirlemede kilit bir rol oynayan bir süreçtir. Bu süreç, ülkeler arasında mal, kaynak ve nitelikli iş gücünün değişimine olanak tanır. İnsan hareketliliğindeki artış, hem çalışanlar hem de bu iş gücünü alan ülkeler için çeşitli faydalar sunmakta ve ülkelerin karşılaştırmalı avantajlara sahip oldukları ürünlerin üretiminde uzmanlaşmalarına olanak tanımaktadır (Intriligator, 2004). Her ne kadar küreselleşme, ekonomik büyümenin güçlü bir itici gücü olarak kabul edilse de, bu etkinin büyüklüğü ülkelerin küreselleşme düzeyine bağlıdır. Özellikle, yüksek düzeyde küreselleşmiş ekonomiler, daha düşük küreselleşme seviyesine sahip ülkelere kıyasla, daha istikrarlı büyüme oranlarını sürdürme eğilimindedir (Dreher, 2006). Bunun yanı sıra, ülkelerin doğal kaynakları ekonomik bütünleşme, siyasi ilişkiler, iletişim ve kültürel etkileşimler aracılığıyla hem ekonomik büyümeye hem de küreselleşmeye önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu bağlamda, küreselleşmenin varlığında doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki, ampirik çalışmalara dayalı olarak analiz edilmektedir.

Guan vd. (2020), Çin'de 1971–2017 1971–2017 döneminde Çin'deki doğal kaynak rantlarının finansal gelişme üzerindeki etkisini, küreselleşme, beşeri sermaye ve

ekonomik büyüme çerçevesinde analiz etmiştir. Bayer ve Hanck eş bütünleşme testi ile Otoresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) ekonometrik yöntemlerini kullanan çalışmada, finansal gelişme bağımlı değişken olarak ele alınmıştır. Bağımsız değişkenler ise doğal kaynak rantları, küreselleşme (küreselleşme endeksi), beşeri sermaye ve ekonomik büyüme olarak belirlenmiştir. Çalışmanın bulguları, doğal kaynakların finansal gelişme üzerindeki etkisinin negatif olduğunu ve Çin için kaynak laneti hipotezini doğruladığını göstermektedir. Buna karşılık, küreselleşme ile finansal gelişme arasındaki ilişkinin istatistiksel olarak pozitif olduğu ve küreselleşmenin finansal gelişmeyi teşvik ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca, küreselleşme, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme, finansal gelişmeyi destekleyen temel faktörler olarak vurgulanmıştır

Sweidan ve Elbargathi (2022), 1970–2018 döneminde Suudi Arabistan'daki petrol rantı üzerinden küreselleşme ve uluslararası jeopolitik risklerin ekonomik gelişim üzerindeki etkilerini incelemiştir. Araştırma, küreselleşme ve uluslararası jeopolitik riskin, petrol rantının ekonomik gelişim üzerindeki etkisini güçlendirme ya da zayıflatma potansiyelini de değerlendirmiştir. Çalışmada, kişi başına reel gelirle ölçülen ekonomik gelişme bağımlı değişken olarak kullanılmıştır. Modeldeki bağımsız değişkenler arasında petrol rantı (GSYİH'nin yüzdesi olarak), uluslararası jeopolitik risk, küreselleşme endeksi, petrol rantı ile uluslararası jeopolitik risk arasındaki etkileşim terimi ve petrol rantı ile küreselleşme endeksi arasındaki etkileşim terimi yer almıştır. Zaman serisi analizinde otoresif dağıtılmış gecikme (ARDL) modeli uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlar, petrol rantı ve küreselleşmenin ekonomik gelişme üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif olduğunu göstermektedir. Ancak uluslararası jeopolitik riskin kısa ve uzun vadeli etkilerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı belirtilmiştir. İlaveten, ılımlılık etkilerinin analize dahil edilmesi, sonuçların yönünü değiştirmiştir. Bulgular, jeopolitik riske kıyasla küreselleşmenin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin daha belirgin ve baskın olduğunu ortaya koymaktadır.

Aslan ve Altinoz (2021), Avrupa, Asya, Afrika ve Amerika kıtalarından gelişmekte olan ülkelerde doğal kaynaklar, gayrisafi sermaye oluşumu, küreselleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri incelemiştir. Çalışmada, gelişmekte olan 81 ülkeye ait 1980–2018 dönemine ilişkin yıllık veri seti kullanılmış ve bu değişkenler arasındaki ilişkileri tahmin etmek amacıyla panel VAR yöntemi uygulanmıştır. Ekonomik büyümenin bir göstergesi olarak kişi başına düşen gayri safi yurt içi hasıla bağımlı değişken olarak

belirlenmiştir. Açıklayıcı değişkenler arasında ise ekonomik küreselleşme endeksi, toplam doğal kaynak rantları ve gayrisafi sermaye oluşumu yer almıştır. Toplam doğal kaynak rantları, petrol, doğal gaz, kömür, maden ve orman rantlarının toplamını içermektedir. Elde edilen bulgular, doğal kaynakların ve küreselleşmenin Avrupa, Asya ve Amerika ülkelerinde ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkilerinin bulunduğunu, ancak gayrisafi sermaye oluşumunun bu bölgelerde büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir. Afrika ülkelerinde ise küreselleşme ve gayrisafi sermaye oluşumunun ekonomik büyümeye olumlu etkileri olduğu, buna karşın doğal kaynakların GSYİH üzerinde olumsuz bir etki yarattığı tespit edilmiştir. Tüm kıtalar için elde edilen kanıtlar, küreselleşme ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, ampirik bulgular, “doğal kaynak laneti” hipotezinin Afrika’daki gelişmekte olan ülkeler için geçerli olduğunu, ancak diğer bölge grupları için geçersiz olduğunu göstermektedir.

Sinha ve Sengupta (2019), ise 1996–2016 dönemi boyunca 30 Asya-Pasifik ülkesinde, küreselleşme varlığında doğal kaynak rantlarının insani gelişme üzerindeki etkisini analiz etmiştir. Bu çalışmada ikinci nesil panel modelleri ve kantil regresyon yöntemleri kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak insani gelişme endeksi (İGE) seçilmiş; açıklayıcı değişkenler arasında kömür, petrol, maden, gaz ve orman rantları ile toplam doğal kaynak rantları, küreselleşme ve doğal kaynak rantları ile küreselleşme arasındaki etkileşim terimleri yer almıştır. Doğal kaynak rantlarının etkilerini daha ayrıntılı değerlendirmek için bireysel rantlar (örneğin kömür, petrol) ayrı ayrı, toplam doğal kaynak rantları ise toplu olarak ele alınmıştır. Yazarlar, iki temel araştırma sorusuna yanıt aramayı amaçlamıştır: (a) Son 20 yılda Asya-Pasifik ülkelerinde doğal kaynak rantlarının insani gelişmeye katkısını değerlendirmek ve (b) Küreselleşmenin, doğal kaynak rantları ile insani gelişme arasındaki ilişki üzerindeki etkisini belirlemek. Elde edilen sonuçlar, küreselleşme olmadığında, bireysel doğal kaynak rantlarının İGE üzerinde olumlu etkiler yarattığını, ancak toplam doğal kaynak rantlarının İGE üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu göstermektedir. Buna karşın, küreselleşme varlığında bireysel doğal kaynak rantlarının İGE üzerindeki etkileri olumsuzlaşmakta, toplam doğal kaynak rantlarının ise İGE üzerinde olumlu etkileri olduğu ortaya konmuştur.

3. BÖLÜM: METODOLOJİ

Bu bölüm, çalışmanın temel hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla kullanılan metodolojik çerçeveyi açıklamaktadır. Çalışma, doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme arasındaki karmaşık ilişkiyi detaylı bir şekilde ele alarak, beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin bu dinamiklerdeki rollerini incelemektedir. Bu doğrultuda, bölümde önce veriler ve değişkenler tanımlanmakta, ardından ülkelerin gelir düzeylerine ve kaynak zenginliğine göre sınıflandırılması yapılmaktadır. Metodolojik yaklaşım, doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme arasındaki teorik çerçeveye dayalı olarak formüle edilen modellerin belirlenmesini içermektedir. Bu modeller, hem doğrudan hem de dolaylı etkileri dikkate almakta ve sadece genel etkileri değil, aynı zamanda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılıkları da analiz etmektedir. Sağlam ve güvenilir sonuçlar elde etmek amacıyla, çalışma yatay kesit bağımlılığı, panel birim kök testleri ve heterojenlik gibi panel veri analizine özgü önemli testleri açıklamaktadır. Ayrıca, bu bölümde Momentler Kantil Regresyon (MMQR) yöntemi uygulanmakta ve bu yöntemin sağladığı avantajlar vurgulanmaktadır. Özellikle MMQR, ekonomik büyümenin farklı seviyelerinde doğal kaynakların, beşeri sermayenin, kurumsal kalitenin ve küreselleşmenin etkilerini analiz ederek daha kapsamlı ve ayrıntılı bulgular sunmaktadır. Son olarak, bu bölüm, çalışmanın ekonometrik analizinin sağlamlığını ve güvenilirliğini artıran tüm yöntemleri sistematik bir şekilde açıklayarak, doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye dair daha derinlemesine bir anlayış sağlamayı hedeflemektedir.

3.1. Veriler ve Ülkelerin Sınıflandırılması

Çalışmada kullanılan panel veri seti, 1996–2020 dönemini kapsamaktadır. Bu bağlamda, panelde yer alan ülkelerin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler şeklinde sınıflandırılması ile kaynak zengini ve kaynak fakiri ülkeler ayrımı, uluslararası kabul görmüş kriterler ve literatürde yaygın olarak benimsenen yaklaşımlar dikkate alınarak yapılmıştır. Ayrıca, çalışmada kullanılan temel değişkenler ve bu değişkenlerin seçim gerekçeleri, teorik çerçeve ve ampirik literatürdeki geçerlilikleri göz önünde bulundurularak detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Bu kapsamda, değişken seçiminde ekonomik büyüme, doğal kaynak kullanımı, kurumsal kalite ve diğer makroekonomik göstergeler arasındaki nedensel ilişkilerin sağlıklı bir şekilde analiz edilebilmesi hedeflenmiştir.

3.1.1. Değişkenlerin Tanımlanması

Doğal kaynaklar, beşeri sermaye, kurumsal kalite, küreselleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi kapsamlı bir şekilde incelemeyi amaçlayan modele dahil edilen değişkenler ve dahil edilmelerinin gerekçeleri aşağıda sunulmaktadır. Ayrıca, söz konusu ilişki üzerindeki potansiyel etkilerini hesaba katmak için yurtiçi yatırım, doğrudan yabancı yatırım ve enflasyon gibi kontrol değişkenleri de modele dahil edilmektedir.

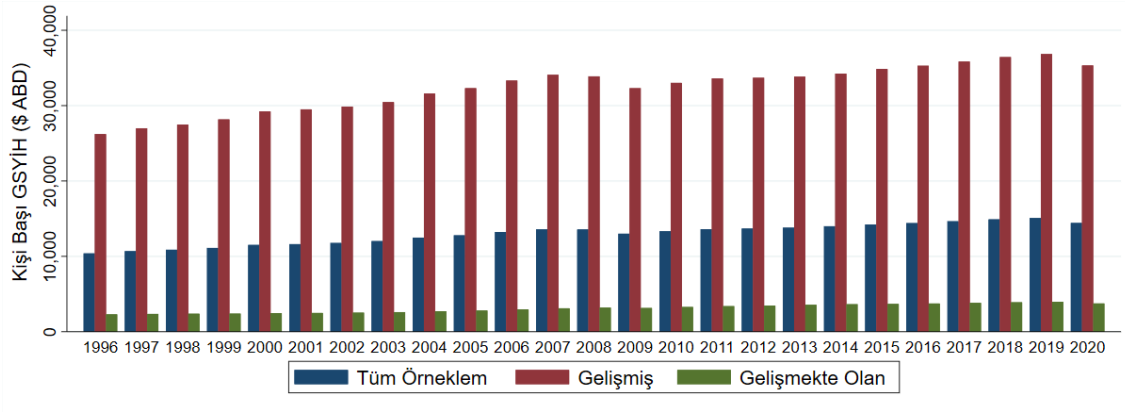
3.1.1.1. Ekonomik Büyüme

Bu çalışmada bağımlı değişken olarak ekonomik büyümenin bir göstergesi olan kişi başına GSYH (2015 sabit ABD\$) kullanılmakta ve GSYH'nin yıl ortası nüfusuna bölünmesiyle hesaplanmaktadır. Kişi başına düşen GSYH verileri, Dünya Bankası (2022) tarafından sağlanan ve 1996-2020 dönemini kapsayan Dünya Kalkınma Göstergeleri'nden (WDI) elde edilmiştir. Karşılaştırılabilirliği sağlamak ve analizi kolaylaştırmak için bu değişkene doğal logaritma dönüştürmesi uygulanmıştır.

Kişi başına düşen GSYH, ekonomik büyümenin bir göstergesi olarak çeşitli nedenlerle tercih edilmiştir. İlk olarak, bu ölçüt, ülkeler arasında zaman içinde tutarlılık ve karşılaştırılabilirlik sağlayarak panel veri analizinde önemli bir avantaj sunmaktadır. Nüfus büyüklüğü ve ekonomik çıktıdaki değişiklikleri dikkate alması, ekonomik büyüme modellerinin sağlam bir şekilde incelenmesine olanak tanımaktadır. İkinci olarak, kişi başına GSYH, toplam ekonomik çıktıyı ve nüfusu birlikte değerlendirerek bireysel ekonomik refahın kapsamlı bir ölçüsünü sunmaktadır. Bu kapsayıcı yaklaşım, ülkelerin ortalama yaşam standartlarını ve ekonomik imkanlarını doğrudan değerlendirebilmeyi mümkün kılmaktadır. Üçüncü olarak, kişi başına düşen GSYH, standartlaştırılmış ve uluslararası karşılaştırılabilir bir ölçüt olarak hizmet etmektedir. Bu ölçüt, farklı ülkeler arasında ekonomik performansın anlamlı bir şekilde karşılaştırılmasını kolaylaştırarak, uluslararası kuruluşlar, politika yapıcılar ve araştırmacılar için değerli bir temel sunmaktadır. Dördüncü olarak, kişi başına GSYH, nüfus artışı ve ekonomik büyümenin ortak etkilerini dikkate almaktadır. Toplam GSYH'nin nüfusa bölünmesiyle elde edilen bu ölçüt, nüfus büyüklüğündeki farklılıkları göz önüne alarak, demografik yapılar arasındaki değişkenlikleri daha doğru bir şekilde yansıtmayı sağlamaktadır. Bu sayede, ülkelerin kişi başına düşen ekonomik büyümeleri daha hassas bir şekilde değerlendirilebilmektedir. Son olarak, kişi başına GSYH'nin ekonomik büyüme

göstergesi olarak seçilmesi, mevcut literatürle uyumludur. Örneğin, Akpan ve Chuku (2014), Arezki ve van der Ploeg (2011), Busse ve Groening (2013), Kakanov vd. (2018), Kalyuzhnova vd. (2009), Olayungbo ve Adediran (2017) ile Aljarallah ve Angus (2020) gibi çalışmalarda da kişi başına düşen GSYH, ekonomik büyümeyi temsil eden bir gösterge olarak yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.

Grafik 2, 1996-2020 döneminde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik performansını, kişi başına düşen reel GSYH ile göstermektedir. Veriler, her iki kategori için de bu dönemde nispeten sabit bir eğilim ve sınırlı bir pozitif büyüme olduğunu ortaya koymaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki kişi başına düşen GSYH açısından önemli bir fark göze çarpmaktadır. Grafik 3'ün (a) kısmında görüldüğü gibi, önemli farklılıklar mevcuttur: gelişmiş, kaynak zengini ülkelerde kişi başına düşen GSYH ortalaması 36.259,5 ABD doları iken, gelişmekte olan, kaynak zengini ülkelerde bu rakam 2.360,0 ABD dolarıdır. Kaynak fakiri ülkeler için ise bu ortalamalar gelişmiş ülkelerde 31.308,6 ABD doları, gelişmekte olan ülkelere ise 3.392,9 ABD dolarıdır. Özellikle, gelişmiş, kaynak zengini ülkeler, kaynak fakiri muadillerine göre daha yüksek kişi başına düşen reel gelir seviyesine sahiptir. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelere, kaynak fakiri ülkeler kişi başına düşen GSYH açısından kaynak zengini ülkelere göre daha iyi bir performans sergilemektedir.

Grafik 2: 1996-2020 Yılları Arasında Tüm Örneklem, Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Kişi Başına Düşen GSYH (ABD doları)

Kaynak: Veriler WDI (2022)'den alınmış; şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.1.1.2. Doğal Kaynaklar

Bu çalışmada incelenen temel değişken, Dünya Bankası (2022) tarafından tanımlanan ve petrol rantları, doğal gaz rantları, kömür rantları (sert ve yumuşak), maden rantları ve

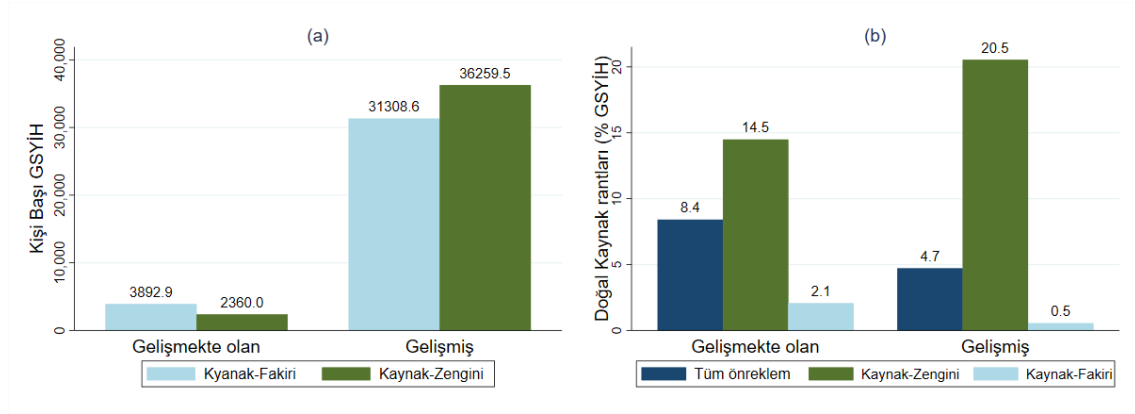
orman rantlarını kapsayan toplam doğal kaynak rantlarından oluşmaktadır. Doğal kaynak rantları, bir kaynağın piyasa fiyatı ile ortalama çıkarma maliyeti arasındaki farktan elde edilen fazlalığı ifade etmektedir. Bu değişken, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz etmek amacıyla bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Özellikle, kişi başına düşen GSYH üzerindeki etkilerini değerlendirmek için bu kapsamlı rant göstergesi tercih edilmiştir.

Grafik 3'ün (b) kısmında, 1996-2020 döneminde doğal kaynak rantlarının GSYH içindeki ortalama payı vurgulanmaktadır. Veriler, doğal kaynak rantlarının GSYH'nin ortalama %8,4'ünü geliştirmekte olan ülkelerde, %4,7'sini ise gelişmiş ülkelerde oluşturduğunu göstermektedir ve bu durum, geliştirmekte olan ülkelerin doğal kaynaklara daha fazla bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır. Kaynak zengini ülkeler arasında ise doğal kaynak rantlarının ortalaması gelişmiş ülkelerde %20,5, geliştirmekte olan ülkelere ise %14,5'tir. Bu durum, kaynak zengini ülkeler grubunda, gelişmiş ülkelerin geliştirmekte olan ülkelere kıyasla daha yüksek doğal kaynak zenginliğine sahip olduğunu göstermektedir.

Önceki araştırmalarda, doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemek için sıklıkla kaynak bağımlılığının bir göstergesi olarak GSYH üzerinden birincil ihracat (primary exports) ölçümü kullanılmıştır (Sachs ve Warner, 1995; Neumayer, 2004; Arezki ve Van der Ploeg, 2011; Beck, 2011; Boschini vd., 2013). Ancak bu yaklaşım, sınırlı doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen yalnızca birkaç emtia ihraç eden ülkeleri yanlış bir şekilde "kaynak zengini" olarak sınıflandırma riski taşımaktadır (Gylfason, 2011). Bu sınırlamayı gidermek amacıyla, bu çalışmada Ross (2006), Auty (2007), Collier ve Hoeffler (2009), Boos ve Holm-Müller (2013), Bhattacharyya ve Hodler (2014), Bhattacharyya ve Collier (2014) ve Aljarallah ve Angus (2020) tarafından kullanılan yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşıma göre, toplam doğal kaynak rantları GSYH'nin bir yüzdesi olarak ölçülmektedir.

Bu ölçüm tercihi, özellikle beklenmeyen kazançlar (windfall gains) yüksek üretim seviyelerine veya birim üretim maliyetlerindeki düşüslere atfedildiğinde ortaya çıkabilecek potansiyel içsellik sorunlarını hafifletmede önemli bir role sahiptir (Beck ve Poelhekke, 2023; Bhattacharyya ve Hodler, 2014). Doğal kaynak rantlarının GSYH'ye oranını dikkate alan bu yöntem, içsellikten kaynaklanabilecek karıştırıcı etkilerden kaçınarak, doğal kaynakların ekonomik etkilerinin daha doğru bir şekilde değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Bu çalışma, toplam doğal kaynak rantlarının GSYH'ye oranını bağımsız değişken olarak kullanarak doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Söz konusu yaklaşım, mevcut literatürle uyumlu olup aynı zamanda metodolojik sınırlamaları ele alarak bulguların geçerliliğini ve güvenilirliğini artırmaktadır.

Grafik 3: (a) Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Kişi Başına Düşen Reel GSYİH (ABD doları), Kaynak Zengini ve Kaynak Fakiri Ülkelere Göre Kategorize Edilmiştir. (b) Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçinde Kaynak Zengini ve Kaynak Fakiri Ülkeleri Karşılaştırarak Doğal Kaynak Rantlarının GSYİH İçindeki Payı (%)

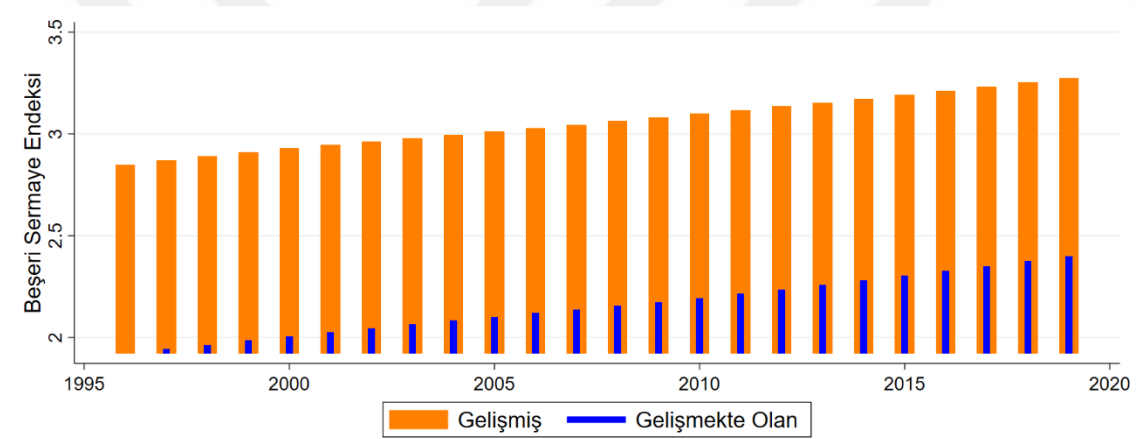
Kaynak: Veriler WDI (2022)'den alınmış; şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.1.1.3. Beşeri Sermaye

Beşeri sermaye teorisi, beşeri sermaye olarak ifade edilen eğitim, bilgi ve deneyimin ekonomik büyümeyi yönlendirmedeki doğrudan ve önemli rolünü vurgulamaktadır. İçsel büyüme teorileri de beşeri sermayenin ekonomik büyüme için bir katalizör olarak hizmet edebileceğini öne sürmektedir (Lucas, 1988; Romer, 1986). Buna ek olarak, beşeri sermaye, kurumlar ve doğal kaynakların çıkarılması, kullanılması ve yönetimi üzerindeki etkisi yoluyla ekonomik büyüme üzerinde dolaylı bir etkiye sahip olabilmektedir.

Araştırmacılar çalışmalarında beşeri sermayeyi ölçmek için çeşitli göstergeler kullanmışlardır. Bazıları beşeri sermayenin ekonomik büyümedeki rolünü incelemek için ortaöğretime kayıt oranını (secondary school enrollment) (Eslamloueyan ve Jafari, 2021; Gylfason, 2001; Zaidi vd., 2019) kullanırken, diğerleri İnsani Gelişme Endeksi (HDI) (Pérez ve Claveria, 2020) ve eğitime yapılan kamu harcamalarını (Cockx ve Francken, 2016; Gylfason, 2001; Raheem vd., 2018) kullanmıştır. Ancak bu göstergeler beşeri sermayenin çok yönlü doğasını kapsamlı bir şekilde kapsayamamaktadır.

Buna karşılık, Barro ve Lee (2013) tarafından geliştirilen beşeri sermaye endeksi, birden fazla göstergeden elde edilen bilgileri bir araya getirerek beşeri sermayenin daha kapsamlı bir değerlendirmesini sunmaktadır. Ayrıca, ülkeler arasında ve zaman içinde karşılaştırılabilir olma gibi değerli bir avantaja sahiptir. Bu tezde kullanılan beşeri sermaye endeksi, R. Aljarallah (2021), Guan vd. (2020) ve Zallé (2019) tarafından benimsenen yaklaşımı takip etmektedir. Beşeri sermaye endeksine ilişkin veriler Penn World Table PWT 10.01 (2022)'dan elde edilmiştir. PWT10.01, Barro ve Lee'den (2013) alınan ortalama eğitim süresini (yıllarını) ve ülke düzeyinde Mincer tahminlerine dayanan eğitim getirilerini içermektedir (Psacharopoulos, 1994). Beşeri Sermaye Endeksindeki minimum puan 1.05 (Burkina Faso'da gözlemlenmiştir), maksimum puan ise 4.35'tir (Singapur'da gözlemlenmiştir).

Grafik 4: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Beşeri Sermaye Endeksi

Kaynak: Veriler PWT 10.0 (2022)'den alınmış; şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

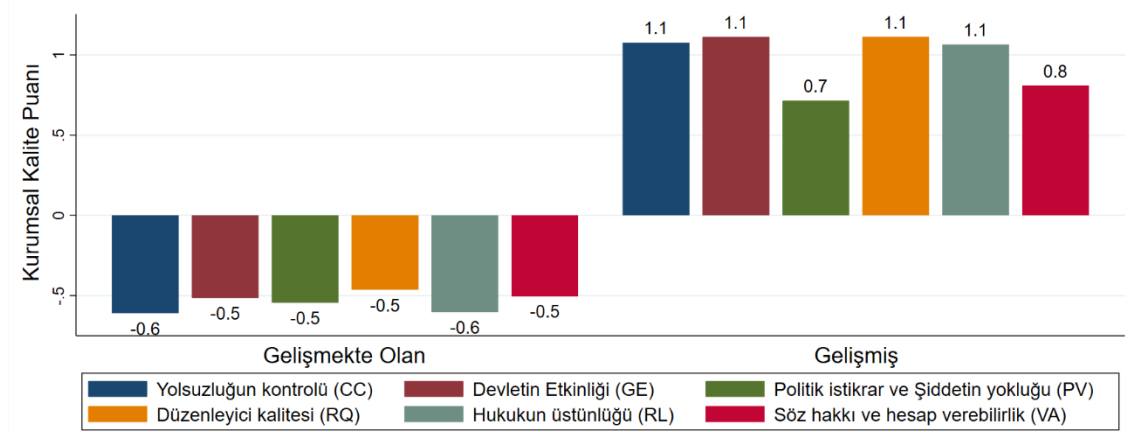
Grafik 4, 1996 ile 2020 yılları arasında gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki Beşeri Sermaye Endeksi'ni göstermektedir. Veriler, her iki kategori için de bu dönemde olumlu bir eğilim olduğunu ortaya koymaktadır. Ancak, iki grup arasında önemli bir fark gözlemlenmiştir: son yıllarda gelişmiş ülkelerde Beşeri Sermaye Endeksi'nin ortalaması 3 değerini aşarken, gelişmekte olan ülkelere bu değer 2 ile 2,5 arasında değişmektedir. Bu durum, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha yüksek seviyede beşeri sermayeye sahip olduğunu göstermektedir.

3.1.1.4. Kurumsal Kalite

Bu tezde kullanılan kurumsal kalite (IQ) değişkeni, Dünya Bankası tarafından sağlanan Worldwide Governance Indicators (WGI, 2022)'dan elde edilen Kaufmann'ın altı iyi

yönetişim kriteri kullanılarak ölçülmüştür. Bu kriterler arasında Devletin Etkinliği (GE), Yolsuzluğun kontrolü (CC), Düzenleyici kalitesi (RQ), Söz hakkı ve hesap verebilirlik (VA), Hukukun üstünlüğü (RL) ve Politik istikrar ve Şiddetin/terörizm yokluğu (PV) yer almaktadır. Her bir gösterge, -2.5 ile 2.5 arasında değişen bir değere sahip olup, daha yüksek değerler daha iyi kaliteye işaret etmektedir. Bu altı yönetim alt göstergesinin ayrıntılı açıklamaları Ek 1'da sunulmaktadır (bkz. Tablo A1).

Grafik 5, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki her bir alt-göstergede kurum kalitesi puanlarını sunmaktadır. Veriler, gelişmiş ülkelerde bu göstergelerin pozitif ve yaklaşık 1 değerinde olduğunu, yani güçlü bir kurumsal performansa işaret ettiğini göstermektedir. Buna karşın, gelişmekte olan ülkelerde bu puanlar negatif olup sıfırın altındadır, bu da daha zayıf bir yönetim ve kurumsal kaliteyi göstermektedir. Bu durum, gelişmiş ülkelerin daha yüksek yönetim performansına ve daha kaliteli kurumlardaki güçlü performansına sahip olduğunu, gelişmekte olan ülkelerin ise zayıf bir yönetim performansı sergilediğini ortaya koymaktadır.

Grafik 5: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerin Farklı Kurumsal Kalite Göstergelerine Göre Puanları

Kaynak: Veriler WGI (2022)'den alınmış; şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

WGI, kapsamlı içeriği ve örneklem açısından üstün bir değerlendirme aracı olarak kabul edilmektedir. Akademik araştırmalarda yaygın olarak kullanılmakta ve en bilgilendirici gösterge olarak kabul edilmektedir (Amighini vd., 2013; Boroza, 2024; Buchanan vd., 2012). Bu kurumsal kalite göstergelerinin birbirleriyle güçlü bir korelasyon sergilediğini belirtmek önemlidir (bkz. Tablo 2). Ancak, bu göstergelerin bir regresyon analizinde aynı anda kullanılması çoklu doğrusal bağlantı sorunlarına yol açabilmektedir.

Değişkenler	CC	GE	PV	RQ	RL	VA
CC	1.000					
GE	0.939*	1.000				
PV	0.753*	0.754*	1.000			
RQ	0.906*	0.940*	0.744*	1.000		
RL	0.955*	0.954*	0.782*	0.935*	1.000	
VA	0.785*	0.782*	0.676*	0.822*	0.816*	1.000

Tablo 2: Kurumsal Kalite Korelasyon Matrisi

Kaynak: Veriler WGI (2022)'den alınmış; Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: * $p < 0.01$, %1 düzeyinde anlamlıdır.

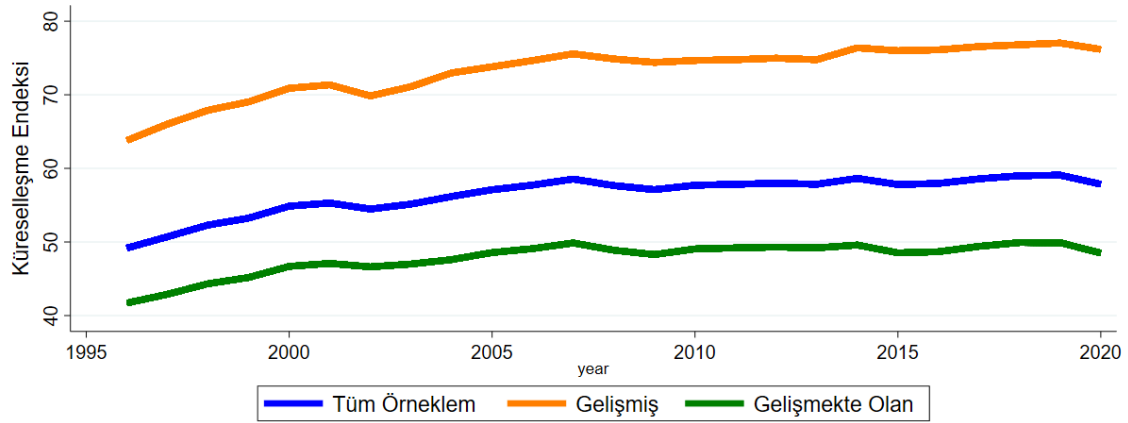
Bu sorunu çözebilmek için bu tezde izlenen yöntem, Chong ve Gradstein (2007), Easterly ve Levine (2002), Kaufmann vd. (2003), Knack ve Keefer (1995), ve Islam vd. (2020) ile uyumlu olarak, Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis) (PCA) uygulamaktır. PCA yöntemi kullanılarak, kurumsal kalitenin alt göstergeleri tek bir bileşik gösterge halinde birleştirilebilmektedir. Bu yöntem, çoklu doğrusal bağlantının azaltılmasına olanak tanımakta ve regresyon analizinde kurumsal kalitenin daha sağlam bir şekilde temsil edilmesini sağlamaktadır.

Genel olarak, Kaufmann'ın WGI'dan aldığı altı iyi yönetim kriteri ile ölçülen kurumsal kalite değişkeni, kurumların kalitesinin değerlendirilmesinde kapsamlı ve yaygın olarak kullanılan bir gösterge olarak hizmet etmektedir. Bileşik bir gösterge oluşturmak için PCA kullanarak, çoklu doğrusal bağlantı sorunlarının üstesinden gelmeyi ve analizde kurumsal kalitenin çok boyutlu doğasını yakalamayı amaçlamaktayız. PCA prosedürünün sonuçları ve açıklamaları Ek 2'de sunulmuştur (bkz. Tablo B1–B4 ve Şekil B1).

3.1.1.5. Küreselleşme Endeksi

Küreselleşme Endeksi'nin, özellikle KOF Küreselleşme Endeksi'nin kullanımı, küreselleşmenin bir göstergesi olarak ticari açıklığa dayalı geleneksel ölçümlerden daha kapsamlı bir alternatif sunmaktadır. Ticari açıklık genellikle GSYH'ye göre ihracat ve ithalatın toplamı ile tanımlanırken, KOF Küreselleşme Endeksi ekonomik, sosyal, ve politik boyutları bir araya getirerek küreselleşmenin çok yönlü bir ölçümünü sağlamaktadır (Eslamloueyan ve Jafari, 2021; Shahbaz vd., 2019). Bu endeks, ticaret, sermaye akışları, bilgi akışları, kültürel değişim ve siyasi entegrasyon gibi unsurları içeren geniş bir çerçeve sunarak, küreselleşmenin çeşitli yönlerini kapsayan bütüncül bir perspektif sağlamaktadır (Dreher, 2006).

KOF Küreselleşme Endeksi'nin değerleri 0 ile 100 arasında değişmekte olup, daha yüksek değerler daha yüksek küreselleşme düzeyini ifade etmektedir. Grafik 6, 1996 ile 2020 yılları arasındaki Küreselleşme Endeksi eğilimini tüm örnek grupları için (tüm örneklem, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler) göstermektedir. Veriler, analiz edilen dönemde tüm gruplarda nispeten olumlu bir eğilim olduğunu ortaya koymaktadır. Ortalama olarak, gelişmiş ülkeler, 70 ile 80 arasında değişen değerlerle, gelişmekte olan ülkelere kıyasla önemli ölçüde daha yüksek bir küreselleşme düzeyine sahiptir. Gelişmekte olan ülkelere ise bu değerler 40 ile 50 arasında değişmektedir. Bu durum, gelişmiş ülkelerin küresel sistemlere ve süreçlere gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha fazla entegre olduğunu göstermektedir.

Grafik 6: Küreselleşme Endeksinin Tüm Örneklem, Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Eğilimi (1996-2020)

Kaynak: Veriler KOF (2022)'den alınmış; şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

Sonuç olarak, Küreselleşme Endeksi, yalnızca mal ve hizmet ihracatına odaklanan ticari açıklığın ötesine geçerek, dünya çapındaki ekonomik entegrasyonu daha geniş bir perspektifle ele almak için uygun bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, bu tezde Guan vd. (2020), Sinha ve Sengupta (2019), Sweidan ve Elbargathi (2022), Zaidi vd. (2019) ve Aslan ve Altınöz (2021) tarafından benimsenen yaklaşıma uygun olarak, KOF Küreselleşme Endeksi kullanılmıştır. Küreselleşmenin dahil edilmesi, kaynak modeli çıkarma endüstrilerinin küreselleşmesi, doğal kaynak ticareti ve kaynak zengini bölgelerdeki yatırım akışları gibi unsurları anlamaya yönelik önemli bir fırsat sunmaktadır. Ayrıca, endeksin kapsadığı bilgi akışları, küreselleşmenin doğal kaynak yönetimi, koruma ve sürdürülebilirlikle ilgili bilgi, teknoloji ve uygulamaların yayılmasını nasıl etkilediği konusunda da değerli bilgiler sağlayabilmektedir. Bu çok

yönlü yaklaşım, küreselleşme ile doğal kaynak yönetimi arasındaki karmaşık ilişkilere ışık tutmayı amaçlamaktadır.

3.1.1.6. Kontrol Değişkenleri

Doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi anlamak için analize bir dizi kontrol değişkeni dahil edilmiştir. Bu kontrol değişkenleri, yatırım düzeyleri, makroekonomik istikrar ve diğer önemli ekonomik faktörleri göz önünde bulundurmaya amaçlamaktadır. Ekonomik büyümenin temel belirleyicileri arasında yer alan yatırım düzeyleri, analizde hem yurtiçi yatırımlar (brüt sermaye oluşumu) hem de doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) ile temsil edilmektedir.

GSYH'nin bir yüzdesi olarak brüt sermaye oluşumu, yurtiçi yatırımları ölçmek için kullanılmaktadır. Dünya Bankası'nın tanımına göre, sermaye oluşumu sabit varlıkların artırılmasını ve ekonominin stok seviyesindeki net değişiklikleri içermektedir. Bu ölçüt, Odo vd. (2017), Pasara ve Garidzirai (2020), Topcu vd. (2020) ve Yasmeen vd. (2021) gibi çalışmalar tarafından yurtiçi yatırım göstergesi olarak yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımları ölçmek için GSYH'nin bir yüzdesi olarak DYY akışları dikkate alınmıştır. DYY, ekonomik büyümenin önemli bir itici gücü olmasının yanı sıra, doğal kaynakların kullanımı ve çıkarılmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Makroekonomik istikrarsızlıkları gidermek için modele Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE) ile ölçülen enflasyon kontrol değişkeni olarak dahil edilmiştir. Araştırmalar, enflasyonun ekonomik büyüme üzerinde genellikle olumsuz bir etkisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, enflasyon emtia fiyatlarında dalgalanmalara yol açarak doğal kaynak gelirlerini etkileyebilmektedir. Bu nedenle, doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz ederken enflasyonu dikkate almak önemlidir. Enflasyonu bir kontrol değişkeni olarak dahil etmek, bu değişkenin etkilerini izole ederek doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini daha doğru bir şekilde değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

Sonuç olarak, analiz, hem yatırımları hem de enflasyonu kontrol ederek, ekonomik büyüme üzerindeki doğal kaynak etkisini daha ayrıntılı ve doğru bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamlı yaklaşım, modeldeki içsellik sorunlarını azaltmayı ve sonuçların geçerliliğini artırmayı hedeflemektedir. Bu değişkenlerin tanımları ve veri kaynakları, detaylı bir şekilde Tablo 3'te sunulmuştur.

Kısaltma	Değişkenler	Gösterge / Ölçüm birimi Tanım	Kaynak
Bağımlı değişken			
lnEG	Ekonomik büyüme	Kişi Başına GSYİH (Sabit 2015 ABD \$)	WDI (Dünya Bankası)
Bağımsız / açıklayıcı değişkenler			
lnNR	Doğal kaynaklar	Toplam doğal kaynak rantları (GSYH'nin %'si)	WDI (Dünya Bankası)
HC	Beşeri sermaye	Kişi başına beşeri sermaye endeksi	Penn World Tablo (PWT 10.01)
IQ	Kurumsal kalite	Kurumsal kalite endeksi, altı alt yönetim göstergesinden yararlanılarak temel bileşen analizi (PCA) yöntemiyle oluşturulmuştur.	WGI (Dünya Bankası)
GL	Küreselleşme	KOF Küreselleşme endeksi	KOF İsviçre Ekonomi Enstitüsü (2022)
Kontrol değişkenleri			
lnGCF	Yurtiçi yatırım	Brüt sermaye oluşumu (GSYH'nin %'si)	WDI (Dünya Bankası)
lnFDI	Doğrudan yabancı yatırım	Net girişler (GSYİH'nin %'si)	WDI (Dünya Bankası)
lnINF	Enflasyon	Tüketici fiyat endeksi (yıllık %)	WDI (Dünya Bankası)

Tablo 3: Değişkenlerin Tanımlanması ve Veri Kaynakları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Tüm değişkenlerin doğal logaritmaları uygulanmıştır, HC, IQ ve GL hariç, çünkü bunlar endeks tabanlı değişkenlerdir.

3.1.2. Gelir Düzeyine Göre Ülkelerin Sınıflandırılması: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ekonomiler

Kalkınma kavramının tanımı zorluğundan dolayı, ülkeleri kalkınma düzeylerine göre sınıflandırmak önemli zorluklar taşımaktadır. Ancak, farklı ülkelerin sosyal ve ekonomik göstergelerini daha iyi analiz etmek için ülkelerin gruplandırılması gereklidir. Ülkeleri gelişmiş ve gelişmekte olan olarak sınıflandırma yöntemi, özellikle 1960'larda zengin ülkelere yoksul ülkelere kaynak transferine ilişkin politika tartışmalarını kolaylaştırmak için geliştirilmiştir (Pearson, 1969).

Bu çalışma, 1996-2020 yılları arasında 143 ülkeyi kapsayan bir panel veri setini analiz etmektedir. Bu zaman diliminin seçilmesinin iki temel nedeni bulunmaktadır. Birincisi,

özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve kurumsal kalite değişkenlerinde, 1996 öncesi yıllara ait eksik veri bulunmasıdır. İkincisi, 2020 sonrası yıllara ait bazı değişkenlerin verilerinin henüz tamamlanmamış olması ve bu durumun genel veri kalitesini düşürebilme riskidir. Ülkeler arasındaki ekonomik büyüme ve doğal kaynak zenginliği farklılıklarını dikkate alarak, bu çalışmada Dünya Bankası'nın gelir düzeyine dayalı sınıflandırması esas alınmıştır. Bu sınıflamaya göre, gelişmekte olan ülkeler; düşük gelirli ile alt-orta ve üst-orta gelirli gruplarda yer alan 95 ülkeden oluşurken, gelişmiş ülkeler yüksek gelir grubundaki 48 ülkeyi kapsamaktadır. İlgili ülke listeleri Tablo 5 ve Tablo 6'da ayrıntılı şekilde sunulmuştur. Söz konusu tabloların üçüncü sütununda, ülkelerin gelişmişlik düzeyi kukla değişken aracılığıyla gösterilmekte olup; "1" gelişmiş ülkeleri, "0" ise gelişmekte olan ülkeleri temsil etmektedir.

Bir kalkınma ölçütü olarak kişi başına düşen gelir, bazı eksikliklere rağmen, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve diğer uluslararası kuruluşlar tarafından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sınıflandırılmasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu sınıflandırmada kullanılan ölçüt, satın alma gücü paritesi (PPP) kullanılarak uluslararası dolara dönüştürülen kişi başına düşen gayri safi milli gelir (GSMH) seviyesidir. Uluslararası bir dolar, ABD'deki bir ABD dolarının satın alma gücüyle eşdeğer kabul edilmekte ve ülkeler arasındaki ekonomik performansın anlamlı bir şekilde karşılaştırılmasını sağlamaktadır. Dünya Bankası, ülkeleri kişi başına düşen GSMH düzeyine göre dört gelir grubuna ayırmaktadır:

1. Düşük gelirli ülkeler: Kişi başına düşen GSMH'si 1.085 dolar veya daha az.
2. Alt-orta gelirli ülkeler: Kişi başına düşen GSMH'si 1.086 ile 4.255 dolar arasında.
3. Üst-orta gelirli ülkeler: Kişi başına düşen GSMH'si 4.256 ile 13.205 dolar arasında.
4. Yüksek gelirli ülkeler: Kişi başına düşen GSMH'si 13.205 dolar veya daha fazla.

Bu çalışmada, kişi başına düşen GSMH'si düşük gelir ve orta gelir kategorisinde yer alan ülkeler gelişmekte olan ülkeler, yüksek gelir kategorisindeki ülkeler ise gelişmiş ülkeler olarak tanımlanmıştır. Bu sınıflandırma, çalışmanın amacına uygun olarak, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki doğal kaynak zenginliği ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi sistematik bir şekilde incelemeyi mümkün kılmaktadır. Bu sınıflandırmada, Satın Alma Gücü Paritesi (PPP) yöntemi ve Atlas yöntemi kullanılmaktadır. PPP yaklaşımı, GSMH'yi uluslararası dolara dönüştürerek ülkeler arasındaki satın alma gücünü standartlaştırmakta; Atlas yöntemi ise döviz kuru dalgalanmalarını düzeltmekte ve gelir

seviyelerinin daha doğru bir şekilde temsil edilmesini sağlamaktadır. Bu yöntemlere dayalı gelir sınıflandırmasının detayları Tablo 4’te sunulmaktadır. Bu sınıflandırma, çalışmada doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme arasındaki benzersiz dinamikleri yakalamayı hedefleyerek analiz için sağlam bir çerçeve sunmaktadır.

Düşük gelir (L)	≤ 1.085	Gelişmekte olan
Alt orta gelir (LM)	1.086 – 4.255	
Üst orta gelir (UM)	4.256 – 13.205	
Yüksek gelir (H)	> 13.205	Gelişmiş

Tablo 4: Kişi Başına Düşen GSMH'ye Göre Ülkelerin Sınıflandırılması

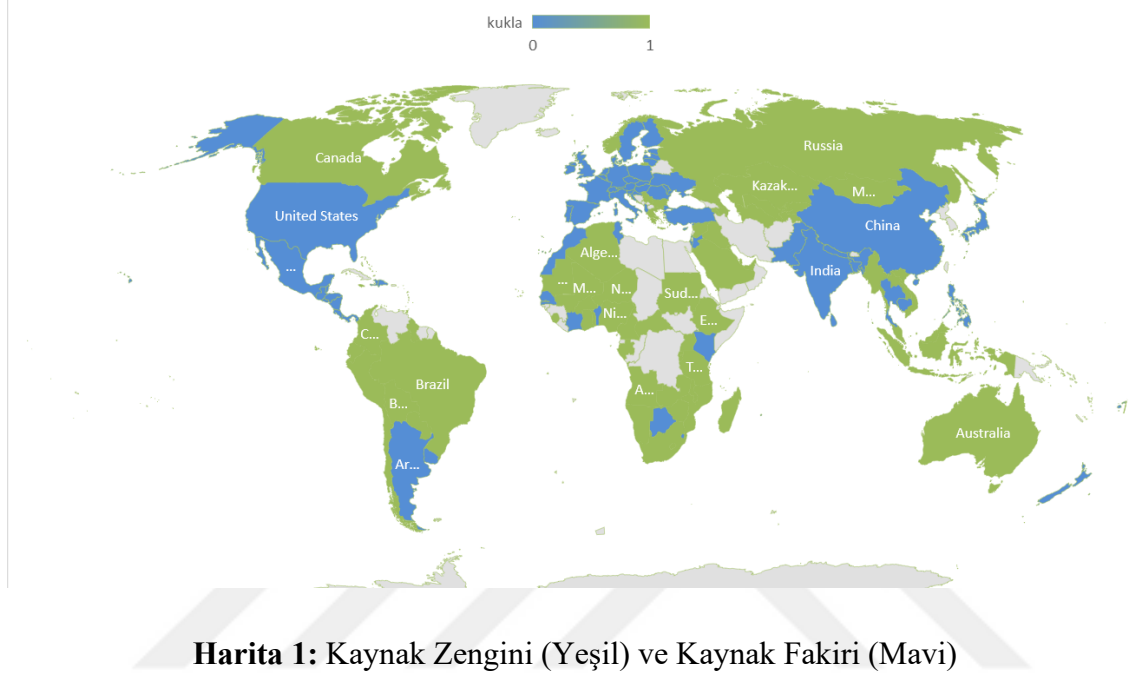
Kaynak: Dünya Bankası; Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

3.1.3. Kaynak Zengini ve Kaynak Fakiri Sınıflandırması

Bu tezin bir diğer amacına ulaşabilmek için ülkeleri doğal kaynaklarına göre kaynak zengini ve kaynak fakiri kategorilerine ayırmaktır. Bu sınıflandırma, toplam doğal kaynak rantlarının GSYH'ye yüzdesi ve doğal kaynak ihracatının toplam ihracat içindeki payına dayanmaktadır.

Doğal kaynak zenginliğini ölçmek için genelde tek bir yöntemi temel alan önceki çalışmalardan farklı olarak, bu tezde daha kapsamlı bir strateji benimsenmiştir. Örneklemdaki tüm kaynak zengini ülkeleri kapsayabilmek adına, doğal kaynak zenginliğini ölçmeye yönelik iki farklı ölçüt birleştirilmiştir. İlk ölçüt olarak, GSYH'nin yüzdesi olarak toplam doğal kaynak rantları dikkate alınmıştır. Bu kapsamda, son on yıla ait (2010-2020) ortalama yıllık toplam doğal kaynak rantları hesaplanmıştır. Adika (2020)'yi izleyerek, doğal kaynaklardan elde edilen yıllık ortalama rantı GSYH'nin %5'ini aşan ülkeler kaynak zengini, %5 veya daha az olanlar ise kaynak fakiri olarak sınıflandırılmıştır. Daha sonra bu oranlar, ortalamaları %5'i aşanlar için 1, %5'in altında kalanlar için ise 0 değeri alan kukla değişkenlere dönüştürülmüştür. İkinci ölçüt olarak, doğal kaynak ihracatının toplam ihracat içindeki payı dikkate alınmıştır. Bu ölçüt, Bleaney ve Halland (2016) tarafından önerilen yaklaşıma dayanmaktadır. Yakıtlar, cevherler ve metaller ile temsil edilen kaynak ihracatının payı analiz edilmiştir. Bu oranlar belirli bir eşik değeri aştığında, 1 değerini alan kukla değişkenlere dönüştürülmüştür. Özellikle, yakıt ihracatı için %25, cevher ve metal ihracatı için %10 eşik değer olarak kullanılmıştır. Her iki kategori için toplam eşik ise %25 olarak belirlenmiştir. Bu çift

kriterli yaklaşım, ülkelerin doğal kaynak zenginliğinin daha bütüncül bir şekilde değerlendirilmesini sağlamaktadır. İlk kriter, doğal kaynak rantlarının ekonomiye olan katkısını ölçerken; ikinci kriter, kaynakların uluslararası ticaretteki önemini vurgulamaktadır. Bu yöntem sayesinde kaynak zenginliği tanımında daha detaylı ve doğru bir analiz yapılması hedeflenmiştir.

Kaynak: Veriler WDI (2022)'den alınmış; şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu çalışmada, kaynak zengini ve kaynak fakiri ülkeleri ayırt etmek için kaynak ihracatının payı bir ölçüt olarak kullanılmaktadır. Ancak, bu ölçüt doğrudan analiz modeline dahil edilmemektedir. Bunun yerine, toplam doğal kaynak rantlarına dayanarak, doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmektedir.

Kaynak zenginliğine ilişkin değerlendirmeye göre, yıllık ortalama kaynak rantının GSYH'nin %5'i olduğu eşik baz alındığında, örneklem 59 kaynak zengini ülke ve 84 kaynak fakiri ülkeden oluşmaktadır. Kaynak ihracatının payı, yani yakıt, cevher ve metallerin ihracattaki oranı dikkate alındığında ise, 60 ülke kaynak zengini, 83 ülke kaynak fakiri olarak sınıflandırılmaktadır. Bu iki yöntem birleştirildiğinde ilginç bir bulgu ortaya çıkmaktadır: 12 ülke (Ermenistan, Brezilya, Bulgaristan, Kanada, Yunanistan, Endonezya, Jamaika, Namibya, Paraguay, Sırbistan, Güney Afrika ve Tacikistan), GSYH içindeki kaynak rantlarına göre kaynak fakiri olarak sınıflandırılırken, kaynak ihracatının payı dikkate alındığında kaynak zengini olarak yeniden sınıflandırılmaktadır.

Sonuç olarak, nihai örneklem 71 kaynak zengini ve 72 kaynak fakiri ülkeyi kapsamaktadır. Bu ülkelerin tam listesi Tablo 5 ve Tablo 6'da sunulmaktadır. Ayrıca, Harita 1, bu ülkelerin coğrafi konumlarını bir dünya haritası üzerinde göstermektedir. Haritada, kaynak zengini ülkeler yeşil renkle, kaynak fakiri ülkeler ise mavi renkle temsil edilmiştir. Bu görselleştirme, kaynak zenginliği dağılımını daha net bir şekilde anlamaya yardımcı olmaktadır.

Sıra	Ülke	Gelişmiş	Ortalama Doğal Kaynak Rantları (% GSYİH)	Kaynak Zengini	Ortalama Metal ve Cevher İhracatı	Metal ve Cevher > 10% = Zengin	Ortalama Yakıt İhracatı	Ortalama Yakıt > 25% = Zengin	Metal ve Cevher + Ortalama Yakıt İhracatı	Toplam > 25% = Zengin
1	Algeria	0	20.73	1	0.23	0	97.23	1	97.47	1
2	Angola	0	26.32	1	2.83	0	95.69	1	98.51	1
3	Armenia	0	1.4071	0	39.42	1	4.79	0	44.21	1
4	Australia	1	5.61	1	34.11	1	25.00	1	59.12	1
5	Azerbaijan	0	24.81	1	0.76	0	91.71	1	92.48	1
6	Bahrain	1	16.58	1	22.50	1	55.18	1	77.68	1
7	Bolivia	0	7.03	1	28.09	1	41.08	1	69.17	1
8	Brazil	0	3.43	0	15.23	1	9.94	0	25.18	1
9	Brunei Darussalam	1	21.94	1	0.15	0	92.18	1	92.34	1
10	Bulgaria	0	1.02	0	14.97	1	11.14	0	26.11	1
11	Burkina Faso	0	10.95	1	2.87	0	2.03	0	4.91	0
12	Burundi	0	17.40	1	5.43	0	0.60	0	6.03	0
13	Cameroon	0	6.76	1	4.37	0	40.52	1	44.90	1
14	Canada	1	1.68	0	7.47	0	23.75	0	31.22	1
15	Central African Republic	0	10.80	1	23.97	1	0.09	0	24.05	1
16	Chile	1	6.70	1	55.66	1	1.10	0	56.75	1
17	Colombia	0	5.62	1	1.19	0	57.15	1	58.34	1
18	Congo, Dem. Rep.	0	22.13	1	63.83	1	0.66	0	64.49	1
19	Congo, Rep.	0	37.90	1	0.52	0	62.07	1	62.59	1
20	Ecuador	0	9.10	1	1.25	0	44.58	1	45.83	1
21	Egypt, Arab Rep.	0	7.09	1	4.52	0	23.38	0	27.90	1
22	Ethiopia	0	11.38	1	0.73	0	0.01	0	0.73	0
23	Gabon	0	24.57	1	2.82	0	82.38	1	85.21	1
24	Ghana	0	11.53	1	2.19	0	24.63	0	26.82	1
25	Greece	1	0.15	0	8.43	0	31.89	1	40.32	1
26	Guyana	0	12.82	1	9.86	0	3.96	0	13.81	0
27	Indonesia	0	4.66	0	6.42	0	25.53	1	31.95	1

Sıra	Ülke	Gelişmiş	Ortalama Doğal Kaynak Rantları (%) GSYİH	Kaynak Zengini	Ortalama Metal ve Cevher İhracatı	Metal ve Cevher > 10% = Zengin	Ortalama Yakıt İhracatı	Ortalama Yakıt > 25% = Zengin	Metal ve Cevher + Ortalama Yakıt İhracatı	Toplam > 25% = Zengin
28	Iran, Islamic Rep.	0	23.84	1	2.96	0	68.24	1	71.20	1
29	Iraq	0	41.39	1	0.00	0	99.81	1	99.81	1
30	Jamaica	0	1.16	0	49.96	1	19.99	0	69.95	1
31	Kazakhstan	0	18.55	1	13.30	1	68.49	1	81.79	1
32	Kuwait	1	45.08	1	0.17	0	93.40	1	93.57	1
33	Kyrgyz Republic	0	6.88	1	7.25	0	7.24	0	14.49	0
34	Lao PDR	0	7.97	1	39.97	1	8.90	0	48.86	1
35	Lesotho	0	5.03	1	7.70	0	0.07	0	7.77	0
36	Madagascar	0	6.57	1	23.75	1	3.81	0	27.56	1
37	Malawi	0	7.26	1	4.40	0	0.08	0	4.47	0
38	Malaysia	0	7.68	1	3.30	0	16.88	0	20.18	0
39	Mali	0	8.50	1	0.39	0	0.30	0	0.69	0
40	Mauritania	0	13.44	1	41.85	1	6.00	0	45.67	1
41	Mongolia	0	20.27	1	45.99	1	34.55	1	80.53	1
42	Mozambique	0	13.66	1	37.36	1	32.99	1	70.34	1
43	Myanmar	0	5.07	1	2.92	0	30.81	1	33.73	1
44	Namibia	0	1.96	0	26.43	1	1.15	0	27.58	1
45	Niger	0	9.06	1	34.02	1	16.49	0	50.51	1
46	Nigeria	0	10.85	1	0.40	0	89.91	1	90.31	1
47	Norway	1	7.58	1	6.13	0	60.85	1	66.98	1
48	Paraguay	0	1.57	0	0.77	0	25.18	1	25.95	1
49	Peru	0	6.67	1	42.09	1	8.89	0	50.97	1
50	Qatar	1	24.43	1	1.59	0	87.63	1	89.23	1
51	Russian Federation	0	13.00	1	5.73	0	59.09	1	64.83	1
52	Rwanda	0	5.69	1	31.67	1	0.27	0	31.94	1
53	Saudi Arabia	1	33.83	1	0.92	0	81.98	1	82.90	1
54	Serbia	0	1.90	0	12.54	1	2.51	0	15.05	1
55	Sierra Leone	0	10.00	1	23.38	1	0.05	0	23.42	1
56	South Africa	0	4.37	0	26.25	1	10.39	0	36.64	1
57	Sudan	0	11.31	1	0.36	0	85.10	1	85.46	1
58	Syrian Arab Republic	0	7.29	1	1.46	0	59.06	1	60.40	1
59	Tajikistan	0	3.29	0	55.42	1	6.04	0	61.45	1
60	Tanzania	0	5.27	1	10.63	1	1.32	0	11.95	1
61	Togo	0	11.09	1	14.29	1	4.30	0	18.59	1
62	Trinidad and Tobago	1	10.42	1	1.25	0	52.16	1	53.41	1

Sıra	Ülke	Gelişmiş	Ortalama Doğal Kaynak Rantları (%) GSYİH	Kaynak Zengini	Ortalama Metal ve Cevher İhracatı	Metal ve Cevher > 10% = Zengin	Ortalama Yakıt İhracatı	Ortalama Yakıt > 25% = Zengin	Metal ve Cevher + Ortalama Yakıt İhracatı	Toplam > 25% = Zengin
63	Turkmenistan	0	25.89	1	0.99	0	70.05	1	71.04	1
64	Uganda	0	9.73	1	0.71	0	3.11	0	3.82	0
65	United Arab Emirates	1	19.89	1	3.36	0	52.76	1	56.13	1
66	Uzbekistan	0	14.45	1	8.14	0	15.91	0	24.05	1
67	Venezuela, RB	0	16.47	1	0.93	0	89.26	1	90.19	1
68	Vietnam	0	6.09	1	0.90	0	5.19	0	6.09	0
69	Yemen, Rep.	0	11.38	1	0.15	0	93.42	1	93.57	1
70	Zambia	0	13.04	1	75.21	1	1.16	0	76.37	1
71	Zimbabwe	0	5.89	1	35.04	1	1.17	0	36.21	1

Tablo 5: Kaynak Zengini Ülkelerin Listesi

Kaynak: Dünya Bankası tarafından sağlanan Dünya Kalkınma Göstergeleri (WDI, 2022) verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Not: Kaynak zengini ülkeler, doğal kaynaklardan elde edilen yıllık ortalama rantları (2010-2020) GSYH'nin %5'ini aşan ülkeleri ifade etmektedir. Ayrıca, metal ve cevher ihracatının ortalama payı %10'u ve yakıt ihracatının payı %25'i aşan ülkeler de kaynak zengini ülkeler olarak ifade edilmektedir.

Tablo 5, iki farklı ölçüm yöntemi kullanılarak belirlenen 71 kaynak zengini ülkenin detaylı listesini sunmaktadır. Tablonun üçüncü sütununda, ülkelerin gelişmişlik düzeyi bir kukla değişken aracılığıyla gösterilmekte olup; "1" gelişmiş ülkeleri, "0" ise gelişmekte olan ülkeleri temsil etmektedir. Dördüncü sütunda, son on yılda (2010-2020) doğal kaynak rantlarının gayrisafi yurt içi hasıla (GSYH) içindeki ortalama payı yer almaktadır.

Beşinci sütun, bu rantların değerine dayalı bir kaynak zenginliği sınıflandırması sunmaktadır. Bu sınıflandırmada, dördüncü sütundaki değerler %5'i aşıyorsa ülke kaynak zengini olarak kabul edilmekte ve 1 değeri verilmektedir. Aksi takdirde, ülke kaynak fakiri olarak sınıflandırılmakta ve 0 değeri atanmaktadır. Altıncı sütun, metal ve cevher ihracatının ortalama payını göstermektedir. Bu pay %10'u aştığında, ülke kaynak zengini olarak tanımlanmakta ve bu durum yedinci sütunda 1 değeri ile belirtilmektedir. Sekizinci sütun, aynı dönemde yakıt ihracatının ortalama payını ortaya koymaktadır. Eğer yakıt ihracatının payı %25'i aşarsa, ülkeler kaynak zengini olarak sınıflandırılmakta ve dokuzuncu sütunda 1 değeri ile gösterilmektedir. Onuncu sütun ise, yakıt ihracatının payı ile metal ve cevher ihracatının birleşik payını göstermektedir. Eğer birleşik değer %25'i

aşarsa, ülke kaynak zengini olarak kabul edilmekte ve buna 1 değeri atanmaktadır. Böylelikle, analitik çerçevemizde kaynak zengini ülkelere 1, kaynak fakiri ülkelere ise 0 değeri veren birden fazla kukla değişken oluşturulmaktadır.

Benzer şekilde, Tablo 6, 72 kaynak fakiri ülkenin listesini sunmaktadır. Tablo 6'daki sütunlar, Tablo 5'in sütun yapısını birebir yansıtmaktadır. Ancak bu bağlamda, kukla değişken sürekli olarak 0 değerini almakta ve yalnızca kaynak fakiri ülkeleri ifade etmektedir. Bu tablolar hem kaynak zengini hem de kaynak fakiri ülkeleri sınıflandırmak için kullandığımız çok boyutlu yöntemin sonuçlarını detaylı bir şekilde göstermektedir.

Sıra	Ülke	Gelişmiş	Ortalama Doğal Kaynak Rantları (% GSYİH)	Kaynak Zengini	Ortalama Metal ve Cevher İhracatı	Metal ve Cevher > 10% = Zengin	Ortalama Yakıt İhracatı	Ortalama Yakıt > 25% = Zengin	Metal ve Cevher + Ortalama Yakıt İhracatı	Toplam > 25% = Zengin
1	Albania	0	2.13	0	7.33	0	11.12	0	18.44	0
2	Argentina	0	2.32	0	2.64	0	4.33	0	6.97	0
3	Austria	1	0.17	0	3.32	0	2.47	0	5.79	0
4	Bangladesh	0	0.92	0	0.36	0	1.31	0	1.67	0
5	Barbados	1	0.35	0	1.20	0	8.09	0	9.29	0
6	Belgium	1	0.02	0	3.48	0	9.43	0	12.91	0
7	Belize	0	2.65	0	0.23	0	16.09	0	16.32	0
8	Benin	0	3.47	0	1.75	0	0.05	0	1.80	0
9	Botswana	0	1.17	0	6.01	0	0.45	0	6.45	0
10	Cambodia	0	1.88	0	0.25	0	0.00	0	0.25	0
11	China	0	2.79	0	1.24	0	1.54	0	2.78	0
12	Costa Rica	0	1.15	0	1.45	0	0.11	0	1.55	0
13	Cote d'Ivoire	0	4.13	0	0.58	0	18.16	0	18.75	0
14	Croatia	1	0.87	0	4.07	0	11.45	0	15.51	0
15	Cyprus	1	0.03	0	8.94	0	13.60	0	22.54	0
16	Czech Republic	1	0.52	0	1.73	0	2.57	0	4.30	0
17	Denmark	1	0.90	0	1.44	0	5.83	0	7.27	0
18	Dominican Republic	0	0.83	0	2.64	0	3.61	0	6.25	0
19	El Salvador	0	0.84	0	1.38	0	2.93	0	4.30	0
20	Estonia	1	1.55	0	2.28	0	11.01	0	13.30	0
21	Eswatini	0	3.42	0	1.24	0	0.97	0	2.21	0
22	Fiji	0	1.44	0	1.71	0	0.04	0	1.74	0
23	Finland	1	0.44	0	5.43	0	8.92	0	14.35	0
24	France	1	0.04	0	2.22	0	3.31	0	5.53	0
25	Gambia, The	0	4.64	0	3.70	0	0.00	0	3.70	0
26	Germany	1	0.12	0	2.73	0	2.09	0	4.82	0
27	Guatemala	0	1.98	0	5.14	0	4.23	0	9.38	0

Sıra	Ülke	Gelişmiş	Ortalama Doğal Kaynak Rantları (% GSYİH)	Kaynak Zengini	Ortalama Metal ve Cevher İhracatı	Metal ve Cevher > 10% = Zengin	Ortalama Yakıt İhracatı	Ortalama Yakıt > 25% = Zengin	Metal ve Cevher + Ortalama Yakıt İhracatı	Toplam > 25% = Zengin
28	Haiti	0	0.58	0	0.10	0	0.00	0	0.10	0
29	Honduras	0	1.66	0	3.20	0	1.73	0	4.93	0
30	Hong Kong	1	0.00	0	3.65	0	0.98	0	4.63	0
31	Hungary	1	0.42	0	1.50	0	2.85	0	4.35	0
32	India	0	2.89	0	3.96	0	15.33	0	19.29	0
33	Ireland	1	0.07	0	1.07	0	0.91	0	1.98	0
34	Israel	1	0.21	0	1.21	0	1.42	0	2.50	0
35	Italy	1	0.12	0	2.09	0	3.64	0	5.73	0
36	Japan	1	0.04	0	2.60	0	1.81	0	4.41	0
37	Jordan	0	1.33	0	8.54	0	0.66	0	9.21	0
38	Kenya	0	2.28	0	4.25	0	4.92	0	9.17	0
39	Korea, Rep.	1	0.04	0	2.15	0	7.70	0	9.85	0
40	Latvia	1	1.12	0	2.69	0	6.32	0	9.00	0
41	Lithuania	1	0.43	0	1.61	0	17.58	0	19.19	0
42	Luxembourg	1	0.04	0	4.86	0	0.48	0	5.34	0
43	Maldives	0	0.01	0	1.99	0	0.03	0	2.02	0
44	Mauritius	0	0.00	0	0.74	0	0.35	0	1.10	0
45	Mexico	0	3.85	0	2.69	0	9.00	0	11.69	0
46	Moldova	0	0.24	0	2.59	0	0.20	0	2.79	0
47	Morocco	0	3.73	0	8.40	0	2.96	0	11.37	0
48	Nepal	0	0.84	0	2.69	0	0.00	0	2.69	0
49	Netherlands	1	0.61	0	2.42	0	11.18	0	13.60	0
50	New Zealand	1	1.57	0	3.22	0	2.85	0	6.07	0
51	Nicaragua	0	3.23	0	0.97	0	0.49	0	1.47	0
52	Pakistan	0	1.59	0	2.02	0	2.26	0	4.27	0
53	Panama	1	0.19	0	9.81	0	0.13	0	9.94	0
54	Philippines	0	1.36	0	5.32	0	2.05	0	7.37	0
55	Poland	1	2.79	0	3.82	0	3.43	0	7.25	0
56	Portugal	1	0.17	0	2.48	0	7.21	0	9.69	0
57	Romania	1	1.42	0	2.84	0	4.51	0	7.36	0
58	Senegal	0	3.40	0	5.70	0	15.83	0	21.53	0
59	Singapore	1	0.00	0	1.04	0	14.25	0	15.29	0
60	Slovak Republic	1	0.30	0	2.32	0	4.14	0	6.46	0
61	Slovenia	1	0.26	0	4.33	0	5.22	0	9.56	0
62	Spain	1	0.06	0	3.50	0	5.97	0	9.47	0
63	Sri Lanka	0	0.12	0	0.66	0	1.55	0	2.21	0
64	Sweden	1	0.91	0	4.67	0	6.93	0	11.59	0
65	Switzerland	1	0.01	0	2.33	0	1.37	0	3.69	0

Sıra	Ülke	Gelişmiş	Ortalama Doğal Kaynak Rantları (% GSYİH)	Kaynak Zengini	Ortalama Metal ve Cevher İhracatı	Metal ve Cevher > 10% = Zengin	Ortalama Yakıt İhracatı	Ortalama Yakıt > 25% = Zengin	Metal ve Cevher + Ortalama Yakıt İhracatı	Toplam > 25% = Zengin
66	Thailand	0	2.29	0	1.41	0	4.50	0	5.90	0
67	Tunisia	0	3.79	0	1.66	0	9.96	0	11.62	0
68	Türkiye	0	0.58	0	3.91	0	3.86	0	7.77	0
69	Ukraine	0	3.85	0	9.08	0	3.45	0	12.54	0
70	United Kingdom	1	0.64	0	3.94	0	9.78	0	13.72	0
71	United States	1	0.66	0	3.17	0	10.50	0	13.67	0
72	Uruguay	1	1.68	0	0.31	0	1.17	0	1.48	0

Tablo 6: Kaynak Fakiri Ülkelerin Listesi

Kaynak: Dünya Bankası tarafından sağlanan Dünya Kalkınma Göstergeleri WDI (2022) verileri kullanılarak yazar tarafından hesaplanmıştır.

Not: Kaynak fakiri ülkeler, doğal kaynaklardan elde edilen yıllık ortalama rantları (2010-2020) GSYİH'nin %5'inden düşük olduğu ülkeleri ifade etmektedir. Ayrıca, metal ve cevher ihracatının ortalama payı %10'dan ve yakıt ihracatının payı %25'ten düşük olan ülkeler de kaynak fakiri ülkeler olarak ifade edilmektedir.

3.2. Modellerin Belirlenmesi

Birinci bölümde tartışılan teorilere dayanarak, doğal kaynaklar-büyüme arasındaki ilişki üzerine çeşitli teoriler bulunmaktadır. Bu teoriler, doğal kaynaklar-büyüme arasındaki potansiyel negatif ilişkiye dair çok sayıda ekonomik, sosyal ve politik neden sunmaktadır. Bu açıklamalar şunları içermektedir:

- Hollanda hastalığı olgusu (Corden ve Neary, 1982)
- Sosyal çatışmalardaki artış (Collier ve Hoefer 2009)
- Aşırı güven ve yanıltıcı ekonomik güvenin duygusu (Gylfason, 2001)
- Beşeri sermaye oluşumuna yatırım yapma teşviğinin azalması (Gylfason, 2001)
- Doğal kaynak fiyatlarının oynaklığı (Humphreys vd. 2007)
- Kurumların kalitesi (Lane ve Tornell 1996; Tornell ve Lane, 1998; Torvik 2002; Mehlum vd. 2006, Robinson vd. 2006)
- Rant arama davranışı ve yolsuzluk (Stijns, 2005 ve Brunnschweiler 2008)

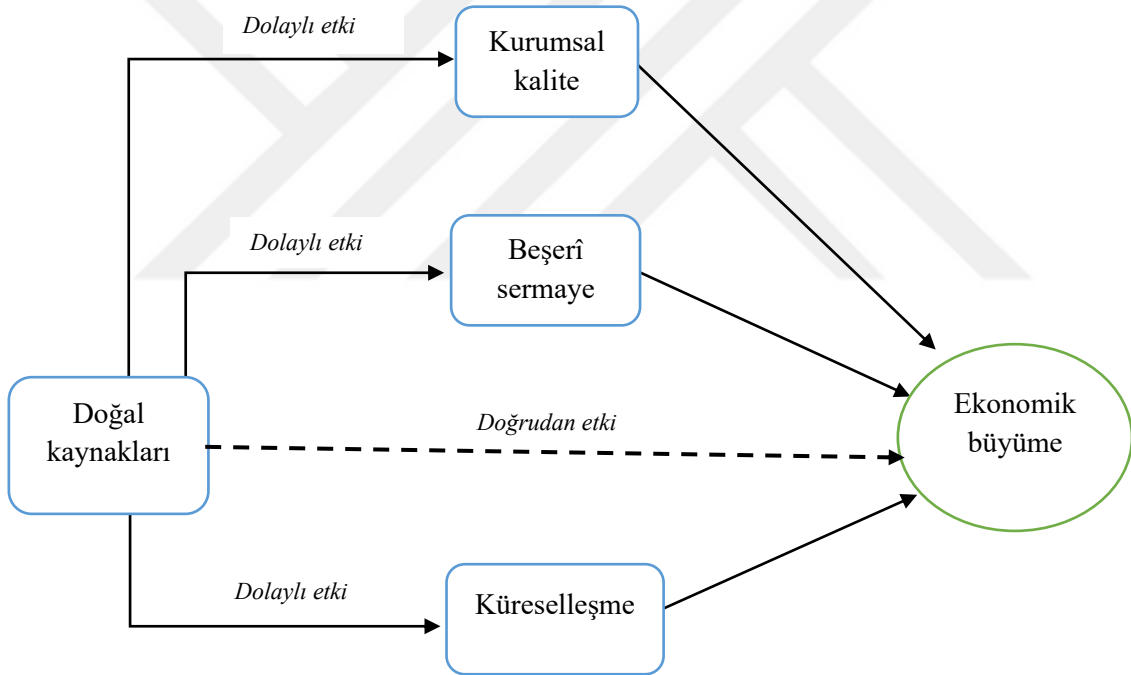
Bu faktörlerin tamamı, doğal kaynakların büyümeyi engelleyici etkilerinin ekonomik büyümede yavaşlamaya yol açabileceği çeşitli ekonomik ve sosyo-politik kanallara işaret etmektedir.

Önceki bölümlerde tartışılan teorik ve ampirik literatürden hareketle, doğal kaynaklar, beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini analiz etmek için bir model geliştirilmiştir. Bu model, bu faktörlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkileşimlerini daha ayrıntılı olarak anlamamıza olanak sağlamaktadır. Model aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir:

$$EG = f(NR, HC, IQ, GL)$$

Burada EG bağımlı değişken olan ekonomik büyümeyi temsil etmektedir. NR doğal kaynakları, HC beşeri sermayeyi ve GL küreselleşmeyi temsil etmektedir. Bu değişkenler modelde bağımsız değişkenler olarak tanımlanmaktadır.

Doğal kaynakların kurumların kalitesi, beşeri sermaye düzeyi ve küreselleşmenin derecesi ile etkileşime girerek ekonomik büyümeyi etkilediğini varsayıyoruz. Bu çeşitli nedensel ilişkilerin bir özeti Şekil 1'de sunulmuştur.

Şekil 1: Doğal Kaynakların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Doğrudan ve Dolaylı Etkileri: Beşeri Sermaye, Kurumsal Kalite ve Küreselleşmenin Rolü

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

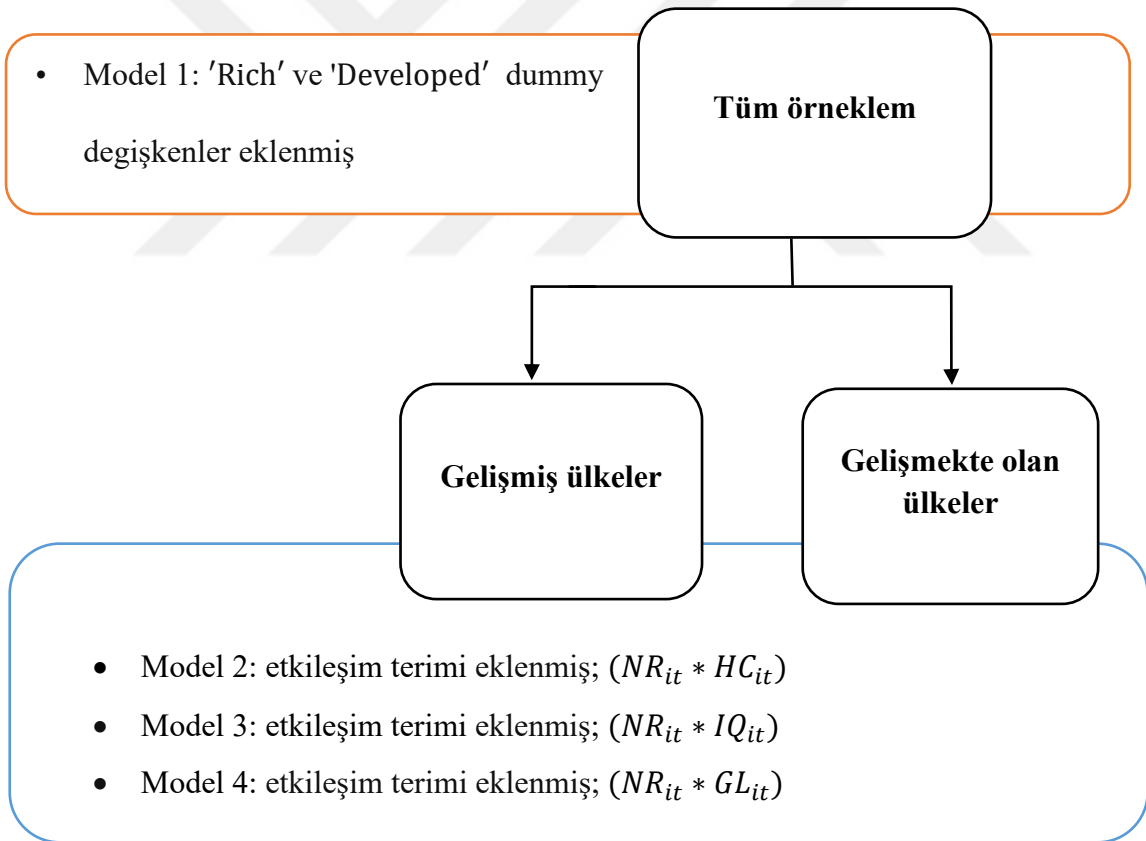
Bu tezin amaçlarıyla uyumlu olarak, temel modeli üç örneklem grubunu kapsayacak şekilde geliştirilecektir: tüm örneklem, gelişmiş ülkeler örnekleme ve gelişmekte olan ülkeler örnekleme. Bu kapsamda, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki

farklı etkilerini anlamak için çeşitli modeller oluşturulacak ve analiz edilecektir. Bu etkiler, doğrudan ve dolaylı (etkileşimsel) etkiler olarak ikiye ayrılabilir. Dolaylı etkiler, etkileşim terimleri aracılığıyla değerlendirilmektedir.

Tezin amacı doğrultusunda, farklı örneklem gruplarına göre bu modellerin sınıflandırılması ve analiz süreçlerinin görselleştirilmesi Şekil 2'da sunulmaktadır.

3.2.1. Tüm Örneklem İçin

İlk olarak amacımız tüm örneklem içinde kaynak zengini ve kaynak fakiri ülkeler arasındaki ekonomik büyüme farklılıklarının yanı sıra gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik büyüme farklılıklarını araştırmaktır. Bu amaca ulaşabilmek için temel modeli "Rich" (Zengin) ve "Developed" (Gelişmiş) olmak üzere iki ayrı kukla (dummy) değişken ekleyerek genişlettik. Bu değişkenler Model 1'de kullanılmıştır.

Şekil 2: Modellerin Farklı Örneklem Gruplarına Göre Sınıflandırılması

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Model 1 olarak adlandırılan aşağıdaki panel veri ekonometrik denklemini tahmin için kullanılacaktır:

Model 1:

$$EG_{it} = \beta_0 + \beta_1 NR_{it} + \beta_2 HC_{it} + \beta_3 IQ_{it} + \beta_4 GL_{it} + \beta_5 Z_{it} + \beta_6 Rich_{it} + \beta_7 Developed_{it} + \varepsilon_{it} \quad 3.1$$

Burada, EG, NR, HC, IQ ve GL sırasıyla ekonomik büyüme, doğal kaynaklar, beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmeyi, i ülke ve t yıl için temsil etmektedir. Z , modele dahil edilen diğer kontrol değişkenlerinin bir matrisidir. $Rich$ ve $Developed$ kukla değişkenlerdir ve β 'lar tahmin edilecek katsayılardır. ε modelin hata terimini göstermektedir.

Model 1, "Rich" değişkenini ekleyerek, kaynak zengini ve kaynak fakiri ülkeler arasındaki ekonomik büyüme farklarının yanı sıra "Developed" kukla değişkeni aracılığıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farklılıkların incelenmesine olanak sağlamaktadır. Bu bağlamda, "Rich" değişkeni ikili bir değişkendir ve 1 değeri, ülkenin kaynak zengini olduğunu, 0 değeri ise kaynak fakiri olduğunu belirtir. Benzer şekilde, "Developed" değişkeni, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkı temsil eder; 1 değeri, ülkenin gelişmiş olduğunu, 0 değeri ise gelişmekte olduğunu ifade eder. Bu kukla değişkenler, kaynak varlığı ve kalkınma düzeyinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini sistematik bir şekilde analiz etmemize olanak tanımaktadır.

Analiz, β_6 ve β_7 katsayılarının büyüklüğüne, işaretine ve anlamlılığına odaklanmaktadır. β_6 katsayısı, kaynak zengini olmanın ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, kaynak fakiri ülkelere kıyasla ölçmektedir. Pozitif bir β_6 , kaynak zengini ülkelerin, tüm örneklem içinde, kaynak fakiri ülkelere kıyasla daha hızlı ekonomik büyüme gösterdiğini belirtmektedir. Buna karşılık, negatif bir β_6 , kaynak zengini ülkelerin kaynak fakiri ülkelere göre daha yavaş büyüdüğünü ifade etmektedir. Benzer şekilde, β_7 katsayısı, gelişmiş ülkelerin ekonomik büyüme performansını gelişmekte olan ülkelere kıyasla ölçmektedir. Pozitif bir β_7 , gelişmiş ülkelerin genel olarak gelişmekte olan ülkelere kıyasla daha hızlı büyüme eğiliminde olduğunu gösterirken, negatif bir β_7 , gelişmiş ülkelerin büyüme hızının gelişmekte olan ülkelere göre daha düşük olduğunu ifade etmektedir. Bu katsayıların analizi, kaynak varlığı ve kalkınma düzeyine göre ülkelerin farklı büyüme dinamiklerini anlamaya yönelik değerli bilgiler sunar ve ekonomik

performansın farklı bağlamlarda nasıl şekillendiğine dair önemli çıkarımlar sağlamaktadır.

3.2.2. Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Analiz: Model 2–4

Model 2'den Model 4'e kadar olan modeller, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin alt örneklemeleri üzerinde bir analiz yapmayı amaçlamaktadır. Bu modeller iki temel hedefe hizmet etmektedir.

İlk olarak, Rich kukla değişkeni analize dahil edilerek, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler örneklemeleri içinde doğal kaynak zengini ülkeler ile kaynak fakiri ülkeler arasındaki ekonomik büyüme dinamikleri karşılaştırılmaktadır. Bu, doğal kaynak zenginliğinin farklı kalkınma düzeylerindeki ekonomik büyüme üzerindeki etkisini daha ayrıntılı bir şekilde anlamamıza olanak tanır. İkinci olarak, bu modeller bağımsız değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki hem doğrudan hem de dolaylı (ortak) etkilerini incelemeyi hedeflemektedir. Bunu gerçekleştirmek için modellerde, doğal kaynakları diğer değişkenlerle—beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşme gibi—birleştiren etkileşim terimleri eklenmiştir. Bu etkileşim terimlerinin dahil edilmesi, bir bağımsız değişkenin etkisinin diğer bir bağımsız değişkenin düzeyine bağlı olup olmadığını incelememizi sağlar. Özellikle, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, bir ülkenin beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşme düzeyleri göz önünde bulundurularak analiz etmekteyiz. Bu yaklaşım, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki koşullu etkilerini farklı kurumsal ve sosyo-ekonomik ortamlarda değerlendirmemize olanak tanımaktadır.

Model 2'de, beşeri sermayenin doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini artırıcı veya azaltıcı bir rol oynayıp oynamadığını analiz etmeye odaklanılmıştır. Bu amaçla, doğal kaynaklar ve beşeri sermayenin ortak etkisini temsil eden ($NR \times HC$) etkileşim terimi modele dahil edilmiştir. Bu, bir ülkedeki insan sermayesi düzeyinin doğal kaynak zenginliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi nasıl etkilediğini değerlendirmemizi sağlar.

Model 2:

$$EG_{it} = \beta_0 + \beta_1 NR_{it} + \beta_2 HC_{it} + \beta_3 IQ_{it} + \beta_4 GL_{it} + \beta_5 Z_{it} + \beta_6 Rich_{it} + \beta_7 (NR_{it} \times HC_{it}) + \varepsilon_{it} \quad 3.2$$

İstatistiksel olarak anlamlı ve negatif bir β_1 , doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki 'kaynak laneti' etkisinin göstergesidir. Ayrıca, β_2 'nin anlamlı ve negatif (pozitif) değeri beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Öncelikli odak noktamız, doğal kaynak zengini ve beşeri sermaye düzeyinin ortak etkisini yakalamak için dahil edilen etkileşim katsayısı β_7 'in büyüklüğü, işareti ve anlamlılığıdır. Başka bir deyişle, bu model, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini beşeri sermaye düzeyine bağlı olarak belirlemektedir. Örneğin, β_7 pozitif ve negatif β_1 'den büyükse, yüksek beşeri sermaye seviyesinin, kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki negatif etkisini (veya kaynak laneti) tersine çevirebileceğini veya hafifletebileceğini gösterir. Bu, kaynak zenginin büyüme üzerindeki marjinal etkisinin beşeri sermayeye bağlı olduğunu ve bir ülkenin yüksek düzeyde beşeri sermayeye sahip olduğu ölçüde, doğal kaynakların büyümeyi teşvik eden bir etkisi olacağını ifade etmektedir.

Kaynak göstergesi ile beşeri sermaye endeksinin etkileşimi ve bireysel değerleri birlikte modele dahil edildiğinden, tahmin edilen katsayılardan marjinal etkiyi hesaplamamız gerekmektedir. Bir etkileşim teriminin varlığında marjinal etki, ilgilenilen değişkenin (doğal kaynaklar) bağımlı değişken (büyüme) üzerindeki doğrudan etkisini ve etkileşim terimine dahil edilen diğer değişkenden kaynaklanan (beşeri sermaye) dolaylı etkileri yakalamaya yardımcı olabilmektedir. Ampirik modelimizde, model 2'de doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki marjinal etkisi beşeri sermaye düzeyine bağlıdır. Bu marjinal etki şu şekilde hesaplanabilmektedir:

$$ME(NR_{it}|HC_{it}) = \frac{\partial EG_{it}}{\partial NR_{it}} = \beta_1 + \beta_7 \times HC_{it} \quad 3.3$$

Model 3, doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi şekillendiren kurumsal kalitenin rolünü incelemeye odaklanmaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için, doğal kaynaklar ve kurumsal kalite arasında bir etkileşim terimi içeren aşağıdaki ekonometrik panel veri modelini kullanmaktadır. Bu etkileşim teriminin dahil edilmesi, bu iki değişkenin ekonomik büyüme üzerindeki ortak etkisini analiz etmemizi sağlamaktadır ve kurumsal kalitenin, doğal kaynakların ekonomik performans üzerindeki etkisini nasıl yönlendirdiğini ortaya koymaktadır. Model 3'ün doğal kaynaklar ve kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki ortak etkisini gösteren ekonometrik denklemi şu şekilde ifade edilmektedir:

Model 3:

$$EG_{it} = \beta_0 + \beta_1 NR_{it} + \beta_2 HC_{it} + \beta_3 IQ_{it} + \beta_4 GL_{it} + \beta_5 Z_{it} + \beta_6 Rich_{it} + \beta_7 (NR_{it} \times IQ_{it}) + \varepsilon_{it} \quad 3.4$$

Model 2'ye benzer şekilde, bu kez öncelikli odak noktamız doğal kaynakların ve kurumsal kalite düzeyinin ortak etkisini gösteren etkileşim katsayısı β_7 'in büyüklüğü, işareti ve anlamlılığıdır. Başka bir deyişle, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini kurumsal kalite düzeyine bağlı olarak ortaya koymaktadır. Örneğin, β_7 pozitif ve negatif β_1 'den büyükse, yüksek kurumsal kalitenin kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki negatif etkisini (kaynak laneti) tersine çevirmeye veya hafifletmeye yardımcı olduğunu gösterebilmektedir. Bu da, doğal kaynakların büyüme üzerindeki marjinal etkisinin kurumsal kaliteye bağlı olduğu ve bir ülkenin yüksek kalitede kurumlara sahip olduğu ölçüde doğal kaynakların etkisini artıran bir büyümeye tanık olacağı anlamına gelmektedir.

Ayrıca, model 3'te doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki marjinal etkisi kurumların kalitesine bağlıdır. Hem doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkisini hem de kurumsal kaliteden kaynaklanan dolaylı etkiyi yakalamak amacıyla doğal kaynakların marjinal etkisini aşağıdaki gibi hesaplayabilmektedir:

$$ME(NR_{it}|IQ_{it}) = \frac{\partial EG_{it}}{\partial NR_{it}} = \beta_1 + \beta_7 \times IQ_{it} \quad 3.5$$

Son olarak, odağımızı küreselleşmenin doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini artırma ya da azaltmadaki rolüne kaydırmaktayız. Bu amaçla, doğal kaynaklar ve küreselleşme arasında bir etkileşim terimini (yani $NR_{it} \times GL_{it}$) Model 4 olarak adlandırdığımız modele dahil edilmiştir. Aşağıdaki ekonometrik denklem, doğal kaynaklar ve küreselleşmenin ekonomik büyüme üzerindeki ortak etkisini göstermektedir:

Model 4:

$$EG_{it} = \beta_0 + \beta_1 NR_{it} + \beta_2 HC_{it} + \beta_3 IQ_{it} + \beta_4 GL_{it} + \beta_5 Z_{it} + \beta_6 Rich_{it} + \beta_7 (NR_{it} \times GL_{it}) + \varepsilon_{it} \quad 3.6$$

Model 4'te odaklanan nokta, doğal kaynakların ve küreselleşme derecesinin ortak etkisini gösteren etkileşim katsayısı β_7 'in büyüklüğü, işareti ve anlamlılığıdır. Diğer bir ifadeyle, küreselleşme derecesine bağlı olarak doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Örneğin, β_7 pozitif ve negatif β_1 'den büyükse, yüksek küreselleşme derecesinin doğal kaynakların büyüme üzerindeki olumsuz etkisini

azaltılabileceğini gösterebilmektedir. Dolayısıyla, doğal kaynakların büyüme üzerindeki etkisi bir ülkenin ne kadar küreselleşmiş olduğuna bağlı olarak değişebilir. Bir ülkedeki küreselleşme derecesi, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisini artırabilir ve tersine, yüksek derecede küreselleşmiş bir ülkede doğal kaynakların etkisi daha olumlu olabilmektedir. Ayrıca, model 4'te doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki marjinal etkisi küreselleşme derecesine bağlıdır. Hem doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkisini hem de küreselleşme derecesinden kaynaklanan dolaylı etkiyi yakalamak için doğal kaynakların marjinal etkisi aşağıdaki gibi olacaktır:

$$ME(NR_{it}|GL_{it}) = \frac{\partial EG}{\partial NR} = \beta_1 + \beta_7 \times GL \quad 3.7$$

Ayrıca, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini diğer belirleyicileri de dikkate alarak modele bir dizi kontrol değişkenleri dahil edilmiştir. Bunlar mevcut literatürde ekonomik büyümenin kritik belirleyicileri olarak tanımlanmıştır. Standart büyüme teorileri, ekonomik büyümeyi çeşitli faktörlerin etkilediğini öne sürmektedir. Bu nedenle, modellerimizde kontrol değişkenleri olarak üç önemli ve yaygın olarak kullanılan göstergiyi dahil edilmektedir. Özellikle, enflasyonun bir ölçüsü olarak Tüketici Fiyat Endeksi'ni (TÜFE) kullanılmıştır. Brüt Sermaye Oluşumu (GCF), ekonominin sabit varlıklarına yapılan ilavelere ilişkin harcamaları ve stoklardaki net değişiklikleri içeren fiziksel sermayeyi hesaba katmak için kullanılmış. Son olarak, DYY'yi ölçmek için GSYH'nin bir yüzdesi olarak Doğrudan Yabancı Yatırım (DYY) akışını kullanılmaktadır.

3.3. Ekonometrik Metodoloji

Bu çalışmada kullanılan metodoloji, araştırmada hedeflenen amaçlara ulaşılması ve ampirik bulguların sağlamlığının sağlanması maksadıyla bir dizi ekonometrik prosedürü gerektirmektedir. Bu prosedürler arasında Pesaran (2004) tarafından tanıtılan Yatay Kesit Bağımlılık Testi (CD) ve Pesaran (2007) tarafından önerilen Yatay Kesit İm-Pesaran-Shin (CIPS) ve Yatay Kesit Artırılmış Dickey-Fuller (CADF) birim kök testlerinin uygulanması yer almaktadır. Bunları takiben, tanımlanmış modelleri tahmin etmek amacıyla panel kantil regresyonunu tanıtacağız. Söz konusu prosedürlerin analizleri STATA 17 istatistik paketi kullanılarak gerçekleştirilecektir.

3.3.1. Yatay Kesit Bağımlılık Testi

Çalışmada ilk olarak serilerde birimler arası bağımlılık test edilmiştir. Yatay kesit bağımlılık (CD) testi, ülke panelleri arasında gözlemlenen artan karşılıklı bağlantı ve bağımlılıklar nedeniyle panel veri analizinde kritik bir bileşen oluşturmaktadır. Ülkeler arası bağlantılar ve ekonomik entegrasyon ile karakterize edilen küreselleşmiş bir dünya bağlamında, veri setinde CD'nin varlığını tespit etmek zorunlu hale gelmiştir (Destek ve Aslan, 2017). CD'nin hesaba katılmaması hatalı test istatistiklerine, etkinlik kayıplarına ve sapmalı tahminlere, dolayısıyla da hatalı sonuçlar ve tahminlere yol açabilmektedir (Tugcu, 2018).

CD testleri yapılmasının önemi, ampirik tahmincilerin tutarlılığını, etkinliğini ve sapmasızlığını sağlayabilmelerinde yatmaktadır. Bu testler, panel veri analizinin doğasında bulunan zorlukların ele alınmasında önemli bir rol oynamakta ve böylece elde edilen sonuçların güvenilirliğini sağlamaktadır. Bu çalışma, sağlam sonuçlar elde etmek amacıyla, Pesaran (2004) tarafından önerilen her bir değişken için yatay kesit bağımlılığı (CD) testini uygulamaktadır. Diğer üç CD testi olan Breusch-Pagan LM, Pesaran CD ve Bias-adjusted scaled LM testleri bütün model için kullanılmaktadır (Baltagi vd., 2012; Breusch ve Pagan, 1980; Pesaran, 2004; Pesaran vd., 2008). Daha sonra, çalışmada Pesaran (2007) tarafından geliştirilen ve ortak faktörleri dahil ederek CD sorununu açıklayan CAFD ve CIPS panel birim kök testi kullanılmıştır. Bu kavramsal çerçeveye dayanarak, sıfır hipotez verilerde yatay kesit bağımlılığının (CD) olmadığını, alternatif hipotez ise CD'nin varlığını öne sürmektedir.

Aşağıda, yatay kesit bağımlılığının derecesini değerlendirmek için kullanılan matematiksel formülasyonu kapsayan CD testleri gösterilmektedir (Feng vd., 2021; Pesaran vd., 2008):

Söz konusu panel veri modeli aşağıdaki gibidir:

$$y_{it} = x_{it}\beta_i + u_{it}, \quad i = 1, \dots, N, \quad t = 1, \dots, T, \quad 3.8$$

Burada i yatay kesit birimlerini (ülkeler) ve t zaman serisini (dönemler) göstermektedir. y_{it} bağımlı değişkendir ve x_{it} , i boyunca değişmesine izin verilen β_i eğim parametrelerine sahip $p \times 1$ boyutundaki dışsal regresörlerdir. u_{it} hata terimi, yatay kesit bağımlılığı sergilemektedir. $\mathbf{x}_i = (x_{i1}, \dots, x_{iT})$ ve $\mathbf{y}_i = (y_{i1}, \dots, y_{iT})$ şeklinde olsun. Ayrıca, $\mathbf{u}_t = (u_{1t}, \dots, u_{Nt})$, t zaman dilimi için hata vektörünü temsil etsin ve $\mathbf{u}_t$ 'nin elemanlarının t zamanı boyunca bağımsız ve aynı şekilde dağılmış olduğu varsayalım.

Yatay kesit bağımsızlığı sıfır hipotezi şu şekilde yazılabilir

$H_0: u_{1t}, \dots, u_{Nt}$ karşılıklı olarak bağımsızdır,

Bu da korelasyon olmadığı hipotezine indirgenmektedir

$H_0: \rho_{ij} = 0, i, j = 1, \dots, N \text{ with } i \neq j$, veya

$H_0: Cov(u_{it}, u_{jt}) = 0$, tüm t ve $i \neq j$ için 3.9

1. Breusch ve Pagan'ın LM testi: Breusch ve Pagan (1980) Lagrange Çoğaltıcı (LM)

yatay kesit bağımsızlık testi LM_{BP} istatistiğini önermiştir, bu istatistik sabit N ve $T \rightarrow$

∞ için geçerli olup şu şekilde verilmiştir;

$$LM = T \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij}^2 \quad 3.10$$

Burada $\hat{\rho}_{ij}^2$ artıkların ikili korelasyonunun örneklem tahminidir. Ki bu da,

$$\hat{\rho}_{ij}^2 = \hat{\rho}_{ji}^2 = \frac{\sum_{t=1}^T e_{it} e_{jt}}{\sqrt{(\sum_{t=1}^T e_{it}^2)(\sum_{t=1}^T e_{jt}^2)}},$$

ve e_{it} aşağıdaki şekilde tanımlanan u_{it} Sıradan En Küçük Kareler (EKK) tahminidir;

$$e_{it} = y_{it} - \hat{\beta}_i' x_{it}.$$

Ancak, $N \rightarrow \infty$ durumunda, LM_{BP} uygulanamamaktadır.

2. Pesaran (2004)'in CD testi: LM testinin büyük N sapmasına karşı çözüm bulmak

amacıyla, Pesaran (2004) aşağıdaki alternatif testi geliştirilmiştir;

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right) \quad 3.11$$

Ve yatay kesit bağımlılığının olmadığı sıfır hipotezi altında $N \rightarrow \infty$ ve T yeterince büyük

olduğu durumda iken $CD \xrightarrow{d} N(0,1)$ olduğunu şeklinde gösterilmiştir.

3. Pesaran vd (2008)'in geliştirdiği LM_{adj} testi:

$$LM_{adj} = \sqrt{\frac{2}{N(N-1)}} \sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \frac{(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2 - \mu_{Tij}}{v_{Tij}}. \quad 3.12$$

Burada,

$$\mu_{Tij} = \frac{1}{T-k} Tr [E(M_i M_j)], \text{ ve}$$

$$v_{Tij}^2 = Var[(T-k)\hat{\rho}_{ij}^2] = \{Tr[E(M_i M_j)]\}^2 a_{1T} + 2Tr\{[E(M_i M_j)]^2\} a_{2T},$$

Burada da,

$$a_{1T} = a_{2T} - \frac{1}{(T-k)^2}, \quad a_{2T} = 3 \left[\frac{(T-k-8)(T-k+2)+24}{(T-k+2)(T-k-2)(T-k-4)} \right]^2.$$

Pesaran vd (2008), 3.9'deki denklemde sıfır hipotezi altında $LM_{adj} \xrightarrow{d} N(0,1)$, değerin önce $T \rightarrow \infty$ sonra $N \rightarrow \infty$ olduğunu göstermiştir.

Veri setinde yatay kesit bağımlılığının (CD) varlığı doğrulandığında, ikinci nesil panel veri yaklaşımının uygulanmasına daha fazla önem verilecektir. Bu, ikinci nesil panel durağanlık testlerinin kullanılmasıyla daha uygun durağan sonuçlara ulaşıldığını kanıtlayacaktır.

3.3.2. Panel Birim Kök Testleri

Panel birim kök testleri, panel veri ortamlarında değişkenlerin durağanlık özelliklerini değerlendirmek için ekonometrik analizlerde temel araçlardır. Değişkenlerin entegrasyon derecesinin doğru bir şekilde belirlenmesi, zaman serisi analizi, öngörü ve model tahmini de dahil olmak üzere çeşitli ekonometrik uygulamalar için çok önemlidir. Durağan bir zaman serisi, güvenilir ve anlamlı istatistiksel sonuçlar çıkarmanın temel şartlarından olan sabit ortalama, varyans ve kovaryansa sahiptir (Levin vd., 2002).

Bununla birlikte, panel verileriyle ilgilenirken, bireysel birimler veya yatay kesit birimleri arasında yatay kesit bağımlılığının (CD) ve heterojenliğin varlığını dikkate alınması gerekmektedir. CD, bireysel zaman serisi analizlerinde tipik olarak varsayılan bağımsızlık hipotezini ihlal eden, bir panel içindeki gözlemler arasındaki karşılıklı bağımlılık veya korelasyonu ifade etmektedir. CD'nin göz ardı edilmesi sapmalı ve tutarsız parametre tahminlerine ve hatalı istatistiksel sonuçlara yol açabilmektedir.

Levin, Lin ve Chu, Hadri, Breitung, Im, Pesaran ve Shin (IPS), artırılmış Dickey Fuller (ADF) ve Phillip Perron (PP) testleri gibi birinci nesil panel durağanlık testleri, boylamsal veri setindeki yatay kesit bağımlılığını (CD) ele alamamaktadır.

Bu kısıtlamaların üstesinden gelebilmek için, bu tezde CD'yi göz önünde bulundurarak daha doğru ve güvenilir sonuçlar sağlayan ikinci nesil panel birim kök testlerini uygulamaktayız. Bu testler panel yapısını dikkate almakta ve hem yatay kesit hem de zaman serisi boyutlarından gelen bilgileri kapsamaktadır. Durağanlığın olmadığı sıfır hipotezini durağanlığın var olduğu alternatif hipotezine karşı test ederek panel verilerinde birim kökün olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamaktadırlar.

İkinci nesil panel birim kök testleri arasında, Yatay Kesit Artırılmış Dickey-Fuller (CADF) testi ve Yatay Kesit Artırılmış IPS (CIPS) testi önemli ölçüde yaygınlaşmıştır. Pesaran (2007) tarafından tanıtılan CADF testi, serilerin gecikmeli seviyelerinin yatay

kesit ortalamalarını dahil ederek geleneksel ADF testini genişletmektedir. Bu genişletme, CD'nin varlığının hesaba katılmasına yardımcı olmakta ve daha sağlam ve güvenilir sonuçlar sağlamaktadır.

Benzer şekilde, yine Pesaran (2007) tarafından geliştirilen CIPS testi, bireysel serilerin birinci farklarına ek olarak gecikmeli birinci farkların yatay kesit ortalamalarını da dahil ederek IPS testini genişletmektedir. Bu genişletme, panel verilerinde CD ve heterojenliğin varlığını göz önünde bulundururken birim köklerin tespit edilmesini sağlamaktadır. CIPS testinin, CD'nin varlığında değişkenlerin integrasyon derecesini tespit etmekte geleneksel birim kök testlerine kıyasla daha güçlü ve güvenli olduğu bulunmuştur (Pesaran, 2007). Sonuç olarak, tezimiz kapsamında, orijinal olarak Pesaran (2007) tarafından önerilen CADF ve CIPS testleri olarak bilinen birim kök testlerini kullanmaktayız.

CADF ve CIPS testlerinin test prosedürü, regresyon modellerinin durağan olmadığı sıfır hipotezi altında tahmin edilmesini içermektedir. Test istatistikleri ardından tahmin edilen parametrelere dayanarak hesaplanmakta ve kritik değerler sıfır hipotezinin reddi veya kabulünü tespit etmek için kullanılmaktadır. Bu testler, panel verilerdeki değişkenlerin entegrasyon özelliklerine ilişkin değerli bilgiler sağlamakta ve araştırmacıların model spesifikasyonu, tahmin ve öngörü ile ilgili daha sağlıklı kararlar almalarına yardımcı olabilmektedir.

Pesaran (2007) tarafından tanımlanan CADF ve testlere karşılık gelen ekonometrik denklemler aşağıdaki şekilde özetlenmektedir:

y_{it} , t zamanda i . yatay kesit birimindeki gözlem olup, basit dinamik doğrusal heterojen panel veri modeline göre oluşturulduğunu varsayalım

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + \beta_i y_{i,t-1} + \gamma_i f_t + e_{it}, \quad i = 1, \dots, N; \quad t = 1, \dots, T \quad 3.13$$

İlgilenilen birim kök hipotezi aşağıdaki gibi ifade edilebilecektir;

$$H_0: \beta_i = 0 \quad \text{tüm } i \text{ için} \quad 3.14$$

olası heterojen alternatiflere karşı,

$$H_1: \beta_i < 0, \quad i = 1, 2, \dots, N_1, \quad \beta_i = 0, \quad i = N_1 + 1, N_1 + 2, \dots, N \quad 3.15$$

Pesaran (2007) tarafından birim kök hipotezini 3.14 incelemek amacıyla yapılan test, aşağıda gösterildiği gibi yatay kesit artırılmış Dickey-Fuller (CADF) regresyon çerçevesi temelinde oluşturulmuştur:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + b_i y_{it} + c_i \bar{y}_{t-1} + d_i \Delta \bar{y}_t + e_{it} \quad 3.16$$

Gecikme teriminin $(t - 1)$ denklem 3.16'a dahil edilmesiyle, takip eden denklem 3.17 aşağıdaki gibi ifade edilmektedir:

$$\Delta y_{it} = \alpha_i + b_i y_{it} + c_i \bar{y}_{t-1} + \sum_{j=0}^p d_{ij} \Delta \bar{y}_{t-j} + \sum_{j=1}^p \theta_{ij} \Delta y_{i,t-j} + e_{it} \quad 3.17$$

Burada $\Delta y_{i,t-j}$ ve $\bar{y}_{t-j}$ sırasıyla birinci fark operatörünü ve her bir yatay kesit için gecikmeli seviyenin ortalamalarını temsil etmektedir. Ayrıca, CIPS ikinci nesil birim kök testi aşağıda sunulduğu gibi denklem 3.18'de formüle edilmiştir:

$$CIPS = t - bar = N^{-1} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad 3.18$$

Burada $t_i(N, T)$, denklem 3.13 ile tanımlanan CADF regresyonundaki $y_{i,t-1}$ katsayısının t -oranı ile verilen i . kesit birimi için CADF istatistiğidir. Bu terim ilgili ifade ile ikame edilebilmekte ve denklem 3.19'de aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^N CADF_i \quad 3.19$$

3.3.3. Momentler Kantil Regresyon Yöntemi (MMQR)

Panel veri modelleri, aynı zamanda boylamsal veri modelleri olarak da bilinmekte olup, verilerdeki hem yatay kesit hem de zaman serisi değişikliklerini yakalayabilme yetenekleri nedeniyle ekonometrik analizlerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu modeller, bireyler, şirketler veya ülkeler gibi bir dizi birimin birçok zaman dönemi boyunca analiz edilebilmesine imkânı vermektedir. Birimler zaman içinde sürekli olarak gözlemlenmekte ve böylece hem birim içi (zaman serisi) hem de birimler arası (yatay kesit) değişimleri yansıtan zengin bir veri seti ortaya konmaktadır.

Geleneksel panel veri modelleri arasında havuzlanmış En Küçük Kareler (EKK) regresyonu, sabit etkiler (Fixed Effect) modeli ve rassal etkiler (Random Effect) modeli yer almaktadır. Havuzlanmış EKK (Pooled OLS) regresyonu, panel veriyi yatay kesitlerin ve zaman serileri verilerinin basit bir havuzlanması olarak ele almakta ve potansiyel bireysel heterojenliği göz ardı edilmektedir. Öte yandan sabit etkiler modeli, bireysel spesifik kesişimlere izin vermektedir. Bu bağlamda bir sabit terim tipik olarak çalışmadaki her bir birey için sabit bir terimi veya başlangıç değerini temsil etmektedir. Model, bireyler arasında zaman içinde sabit kalan ve doğrudan gözlemlenmeyen farklılıkları hesaba katmak için tasarlanmıştır. Bu gözlemlenemeyen bireysel heterojenlik, bir bireyi diğerinden ayıran ancak çalışma boyunca değişmeyen eşsiz özellikleri veya faktörleri ifade etmektedir. Sabit etkiler modeli, bu bireysel spesifik özellikleri yakalayıp analizine dahil edebilmektedir.

Rassal etkiler modeli, bireysel spesifik etkilerin rassal değişkenler olup açıklayıcı değişkenlerle korelasyona sahip olmadığı varsayımına dayanmaktadır. Ancak bu geleneksel panel veri modelleri, açıklayıcı değişkenler göz önüne alındığında bağımlı değişkenin koşullu ortalamasına odaklanmaktadır. Özellikle ilişki bağımlı değişkenin koşullu dağılımının farklı kantilleri arasında değişiklik gösterdiğinde, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin tam bir resmini sağlayamayabilirler (Cade ve Noon, 2003). Panel Kantil Regresyon (PQR) işte bu durumda devreye girmektedir.

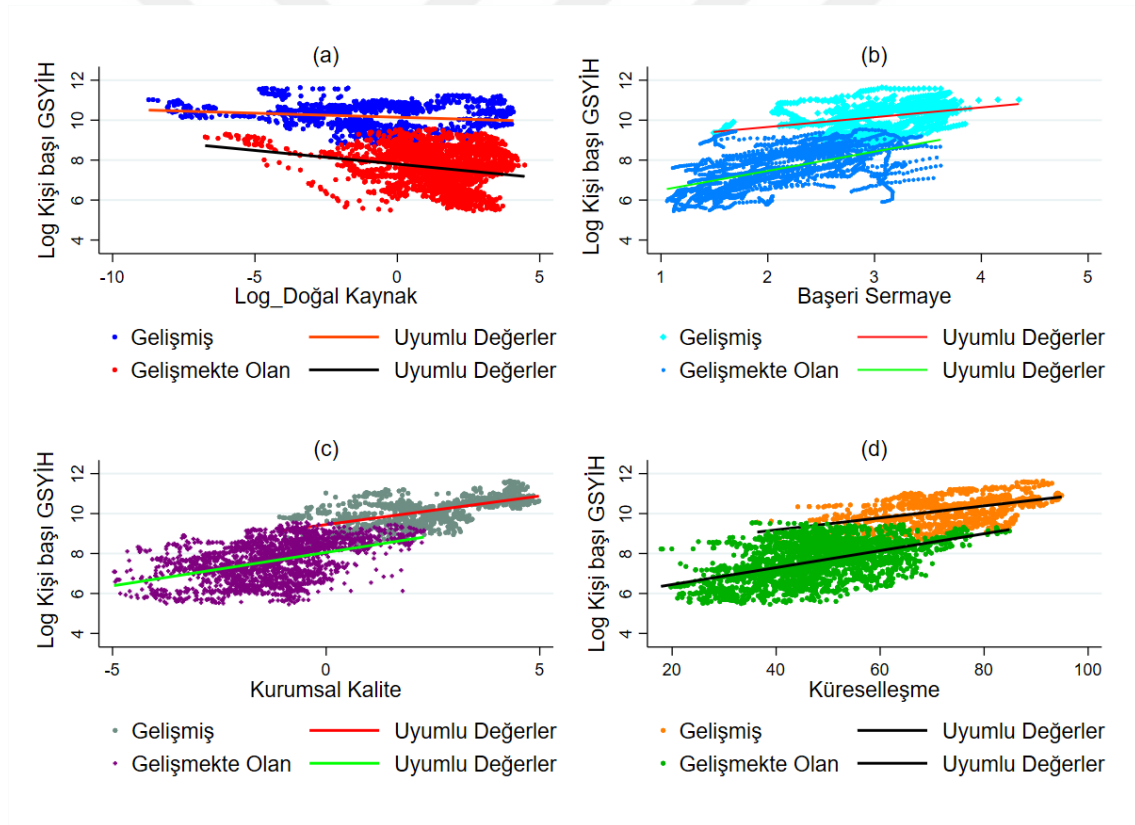
Koenker ve Bassett (1978) tarafından ilk kez sunulan kantil regresyon, Koenker (2004) tarafından yapılan başka bir çalışmayla, hem kesit hem de zaman etkilerini içerecek şekilde ve panel kantil regresyonuna olanak sağlayacak şekilde genişletilmiştir (Canay, 2011). Koenker (2004) tarafından ortaya konulan panel kantil regresyon, bağımlı değişkenin sadece koşullu ortalaması yerine tüm koşullu dağılımına odaklanarak geleneksel panel veri modellerini genişletmektedir. Bu yöntem, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin daha kapsamlı bir şekilde analiz edilmesine olanak tanıyarak, bağımlı değişkenin koşullu dağılımının farklı kantillerindeki açıklayıcı değişkenlerin potansiyel heterojen etkilerini yakalamaktadır.

Kantil regresyonlarında, bağımlı değişkenin koşullu dağılımı farklı kantillere bölünerek 0.50'nci kantil medyan değeri temsil etmektedir (Hübler, 2017). Bu nedenle, kantil regresyonları ortalamayı referans alan tahmin tekniklerine kıyasla aykırı değerlere karşı daha güçlüdür. Hübler (2017) ayrıca GSYH gibi değişkenler için medyan ve ortalama arasındaki farkların büyük olabileceğini belirtmektedir.

Yapılan araştırmaların çoğu, ekonomik büyüme ve doğal kaynak kullanımını etkileyen faktörleri belirlemek için geleneksel OLS yöntemini kullanmıştır. Ancak bu yöntem sadece bağımlı değişkenin koşullu beklentisini (ortalama değerini) vermekte ve koşullu dağılımın tüm resmini yakalayamamaktadır. Küresel ekonomilerdeki önemli heterojenlik göz önüne alındığında, doğal kaynak ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerde beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin rolünün farklı ekonomik büyüme oranlarına sahip ülkeler arasında farklı performans göstermesi mümkündür. Bu tezde kullanılan ekonometrik analiz öncesinde, verilerin tahmin öncesi ilişkilerini ve özelliklerini değerlendirmek için görselleştirme yapılmıştır.

Grafik 7, bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken (Log kişi başına düşen GSYİH) arasındaki ilişkileri, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için gösteren dağılım

grafikleri sunmaktadır. Veriler, doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki başlangıç ilişkisinin nispeten negatif olduğunu ve gelişmekte olan ülkelerde bu ilişkinin gelişmiş ülkelere kıyasla daha belirgin bir şekilde olumsuz olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan, beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşme gibi diğer bağımsız değişkenler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere olumlu olduğu görülmektedir. Özellikle, tüm değişkenler için dağılım grafikleri, verilerin önemli ölçüde dağınık olduğunu, iyi bir şekilde uyum göstermediğini ve uç değerler (aykırı değerler), heteroskedastisite ve heterojenlik gibi sorunlar barındırdığını göstermektedir; bu durum, veri noktalarının uyumlu değerlerin oldukça uzağında olduğunu işaret etmektedir. Bu nedenle, panel kantil regresyon yaklaşımı, uç değerlere karşı daha az duyarlı olması ve heterojenlik sorunlarını ele alabilmesi nedeniyle verilerimiz için daha uygun bir yöntem olarak seçilmiştir.

Grafik 7: Değişkenlerin Dağılım Grafiği

Kaynak: Veriler WDI (2022), WGI (2022), PWT 10.01 (2022), ve KOF (2022)'den alınmıştır; şekil yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bu çalışmada, doğal kaynaklar, beşeri sermaye, kurumsal kalite, küreselleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri analiz etmek için Machado ve Silva (2019)

tarafından önerilen sabit etkili Momentler Kantil Regresyon Yöntemi (MMQR) kullanılmıştır. Bu yaklaşım, geleneksel doğrusal tekniklere göre belirgin avantajları nedeniyle tercih edilmiştir ve verilerimizle araştırma hedeflerimizin ortaya koyduğu temel zorlukları ele alma kapasitesine sahiptir.

İlk olarak, MMQR heterojenlik sorunlarını etkin bir şekilde ele almaktadır. Örneklem ülkeler, ekonomik kalkınma düzeyi ve kaynak bağımlılığı açısından önemli ölçüde heterojenlik göstermektedir. Doğal kaynakların büyüme üzerindeki etkisi, farklı gelir düzeylerine (kişi başına GSYH) sahip ülkeler arasında farklılık gösterebilir. Havuzlanmış en küçük kareler (OLS), tam değiştirilmiş en küçük kareler (FMOLS), dinamik en küçük kareler (DOLS) ve sabit veya rassal etkiler gibi geleneksel doğrusal ekonometrik yöntemler, genellikle ortalama etkiler üzerine odaklanarak bu farklılıkları yakalayamamaktadır (Faizi vd., 2024). MMQR, farklı kantillerdeki (örneğin, 0.25, 0.50 ve 0.75) katsayıları tahmin ederek doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini tüm dağılım boyunca ortaya koymamıza olanak tanımaktadır. İkinci olarak, veri setimiz, Şekil 10'da gösterildiği gibi, normallik dışı dağılım, heteroskedastisite ve aykırı değerler sergilemektedir. Bu özellikler, geleneksel tahmin teknikleri için önemli zorluklar oluşturur. MMQR, bu sorunlara karşı dayanıklı olup, geleneksel doğrusal yöntemlere kıyasla daha doğru ve güvenilir parametre tahminleri sunmaktadır (Koenker ve Hallock, 2001). Üçüncü olarak, doğal kaynaklar ile büyüme arasındaki ilişki, genellikle ekonomik kalkınma düzeyleri ve kaynak bağımlılığına bağlı olarak asimetrik veya doğrusal olmayan bir yapı göstermektedir. Geleneksel yöntemlerin aksine, MMQR bu kalıpları tanımlamamıza ve nicelleştirmemize olanak tanıyarak düşük, orta ve yüksek büyüme senaryolarındaki etkilerin nasıl farklılık gösterdiğini daha kapsamlı bir anlayış sunmaktadır (Aziz vd., 2020). Dördüncü olarak, MMQR, NR, IQ, HC ve GL gibi açıklayıcı değişkenlerdeki potansiyel içselliği ele almak için moment kısıtlamalarını içermektedir (Sun ve Razzaq, 2022). Bu özellik, ihmal edilmiş değişken yanlılığı veya ters nedensellik gibi zorluklar karşısında sonuçlarımızın tarafsız ve güvenilir olmasını sağlamaktadır.

Koenker ve Bassett (1978) tarafından önerilen geleneksel kantil regresyonu, daha sonra Koenker (2004) tarafından panel veri için uyarlanmıştır. MMQR, ekonomik büyüme belirleyicilerinin dağılımı boyunca heterojen kovaryans etkilerini etkili bir şekilde yakalayıp ve bireysel etkileri (sabit etkiler) dahil ederek bu yaklaşımları genişletmiştir

(Yan vd., 2022; Savranlar vd., 2023). Heterojenlik, normallik dışı dağılım ve içsellik sorunlarını ele alan MMQR, kaynak-büyüme ilişkisine dair dağılım boyunca çeşitlilikleri vurgulayan ve geleneksel ekonometrik modellerin genellikle yakalayamadığı ortalama etkilerin ötesinde içgörüler sunan kapsamlı bir analiz sağlamaktadır. MMQR modeli şu şekilde formüle edilmiştir:

$$Y_{it} = \alpha_i + X'_{it} \beta(\tau) + (\delta_i + Z'_{it} \gamma) U_{it}, \quad 3.20$$

Bu denklemde, α, β', δ , ve γ' tahmin edilmesi gereken bilinmeyen parametrelerdir. $P(\delta_i + Z'_{it} \gamma > 0) = 1$ olasılığı gösterirken, U_{it} gözlemlenemeyen hata terimini temsil etmektedir. Sabit etkiler (α_i, δ_i) for $i = 1, \dots, n$, için bireysel i ile ilişkilidir. Z' , X_{it} bileşenlerinin bilinen diferansiyellenebilir dönüşümlerinden oluşan bir k -vektörüdür ve burada l 'inci eleman aşağıdaki gibi belirtilir:

$$Z_l = Z_l(X), l = 1, \dots, k \quad 3.21$$

Machado ve Silva (2019) göre, X_{it} dağılımı t ve i boyunca sabitken, U_{it} dağılımı da sabit ve X_{it} 'e ortogonaldır. Dolayısıyla, Denklem 3.20'den şu denklem türetilir:

$$Q_{y_{it}}(\tau|X_{it}) = (\alpha_i + \delta_i q(\tau)) + X'_{it} \beta + Z'_{it} \gamma q(\tau) \quad 3.22$$

$$t = 1, \dots, T \quad i = 1, \dots, N \quad \tau \in (0,1)$$

Burada $Q_{y_{it}}(\tau|X_{it})$, Y_{it} (ekonomik büyüme) yanıt değişkeninin kantil dağılımını, X_{it} açıklayıcı değişkenleri verilmiş olarak ifade etmektedir. X'_{it} , NR, HC, IQ, ve GL'ı içeren bağımsız değişkenleri temsil etmektedir. $X'_{it} - \alpha_i(\tau) \equiv \alpha_i + \delta_i q(\tau)$, her i için sabit etki kantili (τ) ile ilişkilendirilen ölçek katsayısını ifade etmektedir. OLS sabit etkilerinin aksine, bu bireysel etkiler regresyon kesişimini hariç tutmaktadır. $q(\tau)$ kantil aşağıdaki optimizasyon problemi aracılığıyla hesaplanır:

$$\min_q \sum_i \sum_t \rho_\tau(R_{it} - (\delta_i + Z'_{it} \gamma) q) \quad 3.23$$

Denklem 3.20'den, $\rho_\tau(R_{it} - (\delta_i + Z'_{it} \gamma) q)$ kontrol fonksiyonunu temsil etmektedir.

Ayrıca, sonuçlarımızı doğrulamak amacıyla, MMQR yöntemi ile sabit etkili ve havuzlanmış OLS modellerinden elde edilen bulgular karşılaştırılmıştır. Ek olarak, Rassal etkiler veya Sabit etkiler modelinin daha uygun olup olmadığına karar vermek için Hausman (1978) testi uygulanmıştır.

Ekonometrik model panel verisinin koşullu kantil fonksiyonunu aşağıdaki gibi ele almaktadır:

$$Q_{EG_{it}}(\tau|.) = \alpha_i + \beta_{1\tau} NR_{it} + \beta_{2\tau} HC_{it} + \beta_{3\tau} IQ_{it} + \beta_{4\tau} GL_{it} + \beta_{5\tau} Z_{it} \quad 3.24$$

$$i = 1, \dots, 143, \quad t = 1996, \dots, 2020$$

Burada EG_{it} , i . ülke için t dönemindeki GSYİH (ekonomik büyümenin göstergesi), NR_{it} , HC_{it} , IQ_{it} ve GL_{it} , sırasıyla doğal kaynaklar, beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmedir, ve Z_{it} kontrol değişkenleri vektörüdür: doğrudan yabancı yatırım (DYY), yurtiçi yatırım GCF (gayrisafi sermaye oluşumu) ve enflasyon (TÜFE). $\beta_j(\tau)$, $j = 1, \dots, 5$, τ kantilindeki eğim parametrelerinin vektörlerini temsil etmektedir.

4. BÖLÜM: AMPİRİK BULGULAR

Bu bölümde, önceki bölümde açıklanan metodolojiye dayalı olarak çalışmanın ampirik bulguları sunulmaktadır. Bulgular, doğal kaynaklar, beşeri sermaye, kurumsal kalite, küreselleşme ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Bölüm, tanımlayıcı istatistiklere ve korelasyon matrisine genel bir bakışla başlamakta, ardından çoklu doğrusallık, eğim homojenliği, yatay kesit bağımlılığı ve panel birim kök testleri de dahil olmak üzere temel diagnostik testlerle devam etmektedir. Bölümün ana kısmı, hem tüm örneklem hem de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için alt örneklemeleri inceleyerek Momentler Kantil Regresyon Yöntemi (MMQR) yaklaşımıyla elde edilen tahmin sonuçlarına odaklanmaktadır. Özellikle, beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin kaynak-büyüme ilişkisindeki rolleri detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Son olarak, dayanıklılık kontrolleri, bulguların tutarlılığını doğrularken, tartışma kısmında sonuçlar daha geniş literatür ve politika uygulamaları bağlamında yorumlanmaktadır.

4.1. Tanımlayıcı İstatistikler

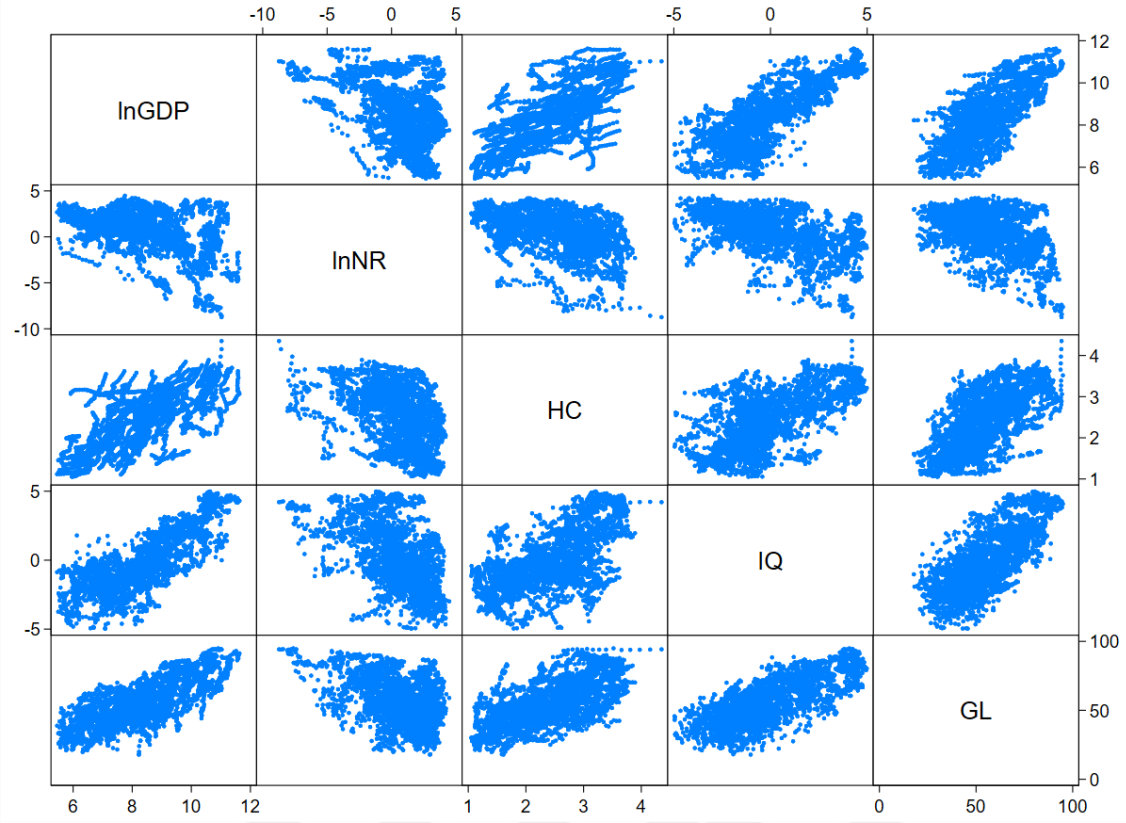
Tanımlayıcı istatistikler, veri setinin özelliklerini ayrıntılı bir şekilde anlamak için önemlidir. Bu çalışmada, üç örneklem grubuna ait tanımlayıcı istatistikler sunulmaktadır: tüm örneklem, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler. Tablo 7, tüm örneklem için tanımlayıcı istatistikleri sunarak temel değişkenlerin özelliklerini göstermektedir. Kişi başına düşen GSYİH'nın log değeri ($\ln GDP$), 8.49 ortalama ve 1.49 standart sapma (SD) ile orta düzeyde bir değişkenlik sergilemekte ve geniş bir aralığa (5.46 ile 11.63) sahiptir. Dağılım yaklaşık olarak simetrik olup (çarpıklık: 0.06) normal dağılıma yakındır. Doğal kaynak rantlarının log değeri ($\ln NR$), 0.53 ortalama ve 2.29 yüksek SD ile önemli ölçüde ülkeler arası farklılıklar göstermekte, sol çarpık bir dağılıma (-1.09) ve ağır kuyruklara (kurtosis: 4.3) sahiptir. Beşerî sermaye endeksi (HC), 2.46 ortalama ve 0.70 SD ile orta düzeyde bir varyasyon göstermekte ve 1.05 ile 4.35 arasında değişmektedir. Dağılım neredeyse simetriktir (çarpıklık: -0.09). Küreselleşme endeksi (GL), 56.39 ortalama (SD: 16.57) ile önemli bir varyasyon sergilemekte ve dağılım normal dağılıma yakın (çarpıklık: 0.17; kurtosis: 2.22) görünmektedir. Kurumsal kalite (IQ), 0.02 ortalama ve 2.27 SD ile geniş bir aralıkta (-4.96 ile 4.98) değişmekte, hafif sağ çarpık (0.39) bir dağılıma sahiptir. Enflasyon ($\ln INF$), 1.35 ortalama, -0.15 çarpıklık ve 5.34 yüksek

kurtosis ile dış değerlerin varlığına işaret etmektedir. Doğrudan yabancı yatırım (lnFDI), 0.93 ortalama ve 1.26 SD ile negatif çarpık (-0.88) ve ağır kuyruklu (kurtosis: 6.29) bir dağılıma sahiptir. Brüt sermaye oluşumu (lnGCF), 3.11 ortalama ve 0.36 SD ile en az değişkenliğe sahip olmakla birlikte, oldukça sol çarpık (-1.83) ve aşırı kurtosis (17.07) göstermektedir. Grafik 8, bu değişkenlerin dağılım özelliklerini daha ayrıntılı olarak göstermekte ve çoğu değişkenin verilerinin geniş bir şekilde dağılmış olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, veri setinde önemli heterojenlik ve aykırı değerlerin varlığını vurgulamakta ve bu sorunları ele almak için sağlam ekonometrik tekniklerin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, bu tezde aykırı değerlere daha az duyarlı ve heterojenlik sorunlarını dikkate alan panel kantil regresyon yöntemi uygulanmıştır.

Değişken	N	Mean	SD	Min	Max	p25	Medyan	p75	Skewness	Kurtosis
lnGDP	3550	8.49	1.49	5.46	11.63	7.28	8.42	9.72	.06	2.03
lnNR	3550	.53	2.29	-8.73	4.47	-.64	.96	2.19	-1.09	4.3
HC	3336	2.46	0.70	1.05	4.35	1.86	2.54	3.05	-.09	1.96
GL	3550	56.39	16.57	17.86	94.92	43.96	54.63	68.83	.17	2.22
IQ	3550	.02	2.27	-4.96	4.98	-1.62	-.47	1.75	.39	2.3
lnINF	3146	1.35	1.16	-4.79	8.33	.72	1.38	2.06	-.15	5.34
lnFDI	3313	.93	1.26	-6.52	5.63	.31	1.06	1.68	-.88	6.29
lnGCF	3329	3.11	0.36	-1.23	4.37	2.94	3.13	3.31	-1.83	17.07

Tablo 7: Tüm Örneklem İçin Tanımlayıcı İstatistikler

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

Grafik 8: Dağılım Grafiği Matrisi

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

Gelişmiş ülkelere ait tanımlayıcı istatistikler, Tablo 8'de sunulmuş olup, çalışma değişkenleri hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Benzer şekilde, gelişmekte olan ülkelere ait tanımlayıcı istatistikler ise Tablo 9'da verilmiş olup, incelenen tüm değişkenlere ilişkin temel özellikler ve detaylı bilgiler sunulmaktadır.

Değişkenler	N	Mean	SD	Min	Max	p25	Medyan	p75	Skewness	Kurtosis
lnGDP	1200	10.18	0.67	8.4	11.63	9.7	10.34	10.67	-.31	2.42
lnNR	1200	-.88	2.65	-8.73	4.08	-2.4	-.85	.68	-.34	3.05
HC	1152	3.06	0.47	1.49	4.35	2.75	3.12	3.42	-.74	3.5
GL	1200	73.22	10.76	36.37	94.92	66.57	73.65	81.71	-.45	2.85
IQ	1200	2.56	1.44	-1.09	4.98	1.55	2.51	3.88	-.31	2.19
lnINF	1083	1.32	1.12	-4.02	6.96	.72	1.37	2.02	-.26	5.14
lnFDI	1102	1.17	1.37	-6.52	5.63	.5	1.23	1.94	-.64	5.96
lnGCF	1169	3.15	0.23	2.07	4.01	3.02	3.15	3.28	-.05	4.26

Tablo 8: Gelişmiş Ülkeler Örneklem İçin Tanımlayıcı İstatistikler

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

Değişkenler	N	Mean	SD	Min	Max	p25	Medyan	p75	Çarpıklık/ Skewness	Kurtosis
lnGDP	2350	7.63	0.97	5.46	9.56	6.9	7.69	8.41	-.21	2.08
lnNR	2350	1.25	1.68	-6.75	4.47	.41	1.49	2.38	-1.37	6.21
HC	2184	2.15	0.60	1.05	3.62	1.65	2.11	2.61	.19	2.07
GL	2350	47.8	11.72	17.86	84.89	39.68	48	55.44	.13	2.79
IQ	2350	-1.28	1.33	-4.96	2.29	-2.12	-1.24	-.45	-.03	3
lnINF	2063	1.36	1.18	-4.79	8.33	.73	1.38	2.07	-.1	5.41
lnFDI	2211	.81	1.19	-6.17	4.01	.22	.98	1.56	-1.18	6.46
lnGCF	2160	3.09	0.41	-1.23	4.37	2.89	3.11	3.33	-1.77	14.79

Tablo 9: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneklem İçin Tanımlayıcı İstatistikler

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

4.2. Korelasyon Matrisi

Korelasyon analizi, ekonometrik tahminlerden önce değişkenler arasındaki ilişkilerin gücünü ve yönünü anlamaya yardımcı olan, ampirik araştırmaların önemli bir adımıdır. Bu çalışmada yapılan korelasyon analizi, ekonomik büyüme (lnGDP) ile bağımsız değişkenler arasındaki anlamlı ilişkileri ortaya koymaktadır. Tablo 10, değişkenler arasındaki korelasyon matrisini sunmaktadır. Ekonomik büyüme ile kurumsal kalite (IQ) arasında güçlü bir pozitif korelasyon bulunmaktadır (0.82), bu da daha iyi yönetim ve kurumsal çerçevelerin daha yüksek ekonomik büyüme ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, ekonomik büyüme ile küreselleşme (GL) arasında da yüksek bir pozitif korelasyon (0.79) gözlemlenmiştir, bu da küresel ekonomiye daha entegre olan ülkelerin daha yüksek ekonomik performans sergilediğini işaret etmektedir. Beşeri sermaye (HC) ise ekonomik büyüme ile güçlü bir pozitif korelasyon göstermektedir (0.74), bu da eğitim ve beceri gelişiminin ekonomik büyümeyi destekleyen önemli bir faktör olduğunu vurgulamaktadır. Buna karşılık, doğal kaynak gelirleri (lnNR) ile ekonomik büyüme arasında orta düzeyde ve negatif bir ilişki bulunmaktadır (-0.46), bu da doğal kaynak bağımlılığının sürdürülebilir büyüme üzerinde olumsuz etkileri olabileceği fikrini desteklemektedir. Doğrudan yabancı yatırım (lnFDI) ve brüt sabit sermaye oluşumu (lnGCF), ekonomik büyüme ile zayıf pozitif korelasyonlar göstermektedir (sırasıyla 0.18 ve 0.16), bu da daha yüksek yatırım seviyelerinin ekonomik büyümeye mütevazı bir katkı sağladığını ortaya koymaktadır. Ancak, enflasyon (lnINF) ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki gözlemlenmemiştir (-

0.01), bu da enflasyon eğilimlerinin bu örneklemede büyüme ile doğrudan bağlantılı olmadığını göstermektedir. Ayrıca, bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon katsayılarının 0.85'in altında olması, bu değişkenlerin ekonometrik modelde bağımsız değişken olarak yer almasının çoklu doğrusal bağlantı (multicollinearity) sorununa yol açmadığını göstermektedir.

Değişkenler	lnGDP	lnNR	HC	GL	IQ	lnINF	lnFDI	lnGCF
lnGDP	1.00							
lnNR	-0.46*	1.00						
HC	0.74*	-0.42*	1.00					
GL	0.79*	-0.48*	0.67*	1.00				
IQ	0.82*	-0.56*	0.65*	0.77*	1.00			
lnINF	-0.01	0.06*	-0.03*	-0.04*	-0.03*	1.00		
lnFDI	0.18*	-0.15*	0.22*	0.41*	0.22*	-0.03*	1.00	
lnGCF	0.16*	-0.04*	0.14*	0.18*	0.11*	0.08*	0.24*	1.00

Tablo 10: Korelasyon Matrisi

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

Not: * işareti, %1 düzeyinde anlamlılığı göstermektedir.

4.3. Çoklu Doğrusal Bağlantılı Test Sonuçları

Tablo 11, Değişen Varyans Şişirme Faktörü (VIF: Variance Inflation Factor) kullanılarak gerçekleştirilen çoklu doğrusal bağlantı testinin sonuçlarını sunmaktadır. Bağımsız değişkenlerin VIF değerleri, ciddi çoklu doğrusal bağlantı sorunlarının göstergesi olan 10 eşik değerinin oldukça altındadır. Özellikle, en yüksek VIF değeri 3.12 ile GL değişkenine ait olup, bunu 3.02 ile IQ ve 2.03 ile HC takip etmektedir. Bu değerlerin tümü kabul edilebilir sınırlar içerisinde. lnNR, lnINF, lnFDI ve lnGCF sırasıyla 1.54, 1.01, 1.10 ve 1.07 gibi daha düşük VIF değerlerine sahiptir; bu da önemli bir çoklu doğrusal bağlantı bulunmadığını doğrulamaktadır. Ortalama VIF değeri 1.84 olarak hesaplanmış olup, 5 eşik değerinin oldukça altındadır ve bu durum modelin genel olarak çoklu doğrusal bağlantı sorunlarından arınmış olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ters VIF (1/VIF) değerleri de sıfıra yaklaşmamakta ve bu durum çoklu doğrusal bağlantının problematik olduğunu gösterecek herhangi bir bulgu olmadığını desteklemektedir. Bu bulgular, seçilen bağımsız değişkenlerin ekonometrik modele güvenilir bir şekilde dahil edilebileceğini ve standart hataların şişmesi ya da katsayı tahminlerinde yanlışlık riskinin

olmadığını göstermektedir. Bu da istatistiksel çıkarımların sağlam ve güvenilir olmasını sağlamaktadır.

Değişkenler	VIF	1/VIF
lnNR	1.54	0.650101
HC	2.03	0.491559
GL	3.12	0.320020
IQ	3.02	0.331250
lnINF	1.01	0.990338
lnFDI	1.10	0.908404
lnGCF	1.07	0.938881
Mean VIF	1.84	

Tablo 11: Çoklu Doğrusal Bağlantılı Test Sonuçları

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

4.4. Eğitim Heterojenliği Test Sonuçları

Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından önerilen eğitim heterojenliği testi sonuçlarına göre, sıfır hipotezi (H_0), eğitim katsayılarının tüm ülkeler için homojen olduğu yönündedir. Testin sonucunda, ayarlanmamış Delta istatistiği 34.645 ve buna karşılık gelen p-değeri 0.000, ayarlanmış Delta istatistiği ise 44.581 ve p-değeri 0.000 olarak bulunmuştur. Her iki p-değeri de 0.01'lik geleneksel anlamlılık düzeyinden çok daha düşük olduğu için, sıfır hipotezi olan eğitim katsayılarının homojen olduğu reddedilmektedir. Bu durum, örneklemdeki ülkeler arasında eğitim katsayılarının homojen olmadığını, yani bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin ülkeler arasında önemli ölçüde farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular, ülkeler arasındaki bireysel etkileri daha doğru bir şekilde yakalamak için daha esnek bir ekonometrik model kullanılmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.

İstatistikler	Delta	P-değer
Δ tilde	34.645***	0.000
Δ tilde Düzeltilmiş	44.581***	0.000

Tablo 12: Eğitim Heterojenliği Testi Sonucu

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

Not: *** %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

4.5. Yatay kesit Bağımlılık Test Sonuçları

Küreselleşen dünyada, bir ülkede meydana gelen ekonomik, siyasi, çevresel ve teknolojik şoklar diğer ülkelere yayılabilir, bu da ülkeler arasında önemli bir bağımlılık yaratır. Panel veri analizinde yatay kesit bağımlılığın (CD: cross-sectional dependence) göz ardı

edilmesi, önyargılı ve güvenilir olmayan sonuçlara yol açabilir. Bu durum, ekonometrik çalışmalarda CD testinin uygulanmasının önemini ortaya koymaktadır. Bunu ele almak için, bu çalışmada Pesaran (2004) tarafından önerilen CD testi uygulanmıştır. CD testinin sonuçları, Tablo 13'te sunulmuş olup, çalışma değişkenleri arasındaki bağımlılıklarla ilgili önemli bulgular sağlamaktadır. Test istatistikleri ve ilgili p-değerleri, çoğu değişken için yatay kesit bağımlılık olmadığına dair sıfır hipotezini kesin bir şekilde reddetmektedir. P-değerlerinin %1 anlamlılık düzeyinin altında olması, bu değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığın varlığını doğrulamaktadır. Özellikle, lnGDP, lnNR, HC, GL, lnINF, lnFDI ve lnGCF değişkenleri %1 düzeyinde anlamlıdır (p-değeri < 0.01), bu da bu değişkenlerin ülkeler arasında yüksek derecede bağlantılı olduğunu göstermektedir. Buna karşılık, IQ değişkeni için test istatistiği 0.587 p-değeri vermiştir, bu da kurumsal kalitenin örneklemdeki ülkeler arasında önemli bir bağımlılık göstermediğini ifade etmektedir. Bu bulgu, kurumsal kalitedeki farklılıkların diğer değişkenlere kıyasla ülkeler arasında daha az bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır. Korelasyon (corr.) ve mutlak korelasyon (Abs. corr.) katsayıları, her bir değişken açısından ülkeler arasındaki bağımlılığın derecesini yansıtmaktadır. 1'e yakın değerler, daha güçlü bağımlılıkları; sıfıra yakın değerler ise daha zayıf bağlantıları göstermektedir. Sonuç olarak, CD testi bulguları, lnGDP, lnNR, HC, GL, lnINF, lnFDI ve lnGCF dahil olmak üzere çoğu değişkenin ülkeler arasında önemli derecede bağımlılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu sonuçlar, ekonometrik modellemede Yatay kesit bağımlılığın dikkate alınmasının, doğru ve sağlam tahminler elde etmek için önemini vurgulamaktadır.

Değişkenler	CD-test	P-değeri	Corr.	Abs. (corr.)
lnGDP	294.970***	0.000	0.615	0.765
lnNR	100.170***	0.000	0.209	0.374
HC	408.520***	0.000	0.851	0.908
GL	145.860***	0.000	0.304	0.496
IQ	-0.540	0.587	-0.001	0.415
lnINF	101.25***	0.000	0.214	0.309
lnFDI	35.29***	0.000	0.076	0.234
lnGCF	27.72***	0.000	0.060	0.344

Tablo 13: Yatay Kesit Bağımlılık Test Sonuçları

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

Not: *** %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir. Corr. = Korelasyon, Abs. (corr.) = Mutlak korelasyon.

4.6. Panel Birim Kök Test Sonuçları

Panel birim kök testleri, panel veri analizinde değişkenlerin durağanlığını değerlendirmek, sahte regresyon risklerini azaltmak ve sağlam ve güvenilir tahminler sağlamak için temel bir öneme sahiptir. Geleneksel zaman serisi birim kök testlerinden aksine, panel birim kök testleri yatay kesit heterojenliğini dikkate alır ve veri setinin zaman serisi ile yatay kesit boyutlarını birleştirerek istatistiksel gücü artırmaktadır. Bu testler, özellikle ekonometrik modellerde durağanlık ve entegrasyon derecesi gibi temel varsayımların doğrulanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Çalışmamızdaki veri setinde yatay kesit bağımlılık (CD) bulunması nedeniyle, geleneksel birinci nesil panel birim kök testleri (Im, Pesaran ve Shin (IPS), Hadri, Phillips-Perron (PP) ve genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF)) CD'yi ele almak için yetersiz kalmaktadır. Bu sınırlamaları aşmak için, Pesaran (2007) tarafından önerilen ikinci nesil panel birim kök testlerinden olan yatay kesit genişletilmiş IPS (CIPS) ve yatay kesit genişletilmiş ADF (CADF) testleri uygulanmıştır. Bu testler, panel verilerde birim köklerin varlığını tespit ederken aynı zamanda CD'yi de dikkate almaktadır ve sıfır hipotezi değişkenlerin durağan olmadığını varsaymaktadır.

Tablo 14 ve 15'te sunulan panel birim kök testlerinin sonuçları, değişkenlerin durağanlık özelliklerine ilişkin önemli bulgular ortaya koymaktadır. CIPS test sonuçları, çoğu değişkenin sabit ve sabit & trend spesifikasyonlarında seviye $I(0)$ durağan olmadığını göstermektedir. Ancak, $\ln NR$, $\ln Glob$, $\ln IQ$, $\ln INF$ ve $\ln FDI$ değişkenler, %1 veya %5 anlamlılık düzeylerinde seviye durağanlığı sergilememektedir. $\ln GDP$, $\ln HC$ ve $\ln GCF$ değişkenler ise seviye durağanlığı göstermemekte ve birinci fark $I(1)$ alınmasını gerektirmektedir. Birinci farkta $I(1)$, tüm değişkenler sabit ve sabit & trend spesifikasyonlarında durağan hale gelmektedir ve bu durum anlamlı test istatistikleri ile doğrulanmaktadır. Benzer şekilde, CADF test sonuçları da bu bulguları desteklemekte, çoğu değişkenin sabit spesifikasyonunda seviye durağanlığı gösterdiğini, ancak sabit & trend spesifikasyonunda karışık sonuçlar ortaya çıktığını göstermektedir (Tablo 15). Ancak, birinci fark alındığında, tüm değişkenler her iki spesifikasyonda da durağanlık göstermekte ve p-değerleri %1 eşliğinin altında yer almaktadır. Bu sonuçlar, değişkenlerin hem seviye $I(0)$ hem de birinci farkta $I(1)$ karma entegrasyon özellikleri sergilediğini, ancak birinci fark alındığında tüm değişkenlerin durağan hale geldiğini ortaya koymaktadır.

Değişkenler	Seviye I(0)		Birinci Fark I(1)	
	Sabit	Sabit & trend	Sabit	Sabit & trend
lnGDP	-1.831	-1.766	-3.14***	-3.33***
lnNR	-2.146***	-2.574**	-4.51***	-4.53***
HC	-2.23***	-0.934	-1.011	-1.953
GL	-2.145***	-2.56**	-4.62***	-4.67***
IQ	-2.47***	-3.22***	-5.74***	-5.98***
lnINF	-3.258***	-3.401***	-5.083***	-5.138***
lnFDI	-3.162***	-3.475***	-5.462***	-5.534***
lnGCF	-2.286*	-2.514*	-4.442***	-4.482***

Tablo 14: CIPS Panel Birim Kök Test Sonuçları

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

Not: Anlamlılık için kritik değer: Sabit için: -2 (%10) -2.05 (%5) -2.14 (%1). Sabit ve trend için: -2.49 (%10) -2.54 (%5) -2.63 (%1).

Değişkenler	Seviye I(0)		Birinci Fark I(1)	
	Sabit	Sabit & trend	Sabit	Sabit & trend
lnGDP	-2.09*** (0.000)	-2.204 (0.931)	-2.51*** (0.0000)	-2.69*** (0.0000)
lnNR	-2.270*** (0.0000)	-2.991*** (0.0000)	-3.683*** (0.0000)	-3.706*** (0.0000)
HC	-2.46*** (0.0000)	-2.23 (0.869)	-1.233 (1.000)	-2.102 (0.997)
GL	-2.08*** (0.0000)	-2.55*** (0.001)	-3.35*** (0.0000)	-3.40*** (0.0000)
IQ	-2.81*** (0.000)	-3.89*** (0.000)	-4.23*** (0.000)	-4.27*** (0.000)
lnINF	-2.823*** (0.000)	-2.940*** (0.000)	-4.236*** (0.000)	-4.315*** (0.000)
lnFDI	-2.633*** (0.000)	-2.833*** (0.000)	-4.166*** (0.000)	-4.165*** (0.000)
lnGCF	-2.444*** (0.000)	-2.573*** (0.001)	-3.364*** (0.000)	-3.402*** (0.000)

Tablo 15: CADF Panel Birim Kök Test Sonuçları

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

Not: *, **, ve *** sırasıyla %10, %5 ve %1 için istatistiksel olarak anlamlıdır. t-bar testi - gecikmeler (1).

4.7. Panel Kantil Regresyon Sonuçları

Bu kısımda tezin ana amacı olan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin şekillenmesinde beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin rolünün incelenmesi ele alınmaktadır. Metodoloji bölümünde açıklandığı üzere, ampirik analiz üç örneklem grubu üzerinde gerçekleştirilmiştir: tüm örneklem, gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler.

4.7.1. Tüm Örneklem için Tahmin Sonuçları

Tüm örneklem için, temel modelde Model 1’de kullanılan iki kukla (dummy) değişken Rich ve Developed yer almaktadır. Rich değişkeni, doğal kaynak açısından zengin ve fakir ülkeler arasındaki ekonomik büyüme farklılıklarını değerlendirmeyi sağlarken, Developed değişkeni, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik büyümeyi karşılaştırmaya olanak tanımaktadır.

$$\text{Model 1: } EG_{it} = \beta_0 + \beta_1 NR_{it} + \beta_2 HC_{it} + \beta_3 IQ_{it} + \beta_4 GL_{it} + \beta_5 Z_{it} + \beta_6 Rich_{it} + \beta_7 Developed_{it} + \varepsilon_{it}$$

Çalışmada doğal kaynakların (NR), beşeri sermayenin (HC), kurumsal kalitenin (IQ) ve küreselleşmenin (GL) ekonomik büyümenin (kişi başına GSYH) farklı kantillerdeki (0.25, 0.50 ve 0.75) koşullu dağılımı üzerindeki etkilerini tahmin etmek için Momentler Kantil Regresyon Yöntemi (MMQR) kullanılmıştır. Panel kantil yaklaşımı, NR, HC, IQ, GL ve ekonomik büyüme gibi çeşitli göstergelerin birleşik bir analitik çerçeveye dahil edilmesi nedeniyle modelin doğasında bulunan potansiyel içsellik ve heterojenlik sorunlarını ele aldığı için özellikle uygundur.

Karşılaştırma ve sağlamlık kontrolleri için, sonuçları diğer iki tahminciyi kullanarak analiz ettik: Havuzlanmış OLS ve Sabit Etkiler yöntemleri. Sabit Etkiler (FE: Fixed Effects) ile Rassal Etkiler (RE: Randon Effects) arasında seçim yapmak için Hausman (1978) testi uyguladık. Tablo 16’da sunulan sonuçlar, tüm örnek gruplarında Sabit Etkiler modellerinin daha uygun olduğunu göstermektedir. Tüm örneklem için, ki-kare istatistiği 139.00 ($p = 0.0000$), FE ve RE katsayıları arasında sistematik bir fark olmadığı yönündeki sıfır hipotezini güçlü bir şekilde reddederek, gözlemlenmeyen heterojenliği yakalamada FE modelinin daha uygun olduğunu desteklemektedir. Benzer şekilde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke alt örneklemeleri için sırasıyla 42.78 ($p = 0.0000$) ve 17.77 ($p = 0.0068$) ki-kare değerleri, FE modelinin tercih edilmesi gerektiğini doğrulamaktadır. Bu sonuçlar, analizde gözlemlenmeyen heterojenliğin dikkate alınmasının sağlam ve güvenilir sonuçlar elde etmek için önemini vurgulamaktadır.

Tüm örneklem için tahmin sonuçları Tablo 17’de sunulmakta ve MMQR yaklaşımı kullanılarak NR, HC, IQ ve GL’nin 25. (Q25), 50. (Q50) ve 75. (Q75) kantillerde ekonomik büyümeyi şekillendirmedeki rolü hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır. Ayrıca, karşılaştırma ve dayanıklılık kontrolleri için Sabit Etkili ve Havuzlanmış OLS

modelleri de kullanılmıştır. MMQR tekniğinin sonuçları 1 ila 3. sütunlarda sunulurken, Sabit Etkiler ve Havuzlanmış OLS yöntemlerinin sonuçları sırasıyla 4. ve 5. sütunlarda gösterilmektedir.

Test	Örnek Gruplar	Ki-kare	Prob > ki2
Hausman	Tüm Örneklem	139.00***	0.0000
	Gelişmiş Ülkeler	42.78***	0.0000
	Gelişmekte Olan Ülkeler	17.77***	0.0068

Tablo 16: Hausman Test Sonuçları

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

Not: *** %1'lik anlamlılık seviyelerini göstermektedir.

Doğal kaynakların katsayısı kantiller arasında kademeli olarak artış göstermektedir: Q25'te 0.00167, Q50'de 0.0189 (1% anlamlılık düzeyinde) ve Q75'te 0.0354 (1% anlamlılık düzeyinde). Bu bulgular, doğal kaynakların ekonomik büyümeye olan pozitif katkısının kişi başına düşen GSYİH'nin daha yüksek seviyelerinde güçlendiğini göstermekte ve daha yüksek ekonomik performansa sahip ülkelerin doğal kaynak varlıklarından daha etkin bir şekilde faydalandığını göstermektedir. Benzer şekilde, Sabit Etki ve Havuzlanmış OLS modelleri de sırasıyla 0.00756 (10% anlamlılık düzeyinde) ve 0.0187 (5% anlamlılık düzeyinde) katsayılarıyla pozitif bir ilişkiyi doğrulamakta ve bu sonuçların sağlamlığını güçlendirmektedir.

Beşeri sermaye, tüm kantillerde ekonomik büyüme üzerinde güçlü ve anlamlı bir pozitif etki göstermektedir. MMQR sonuçları, katsayının Q25'te 0.528'den Q50'de 0.509'a ve Q75'te 0.491'e hafif bir düşüş göstererek, daha yüksek GSYH seviyelerinde önemli ancak hafifçe azalan etkisini vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Sabit Etki (0.689) ve Havuzlanmış OLS (0.509) modelleri de bu bulguların sağlamlığını doğrulamaktadır. Bu durum, beşeri sermayenin tüm gelir seviyelerinde ekonomik büyümenin temel itici gücü olduğunu ortaya koymaktadır. Kurumsal kalite de tüm kantillerde ekonomik büyüme ile anlamlı bir pozitif ilişki sergilemektedir. Etki, Q25'te 0.246'dan Q50'de 0.201'e ve Q75'te 0.157'ye düşmektedir. Bu durum, kurumsal kalitenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin, özellikle düşük gelirli ekonomilerde ekonomik performansın iyileştirilmesindeki kritik rolünü vurgulayarak, daha düşük kantillerde daha belirgin olduğunu göstermektedir. Sabit Etki (0.0838) ve Havuzlanmış OLS (0.201) modelleri de bu ilişkiyi doğrulamakta, ancak katsayılar biraz daha düşük çıkmaktadır. Küreselleşme, tüm kantillerde ekonomik büyüme üzerinde tutarlı bir şekilde pozitif ve istatistiksel

olarak anlamlı bir etki göstermektedir. Q25, Q50 ve Q75'teki katsayılar sırasıyla 0.0173, 0.0182 ve 0.0189'dur. Bu durum, küreselleşmenin gelir dağılımı boyunca ekonomik büyümeyi eşit bir şekilde teşvik ettiğini göstermektedir. Sabit Etki (0.00961) ve Havuzlanmış OLS (0.0181) modelleri de bu bulguyu destekleyerek sonuçların sağlamlığını vurgulamaktadır.

Rich kukla değişkeninin katsayısı, kantiller arasında artış göstermekte ve Q25'te 0.0108'den Q75'te 0.161'e (1% anlamlılık seviyesinde) yükselmektedir. Bu durum, kaynak açısından zengin ülkelerin, kaynak açısından fakir ülkelere kıyasla daha yüksek gelir seviyelerinde daha güçlü bir ekonomik büyüme performansı sergilediğini göstermektedir. Benzer şekilde, *Developed* kukla değişkeni de tüm kantillerde tutarlı bir şekilde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir; katsayılar 0.862 ile 1.017 arasında değişmektedir. Bu sonuçlar, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelere kıyasla önemli ekonomik büyüme avantajlarına sahip olduğunu vurgulamakta ve bu durum, muhtemelen gelişmiş ülkelerin üstün kurumsal yapıları, gelişmiş altyapıları ve doğal kaynak zenginliğini daha etkin bir şekilde kullanma kapasitelerini yansıtmaktadır.

Kontrol değişkenlerinin analizi aşağıdaki sonuçları ortaya koymaktadır: Gayri Safi Sermaye Oluşumu (lnGCF), tüm kantillerde ekonomik büyüme üzerinde pozitif ve anlamlı bir etkiye sahiptir; katsayısı Q25'te 0.210'dan Q75'te 0.315'e yükselmektedir. Bu bulgu, fiziksel sermayeye yapılan yatırımların, ekonomiler daha yüksek gelişim seviyelerine ilerledikçe artan önemini vurgulamaktadır. Ancak, Doğrudan Yabancı Yatırımlar (lnFDI), tüm kantillerde ekonomik büyüme üzerinde negatif ve anlamlı bir etki göstermektedir; katsayılar (mutlak değer olarak) Q25'te -0.990'dan Q75'te -0.691'e iyileşmektedir. Bu beklenmedik sonuç, incelenen ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımların, yapısal verimsizlikler, zayıf yönetim veya yabancı sermayenin etkili bir şekilde kullanılmasını engelleyen sınırlı emilim kapasitesi nedeniyle ekonomik büyümeye katkı sağlamıyor olabileceğini göstermektedir. Enflasyon (lnINF) ise karışık etkiler sunmaktadır; yalnızca Q75'te pozitif ve anlamlı bir katsayı (0.187) gözlemlenmiştir. Bu durum, orta seviyelerdeki enflasyonun daha yüksek gelirli ekonomilerde büyüme için bir teşvik işlevi görebileceğini ve bu ekonomilerin, ekonomik istikrarı zayıflatmadan enflasyonu yönetme kapasitesinin daha yüksek olduğunu yansıtabileceğini göstermektedir.

Değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	MMQR			Sabit Etki	Havuz.-OLS
	Q25	Q50	Q75		
lnNR	0.00167 (0.00694)	0.0189*** (0.00632)	0.0354*** (0.00730)	0.00756* (0.00455)	0.0187** (0.00735)
HC	0.528*** (0.0269)	0.509*** (0.0246)	0.491*** (0.0284)	0.689*** (0.0183)	0.509*** (0.0233)
IQ	0.246*** (0.0117)	0.201*** (0.0106)	0.157*** (0.0122)	0.0838*** (0.00549)	0.201*** (0.0102)
GL	0.0173*** (0.00133)	0.0182*** (0.00121)	0.0189*** (0.00140)	0.00961*** (0.000591)	0.0181*** (0.00122)
lnGCF	0.210*** (0.0400)	0.264*** (0.0365)	0.315*** (0.0421)	0.119*** (0.0102)	0.263*** (0.0331)
lnFDI	-0.990*** (0.142)	-0.837*** (0.130)	-0.691*** (0.149)	-0.0780* (0.0401)	-0.839*** (0.150)
lnINF	-0.0429 (0.0563)	0.0745 (0.0513)	0.187*** (0.0592)	-0.00959 (0.0103)	0.0732** (0.0356)
<i>Rich</i>	0.0108 (0.0322)	0.0874*** (0.0293)	0.161*** (0.0338)		0.0865*** (0.0299)
<i>Developed</i>	0.862*** (0.0460)	0.941*** (0.0419)	1.017*** (0.0484)		0.940*** (0.0416)
Sabit	9.551*** (0.708)	8.673*** (0.645)	7.828*** (0.745)	6.272*** (0.193)	8.682*** (0.709)
Gözlemler	3,022	3,022	3,022	3,022	3,022
R-kare				0.542	0.825
Ülke sayısı				133	

Tablo 17: Tüm Örneklem için Tahmin Sonuçları; MMQR, Sabit Etki, Havuz.-OLS

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

Not: Standart hatalar parantez içinde, *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Özetle, MMQR sonuçları, doğal kaynakların, beşeri sermayenin, kurumsal kalitenin ve küreselleşmenin kişi başına düşen GSYİH'nin koşullu dağılımı üzerindeki heterojen etkilerini vurgulamaktadır. Doğal kaynaklar ve gayri safi sermaye oluşumunun üst kantillerde artan etkisi, ekonomik performansın kaynak kullanım verimliliğini ve yatırım etkinliğini artırdığını göstermektedir. Buna karşılık, kurumsal kalite ve beşeri sermayenin alt kantillerdeki daha güçlü etkisi, düşük gelirli ekonomilerde büyümeyi desteklemede bu faktörlerin kritik rollerine işaret etmektedir. Sabit Etki (Fixed Effect) ve Havuzlanmış OLS (Pooled OLS) modelleri, bu bulguların sağlamlığını doğrulamakta ve MMQR yaklaşımından elde edilen sonuçların geçerliliğini daha da desteklemektedir.

4.7.2. Alt Örneklemeler için Tahmin Sonuçları: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler

Bu kısımda, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi şekillendirmede beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin rolünü analiz etmekteyiz. Analiz, 48 gelişmiş ve 95 gelişmekte olan ülkeyi kapsayan üç farklı model (Model 2, 3 ve 4) üzerinden gerçekleştirilmiştir. Her üç modelde de, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke grupları içinde ekonomik büyümenin kaynak zengini ve kaynak fakiri ülkeler arasında farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla *Rich* kukla değişkeni dahil edilmiştir. Beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme ilişkisi üzerindeki rolünü özel olarak incelemek için bu değişkenler ile doğal kaynaklar arasındaki etkileşim terimleri ayrı ayrı modellerde dâhil edilmiştir. Beşeri sermaye ve doğal kaynaklar arasındaki etkileşim terimi (nr_hc), Model 2'de; kurumsal kalite ve doğal kaynaklar arasındaki etkileşim terimi (nr_iq), Model 3'te; küreselleşme ve doğal kaynaklar arasındaki etkileşim terimi (nr_gl) ise Model 4'te incelenmiştir. Bu etkileşim terimleri, beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin dolaylı etkilerini, doğal kaynaklar aracılığıyla ekonomik büyüme üzerinde araştırmamıza olanak tanımaktadır. Bu modellerin sonuçları, sonraki alt başlıklarda sunulmakta ve tartışılmaktadır.

4.7.2.1. Kaynak-Büyüme İlişkisinde Beşeri Sermayenin Rolü

Beşeri sermayenin doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini şiddetlendirme ya da hafifletmedeki rolünü analiz etmek için Model 2'ye doğal kaynaklar ve beşeri sermaye arasındaki etkileşim terimi (nr_hc) dahil edilmiştir.

$$\text{Model 2: } EG_{it} = \beta_0 + \beta_1 NR_{it} + \beta_2 HC_{it} + \beta_3 IQ_{it} + \beta_4 GL_{it} + \beta_5 Z_{it} + \beta_6 Rich_{it} + \beta_7 (NR_{it} \times HC_{it}) + \varepsilon_{it}$$

Tablo 18'de sunulan sonuçlar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında farklı kantiller (Q25, Q50, Q75) düzeylerinde anlamlı farklılıklar olduğunu ve bu ilişkinin heterojenliğini vurgulamaktadır. Gelişmiş ülkeler için, $\ln NR$ (doğal kaynaklar) katsayıları tüm kantillerde (Q25 = 0.346, Q50 = 0.349, Q75 = 0.351) pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu durum, doğal kaynakların gelişmiş ekonomilerde koşullu gelir dağılımının tüm seviyelerinde ekonomik büyümeye olumlu katkı sağladığını göstermektedir. Beşeri sermaye (HC) sonuçları ise karmaşıktır: Alt kantilde (Q25 = -

0.111) negatif iken, üst kantilde ($Q75 = 0.105$) pozitif ve anlamlı hale gelmektedir. Bu durum, ülkeler gelir dağılımının üst seviyelerine ilerledikçe beşeri sermayenin ekonomik büyümeyi destekleme rolünün güçlendiğini ima etmektedir.

Ancak, nr_hc etkileşim terimi tüm kantillerde negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır ($Q25 = -0.129$, $Q50 = -0.131$, $Q75 = -0.132$). Bu bulgu, beşeri sermayenin gelişmiş ülkelerde doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisini azalttığını göstermektedir. Başka bir deyişle, beşeri sermaye geliştikçe, ekonomik büyümenin doğal kaynaklara olan bağımlılığı azalmaktadır. Bu durum, muhtemelen bilgi tabanlı ve yüksek katma değerli ekonomilere doğru yapısal değişimlerin bir sonucu olarak açıklanabilir.

Doğal kaynakların marjinal etkisi ($\frac{\partial EG}{\partial NR}$), doğal kaynakların doğrudan etkisine ($lnNR$) ve doğal kaynaklar ile beşeri sermaye arasındaki etkileşim etkisine (nr_hc) bağlıdır. Formül şu şekildedir:

$$\frac{\partial EG}{\partial NR} = \beta_{NR} + \beta_{nr\_hc} \times HC$$

Aşağıda, 25., 50. ve 75. kantiller için marjinal etkiler hesaplanmış ve yorumlanmıştır:

- $Q25: \beta_{NR} = 0.346, \beta_{nr\_hc} = -0.129$
- $Q50: \beta_{NR} = 0.349, \beta_{nr\_hc} = -0.131$
- $Q75: \beta_{NR} = 0.351, \beta_{nr\_hc} = -0.132$

Çeşitli beşeri sermaye seviyelerinde marjinal etkileri hesaplamak için bu formül uygulanmıştır. Örneğin, $HC = 1, 2$ ve 3 için:

$$\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.346 + 0.129 \times HC$$

- $HC = 1$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.217$
- $HC = 2$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.088$
- $HC = 3$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = -0.041$

Beşeri sermaye seviyesi arttıkça, doğal kaynakların marjinal etkisi azalmış ve nihayetinde negatif olmuştur. Bu durum, gelişmiş ülkelerde daha yüksek beşeri sermaye seviyelerinin doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkisini azaltabileceğini göstermektedir.

Buna karşılık, gelişmekte olan ülkeler için elde edilen sonuçlar tamamen farklı bir dinamik ortaya koymaktadır. $lnNR$ katsayıları, tüm kantillerde negatif ve istatistiksel

olarak anlamlıdır ($Q25 = -0.519$, $Q50 = -0.480$, $Q75 = -0.436$). Bu durum, doğal kaynakların gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olduğunu ve bu bulgunun "*kaynak laneti*" hipotezi ile tutarlı olduğunu göstermektedir. Beşeri sermayenin doğrudan etkisi ise tüm kantillerde tutarlı bir şekilde pozitif ve anlamlıdır ($Q25 = 0.349$, $Q50 = 0.361$, $Q75 = 0.375$). Bu durum, beşeri sermayenin gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümenin önemli bir itici gücü olduğunu vurgulamaktadır.

Etkileşim terimi olan nr_hc , tüm kantillerde pozitif ve anlamlıdır ($Q25 = 0.234$, $Q50 = 0.218$, $Q75 = 0.201$). Bu bulgu, beşeri sermayenin, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisini azaltmada kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Beşeri sermaye geliştikçe, ekonomik çeşitliliği artırarak, üretkenliği geliştirerek ve daha verimli kaynak yönetimini sağlayarak kaynak bağımlılığının olumsuz etkilerini telafi etmeye yardımcı olmaktadır.

Doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki marjinal etkisi, hem doğal kaynakların doğrudan etkisi (NR katsayısı) hem de doğal kaynaklar ile beşeri sermaye arasındaki etkileşim terimi (nr_hc) tarafından belirlenir. Gelişmekte olan ülkeler için $lnNR$ ve nr_hc katsayıları aşağıdaki gibidir:

- $Q25: \beta_{NR} = -0.519, \beta_{nr\_hc} = 0.234$
- $Q50: \beta_{NR} = -0.480, \beta_{nr\_hc} = 0.218$
- $Q75: \beta_{NR} = -0.436, \beta_{nr\_hc} = 0.201$

$Q25$ için:

$$\frac{\partial EG}{\partial NR} = -0.519 + 0.234 \times HC$$

- $HC = 1$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = -0.285$
- $HC = 2$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = -0.051$
- $HC = 3$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.183$

Gelişmekte olan ülkelerde, beşeri sermaye arttıkça, doğal kaynakların marjinal etkisi negatiften pozitive geçmektedir. Bu durum, beşeri sermayenin kaynak lanetini hafifletmede ve bunu bir kaynak nimetine dönüştürmede kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Doğal kaynakların marjinal etkisinin pozitif hale geldiği HC eşik seviyesi, $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0$, olacak şekilde hesaplanabilmektedir.

Q25 için:

$$-0.519 + 0.234 \times HC = 0 \Rightarrow HC = \frac{\partial EG}{\partial NR} \approx 2.22$$

Bu nedenle, gelişmekte olan ülkelerde kaynak lanetini bir kaynak nimetine dönüştürmek için, 25. kantilde yaklaşık 2.22'lik bir beşeri sermaye endeksi gereklidir.

Benzer hesaplamalar Q50 ve Q75 için de yapılabilir:

- Q50: $HC = \frac{0.480}{0.218} \approx 2.20$
- Q75: $HC = \frac{0.436}{0.201} \approx 2.17$

Bu bulgular, daha yüksek kantillerde beşeri sermaye eşik değerinin hafifçe düştüğünü göstermektedir. Bu durum, ekonomik büyüme ilerledikçe beşeri sermayenin doğal kaynakların daha verimli bir şekilde kullanılmasındaki artan önemini vurgulamaktadır.

Bu bulgular, beşeri sermayenin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki farklı rollerini ortaya koymaktadır. Gelişmiş ülkelerde, doğal kaynakların marjinal etkisi başlangıçta pozitifdir ancak beşeri sermaye arttıkça azalmaktadır. Bu durum, yüksek beşeri sermaye seviyelerinin ekonomik büyüme için doğal kaynaklara olan bağımlılığını azaltan bir ikame etkisini yansıttığını göstermektedir. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelerde, düşük beşeri sermaye seviyelerinde doğal kaynakların büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Ancak beşeri sermaye bir eşik değeri (kantillerde yaklaşık 2.2) aştığında, bu etki pozitifte dönmektedir. Bu bulgu, kaynak lanetinin üstesinden gelmek ve kaynak zenginliğini ekonomik kalkınma için kullanmak adına beşeri sermayenin kritik rolünü vurgulamaktadır. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerde eğitime, beceri geliştirmeye ve bilgiye dayalı endüstrilere yatırım yapılmasını önceliklendiren politika müdahalelerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Kaynak zengini ve kaynak fakiri ülkeler

Kaynak zengini ve kaynak fakiri ülkeleri ayıran *Rich* kukla değişkeninin analizi, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında belirgin farklılıklar olduğunu göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde, bu değişken tüm kantillerde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır; büyüklüğü 25. kantilde 0.600'den 75. kantilde 0.756'ya kadar artmaktadır. Bu durum, kaynak zengini ülkelerin kaynak fakiri ülkelere kıyasla sürekli olarak daha yüksek ekonomik büyüme sağladığını göstermektedir. Bu büyüme avantajı, güçlü kurumlar ve sağlam kaynak yönetim çerçeveleri tarafından desteklenen kaynak zenginliğinin etkin bir

şekilde kullanılmasıyla, ekonomik performansın daha yüksek seviyelerinde daha da güçlenmektedir. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelerde daha karmaşık dinamikler gözlemlenmiştir. 25. kantilde, katsayı negatif ve anlamlıdır (-0.0919). Bu durum, kaynak zengini ülkelerin kaynak fakiri ülkelere kıyasla daha düşük büyüme yaşadığını, büyük olasılıkla zayıf kurumlar ve kaynak yönetimindeki verimsizlikler nedeniyle, kaynak laneti ile tutarlı bir şekilde ortaya koymaktadır. Ancak, 50. ve 75. kantillerde katsayılar istatistiksel olarak anlamsız hale gelir; bu durum, ekonomik performansın orta ve daha yüksek seviyelerinde kaynak zengini ve kaynak fakiri ülkeler arasındaki büyüme farklarının azaldığını göstermektedir.

Değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
	Gelişmiş Ülkeler			Gelişmekte Olan Ülkeler		
	Q25	Q50	Q75	Q25	Q50	Q75
lnNR	0.346*** (0.0425)	0.349*** (0.0346)	0.351*** (0.0361)	-0.519*** (0.0514)	-0.480*** (0.0497)	-0.436*** (0.0600)
HC	-0.111*** (0.0352)	0.00512 (0.0290)	0.105*** (0.0298)	0.349*** (0.0405)	0.361*** (0.0391)	0.375*** (0.0472)
IQ	0.321*** (0.0145)	0.283*** (0.0120)	0.251*** (0.0123)	0.232*** (0.0147)	0.206*** (0.0142)	0.178*** (0.0172)
GL	0.0166*** (0.00151)	0.0169*** (0.00123)	0.0171*** (0.00129)	0.0164*** (0.00186)	0.0157*** (0.00180)	0.0149*** (0.00217)
lnGCF	-0.114 (0.0763)	-0.0146 (0.0623)	0.0714 (0.0648)	0.162*** (0.0374)	0.278*** (0.0363)	0.407*** (0.0440)
lnFDI	-0.573*** (0.140)	-0.500*** (0.114)	-0.437*** (0.119)	-2.016*** (0.466)	-3.042*** (0.451)	-4.197*** (0.545)
lnINF	0.198*** (0.0632)	0.231*** (0.0516)	0.259*** (0.0537)	-0.0345 (0.0561)	0.0333 (0.0542)	0.110* (0.0656)
<i>Rich</i>	0.600*** (0.0493)	0.684*** (0.0404)	0.756*** (0.0419)	-0.0919** (0.0374)	-0.0302 (0.0362)	0.0392 (0.0437)
<i>nr_hc</i>	-0.129*** (0.0138)	-0.131*** (0.0113)	-0.132*** (0.0118)	0.234*** (0.0203)	0.218*** (0.0196)	0.201*** (0.0237)
Sabit	10.45*** (0.742)	9.627*** (0.606)	8.922*** (0.631)	15.07*** (2.135)	19.63*** (2.066)	24.75*** (2.500)
Gözlemler	1,072	1,072	1,072	1,950	1,950	1,950

Tablo 18: MMQR Tahminlerinin Sonuçları; Model 2: Beşeri Sermayenin Rolü

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

Not: Standart hatalar parantez içinde, *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

4.7.2.2. Kaynaklar-Büyüme İlişkisinde Kurumsal Kalitenin Rolü

Doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi etkileyen kurumsal kalitenin rolünü incelemek amacıyla, doğal kaynaklar ve kurumsal kalite arasındaki etkileşim terimi (*nr_iq*) Model 3'e dahil edilmiştir.

Model 3: $EG_{it} = \beta_0 + \beta_1 NR_{it} + \beta_2 HC_{it} + \beta_3 IQ_{it} + \beta_4 GL_{it} + \beta_5 Z_{it} + \beta_6 Rich_{it} + \beta_7 (NR_{it} \times IQ_{it}) + \varepsilon_{it}$

Sonuçlar, Tablo 19’da sunulmakta olup, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında farklı kantillerdeki (Q25, Q50, Q75) dikkate değer heterojenliği ortaya koymaktadır. Bu durum, kurumsal kalitenin doğal kaynaklar ve büyüme ilişkisi üzerindeki etkilerinin ülkeler arasında değişkenlik gösterdiğini vurgulamaktadır.

Gelişmiş ülkeler için, doğal kaynakların katsayısı pozitif kalmakla birlikte kantiller arasında azalmaktadır. Bu durum, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ülkeler daha yüksek kantillere ilerledikçe azaldığını göstermektedir. Özellikle, 25. kantil (Q25) ve 50. kantilde (Q50) katsayılar %1 ve %5 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlıdır ancak 75. kantilde (Q75) anlamsız hale gelmektedir. Bu sonuç, doğal kaynakların başlangıçta ekonomik büyümeye katkı sağladığını ancak büyümenin daha yüksek seviyelerinde bu önemin zayıfladığını göstermektedir. Kurumsal kalite, tüm kantillerde ekonomik büyüme üzerinde anlamlı ve pozitif bir etki göstermektedir. Ancak katsayılar, Q25’ten Q75’e doğru azalmaktadır. Bu bulgu, güçlü kurumların özellikle doğal kaynakların bol olduğu durumlarda büyümeyi sürdürmekteki kritik rolünü vurgulamaktadır. Etkileşim terimi (nr_iq) gelişmiş ülkelerde karmaşık etkiler sergilemektedir. 25. kantilde (Q25), katsayı negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır (-0.0219). Bu durum, düşük büyüme seviyelerinde kurumsal kalitenin kaynak odaklı büyüme etkisini azaltabileceğini göstermektedir. Ancak orta (Q50) ve daha yüksek (Q75) kantillerde, etkileşim terimi pozitif ve anlamlı hale gelmektedir (sırasıyla 0.0248 ve 0.0151). Bu da daha yüksek büyüme bağlamlarında, daha iyi kurumsal kalitenin doğal kaynakların büyüme katkısını artırdığını göstermektedir. Bu sonuç, kurumların doğal kaynaklar ve büyüme ilişkisinde ekonomik büyüme düzeyine bağlı olarak çift yönlü bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Doğal kaynakların marjinal etkisi ($\frac{\partial EG}{\partial NR}$), doğal kaynakların doğrudan etkisine ve doğal kaynaklar ile kurumsal kalite arasındaki etkileşim etkisine (nr_iq) bağlıdır. Formül şu şekildedir:

$$\frac{\partial EG}{\partial NR} = \beta_{NR} + \beta_{nr\_iq} \times IQ$$

25., 50. ve 75. kantillerde marjinal etkiler hesaplanmış ve doğal kaynakların etkili olduğu (yani $\frac{\partial EG}{\partial NR} \geq 0$) kurumsal kalite eşik değeri belirlenmiştir. Gelişmiş ülkeler için NR ve nr_{iq} katsayıları:

- Q25: $\beta_{NR} = 0.0621$, $\beta_{nr_{iq}} = -0.0219$
- Q50: $\beta_{NR} = 0.0369$, $\beta_{nr_{iq}} = -0.0248$
- Q75: $\beta_{NR} = 0.0162$, $\beta_{nr_{iq}} = -0.0151$

Q25 için:

$$\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.0621 - 0.0219 \times IQ$$

- $IQ = 1$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.0402$
- $IQ = 2$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.0183$
- $IQ = 3$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = -0.0036$

Marjinal etki, IQ arttıkça azalmaktadır ve $IQ > 2.83$ olduğunda negatif hale gelmektedir. Bu durum, yaklaşık 2.83'lük bir kurumsal kalite indeksi eşliğinden sonra, gelişmiş ülkelerde doğal kaynakların pozitif etkisinin azaldığını ve negatif bir etkiye dönüştüğünü göstermektedir (Q25 için).

Q50 için:

$$\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.0369 + 0.0248 \times IQ$$

- $IQ = 1$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.0617$
- $IQ = 2$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.0865$
- $IQ = 3$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.1113$

Marjinal etki IQ ile artmaktadır ve bu durum, daha yüksek kurumsal kalitenin, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisini güçlendirdiğini göstermektedir (Q50 için).

Q75 için:

$$\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.0162 + 0.0151 \times IQ$$

- $IQ = 1$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.0313$
- $IQ = 2$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.0464$

- $IQ = 3$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.0615$

Marjinal etki, IQ arttıkça sürekli pozitif kalmakta ve yükselmektedir. Bu durum, kurumsal kalitenin doğal kaynakların büyüme üzerindeki etkisini 75. kantilde de artırdığını göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkeler için sonuçlar farklı bir dinamik sunmaktadır. Doğal kaynaklar katsayısı, 25. (Q25) ve 50. (Q50) kantillerde negatif ve anlamlıdır ancak 75. kantilde anlamsız hale gelmektedir. Bu durum, doğal kaynak bağımlılığının ekonomik büyümeyi, özellikle daha düşük ve orta gelişim seviyelerinde, engellediğini ve kaynak laneti hipotezi ile uyumlu olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, kurumsal kalite, tüm kantillerde tutarlı bir şekilde anlamlı ve pozitif bir etki göstermekte, ancak katsayılar Q25'ten Q75'e doğru hafif bir düşüş sergilemektedir. Bu durum, kurumsal kalitenin, gelişmekte olan ekonomilerde kaynak bağımlılığının yol açtığı büyüme zorluklarını hafifletmedeki önemini vurgulamaktadır.

Etkileşim terimi (nr_iq), kurumsal kalitenin, gelişmekte olan ülkelerde farklı gelişim seviyelerinde doğal kaynaklar ile büyüme ilişkisini nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır. Katsayılar, 25. ve 50. kantillerde negatif ve anlamlıdır (-0.0531 ve -0.0364), bu da daha güçlü kurumların, daha düşük gelişim seviyelerinde doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisini hafifletemediğini göstermektedir. Ancak, 75. kantilde etkileşim terimi pozitif ve anlamlı hale gelmektedir (0.00962), bu da daha yüksek büyüme seviyelerinde kurumsal kalitenin, kaynak odaklı büyüme sürecini desteklemeye başladığını göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde doğal kaynakların marjinal etkisini hesaplamak için $\ln NR$ ve nr_iq katsayıları şu şekildedir:

- Q25: $\beta_{NR} = 0.0490$, $\beta_{nr\_iq} = -0.0531$
- Q50: $\beta_{NR} = 0.0290$, $\beta_{nr\_iq} = -0.0364$
- Q75: $\beta_{NR} = 0.0027$, $\beta_{nr\_iq} = -0.00962$

Q25 için:

$$\frac{\partial EG}{\partial NR} = -0.0490 - 0.0219 \times IQ$$

- $IQ = 1$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = -0.1021$
- $IQ = 2$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = -0.1552$

- $IQ = 3$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = -0.2083$

Marjinal etki negatif kalmakta ve IQ arttıkça kötüleşmektedir. Bu, güçlü kurumsal kalitenin, 25. kantilde kaynak lanetini daha da kötüleştirdiğini göstermektedir.

Q50 için:

$$\frac{\partial EG}{\partial NR} = -0.0290 - 0.0364 \times IQ$$

- $IQ = 1$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = -0.0654$
- $IQ = 2$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = -0.1018$
- $IQ = 3$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = -0.1382$

Benzer şekilde, marjinal etki negatiftir ve IQ yükseldikçe daha da kötüleşmektedir. Bu durum, 50. kantilde de güçlü kurumsal kalitenin doğal kaynakların büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini artırdığını göstermektedir.

Q75 için:

$$\frac{\partial EG}{\partial NR} = -0.0027 + 0.00962 \times IQ$$

- $IQ = 1$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.00692$
- $IQ = 2$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.01654$
- $IQ = 3$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.02616$

75. kantilde, marjinal etki pozitif hale gelmekte ve IQ arttıkça yükselmektedir. Bu durum, güçlü kurumsal kalitenin kaynak lanetini hafifleterek pozitif büyüme etkilerine yol açabileceğini göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde, $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0$ olduğu IQ eşiği 75. kantilde şu şekilde hesaplanmaktadır:

$$Q75 \text{ için: } -0.0027 + 0.00962 \times IQ = 0$$

$$IQ = \frac{0.0027}{0.00962} \approx 0.28$$

Bu nedenle, 75. kantilde yaklaşık 0.28'lik bir kurumsal kalite indeksi, kaynak lanetini kaynak nimetlerine dönüştürmek için yeterlidir.

Genel olarak sonuçlar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında kurumsal kalitenin rolü açısından belirgin farklılıklar ortaya koymaktadır. Gelişmiş ülkelerde, kurumsal

kalite, özellikle daha yüksek kantillerde, doğal kaynakların büyüme üzerindeki pozitif etkilerini artırmaktadır. Ancak, 25. kantilde, kurumsal kalite arttıkça doğal kaynakların marjinal etkisi azalmakta ve negatif hale gelmektedir. Buna karşılık, 50. ve 75. kantillerde kurumsal kalite, doğal kaynakların pozitif büyüme etkilerini güçlendirmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise kurumsal kalite, doğal kaynak bağımlılığının olumsuz etkilerini büyük ölçüde artırmaktadır. 25. ve 50. kantillerde, doğal kaynakların marjinal etkisi negatiftir ve kurumsal kalite arttıkça kötüleşmektedir. Ancak, 75. kantilde, güçlü kurumlar kaynak lanetini hafifletmekte ve büyümeyi desteklemektedir. Özellikle, 75. kantilde, kaynak nimetlerine ulaşmak için yaklaşık 0.28'lik bir kurumsal kalite eşiği gereklidir. Bu bulgular, doğal kaynak zenginliğinin sürdürülebilir ekonomik büyümeye dönüşmesini sağlamak için kurumsal çerçevelerin güçlendirilmesinin kritik önemini vurgulamaktadır, özellikle de yüksek gelirli gelişmekte olan ekonomilerde.

Değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
	Gelişmiş Ülkeler			Gelişmekte Olan Ülkeler		
	Q25	Q50	Q75	Q25	Q50	Q75
lnNR	0.0621*** (0.0179)	0.0369** (0.0145)	0.0162 (0.0150)	-0.0490*** (0.0127)	-0.0290** (0.0127)	-0.00270 (0.0163)
HC	0.0991*** (0.0347)	0.188*** (0.0282)	0.261*** (0.0289)	0.711*** (0.0303)	0.717*** (0.0303)	0.725*** (0.0389)
IQ	0.276*** (0.0144)	0.238*** (0.0117)	0.206*** (0.0120)	0.319*** (0.0171)	0.284*** (0.0171)	0.238*** (0.0220)
GL	0.0146*** (0.00173)	0.0146*** (0.00140)	0.0147*** (0.00145)	0.0127*** (0.00181)	0.0111*** (0.00181)	0.00894*** (0.00233)
lnGCF	-0.154* (0.0800)	-0.0465 (0.0649)	0.0414 (0.0668)	0.277*** (0.0361)	0.337*** (0.0362)	0.416*** (0.0465)
lnFDI	-0.504*** (0.145)	-0.417*** (0.117)	-0.345*** (0.121)	-2.068*** (0.418)	-2.862*** (0.419)	-3.912*** (0.538)
lnINF	0.163** (0.0746)	0.243*** (0.0605)	0.308*** (0.0623)	-0.0920 (0.0560)	-0.0107 (0.0561)	0.0969 (0.0720)
<i>Rich</i>	0.613*** (0.0540)	0.710*** (0.0439)	0.790*** (0.0451)	-0.292*** (0.0381)	-0.194*** (0.0384)	-0.0631 (0.0492)
<i>nr_iq</i>	-0.0219*** (0.00504)	0.0248*** (0.00409)	0.0151*** (0.00421)	-0.0531*** (0.00577)	- (0.00578)	0.00962*** (0.00743)
Sabit	9.970*** (0.785)	9.045*** (0.637)	8.287*** (0.656)	14.46*** (1.919)	18.15*** (1.926)	23.03*** (2.470)
Gözlemler	1,072	1,072	1,072	1,950	1,950	1,950

Tablo 19: MMQR Tahmin Sonuçları; Model 3: Kurumsal Kalitenin Rolü

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

Not: Standart hatalar parantez içinde, *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

4.7.2.3. Kaynaklar-Büyüme İlişkisinde Küreselleşmenin Rolü

Tablo 20’de sunulan Model 4’ün sonuçları, doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi şekillendirmede küreselleşmenin rolü hakkında önemli bulgular ortaya koymaktadır.

$$\textbf{Model 4: } EG_{it} = \beta_0 + \beta_1 Log\_NR_{it} + \beta_2 HC_{it} + \beta_3 IQ_{it} + \beta_4 GL_{it} + \beta_5 Z_{it} + \beta_6 Rich_{it} + \beta_7 (NR_{it} \times Glob_{it}) + \varepsilon_{it}$$

Gelişmiş ülkelerde, doğal kaynaklar ekonomik büyüme üzerinde sürekli olarak pozitif bir etki göstermektedir. Bu etki, Q25, Q50 ve Q75 kantillerinde sırasıyla 0.212, 0.200 ve 0.190 katsayılarına sahiptir. Ancak, alt kantillerden üst kantillere doğru ilerledikçe bu etkinin azaldığı görülmektedir. Bu durum, gelişmiş ülkelerin daha çeşitli ekonomik yapılarıyla ilişkilendirilebilir; bu ülkeler, ekonomileri büyüyüp çeşitlendikçe doğal kaynakların kullanımına daha az bağımlı hale gelmektedir. Küreselleşmenin doğrudan etkisi, katsayılar tüm kantillerde sabit olmak üzere, tüm kantillerde ekonomik büyüme üzerinde tutarlı bir şekilde önemli ve pozitif bir etki yaratmaktadır. Bu bulgu, küreselleşmenin büyümenin sürdürülmesindeki kritik rolünü vurgulamaktadır.

Doğal kaynaklar ile küreselleşme arasındaki etkileşim terimi (nr_gl), gelişmiş ülkelerde tüm kantillerde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Q25, Q50 ve Q75 kantillerinde sırasıyla 0.00203, 0.00188 ve 0.00175 katsayıları gözlemlenmiştir. Bu, küreselleşmenin doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkilerini artırdığını göstermektedir. Ancak, daha yüksek kantillerde küreselleşmenin etkisinin azaldığı görülmektedir; bu durum, gelişmiş ülkelerde piyasaların zaten iyi bir şekilde bütünleşmiş ve ekonomilerin olgunlaşmış olması nedeniyle, küreselleşmenin ilave faydalarının daha az belirgin hale gelmesiyle açıklanabilir.

Gelişmiş ülkelerde doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki marjinal etkisini küreselleşmeye bağlı olarak hesaplamak için şu formül kullanılmıştır:

$$\frac{\partial EG}{\partial NR} = \beta_{NR} + \beta_{nr\_gl} \times GL$$

Katsayılar aşağıdaki gibidir:

- Q25: $\beta_{NR} = 0.212$, $\beta_{nr\_gl} = 0.00203$
- Q50: $\beta_{NR} = 0.200$, $\beta_{nr\_gl} = 0.00188$
- Q75: $\beta_{NR} = 0.190$, $\beta_{nr\_gl} = 0.00175$

Küreselleşme düzeylerine bağlı olarak marjinal etkiler düşük (GL=40), orta (GL=60) ve yüksek (GL=80) seviyelerde şu şekilde hesaplanmıştır:

Q25 için:

$$\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.212 + 0.00203 \times GL$$

- $GL = 40$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.212 + 0.00203 \times 40 = 0.2932$
- $GL = 60$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.212 + 0.00203 \times 60 = 0.3338$
- $GL = 80$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.212 + 0.00203 \times 80 = 0.3744$

Q50 için:

$$\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.200 + 0.00188 \times GL$$

- $GL = 40$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.200 + 0.00188 \times 40 = 0.2752$
- $GL = 60$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.200 + 0.00188 \times 60 = 0.3128$
- $GL = 80$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.200 + 0.00188 \times 80 = 0.3504$

Q75 için:

$$\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.190 + 0.00175 \times GL$$

- $GL = 40$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.190 + 0.00175 \times 40 = 0.2600$
- $GL = 60$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.190 + 0.00175 \times 60 = 0.2950$
- $GL = 80$ için: $\frac{\partial EG}{\partial NR} = 0.190 + 0.00175 \times 80 = 0.3300$

Doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki marjinal etkisi, tüm kantillerde küreselleşme düzeyi arttıkça yükselmektedir. Daha yüksek küreselleşme seviyelerinde doğal kaynaklar ekonomik büyümeye daha fazla pozitif katkıda bulunmaktadır. Örneğin, Q25'te marjinal etki GL=40 iken 0.2932'den GL=80'de 0.3744'e yükselerek, küreselleşme derinleştikçe daha güçlü bir pozitif etki göstermektedir. Kantiller arasında, marjinal etki Q25'ten Q75'e doğru azalarak, doğal kaynakların pozitif rolünün daha yüksek ekonomik performans seviyelerinde azaldığını ortaya koymaktadır.

Buna karşılık, gelişmekte olan ülkeler için elde edilen sonuçlar, doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin daha karmaşık ve heterojen olduğunu

göstermektedir. Q25'te, doğal kaynakların katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır (0.107); bu, doğal kaynakların düşük kalkınma seviyelerinde büyümeye faydalı bir etkisi olduğunu göstermektedir. Ancak Q50'de, katsayı negatif ve istatistiksel olarak anlamlıdır (-0.104) ve Q75'te bu etki önemsiz hale gelir (0.0995). Bu bulgular, doğal kaynakların başlangıçta gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi destekleyebileceğini, ancak ekonomiler daha yüksek büyüme seviyelerine ulaştıkça bu etkinin olumsuz hale geldiğini göstermektedir. Bu durum, kaynak bolluğunun yanlış yönetim, dalgalanma ve kaynak sektörüne aşırı bağımlılığa yol açarak uzun vadeli büyümeyi engellediği "kaynak laneti" kavramı ile tutarlıdır. Küreselleşmenin doğrudan etkisi, tüm kantiller arasında ekonomik büyüme üzerinde sürekli olarak anlamlı ve pozitif bir etki sergilemekte, katsayılar Q25'ten Q75'e doğru hafifçe azalmaktadır. Bu durum, küreselleşmenin bu ülkelerde ekonomik büyümeyi teşvik etmedeki öneminin ortaya koymaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde doğal kaynaklar ile küreselleşme arasındaki etkileşim terimi (nr_gl), tüm kantillerde negatif ancak istatistiksel olarak anlamsız bir ilişki göstermektedir. Katsayılar Q25, Q50 ve Q75 için sırasıyla -0.000660, -0.000902 ve -0.00118'dir. Bu sonuçlar, küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelerde doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmediğini göstermektedir. Aksine, negatif katsayılar, küreselleşmenin kaynak lanetini artırabileceğini düşündürmektedir; bu durum, endüstriyel yer değiştirme, çevresel bozulma ve doğal kaynakların yeterli kurumsal çerçeveler olmaksızın kötüye kullanımı gibi kırılganlıkları artırabilmektedir.

Sonuç olarak, bulgular, küreselleşmenin kaynak-büyüme ilişkisi üzerindeki rolü açısından gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında önemli farklılıklar olduğunu göstermektedir. Küreselleşme, gelişmiş ekonomilerde doğal kaynakların büyüme üzerindeki olumlu etkilerini artırırken, gelişmekte olan ülkelerde aynı etkiyi göstermemektedir. Hatta küreselleşme, gelişmekte olan ülkelerde kaynak bağımlılığının olumsuz etkilerini artırabilmektedir. Bu durum, doğal kaynaklara aşırı bağımlılıkla ilişkili riskleri azaltmak için kurumsal çerçevelerin güçlendirilmesinin, yönetişimin iyileştirilmesinin ve ekonominin çeşitlendirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Değişkenler	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
	Gelişmiş Ülkeler			Gelişmekte Olan Ülkeler		
	Q25	Q50	Q75	Q25	Q50	Q75
lnNR	0.212*** (0.0498)	0.200*** (0.0425)	0.190*** (0.0463)	0.107** (0.0438)	-0.104** (0.0463)	0.0995 (0.0636)
HC	0.0202 (0.0343)	0.0978*** (0.0294)	0.164*** (0.0318)	0.680*** (0.0318)	0.695*** (0.0336)	0.713*** (0.0461)
IQ	0.278*** (0.0146)	0.233*** (0.0125)	0.194*** (0.0134)	0.257*** (0.0150)	0.227*** (0.0159)	0.193*** (0.0217)
GL	0.0222*** (0.00207)	0.0222*** (0.00177)	0.0222*** (0.00193)	0.0156*** (0.00188)	0.0139*** (0.00199)	0.0118*** (0.00273)
lnGCF	-0.185** (0.0836)	-0.131* (0.0714)	-0.0840 (0.0777)	0.248*** (0.0380)	0.332*** (0.0403)	0.430*** (0.0551)
lnFDI	-0.288*** (0.105)	-0.341*** (0.0894)	-0.385*** (0.0974)	-2.355*** (0.438)	-3.105*** (0.464)	-3.970*** (0.636)
lnINF	0.232*** (0.0679)	0.270*** (0.0580)	0.303*** (0.0632)	-0.0901 (0.0591)	0.00491 (0.0627)	0.114 (0.0858)
<i>Rich</i>	0.702*** (0.0545)	0.825*** (0.0466)	0.929*** (0.0503)	-0.256*** (0.0389)	-0.160*** (0.0413)	-0.0494 (0.0565)
<i>nr_gl</i>	0.00203*** (0.000613)	0.00188*** (0.000523)	0.00175*** (0.000570)	-0.000660 (0.000697)	-0.000902 (0.000738)	-0.00118 (0.00101)
Sabit	8.533*** (0.643)	8.616*** (0.549)	8.686*** (0.599)	15.79*** (2.016)	19.16*** (2.137)	23.04*** (2.927)
Gözlemler	1,072	1,072	1,072	1,950	1,950	1,950

Tablo 20: MMQR Tahmin Sonuçları; Model 4: Küreselleşmenin Rolü

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

Not: Standart hatalar parantez içinde, *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

4.8. Dayanıklılık Tahmin Sonuçları: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler

Doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkide beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin rolünü test etmek amacıyla Sabit Etkiler (Fixed Effects) ve Havuzlanmış OLS modelleriyle yapılan dayanıklılık analizlerinin sonuçları sunulmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ayrı ayrı ele alınarak, bu değişkenlerin kaynak-büyüme ilişkisini nasıl şekillendirdiği değerlendirilmiştir.

Dayanıklılık Tahmin Sonuçları: Beşeri Sermayenin Rolü

Model 2 için yapılan dayanıklılık analizi, Sabit Etkiler (Fixed Effects - FE) ve Havuzlanmış En Küçük Kareler (Pooled-OLS) modelleri olmak üzere iki alternatif tahmin yöntemi kullanılarak önceki bulguların doğruluğunu desteklemektedir. Bu analiz, doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi beşeri sermayenin nasıl

etkilediğine dair hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için ek içgörüler sunmaktadır.

Gelişmiş Ülkeler: Sabit Etkiler modeli altında doğal kaynaklar katsayısı negatif ancak istatistiksel olarak anlamsızdır (-0.00401). Bu durum, gözlemlenemeyen heterojenlikler kontrol edildiğinde doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkisinin ihmal edilebilir olduğunu göstermektedir. Ancak, Havuzlanmış-OLS modeli altında $\ln NR$ pozitif ve oldukça anlamlıdır (0.349***), bu da önceki MMQR sonuçlarıyla tutarlıdır. Beşeri sermaye sonuçları, gelişmiş ülkelerde ekonomik büyümeyi yönlendirmedeki kritik rolünü ortaya koymaktadır. Sabit Etkiler modeli altında HC pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır (0.511***). Bu durum, Beşeri sermayenin yenilik, teknolojik ilerleme ve ekonomik çeşitliliği teşvik etmedeki önemli rolünü pekiştirmektedir. Ancak, Havuzlanmış-OLS modelinde HC anlamsızdır (-0.00390), bu da gözlemlenemeyen heterojenliklerin ele alınmadığı durumlarda ortaya çıkabilecek önyargılara işaret etmektedir. Ayrıca, doğal kaynaklar ve beşeri sermaye arasındaki etkileşim terimi (nr_hc) karmaşık sonuçlar vermektedir. Sabit Etkiler modelinde katsayı anlamsızdır (0.00227), ancak Havuzlanmış-OLS modelinde negatif ve anlamlıdır (-0.131***). Bu durum, beşeri sermayenin doğal kaynaklara olan bağımlılığı azalttığını ve bilgi temelli, sürdürülebilir ekonomik faaliyetlere geçişi teşvik ettiğini göstermektedir.

Gelişmekte Olan Ülkeler: Sonuçlar, doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi daha karmaşık ve heterojen bir şekilde göstermektedir. Sabit Etkiler modeli altında $\ln NR$ 'nin katsayısı negatiftir ve istatistiksel olarak anlamlıdır (-0.0439**), Havuzlanmış-OLS modelinde ise bu negatif etki daha büyüktür (-0.478***). Bu bulgular, "kaynak laneti" olgusunun gelişmekte olan ülkelere varlığını sürdürdüğünü ve doğal kaynak bağımlılığının ekonomik büyümeyi engellediğini göstermektedir. Bu durum özellikle kurumsal zayıflıklar ve yapısal verimsizliklerin yaygın olduğu ülkelere belirginleşmektedir. Beşeri sermaye, gelişmekte olan ekonomilerde büyümenin önemli ve sağlam bir itici gücü olarak ortaya çıkmaktadır. Hem Sabit Etkiler (0.755***), hem de Havuzlanmış-OLS (0.362***), HC ile ekonomik büyüme arasında güçlü bir pozitif ilişki olduğunu göstermektedir. Bu durum, beşeri sermayenin üretkenliği artırmadaki, ekonomik çeşitliliği teşvik etmedeki ve kaynak bağımlılığının olumsuz etkilerini azaltmadaki kritik rolünü vurgulamaktadır. Özellikle, doğal kaynaklar ve beşeri sermaye arasındaki etkileşim terimi (nr_hc), her iki tahmin yöntemi altında da pozitif ve

istatistiksel olarak anlamlıdır (FE: 0.0230***, Havuzlanmış-OLS: 0.217***). Bu bulgu, beşeri sermayenin kaynak bağımlılığının büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmeye yardımcı olduğunu, kaynak yönetimini iyileştirdiğini, verimliliği artırdığını ve daha sürdürülebilir ekonomik uygulamalara geçişi sağladığını göstermektedir.

Değişkenler	Gelişmiş Ülkeler		Gelişmekte Olan Ülkeler	
	Sabit Etki	Havuz.-OLS	Sabit Etki	Havuz.-OLS
lnNR	-0.00401 (0.0174)	0.349*** (0.0323)	-0.0439** (0.0210)	-0.478*** (0.0474)
HC	0.511*** (0.0302)	-0.00390 (0.0313)	0.755*** (0.0270)	0.362*** (0.0409)
IQ	0.0610*** (0.00733)	0.286*** (0.0115)	0.101*** (0.00739)	0.205*** (0.0139)
GL	0.0128*** (0.000760)	0.0168*** (0.00125)	0.00905*** (0.000835)	0.0157*** (0.00174)
lnGCF	0.0647*** (0.0218)	-0.0223 (0.0578)	0.118*** (0.0124)	0.285*** (0.0375)
lnFDI	-0.0600* (0.0330)	-0.506*** (0.103)	-0.219** (0.112)	-3.108*** (0.404)
lnINF	0.0423*** (0.0148)	0.228*** (0.0405)	-0.0309** (0.0133)	0.0376 (0.0435)
<i>nr_hc</i>	0.00227 (0.00504)	-0.131*** (0.0103)	0.0230*** (0.00850)	0.217*** (0.0188)
<i>Rich</i>		0.677*** (0.0374)		-0.0263 (0.0375)
Sabit	7.456*** (0.200)	9.691*** (0.542)	6.426*** (0.512)	19.92*** (1.855)
Gözlemler	1,072	1,072	1,950	1,950
R-kare	0.623	0.658	0.538	0.560
Ülke sayısı	47		86	

Tablo 21: Dayanıklılık Tahmin Sonuçları; Model 2: Beşeri Sermayenin Rolü

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

Not: Standart hatalar parantez içinde, *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Kontrol Değişkenleri: Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyümeyi açıklamada kontrol değişkenlerinin önemi doğrulanmıştır. Kurumsal kalite ve küreselleşme, daha iyi yönetim ve ekonomik entegrasyon yoluyla büyümeyi destekleyen rolleriyle sürekli olarak pozitif ve anlamlı etkiler sergilemektedir. Gayri safi sabit sermaye oluşumu (*lnGCF*) da özellikle yatırımın büyümenin ana itici gücü olmaya devam ettiği gelişmekte olan ülkelerde pozitif bir etki göstermektedir. Ancak, doğrudan yabancı yatırım (*lnFDI*) sonuçları karmaşıktır. Gelişmiş ülkelerde *lnFDI* zayıf bir şekilde negatifken, gelişmekte olan ülkelere Havuzlanmış-OLS modelinde güçlü bir negatif etki

göstermektedir (-3.108***). Bu durum, kaynaklarla ilişkili yabancı yatırım girişlerinin verimsizlikler veya olumsuz etkiler yaratabileceğini göstermektedir.

Sonuç olarak, dayanıklılık analizi sonuçları, önceki bulguları doğrularken ek içgörüler sunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde, beşeri sermaye doğal kaynaklara bağımlılığı azaltmakta ve ekonomik çeşitlilik ile teknolojik ilerleme yoluyla büyümeyi desteklemektedir. Gelişmekte olan ülkelere ise beşeri sermaye sadece ekonomik büyümeyi doğrudan artırmakla kalmayıp, aynı zamanda doğal kaynak bağımlılığının olumsuz etkilerini hafifletmektedir. Bu bulgular, özellikle kaynak bağımlı gelişmekte olan ekonomilerde, eğitim ve beceri gelişimine yapılan yatırımlarla beşeri sermayeyi güçlendirmenin önemini vurgulamaktadır.

4.8.1. Dayanıklılık Tahmin Sonuçları: Kurumsal Kalitenin Rolü

Tablo 22'de sunulan dayanıklılık sonuçları, doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi (kaynak-büyüme bağlantısı) hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için kurumsal kalitenin rolü ve doğal kaynaklarla etkileşimi bağlamında doğrulamaktadır.

Gelişmiş Ülkeler: Sabit etkiler modelinde doğal kaynaklar katsayısı anlamsızdır (-0.00604), ancak Havuzlanmış-OLS tahmininde pozitif ve anlamlı hale gelmektedir (0.0403***). Bu durum, gelişmiş ülkelerde doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin tahmin yöntemine duyarlı olduğunu göstermektedir. Gözlemlenemeyen ülkeye özgü faktörler kontrol edilmediğinde, Havuzlanmış-OLS modeli, doğal kaynakların büyümeye pozitif katkısını ortaya koymaktadır; bu da bu ekonomilerdeki kaynak zenginliğinin etkin yönetimini yansıtabilmektedir. Ancak, sabit etkiler hesaba katıldığında ilişki zayıflamaktadır, bu da ülkeye özgü özelliklerin doğal kaynakların etkisini belirlemede önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Kurumsal kalite, her iki modelde de pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etki göstermektedir. Sabit etkiler modelinde katsayı 0.0647***, Havuzlanmış-OLS modelinde ise 0.243*** olarak hesaplanmıştır. Bu durum, kaynak zengini gelişmiş ekonomilerde ekonomik büyümeyi teşvik etmede güçlü kurumların önemini vurgulamaktadır. Kurumsal kalitenin sürekli pozitif etkisi, etkin yönetimi sağlamadaki, kaynak kötü yönetimini minimize etmedeki ve genel büyüme sürecini iyileştirmedeki rolünü ortaya koymaktadır. Doğal kaynaklar ve kurumsal kalite arasındaki etkileşim terimi (*nr_iq*), sabit etkiler modelinde anlamsızdır (0.00369), ancak Havuzlanmış-OLS tahmininde negatif ve anlamlıdır (-

0.0336***). Bu durum, kurumsal kalitenin genellikle büyümeyi artırıcı bir etkisi olmasına rağmen, ülkeler arasındaki heterojenlik tamamen hesaba katılmadığında doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkilerini kısmen azaltabileceğini göstermektedir. Negatif etkileşim etkisi, belirli bir noktadan sonra kurumsal iyileştirmelerin odağını daha geniş ekonomik kalkınmaya kaydırabileceğini ve kaynak zenginliğine olan bağımlılığı azaltabileceğini ima etmektedir.

Gelişmekte Olan Ülkeler: Sonuçlar, sabit etkiler modelinde doğal kaynaklar katsayısı zayıf bir şekilde pozitif ve anlamlıdır (0.0134*), ancak Havuzlanmış-OLS tahmininde negatif ve anlamlı hale gelmektedir (-0.0261**). Bu durum, kurumsal ve yapısal verimsizliklerin ele alınmadığı durumlarda, kaynak bağımlılığının gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeyi engelleyebileceğini göstermektedir. Kurumsal kalite, her iki modelde de pozitif ve anlamlı kalmaktadır; sabit etkiler modelinde katsayı 0.0991***, Havuzlanmış-OLS modelinde ise 0.279*** olarak hesaplanmıştır. Bu durum, gelişmekte olan ülkelerde yönetim zorluklarını aşmada, yolsuzluğu azaltmada ve kaynak zenginliğinin etkin yönetimini sağlamada kurumsal kalitenin ekonomik büyümeyi artırmadaki kritik rolünü doğrulamaktadır. Doğal kaynaklar ve kurumsal kalite arasındaki etkileşim terimi (nr_{iq}), sabit etkiler modelinde anlamsızdır (0.00287), ancak Havuzlanmış-OLS tahmininde negatif ve anlamlı hale gelmektedir (-0.0407***). Bu sonuç, kurumsal kalite kendi başına faydalı olsa da, gelişmekte olan ülkelerde gözlemlenemeyen heterojenlikler kontrol edilmediğinde kaynak bağımlılığının olumsuz etkilerini tamamen telafi edemeyebileceğini göstermektedir. Negatif etkileşim etkisi, güçlü kurumsal çerçevelerin kaynak lanetini şiddetlendirebileceğini ima etmektedir.

Sonuç olarak, dayanıklılık analizi sonuçları, kurumsal kalitenin kaynak-büyüme ilişkisinde önemli bir rol oynadığını ve gelişmiş ile gelişmekte olan ülkeler arasında belirgin farklılıklar bulunduğunu doğrulamaktadır. Gelişmiş ekonomilerde kurumsal kalite, doğal kaynakların etkin kullanımını desteklerken, kaynak zenginliği ile olan etkileşimi kaynak odaklı büyümeye olan bağımlılığı azaltabilmektedir. Gelişmekte olan ekonomilerde ise kurumsal iyileştirmeler, kaynak bağımlılığının olumsuz etkilerini hafifletmemektedir.

Değişkenler	Gelişmiş Ülkeler		Gelişmekte Olan Ülkeler	
	Sabit Etki	Havuz.-OLS	Sabit Etki	Havuz.-OLS
lnNR	-0.00604 (0.00810)	0.0403*** (0.0122)	0.0134* (0.00717)	-0.0261** (0.0129)
HC	0.510*** (0.0252)	0.176*** (0.0317)	0.785*** (0.0244)	0.718*** (0.0302)
IQ	0.0647*** (0.00768)	0.243*** (0.0112)	0.0991*** (0.00808)	0.279*** (0.0161)
GL	0.0127*** (0.000749)	0.0146*** (0.00137)	0.00879*** (0.000832)	0.0108*** (0.00179)
lnGCF	0.0651*** (0.0216)	-0.0613 (0.0595)	0.119*** (0.0124)	0.346*** (0.0381)
lnFDI	-0.0571* (0.0330)	-0.429*** (0.106)	-0.212* (0.112)	-2.978*** (0.413)
lnINF	0.0419*** (0.0145)	0.232*** (0.0419)	-0.0298** (0.0133)	0.00121 (0.0443)
<i>nr_iq</i>	0.00369 (0.00227)	-0.0336*** (0.00372)	0.00287 (0.00304)	-0.0407*** (0.00562)
<i>Rich</i>		0.697*** (0.0388)		-0.179*** (0.0373)
Sabit	7.446*** (0.194)	9.173*** (0.558)	6.319*** (0.511)	18.69*** (1.896)
Gözlemler	1,072	1,072	1,950	1,950
R-kare	0.624	0.634	0.536	0.542
Ülke sayısı	47		86	

Tablo 22: Dayanıklılık Tahmin Sonuçları; Model 3: Kurumsal Kalitenin Rolü

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

Not: Standart hatalar parantez içinde, *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

4.8.2. Dayanıklılık Tahmin Sonuçları: Küreselleşmenin Rolü

Model 4 için Tablo 23'te sunulan dayanıklılık tahmin sonuçları, doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkide küreselleşmenin rolüne ilişkin ek bilgiler sağlamaktadır. Bu sonuçlar, ana analizde gözlemlenen heterojenliği doğrulamakta ve tahmin yöntemleri arasında belirlenen temel eğilimleri güçlendirmektedir.

Gelişmiş Ülkeler: Doğal kaynaklar katsayısı Sabit Etkiler modelinde anlamsızdır ancak Havuzlanmış-OLS tahmininde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır (0.201). Bu sonuç, daha az kısıtlayıcı varsayımlar altında (Havuzlanmış-OLS) gelişmiş ülkelerde doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki pozitif etkisinin belirgin olduğunu, ancak ülkeler arasındaki gözlemlenemeyen heterojenliği kontrol ettiğinde (Sabit Etkiler) bu ilişkinin daha az sağlam hale geldiğini göstermektedir. Bu tutarsızlık, gelişmiş ekonomilerin büyümenin birincil kaynağı olarak doğal kaynak gelirlerine sınırlı

bağımlılığını, özellikle kurumsal ve yapısal faktörler dikkate alındığında, yansıtabilmektedir. Doğal kaynaklar ve küreselleşme arasındaki etkileşim terimi (*nr_gl*), Havuzlanmış-OLS modelinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlıdır (0.00189), ancak Sabit Etkiler tahmininde anlamsız hale gelmektedir. Havuzlanmış-OLS altında gözlemlenen pozitif etki, küreselleşmenin, gelişmiş ekonomilerde doğal kaynakların büyümeye katkısını artırmadaki rolünü vurgulamaktadır. Bu, iyi entegre olmuş piyasalar, verimli ticaret sistemleri ve kaynak zenginliğinin üretken kullanımını destekleyen güçlü kurumlarla ilişkili olabilmektedir.

Gelişmekte Olan Ülkeler: Sonuçlar farklı bir örüntü sergilemektedir. Doğal kaynaklar, Havuzlanmış-OLS modelinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etki göstermektedir (0.103), ancak Sabit Etkiler tahmininde anlamsız hale gelmektedir. Bu farklılık, havuzlanmış veriler analiz edildiğinde doğal kaynakların gelişmekte olan ekonomilerde büyümeye katkıda bulunabileceğini, ancak yönetim, kaynak yönetimi ve kurumsal verimsizlikler gibi gözlemlenemeyen ülkeye özgü özellikler dikkate alındığında bu ilişkinin zayıfladığını göstermektedir. Küreselleşme ile doğal kaynaklar arasındaki etkileşim terimi (*nr_gl*), gelişmekte olan ülkelerde her iki tahmin yöntemi için de negatif ancak anlamsızdır. Havuzlanmış-OLS ve Sabit Etkiler modelleri için katsayılar sırasıyla -0.000919 ve 0.000274'tür. Bu sonuç, küreselleşmenin gelişmekte olan ülkelere doğal kaynaklar ile büyüme arasındaki ilişkiyi iyileştirmede anlamlı bir rol oynamadığını göstermektedir. Aksine, küreselleşme, zayıf yönetim, verimsiz kaynak tahsisi ve kaynak ihracatına bağımlılık gibi mevcut yapısal zayıflıkları daha da kötüleştirebilmektedir. Anlamlı bir pozitif etkinin olmaması, küreselleşmenin doğal kaynakların sürdürülebilir ve üretken kullanımına katkıda bulunmasını sağlamak için kurumsal reformlar, kapasite geliştirme ve politika düzenlemelerinin kritik önemini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak, dayanıklılık analizleri, doğal kaynaklar ve küreselleşmenin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki farklı rollerini doğrulamaktadır. Küreselleşme, Havuzlanmış-OLS tahminlerinde gelişmiş ekonomilerde doğal kaynakların büyüme üzerindeki etkisini artırırken, bu etkinin Sabit Etkiler modellerinde sağlam olmadığı görülmektedir. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelere doğal kaynakların büyümeye katkısı sınırlı kalmakta ve küreselleşme bu ilişkiyi anlamlı bir şekilde iyileştirmemektedir. Bu bulgular, özellikle kaynaklara bağımlı gelişmekte olan ekonomilerde, küreselleşme ve kaynak zenginliğinin

sürdürülebilir ekonomik büyümeye dönüşmesini sağlamak için güçlü kurumlar ve yönetim çerçevelerinin önemini ortaya koymaktadır.

Değişkenler	Gelişmiş Ülkeler		Gelişmekte Olan Ülkeler	
	Sabit Etki	Havuz.-OLS	Sabit Etki	Havuz.-OLS
lnNR	-0.00592 (0.0205)	0.201*** (0.0373)	-0.00454 (0.0156)	0.103*** (0.0394)
HC	0.504*** (0.0249)	0.0890*** (0.0323)	0.787*** (0.0243)	0.697*** (0.0308)
IQ	0.0608*** (0.00734)	0.238*** (0.0115)	0.102*** (0.00740)	0.225*** (0.0143)
GL	0.0130*** (0.000820)	0.0222*** (0.00158)	0.00862*** (0.000829)	0.0137*** (0.00183)
lnGCF	0.0643*** (0.0219)	-0.137** (0.0616)	0.118*** (0.0125)	0.338*** (0.0389)
lnFDI	-0.0589* (0.0332)	-0.335*** (0.110)	-0.216* (0.112)	-3.158*** (0.417)
lnINF	0.0419*** (0.0147)	0.266*** (0.0433)	-0.0312** (0.0133)	0.0116 (0.0450)
<i>nr_gl</i>	0.000125 (0.000264)	0.00189*** (0.000470)	0.000274 (0.000266)	-0.000919 (0.000656)
<i>Rich</i>		0.811*** (0.0401)		-0.153*** (0.0387)
Sabit	7.459*** (0.198)	8.606*** (0.584)	6.354*** (0.513)	19.40*** (1.920)
Gözlemler	1,072	1,072	1,950	1,950
R-kare	0.623	0.612	0.536	0.530
Ülke sayısı	47		86	

Tablo 23: Dayanıklılık Tahmin Sonuçları; Model 4: Küreselleşmenin Rolü

Kaynak: Yazar tarafından STATA programıyla oluşturulmuştur.

Not: Standart hatalar parantez içinde, *** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

4.9. Bulguların Tartışılması ve Değerlendirilmesi

Bu kısımda, yukarıda belirtilen sonuçlar eleştirel bir şekilde incelenmekte, bulgular daha geniş bir ekonomik büyüme literatürü bağlamında değerlendirilmekte ve bunların politika açısından taşıdığı anlamlar araştırılmaktadır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki doğal kaynaklar, beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin rolleriyle ilgili farklı dinamikler, kaynak-büyüme ilişkilerinin karmaşıklığını ortaya koymakta ve özel olarak tasarlanmış politika müdahalelerinin önemini vurgulamaktadır.

Kaynak Nimeti ve Laneti: Ekonomik Gelişmişliğe Göre Değişen Sonuçlar

Bulgular, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin düalist doğasını yeniden teyit etmekte ve gelişmiş ile gelişmekte olan ülkeler arasındaki keskin farkları vurgulamaktadır.

Gelişmiş ekonomilerde, doğal kaynaklar için pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı katsayılar, doğal kaynak zenginliğinin sürekli olarak ekonomik büyümeyi teşvik ettiği bir "kaynak nimeti"ni işaret etmektedir. Bu sonuçlar, Cavalcanti vd. (2011) tarafından 53 petrol ihraç eden ekonomi için (1980-2006), Jović vd. (2016) tarafından Avrupa Birliği ekonomileri üzerine yapılan çalışmalar, Shahbaz vd. (2019) tarafından 35 kaynak açısından zengin ülke için (1980-2015), Haseeb vd. (2021) tarafından beş önde gelen Asya ekonomisi (Çin, Hindistan, Malezya, Endonezya ve Tayland) üzerine yapılan analizler ve Yilanci vd. (2021) tarafından 1990-2017 döneminde 10 kaynak zengini ülke (Cezayir, Avustralya, Brezilya, Kanada, Şili, Hindistan, Endonezya, Meksika, Nijerya ve ABD) üzerine yapılan çalışmalarla uyumludur. Bu çalışmalar, etkili kurumlar, ileri teknolojiler ve çeşitlendirilmiş ekonomilerin, doğal kaynak zenginliğinin üretken kullanımını kolaylaştırdığı bağlamlarda, doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, sonuçlar ekonomik performans iyileştikçe azalan marjinal getiriler konusunda ipuçları vermektedir; bu durum, gelişmiş ekonomilerde kaynak verimliliği eşiklerinin belirlenmesi için daha fazla araştırma gerektirmektedir.

Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelerde doğal kaynaklar için negatif ve anlamlı katsayılar, "kaynak laneti" hipotezi için güçlü kanıtlar sunmaktadır. Tüm kantillerde tutarlı bir şekilde gözlemlenen olumsuz etkiler, zayıf yönetim, verimsiz kaynak yönetimi ve ekonomik çeşitliliğin eksikliği gibi kaynak bağımlılığı ile ilişkili yapısal zorlukları vurgulamaktadır. Bu bulgular, Auty (1993), Sachs ve Warner (1995), Papyrakis ve Gerlagh (2007), Gerelmaa ve Kotani (2016), ve Tiba ve Frikha (2020), gibi daha önceki çalışmalarla uyumludur ve düşük ve orta gelirli ülkelerde kaynak bağımlı ekonomileri engelleyen sosyo-ekonomik ve politik tuzakları vurgulamaktadır. Doğal kaynaklar ile büyüme arasındaki kalıcı olumsuz ilişki, kaynak yönetişimini iyileştirmek, kurumsal çerçeveleri güçlendirmek ve kaynak gelirlerine aşırı bağımlılığı azaltmak için kapsamlı yapısal reformların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu tür reformlar, doğal

kaynak zenginliğini sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın bir katalizörüne dönüştürmek için kritik öneme sahiptir.

Doğal Kaynaklar ve Büyüme İlişkisinde Beşeri Sermayenin Rolü

Beşeri sermaye, doğal kaynaklar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi şekillendirmede kritik bir rol oynamaktadır ve bu etkinin gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde belirgin şekilde farklılaştığı görülmektedir.

Gelişmiş Ülkelerde Beşeri Sermaye: Gelişmiş ülkelerde, düşük kuantillerde negatif, yüksek kuantillerde ise pozitif olan karışık sonuçlar, beşeri sermayenin ilerleyen gelir düzeylerinde doğal kaynaklara bağımlılığı azaltan bir ikame etkisi oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu dinamik, beşeri sermayenin iyileşmesiyle birlikte gelişmiş ekonomilerin bilgiye dayalı ve katma değeri yüksek endüstrilere yöneldiğini göstermektedir. Bu tür yapısal dönüşüm, yüksek nitelikli iş gücünün inovasyonu teşvik etme, verimliliği artırma ve ekonomik çeşitliliği destekleme kapasitesini yansıtmaktadır. Bu bulgu, beşeri sermayenin yenilikçiliği teşvik etme ve uzun vadeli ekonomik büyümeyi desteklemedeki rolünü vurgulayan teorilerle uyumludur (Lucas, 1988; Romer, 1986). Bununla birlikte, beşeri sermayenin düşük kuantillerdeki başlangıçtaki olumsuz etkisi, yükselen sektörler için gereken becerilerdeki uyumsuzluklar veya kaynak bazlı büyüme modellerinden uzaklaşmanın getirdiği uyum maliyetleri gibi geçiş zorluklarını işaret edebilmektedir.

Gelişmekte Olan Ülkelerde Beşeri Sermaye: Buna karşılık, gelişmekte olan ekonomilerde tüm kuantillerde tutarlı bir şekilde pozitif ve anlamlı katsayılar, beşeri sermayenin büyüme kısıtlarını hafifletmedeki temel rolünü vurgulamaktadır. Bu sonuç, eğitim, sağlık hizmetleri ve beceri geliştirmeye yapılan yatırımların, doğal kaynak zenginliğinin ekonomik potansiyelini gerçekleştirmek için gerekli olduğunu vurgulayan önceki araştırmalarla (örneğin, Zallé, 2019; Pérez ve Claveria, 2020) uyumludur. Özellikle kaynak bağımlı gelişmekte olan ülkelerde, beşeri sermaye "kaynak laneti"nin olumsuz etkilerini hafifletmede bir etken olarak hizmet etmektedir. Beşeri sermayenin bir eşik değeri aştığında doğal kaynakların olumsuz etkisini nötralize edebildiği bulgusu, onun dönüştürücü potansiyelini ortaya koymaktadır. Bu, Eslamloueyan ve Jafari (2021) tarafından petrol zengini ekonomilerde beşeri sermayenin kaynak lanetini önlemedeki kritik rolünü ve Zallé (2019) tarafından beşeri sermayenin hesaba katılmasının, doğal kaynakların dolaylı olarak ekonomik büyümeyi artırmasını sağladığını gösteren kanıtlarla

uyumludur. Verimliliği artırarak, ekonomik çeşitliliği teşvik ederek ve etkin kaynak yönetimini destekleyerek, beşeri sermaye, kaynak zenginliğini sürdürülebilir büyümeye dönüştürmek için kritik bir araç olarak öne çıkmaktadır. Bu nedenle, eğitim ve beceri geliştirme alanında iyileştirmeler, bu ekonomilerin kaynak lanetinden kurtulması ve sürdürülebilir büyüme yollarına geçişi için elzemdir (Bravo-Ortega ve Gregorio, 2005).

Beşeri sermayenin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki farklı rolleri, onun yapısal dönüşümü teşvik etmedeki çift işlevini ortaya koymaktadır. Gelişmiş ekonomilerde, beşeri sermaye doğal kaynaklara daha az bağımlı sektörlere geçişi kolaylaştırarak çevresel baskıları azaltır ve ekonomik sürdürülebilirliği artırır. Gelişmekte olan ekonomilerde ise, beşeri sermaye doğal kaynakları daha etkin bir şekilde kullanmayı, ekonomik istikrarı teşvik etmeyi ve çeşitliliği artırmayı sağlamaktadır. Bu farklılaşan roller, kaynaklarla ilgili zorlukları ele almak için hedefe yönelik beşeri sermaye yatırımlarının stratejik önemini ortaya koymaktadır (Rahim vd., 2021). Bu farklı bağlamlarda beşeri sermayenin potansiyelinden yararlanmak için politika müdahalelerine ihtiyaç vardır. Gelişmiş ülkelerde, yenilikçiliği teşvik etmek ve bilgiye dayalı endüstrileri desteklemek, doğal kaynaklara bağımlılığı daha da azaltabilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise, eğitim, mesleki eğitim ve kurumsal kapasite geliştirme yatırımları, beşeri sermayenin dönüştürücü potansiyelini ortaya çıkarmak için gereklidir. Ayrıca, beşeri sermayedeki iyileştirmeleri tamamlayacak sağlam yönetim çerçevelerinin geliştirilmesi, kaynak zenginliğinin etkili ve adil bir şekilde kullanılmasını sağlamak için hayati öneme sahiptir (Zallé, 2019).

Sonuç olarak, doğal kaynaklar ile beşeri sermaye arasındaki etkileşim, hem fırsatlar hem de zorluklar sunmaktadır. Gelişmiş ülkeler, beşeri sermayeyi kaynak bağımlılığından uzaklaşmak için kullanabilirken, gelişmekte olan ülkelerin öncelikle beşeri sermayelerini artırarak kaynak lanetini hafifletmeleri gerekmektedir. Bu bulgular, doğal kaynak varlıklarının kalkınma faydalarını en üst düzeye çıkarmak için eğitimi, yenilikçiliği ve kurumsal reformları önceliklendiren bağlama özgü politikaların gerekliliğini vurgulamaktadır.

Kurumsal Kalite ve Doğal Kaynaklar-Büyüme İlişkisi

Kurumsal kalite, doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi belirleyen kritik bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır; ancak bu etki, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında çarpıcı farklılıklar göstermektedir.

Gelişmiş Ülkelerde Kurumsal Kalite: Gelişmiş ekonomilerde, kurumsal kalite, özellikle yüksek kuantillerde, doğal kaynakların olumlu etkilerini artırmaktadır ve sürdürülebilir kaynak yönetimi ile ekonomik dayanıklılığı teşvik etmedeki rolünü vurgulamaktadır. Ancak, düşük kuantillerde kurumsal kalitenin azalan getirileri, kurumsal iyileştirmelerin ekonomik büyümeye sınırlı katkı sağladığı bir doygunluk noktası olduğunu göstermektedir. Bu durum, kaynak odaklı büyümeden çeşitlendirilmiş ekonomik faaliyetlere geçişi yansıtabileceği gibi, gelir düzeyleri yükseldikçe doğal kaynaklara olan bağımlılığın azalmasını da işaret etmektedir. Gelişmiş ekonomilerde, düzenleyici kalite, yolsuzluk kontrolü, hukukun üstünlüğünün sağlanması, siyasi istikrar ve etkin yönetim gibi unsurlarla karakterize edilen sağlam kurumsal çerçeveler, kaynak zenginliğinin verimli bir şekilde yönetilmesini kolaylaştırmaktadır. Bu tür kurumlar, doğal kaynak gelirlerini ekonomik çeşitliliği ve yenilikçiliği destekleyecek şekilde yönlendirerek sürdürülebilir ekonomik büyümeye katkıda bulunmaktadır. Bu bulgular, "üretici dostu kurumlar" teorisi Mehlum vd. (2006) ile uyumlu olup, güçlü kurumların kaynak volatilitelerini azaltarak kaynak gelirlerini üretken yatırımlara yönlendirdiğini savunmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Norveç ve Avustralya gibi kaynak lanetinden etkilenmeyen ülkeler, yüksek kaliteli kurumların sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlamadaki rolünü vurgulayan örneklerdir (Mehlum vd., 2006).

Gelişmekte Olan Ülkelerde Kurumsal Kalite: Gelişmekte olan ülkelerde kurumsal kalite ve doğal kaynaklar arasındaki ilişki daha karmaşıktır. "Kaynak laneti" hipoteziyle uyumlu olarak, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkisi, zayıf kurumsal yapılar nedeniyle daha da kötüleşmektedir. Ekonomik büyümenin düşük kuantillerinde, güçlü kurumlar paradoksal bir şekilde kaynak lanetini artırıyor gibi görünmekte ve bu durum, yönetim sistemlerindeki verimsizlikleri veya tamamlanmamış reformları yansıtmaktadır. Ancak, daha yüksek ekonomik büyüme seviyelerinde güçlü kurumlar, doğal kaynak zenginliğini bir yükten ziyade bir avantaja dönüştürerek olumsuz etkileri hafifletmektedir. Bu bağlamda, 0.28 olarak tahmin edilen bir "kurumsal eşik" seviyesi, doğal kaynakların büyüme potansiyelini ortaya

ıkarabilmek için bir asgari yönetişim kalitesinin gerekli olduğunu göstermektedir. Birçok gelişmekte olan ülkede, yolsuzluk, rant arayışı, kötü yönetişim ve kaynak tahsisindeki verimsizliklerle karakterize edilen zayıf kurumlar, kaynak etkinliğini engellemekte, sosyo-ekonomik eşitsizlikleri artırmakta ve dış şoklara karşı kırılganlığı yükseltmektedir. Bu bulgular, kaynak bağımlılığı döngüsünü kırmak için kurumsal reformların önemini vurgulayan çalışmalarla uyumludur. Örneğin, yolsuzlukla mücadele önlemleri, gelişmiş yasal çerçeveler ve şeffaf kaynak gelir yönetimi gibi girişimlerin kaynak kullanımını iyileştirdiği ve ekonomik istikrarı teşvik ettiği gösterilmiştir (Antonakakis vd., 2017). Bu analizden elde edilen temel bir içgörü, doğal kaynak zenginliğini istikrarlı bir ekonomik büyüme kaynağına dönüştürmek için gerekli bir "kurumsal eşik" seviyesinin varlığıdır. Bu eşiğe ulaşmadan, gelişmekte olan ekonomiler kaynak bağımlılığı tuzağında kalma ve kaynak istismarıyla ilişkili olumsuz dışsalılıkları devam ettirme riski taşımaktadır. Buna karşılık, bu eşiği aşan ülkeler daha büyük ekonomik dayanıklılık ve doğal kaynakları daha geniş kalkınma hedefleri için bir katalizör olarak kullanma kapasitesine ulaşmaktadır. Bu bulgular, kaynak zengini ancak kurumsal olarak zayıf ekonomilerin özel sosyo-ekonomik bağlamlarına uygun kurumsal reformların önemini ortaya koymaktadır.

Kurumsal kalitenin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki farklı rolleri önemli politika çıkarımları taşımaktadır. Gelişmiş ekonomilerde, sağlam kurumsal çerçevelerin korunması, doğal kaynakların sürdürülebilir ve çeşitlendirilmiş ekonomik büyümeye katkıda bulunmasını sağlamak için gereklidir. Bu, şeffaflığı teşvik eden, rant arayışını azaltan ve ekonomik yenilikçiliği destekleyen politikaların uygulanmasını içermektedir. Gelişmekte olan ekonomilerde ise, kurumsal kapasitelerin güçlendirilmesi, kaynak bağımlılığının kırılganlıkları ele almak için büyük önem taşımaktadır. Ana ncelikler arasında yönetişimin iyileştirilmesi, yolsuzlukla mücadele ve kaynak zenginliğini etkin bir şekilde yönetebilecek kurumların inşası yer almaktadır. Kurumsal kalite eşiğine ulaşmak, gelişmekte olan ülkelerin kaynak bağımlılığından kaynak odaklı büyümeye geçişini sağlamak için özellikle kritik öneme sahiptir. Bu bulgular, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ancak belirli bir kurumsal kalite seviyesine ulaşıldıktan sonra anlamlı hale geldiğini gösteren Sarmidi vd. (2014) ile uyumludur. Ayrıca, düşük kurumsal kaliteye sahip ülkelerin genellikle doğal kaynaklara ağır bir

şekilde bağımlı olduğunu, buna karşın yüksek kaliteli kurumlara sahip ülkelerin büyüme için kaynak zenginliğine daha az bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, doğal kaynaklar ile kurumsal kalite arasındaki etkileşim, ekonomik sonuçları şekillendirmede yönetişimin önemini vurgulamaktadır. Güçlü kurumlar, gelişmiş ülkelerde kaynak bağımlılığını azaltabilirken, gelişmekte olan ekonomilerde kaynak bağımlılığının olumsuz etkilerini hafifletmek için hayati öneme sahiptir. Bu bulgular, kaynak zenginliğinin sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik büyümeye dönüşmesini sağlamak için kurumsal reformları, şeffaflığı ve uzun vadeli planlamayı önceliklendiren bağlama özgü stratejilerin gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Küreselleşmenin Doğal Kaynaklar-Büyüme İlişkisindeki Rolü

Küreselleşme, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümeye olumlu katkıda bulunurken, doğal kaynaklarla etkileşimi daha karmaşık bir anlatı sunmaktadır.

Gelişmiş Ülkelerde Küreselleşme: Gelişmiş ekonomilerde, küreselleşme doğal kaynakların büyüme potansiyelini artırmaktadır. Bu durum, teknolojik transferler, doğrudan yabancı yatırımlar ve küresel değer zincirlerine entegrasyon aracılığıyla gerçekleşmektedir. Ancak, ekonomik performansın daha yüksek seviyelerinde bu olumlu etki azalmaktadır. Bu durum, oldukça entegre ve olgun piyasalarda küreselleşmenin faydalarının doyma noktasına ulaşmasıyla açıklanabilmektedir. Bu aşamada ticaret, yatırım ve teknolojik yayılımdan sağlanan ek kazançlar marjinal hale gelmektedir. Bu bulgular, küreselleşme ile ekonomik büyüme arasındaki olumlu ilişkiyi vurgulayan Aslan ve Altinoz (2021) ile uyumludur. Sonuçlar, uzun vadeli büyümeyi sürdürebilmek için küreselleşme kaynaklı kaynak kullanımını, teknolojik yenilikleri teşvik eden ve ekonomik karmaşıklığı artıran politikalarla dengeleme ihtiyacını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Guan vd. (2020), küreselleşmenin ekonomileri iki potansiyel yola yönlendirdiğini ileri sürmektedir: biri, doğal kaynakların sorunsuz bir şekilde ihraç edilmesi ve rant birikimi ile karakterize edilen bir yol; diğeri ise, eğitilmiş nüfus için beceri ve iş yaratımı yoluyla kaynak korumanın kurumsallaştırıldığı sürdürülebilir kalkınma yoludur.

Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşme: Gelişmekte olan ülkelerde ise, küreselleşme, kaynak bağımlılığının ekonomik büyüme üzerindeki olumsuz etkilerini

hafifletmemektedir. Aksine, dalgalanan emtia fiyatları, çevresel bozulma, endüstriyel yer değiştirme ve sürdürülemez kaynak kullanımı gibi dış kırılmalıkları artırarak bu zorlukları daha da kötüleştirebilmektedir. Bu bulgular, küreselleşmenin Suudi Arabistan'da ekonomik büyümeye katkıda bulunduğunu, ancak aynı zamanda kaynak bağımlılığıyla ilgili zorlukları yoğunlaştırdığını belirten Sweidan ve Elbargathi (2022) ile benzerlik göstermektedir. Ayrıca, Intriligator (2004) gibi önceki çalışmalar, küreselleşmenin faydalarını en üst düzeye çıkarırken risklerini en aza indirmek için ekonomik çeşitlendirme, yönetim iyileştirme ve daha güçlü kurumsal çerçeveler gibi tamamlayıcı politikaların önemini vurgulamaktadır. Küreselleşmeyi sağlam yönetim ve kapsayıcı politikalarla uyumlu hale getirmek, gelişmekte olan ekonomilerin doğal kaynakların potansiyelini sürdürülebilir ekonomik büyüme için daha iyi kullanmalarına yardımcı olabilmektedir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında gözlemlenen heterojenlik, kaynaklar-büyüme ilişkisinin şekillenmesinde bağlamsal faktörlerin kritik önemini ortaya koymaktadır. Gelişmiş ekonomiler, küreselleşmeyi kaynak odaklı büyümeyi artırmak için kullanırken, gelişmekte olan ülkeler benzer faydaları gerçekleştirmekte zorlanmakta ve yapısal kısıtlamalar ile yönetim açıklarıyla karşılaşmaktadır. Bu farklılık, özel politika müdahalelerine olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Gelişmekte olan ekonomiler için, kurumsal çerçeveleri güçlendirmek, yönetimi iyileştirmek ve ekonomik yapıları çeşitlendirmek, küreselleşmenin ve kaynak bağımlılığının olumsuz etkilerini hafifletmek için hayati öneme sahiptir. Bu önlemler, kaynak lanetini etkisiz hale getirmek ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için yapısal reformları savunan daha geniş literatürle uyumludur (Intriligator, 2004). Buna karşılık, küreselleşmenin ve kaynak odaklı büyümenin faydalarının daha belirgin olduğu gelişmiş ekonomilerde, politika yapıcılarının uzun vadeli ekonomik dayanıklılığı sürdürmek için yenilikçiliği teşvik etmeye ve kaynak yoğun sektörlerle olan bağımlılığı azaltmaya odaklanmaları gerekmektedir. Ayrıca, kaynak kullanımında çevresel sürdürülebilirliği teşvik eden stratejiler, küreselleşme kaynaklı büyümenin küresel sürdürülebilirlik hedefleriyle uyumlu olmasını sağlayabilmektedir.

Kaynak Zengini ve Kaynak Fakiri Ekonomiler: Yapısal Farklılıklar

Rich kukla değişkeninin analizi, kaynak zengini ve kaynak fakiri ekonomiler arasındaki yapısal farklılıkları daha da vurgulamaktadır. Gelişmiş ülkelerde, kaynak zengini ülkeler, kaynak fakiri muadillerine kıyasla sürekli olarak daha iyi performans göstermektedir ve bu büyüme avantajı, ekonomik performansın daha yüksek seviyelerinde artmaktadır. Bu durum, sağlam kurumsal ve altyapısal kapasitelere dayanan kaynak zenginliğinin etkili bir şekilde kullanıldığını yansıtmaktadır. Buna karşılık, kaynak zengini gelişmekte olan ülkeler, özellikle kaynak lanetinin en belirgin olduğu alt dilimlerde, kaynak zenginliğini sürdürülebilir büyümeye dönüştürmekte zorlanmaktadır. Bu bulgular, kaynak zenginliğinin büyüme sonuçlarını şekillendirmede kurumsal ve politik çerçevelerin kritik rolünü vurgulamaktadır.

Bu çalışmanın bulguları, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında kaynak-büyüme ilişkisinde önemli farklılıklar olduğunu ortaya koymakta ve bağlama özgü stratejilerin gerekliliğini vurgulamaktadır. Kaynak bağımlı gelişmekte olan ekonomilerde, öncelik kurumsal güçlendirme, beşeri sermaye geliştirme ve ekonomik çeşitlendirmeye verilmelidir. Bu önlemler, kaynak lanetinin üstesinden gelmek ve kapsayıcı, sürdürülebilir büyümeyi teşvik etmek için kritik öneme sahiptir. Politika yapıcılar için bu sonuçlar, ekonomik dönüşümün temel itici güçleri olarak eğitime, yönetim reformlarına ve endüstriyel yeniliklere yatırım yapmanın gerekliliğini vurgulamaktadır. Ayrıca, politika müdahalelerinin belirli sosyo-ekonomik ve kurumsal bağlamlara uygun hale getirilmesi gerektiği de belirtilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler için, yönetim kapasitesini artırmaya, kaynak gelir yönetimini iyileştirmeye ve ekonomik çeşitliliği teşvik etmeye yönelik girişimler, kaynak bağımlılığını azaltmak ve ilgili kırılganlıkları hafifletmek için hayati öneme sahiptir. Buna karşılık, gelişmiş ülkeler, yeniliği teşvik ederek, kaynak yoğun sektörlerle olan bağımlılığı azaltarak ve sürdürülebilirlik unsurlarını kaynak kullanım stratejilerine entegre ederek ekonomik dayanıklılığı sürdürmeye odaklanmalıdır.

SONUÇ

Doğal kaynak zenginliği ile ekonomik büyüme arasındaki karmaşık ilişki, onlarca yıldır ekonomik tartışmaların merkezinde yer almış ve hem teorik tartışmalar hem de politika kaygıları açısından büyük önem taşımıştır. Ekonomik büyüme, evrensel olarak toplumsal ilerlemenin temel taşı olarak kabul edilir ve kalkınmanın ve yaşam standartlarının iyileşmesinin temel bir göstergesi olarak görülür. Ancak, bu büyümeye giden yollar özellikle doğal kaynak açısından zengin ekonomilerde tartışmalıdır; zira bol doğal kaynakların varlığı, kendine özgü zorluklar ve fırsatlar sunmaktadır.

Klasik, Neo-Klasik ve İçsel büyüme modelleri gibi geleneksel büyüme teorileri, ekonomik genişlemenin temelinde emek, sermaye ve teknolojik gelişmeler gibi girdilerin rolüne vurgu yapmaktadır. Bu çerçevelerde doğal kaynaklar, tarihsel olarak bir temel girdi olarak görülmüş; altyapı, sanayi ve ticareti desteklemek için hammadde ve mali gelir sağlayarak ekonomik refaha katkı sağlaması beklenmiştir. Ancak, ampirik bulgular ve gelişen teorik perspektifler giderek bu varsayımı sorgulamış ve kaynak bolluğu ile ilişkili sonuçların karmaşıklığını ve değişkenliğini ortaya koymuştur. Özellikle, "kaynak laneti" paradoksu, belirli koşullar altında doğal kaynak zenginliğinin ekonomik büyümeyi desteklemek yerine engelleyebileceğini öne sürerek, ekonomik, kurumsal ve yapısal kırılmalıklar yarattığını iddia etmektedir.

Kaynak laneti hipotezi, kaynak zenginliğinin ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebileceği çok yönlü mekanizmaları irdeleyerek akademik tartışmaları yeniden şekillendirmiştir. Bu mekanizmalar arasında "Hollanda hastalığı", emtia fiyatlarındaki oynaklık ve beşeri sermaye gelişimindeki eksiklikler gibi ekonomik açıklamalar bulunmaktadır. Hollanda hastalığı, ilk olarak Hollanda'da tanımlanmış olup, ani kaynak gelirlerinin ulusal para biriminin değer kazanmasına yol açarak, imalat ve ihracat gibi doğal kaynak dışı sektörlerin küresel rekabet gücünü azaltmasını ifade eder. Bu döviz kuru değerlenmesi, ayrıca ekonomide yapısal dengesizlikleri artırarak kaynak bazı endüstrilere aşırı bağımlılığı teşvik eder. Buna ek olarak, küresel emtia piyasalarının doğasından kaynaklanan oynaklık, mali belirsizlik yaratır ve kaynak bağımlı ülkelerde stratejik, uzun vadeli ekonomik planlamayı zorlaştırır. Bu zorlukları daha da ağırlaştıran bir diğer faktör ise beşeri sermayenin—yenilikçiliği teşvik etmek ve ekonomik çeşitliliği sağlamak için gerekli olan eğitim, beceri ve uzmanlıkların—yetersiz gelişimidir. Bu

alanlara yapılan yatırım eksikliği, ekonomileri dışsal şoklara daha duyarlı hale getirir ve tükenebilir kaynak zenginliğine bağımlılık döngüsünü sürdürerek daha sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik modellere geçişi engellemektedir.

Kaynak lanetinin siyasi boyutları son derece önemlidir ve dikkatle ele alınmalıdır. Kaynak açısından zengin ülkeler sıklıkla zayıf kurumlar, yaygın yolsuzluk ve rant arayışı davranışlarıyla karşı karşıya kalmaktadır; bu durum, kaynak zenginliğini sürdürülebilir kalkınmaya yönlendirme kapasitesini engellemektedir. Rant arayışı/kollama—elitlerin kaynak gelirlerini toplumsal fayda yerine kişisel kazanç için ele geçirdiği bir süreç—ekonomik yenilikçiliği engeller ve kritik kaynakları üretken ve büyüme odaklı kullanımlardan uzaklaştırır. Bu davranış, yalnızca girişimciliği baskılamakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri derinleştirerek ekonomik durgunluğu daha da artırır. Ayrıca, kurumsal zayıflık bu zorlukları büyütür. Zayıf yönetim yapıları, kaynak bağımlılığının olumsuz etkilerini hafifletmeye yönelik politikaları uygulama ve yürürlüğe koyma konusunda sıklıkla başarısız olur; bu da kaynak zengini ülkeleri kötü yönetim, verimsizlik ve kronik azgelişmişlik tuzağına karşı savunmasız bırakmaktadır. Bu döngüyü kırmak ve doğal kaynak zenginliğinin potansiyel faydalarını ortaya çıkarmak için kurumsal çerçevelerin güçlendirilmesi ve şeffaflığın teşvik edilmesi hayati adımlardır.

Tarihsel teoriler, örneğin Hammadde/Staple Teorisi ve İhracata Dayalı Büyüme Teorisi, kaynak ihracatının bölgesel ve ulusal ekonomik gelişim üzerindeki tarihsel etkilerine dair değerli bilgiler sunar. Hammadde Teorisi, kaynakların sömürülmesinin genellikle ihracata dayalı büyümeyi teşvik ederek ve yabancı yatırımları çekerek ilk ekonomik kalkınmaya zemin hazırladığını öne sürer. Ancak her iki teori de uzun vadeli sürdürülebilirliği sağlamak için ekonomik çeşitlendirme ve sanayileşmenin gerekliliğini vurgular. Bu tür önlemler alınmadığında, kaynaklara bağımlı ekonomiler, dalgalı emtia piyasalarına aşırı bağımlılık nedeniyle durgunluk veya gerileme riskiyle karşı karşıya kalabilmektedir.

Bu tartışmayı daha da zenginleştiren bir diğer perspektif ise Latin Amerika Yapısalcılık Okulu ve Prebisch-Singer Hipotezidir. Bu yaklaşımlar, küresel ticaret sistemlerindeki yapısal eşitsizlikleri eleştirir. Bu perspektifler, özellikle hammadde ihraç eden gelişmekte olan ekonomilerin, ticaret hadlerinin zamanla kötüleştiğini vurgular; çünkü genellikle gelişmiş ülkeler tarafından üretilen mamul malların fiyatları, ham madde fiyatlarına

kıyasla daha hızlı artar. Bu ekonomik dengesizlik, gelişmekte olan kaynak zengini ülkelerin birincil ürün tedarikçisi rolünden öteye geçmekte zorlandığı bir bağımlılık döngüsünü sürdürür ve küresel ekonomik eşitsizlikleri daha da derinleştirir. Bu teoriler bir araya geldiğinde, doğal kaynakların ilk büyümeyi destekleyebileceğini, ancak sürdürülebilir ve kapsayıcı ekonomik kalkınma için sanayileşmeyi ve ticaret eşitliğini teşvik etmeye yönelik stratejik politika müdahalelerinin hayati önem taşıdığını vurgulamaktadır.

Kaynak lanetinin yarattığı zorluklara rağmen, alternatif bakış açıları, doğru koşullar altında doğal kaynak zenginliğinin bir "nimet" olarak işlev görebileceğini savunur. Kaynak nimeti perspektifini benimseyen akademisyenler, kaynak zenginliğinin sürdürülebilir büyümeyi teşvik edici bir katalizöre dönüştürülmesinde etkili yönetim, sağlam ekonomik politikalar ve güçlü kurumsal yapıların vazgeçilmez rolünü vurgulamaktadır. Kaynak gelirlerini kalkınma sonuçlarına dönüştürmeyi başaran kaynak zengini ülkelerin deneyimleri, birkaç temel strateji ortaya koyar. Bu stratejiler arasında kaynak gelirlerinin altyapı geliştirmeye yönlendirilmesi, kaliteli eğitime erişimin genişletilmesi ve ekonomik çeşitliliği teşvik etmek için teknolojik yeniliklerin desteklenmesi bulunur. Bu yaklaşımlar, yalnızca verimliliği artırmakla kalmaz, aynı zamanda kaynak fiyatlarındaki dalgalanmalara karşı direnç oluşturur ve kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınmanın erdemli bir döngüsünü yaratır. Dahası, kaynak zenginliği, kamu malları ve hizmetlerinin finansmanını sağlayarak toplumsal eşitsizlikleri azaltmak için bir araç olarak da kullanılabilir ve toplumsal refah üzerindeki olumlu etkisini artırabilmektedir.

Bu çalışma, doğal kaynak zenginliği, ekonomik büyüme ve beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin moderatör rollerini içeren karmaşık dinamikleri incelemiştir. Güçlü bir metodolojik çerçeve kullanarak, çalışma 1996-2020 yılları arasında 143 ülkeyi kapsayan bu ilişkileri analiz etmiş; 48 gelişmiş ve 95 gelişmekte olan ülke ile kaynak açısından zengin ve kaynak açısından yoksul ekonomileri birbirinden ayırmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sınıflandırması, Dünya Bankası'nın gelir düzeyi sınıflandırmasına dayanırken, kaynak açısından zengin ve yoksul ekonomiler arasındaki ayrım, doğal kaynakların GSYH'ye oranı ve kaynak ihracatının toplam mal ihracatı içindeki payı dikkate alınarak yapılmıştır.

Araştırma hedeflerine ulaşmak için çalışma üç örnek grup üzerinde odaklanmıştır: tüm örneklem, gelişmiş ülkeler örnekleme ve gelişmekte olan ülkeler örnekleme. Ampirik analiz, belirli araştırma sorularına yanıt vermek üzere dört modele dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Model 1, tüm örneklem için tasarlanmış ve kaynak açısından zengin ve yoksul ülkeler ile gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki ekonomik büyüme farklılıklarını incelemiştir. Modeller 2'den 4'e kadar olan modeller, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin alt örneklemleri üzerinde uygulanmıştır. Model 2, beşeri sermayenin doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini artırıcı veya azaltıcı rolünü değerlendirmiştir. Model 3, kurumsal kalitenin kaynak-büyüme ilişkisini nasıl şekillendirdiğini analiz etmiştir. Model 4 ise küreselleşmenin, doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini artırma veya azaltma yönündeki rolünü incelemiştir.

Ampirik metodoloji, veri setinin özelliklerini belirlemek ve uygun ekonometrik tekniklerin seçimini sağlamak için çeşitli tahmin öncesi ekonometrik testleri içermiştir. Bağımsız değişkenlerin çoklu doğrusal bağlantı sorunlarından muzdarip olmadığını doğrulamak için çoklu doğrusal bağlantı testi gerçekleştirilmiştir. Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından önerilen eğim homojenliği testi, bağımsız ve bağımlı değişkenler arasındaki ilişkinin heterojenliğini değerlendirmek için uygulanmıştır. Ayrıca, Pesaran (2004) tarafından geliştirilen yatay kesit bağımlılığı testi, paneldeki ülkeler arasında bağımlılığın varlığını belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Değişkenlerin durağanlığını değerlendirmek için Pesaran (2007) tarafından geliştirilen ikinci nesil panel birim kök testleri olan Yatay Kesit Genişletilmiş Dickey-Fuller (CADF) ve Yatay Kesit Genişletilmiş IPS (CIPS) testleri uygulanmıştır.

Ana analiz için çalışma, ileri düzey ekonometrik teknikler kullanmıştır ve Momentler Kantil Regresyon Yöntemi (MMQR) temel analiz aracı olarak kullanılmıştır. MMQR, ekonomik büyümenin dağılımı boyunca sağlam tahminler sağlayabilme yeteneği ile dikkat çekmiş ve ortalama regresyon yöntemleriyle gözden kaçabilecek ayrıntılı dinamiklerin ortaya çıkarılmasına olanak tanımıştır. Veri seti, heterojenlik, heteroscedasticity, ve doğrusal olmayanlık gibi sorunları ele almak için dönüşümler dahil olmak üzere titiz bir ön işleme tabi tutulmuş ve güvenilir ve yorumlanabilir sonuçlar elde edilmiştir. Sabit Etkiler (Fixed Effects) ve Havuzlanmış En Küçük Kareler (Pooled OLS) modelleri gibi alternatif model spesifikasyonları ve kontrol değişkenlerinin dahil edilmesi

yoluyla sağlamlık kontrolleri gerçekleştirilmiş, bulguların geçerliliği doğrulanmış ve çıkarımların güvenilirliği artırılmıştır.

Bulgular, doğal kaynakların ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği konusunda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında önemli farklılıklar olduğunu vurgulamaktadır. Gelişmiş ülkelerde, doğal kaynaklar tüm kantillerde ekonomik büyümeye tutarlı bir şekilde olumlu katkı sağlamakta, bu da güçlü kurumsal yapılar ve gelişmiş beşeri sermaye tarafından desteklenen kaynak zenginliğinin avantajlarını yansıtmaktadır. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkeler "kaynak laneti"nin yaygın etkilerini deneyimlemekte ve doğal kaynaklar tüm kantillerde büyüme üzerinde olumsuz bir etki göstermektedir. Ancak, bu olumsuz etki, beşeri sermaye ve kurumsal kalitede kaydedilen önemli ilerlemelerle hafifletilebilmekte ve hatta tersine çevrilebilmektedir. Bu sonuçlar, kaynak bağımlı gelişmekte olan ekonomilerin sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme yollarına geçişinde bu faktörlerin dönüştürücü rolünü vurgulamaktadır.

Beşeri sermaye, ekonomik büyümenin belirleyici bir unsuru olarak öne çıkmış ve gelişmekte olan ülkelerde tüm kantillerde tutarlı bir şekilde olumlu ve önemli bir etki göstermiştir. Bu durum, beşeri sermayenin bu ülkelerde ekonomik dayanıklılığı ve kapasite gelişimini teşvik etmedeki kritik rolünü ortaya koymaktadır. Buna karşılık, gelişmiş ekonomilerde beşeri sermayenin etkisi daha incelikli bir şekilde ortaya çıkmış ve ekonomik büyümenin yüksek kantillerinde daha belirgin hale gelmiştir; bu da beşeri sermayenin gelişmiş kalkınma aşamalarını sürdürmedeki artırılmış rolünü göstermektedir. Dahası, doğal kaynaklar ile beşeri sermaye arasındaki etkileşim, yüksek düzeyde beşeri sermayenin kaynak bağımlılığının olumsuz sonuçlarını etkili bir şekilde hafifletebileceğini ortaya koymuştur. Bu etki, özellikle kaynak zengini gelişmekte olan ülkelerde, eğitime, mesleki eğitime ve bilgi temelli endstirilere yapılan güçlü yatırımların yalnızca kaynak bağımlılığının olumsuz dışsalılıklarını azaltmakla kalmayıp, aynı zamanda çeşitlenmiş ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümeye geçişi kolaylaştırdığı durumlarda açıkça grlmektedir. Bu bulgular, kapsayıcı ve uzun vadeli ekonomik ilerlemeyi sağlamak için beşeri sermaye gelişiminin stratejik nceliklendirilmesinin zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Kurumsal kalite, doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi şekillendiren kritik bir belirleyici olarak ortaya çıkmış ve gelişmiş ile gelişmekte olan ülkeler arasında farklı etkiler göstermiştir. Gelişmiş ülkelerde, güçlü kurumsal erevesler, doğal kaynak

zenginliğinin olumlu etkilerini özellikle ekonomik performansın yüksek seviyelerinde artırmıştır. Bu durum, kurumsal istikrar ve yönetişimin, kaynak zenginliğinin verimli bir şekilde kullanılmasını kolaylaştırmadaki rolünü vurgulamaktadır. Buna karşılık, gelişmekte olan ölkelerde dinamikler daha karmaşıktır: Kurumsal kalite, ekonomik büyümenin düşük kantillerinde kaynak bağımlılığının olumsuz etkilerini artırırken, yüksek kantillerde bu etkileri hafifletmiş ve hatta olumlu sonuçlara dönüştürmüştür. Bu incelikli ilişki, kurumsal kalitenin hem bir zorluk hem de bir fırsat olarak doğal kaynak yönetiminde oynadığı ikili vurgulamaktadır. Bulgular, gelişmekte olan ekonomilerde "kaynak nimetine" ulaşmanın, kritik kurumsal kalite eşiklerinin aşılmasına bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu da yönetişimi geliştirmeye, kaynak gelirlerinin yönetiminde şeffaflığı sağlamaya ve kaynakların verimli, adil ve sürdürülebilir kullanımını teşvik etmeye yönelik kapsamlı reformları gerekli kılmaktadır.

Küreselleşme, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ölkelerde tüm kantillerde ekonomik büyüme üzerinde tutarlı ve olumlu bir etki göstermiş ve ekonomik genişleme için önemli bir katalizör olarak rolünü ortaya koymuştur. Bulgular, küresel entegrasyonun yalnızca uluslararası piyasalara, sermaye akışlarına ve ileri teknolojilere erişimi artırmakla kalmayıp, aynı zamanda yenilikçiliği ve rekabetçiliği de teşvik ettiğini vurgulamaktadır. Bu olumlu etki, özellikle küreselleşmenin etkili kurumsal çerçeveler ve güçlü beşeri sermaye gelişimi ile birlikte çalıştığında belirginleşmekte, bu unsurların bir ulusun küresel ekonomik bağlardan en üst düzeyde faydalanma kapasitesini artırdığı görölmektedir. Ancak, çalışma ayrıca küreselleşme ile doğal kaynak zenginliği arasındaki etkileşimlerin karmaşık ve çok yönlü olduğunu ortaya koymaktadır. Küreselleşme önemli büyüme fırsatları sunsa da, başarısı, ölkelerin bu uluslararası bağlantıları stratejik politikalar, sağlam yönetim ve eğitim ile beceri geliştirmeye yönelik hedefli yatırımlar aracılığıyla etkili bir şekilde kullanma kapasitesine bağlıdır. Bu karmaşık dinamikler, yeterli hazırlık ve altyapı olmaksızın, özellikle kaynak bağımlı ekonomilerde küreselleşmenin potansiyel faydalarının marjinalleşme riski taşıdığına işaret etmektedir. Kaynak zengini ve kaynak fakiri ölkelerin karşılaştırmalı analizi, ekonomik büyüme yollarında önemli farklılıklar ortaya koymuştur. Gelişmiş ekonomilerde, kaynak zengini ölkeler, güçlü kurumlar ve gelişmiş beşeri sermaye tarafından desteklenen kaynak zenginliğini etkin bir şekilde kullanarak, sürekli olarak kaynak fakiri muadillerini geride bırakmıştır. Buna karşılık, gelişmekte olan ölkelerde, kaynak zengini ekonomiler,

ekonomik büyümenin düşük kantillerinde daha zayıf bir performans sergilemiş ve bu durum, kaynak laneti teorik yapısı ile örtüşmüştür. Ancak, bu olumsuz eğilim, büyümenin daha yüksek kantillerinde azalmış ve stratejik politika müdahalelerinin—örneğin, kurumsal kaliteyi artırma, beşeri sermayeye yatırım yapma ve ekonomik temeli çeşitlendirme—kaynak zengini gelişmekte olan ülkelerin kaynak bağımlılığının olumsuz etkilerini hafifletmesini sağlayabileceğini göstermiştir. Bu tür hedefli önlemler, doğal kaynak zenginliğini uzun vadeli sürdürülebilir kalkınma için bir katalizöre dönüştürme potansiyeline sahiptir.

Genel olarak, bu çalışma, doğal kaynaklar ile ekonomik büyüme arasındaki çok yönlü dinamikleri, beşeri sermaye, kurumsal kalite ve küreselleşmenin oynadığı kritik rollerle birlikte anlamayı sağlamıştır. Bulgular, kaynak bağımlı gelişmekte olan ekonomilerin, doğal kaynak zenginliğini sürdürülebilir ekonomik kalkınma için kullanmada önemli zorluklarla karşı karşıya olduğunu vurgulamaktadır. Bu zorlukların üstesinden gelmek için, politika yapıcıların beşeri sermayeyi geliştirmek için eğitime hedefli yatırımlar yapmaya, şeffaflığı ve iyi yönetişimi sağlamak için kapsamlı kurumsal reformlar uygulamaya ve uluslararası ekonomik fırsatlardan yararlanmak için küresel entegrasyonu teşvik etmeye öncelik vermeleri gerekmektedir. Ayrıca, çalışma, ulusların ve gelir gruplarının içsel heterojenliğini ele alan, özelleştirilmiş politika stratejilerinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu tür uyarlanmış yaklaşımlar, doğal kaynakların yönetiminin ekonomik sürdürülebilirlik, çevre koruma ve sosyal eşitlik gibi daha geniş hedeflere anlamlı bir şekilde katkıda bulunmasını sağlamada kritik bir öneme sahiptir. Bu yaklaşımlar, doğal kaynak varlıklarını uzun vadeli, kapsayıcı büyüme için motorlara dönüştürmek adına hayati öneme sahiptir.

Sonuç olarak, bu çalışma, kaynak-büyüme ilişkisinin anlaşılmasına yönelik kapsamlı bir çerçeve sunarak akademisyenlere, politika yapıcılara ve uygulayıcılara yönelik uygulanabilir bilgiler sağlamaktadır. Çalışmanın bulguları, kaynak bağımlılığının ortaya çıkardığı zorlukların ele alınmasının yanı sıra küreselleşmenin, sağlam kurumların ve beşeri sermaye gelişiminin sunduğu fırsatların değerlendirilmesinin kritik önemini vurgulamaktadır. Bu stratejiler benimsenerek ülkeler, kaynak lanetinin kısıtlamalarının ötesine geçebilir ve sürdürülebilir ve kapsayıcı bir ekonomik büyüme elde edebilir. Temel politika önerileri şunlardır:

- Kurumsal Güçlendirme: Yönetişim ve kurumsal çerçevelerin güçlendirilmesi, gelişmekte olan ülkelerde sürdürülebilir ekonomik büyüme sağlamak için gereklidir. Pratik politikalar, bağımsız yolsuzlukla mücadele komisyonlarının kurulması ve kamu kaynaklarının yönetiminde şeffaflığın artırılması gibi sıkı yolsuzlukla mücadele önlemlerinin uygulanmasını içerebilir. Örneğin, Botsvana gibi ülkeler, elmas gelirlerini altyapı ve eğitim yatırımlarına dönüştürmek için başarılı kaynak gelir yönetim sistemleri kullanmıştır. Benzer şekilde, kaynak yönetimi konusunda hükümet yetkililerinin eğitilmesi veya gelir takibi için dijital araçların benimsenmesi gibi kapasite geliştirme programları, kurumsal etkinliği ve hesap verebilirliği artırabilir. Bu önlemler, doğal kaynak zenginliğinin uzun vadeli ekonomik istikrar ve kalkınmaya katkıda bulunmasını sağlamaya yardımcı olmaktadır.

- Beşeri Sermaye Gelişimi: Beşeri sermayenin geliştirilmesi, doğal kaynak zenginliğinin tam ekonomik potansiyelini ortaya çıkarmak için hayati öneme sahiptir. Gelişmekte olan ülkelerde, eğitime, sağlık hizmetlerine ve mesleki eğitime yönelik hedefli yatırımlar, iş gücü verimliliğini önemli ölçüde artırabilir ve ekonomik çeşitlenmeyi teşvik edebilmektedir. Örneğin, Malezya gibi ülkeler, sanayi ihtiyaçlarına uygun beceri geliştirme programları uygulayarak kaynak bağımlılığından bilgi temelli ekonomilere geçişi kolaylaştırmıştır. Benzer şekilde, kırsal ve dezavantajlı bölgelerde kaliteli eğitime erişimin genişletilmesi, gelir eşitsizliğini azaltabilir ve gizli ekonomik potansiyeli açığa çıkarabilir. Gelişmiş ekonomilerde ise, Araştırma ve Geliştirme (AR-GE) harcamaları, kamu-özel sektör ortaklıkları ve bilgi temelli endüstrilere destek yoluyla yenilikçiliği teşvik etmek kritik öneme sahiptir. Örneğin, Almanya'nın mesleki eğitime ve "çift eğitim sistemine" odaklanması, sağlam imalat sektörünü destekleyen yüksek vasıflı bir iş gücü sağlamıştır. Beşeri sermaye geliştirmeye yönelik bu tür uyarlanmış yaklaşımlar, uzun vadeli ekonomik büyümeyi sürdürebilir ve kaynak bağımlılığının olumsuz etkilerini hafifletebilmektedir.

- Ekonomik Çeşitlenme: Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler, kaynak yoğun sektörlere aşırı bağımlılığı azaltmak için ekonomilerini çeşitlendirme stratejilerini aktif bir şekilde takip etmelidir. Örneğin, Suudi Arabistan gibi kaynak zengini ülkeler, bilgi temelli ve hizmet odaklı endüstrilere geçişi hedefleyen "Vision 2030" gibi girişimler başlatmıştır. Benzer şekilde, yeşil teknolojilerin teşvik edilmesi, Danimarka'nın yenilenebilir enerji yatırımları sayesinde rüzgar türbini üretiminde lider bir konuma

gelmesi gibi ekonomik çeşitlenme için bir katalizör görevi görebilir. Küçük ve orta ölçekli işletmelere (KOBİ'ler) düşük faizli krediler, vergi teşvikleri ve teknik destek sağlanması, girişimciliği ve yenilikçiliği daha da teşvik edebilir. Ayrıca, biyoteknoloji, bilgi teknolojisi ve ileri imalat gibi yüksek katma değerli sektörlerle yatırımların teşvik edilmesi, daha dirençli ekonomiler yaratabilir. Örneğin, Güney Kore'nin yüksek teknoloji endüstrilerine yaptığı vurgu, sınırlı doğal kaynaklarına rağmen onu küresel bir ekonomik güç haline dönüştürmüştür.

- Küreselleşmenin Yönetimi: Politikalar, küreselleşmeyi sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu hale getirmeyi, adil ticareti teşvik etmeyi, ekonomik dayanıklılığı güçlendirmeyi ve kaynak bağımlılığıyla ilişkili dış kırılganlıkları azaltmayı amaçlamalıdır. Örneğin, kaynak bağımlı ülkeler, çevre standartlarını ve adil kaynak paylaşımını önceliklendiren ticaret anlaşmaları müzakere edebilmektedir. Şili gibi ülkeler, serbest ticaret anlaşmalarını çevresel iş birliği hükümleriyle birleştirerek, küreselleşmenin faydalarını sürdürülebilirlik hedefleriyle dengelemeye yardımcı olmuştur. Ayrıca, sağlam tedarik zinciri izleme sistemlerinin geliştirilmesi, dalgalı küresel piyasalara aşırı bağımlılıkla ilişkili riskleri azaltabilir. Pratik stratejiler, ihracat pazarlarını çeşitlendirmeyi ve Afrika Kıtasal Serbest Ticaret Alanı (AfCFTA) gibi bölgesel ticaret ortaklıklarını teşvik etmeyi içerebilir; bu girişimler, dış kırılganlıkları azaltmayı ve küresel ekonomik şoklara karşı dayanıklılığı artırmayı amaçlamaktadır.

- Sürdürülebilirlik Entegrasyonu: Doğal kaynak kullanım stratejilerine çevresel sürdürülebilirliği dahil etmek, uzun vadeli ekonomik ve ekolojik dengeyi sağlamak için gereklidir. Pratik önlemler, İsveç'in ekonomik büyümeyi sürdürürken sera gazı emisyonlarını başarılı bir şekilde azaltan karbon vergisi gibi, kaynak kullanımının çevresel maliyetlerini içselleştirmek için karbon fiyatlandırmasının uygulanmasını içerebilir. Fas'ın Noor Güneş Kompleksi gibi yenilenebilir enerji altyapısına yapılan yatırımlar, fosil yakıtlardan temiz enerjiye geçişin iş imkanları yaratabileceğini ve çevresel zararları azaltabileceğini göstermektedir. Paris Anlaşması gibi uluslararası çevre anlaşmalarına uyum sağlamak, küresel iş birliği ve hesap verebilirliği teşvik ederken, ülkelerin emisyon azaltımı için iddialı hedefler belirlemesini teşvik etmektedir.

Bu çalışma, kaynak-büyüme ilişkisine dair değerli içgörüler sunsa da, daha fazla araştırmayı gerektiren bazı sınırlamalara sahiptir:

İlk olarak, analiz 1996-2020 yıllarını kapsayan verilere dayanmaktadır ve COVID-19 pandemisi sonrasındaki ekonomik toparlanma, yenilenebilir enerji kullanımının hızlanması ve kaynak piyasalarını etkileyen jeopolitik değişimler gibi son küresel gelişmeleri tam olarak yansıtmayabilir. Bu son eğilimler, kaynak kullanımı ve ekonomik büyüme dinamiklerini önemli ölçüde etkileyebilir.

İkinci olarak, çalışma, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için geniş kategoriler benimsemekte, bu da bölgesel farklılıkları ve ülke içi eşitsizlikleri gözden kaçırma potansiyeli taşımaktadır.

Üçüncü olarak, kullanılan bütünleşik yaklaşım, tarım, imalat ve hizmetler gibi sektörler için özgü dinamikleri gizleyebilir. Daha ayrıntılı bir analiz, kaynak zenginliğinin farklı ekonomik sektörleri nasıl etkilediğini ve bu sektörlerin büyüme ve sürdürülebilirliğe katkılarını daha derinlemesine anlamayı sağlayabilmektedir.

Bu sınırlamaların ele alınmasıyla, gelecekteki araştırmalar bu çalışmayı genişleterek kaynak-büyüme ilişkisine daha ayrıntılı ve bağlama özgü içgörüler sağlayabilir.

Bu bulgulara dayanarak, gelecekteki çalışmalar şunlara odaklanabilir:

- Kaynak-büyüme ilişkisinin altında yatan nedensel mekanizmalar, özellikle doğal kaynaklar, kurumlar ve beşeri sermaye arasındaki etkileşimleri incelemek.
- İklim değişikliği, dijitalleşme ve enerji piyasalarındaki değişimler gibi küresel eğilimlerin kaynak kullanımı ve ekonomik büyüme üzerindeki uzun vadeli etkilerini değerlendirmek için boylamsal analizler yapmak.
- Doğal kaynakların ekonomik sonuçlar üzerindeki etkilerini yönlendiren bölgesel ve sektörel farklılıkları araştırmak.
- Karbon nötrlüğü hedefleri ve yeşil enerji geçişleri gibi ortaya çıkan politikaların kaynak bağımlı ekonomiler üzerindeki etkilerini incelemek.
- Yapay zeka ve blokzincir gibi teknolojik yeniliklerin kaynak yönetimi ve ekonomik sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini değerlendirmek.

KAYNAKÇA

- Acar, S. (2017). *The Curse of Natural Resources: A Developmental Analysis In A Comparative Context*. Palgrave Macmillan.
<https://doi.org/https://doi.org/10.1057/978-1-137-58723-7>
- Acemoglu, D. (2009). *Introduction To Modern Economic Growth*. Princeton University Press.
- Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. (2004). *Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth* (NBER Working Paper Series No. 10481).
<https://doi.org/10.3386/w10481>
- Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2001a). *An African Success Story: Botswana* (MIT Working Paper Series 01-37).
<http://papers.ssrn.com/abstract=290791>
- Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2001b). *Reversal of Fortune: Geography and Institutions in The Making of The Modern World Income Distribution* (NBER Working Paper 8460). <https://doi.org/10.3386/w8460>
- Acemoglu, D., & Robinson, J. (2008). *The Role of Institutions in Growth and Development* (Commission on Growth and Development Working Paper, No. 10). <http://documents.worldbank.org/curated/en/232971468326415075>
- Acemoglu, D., & Robinson, J. (2012). *Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty* (1st ed.). Crown Publishers, New York.
https://ia801506.us.archive.org/27/items/WhyNationsFailTheOriginsODaronAcemoglu/Why-Nations-Fail_-The-Origins-o-Daron-Acemoglu.pdf
- Achuo, E. D. (2023). Resource wealth and the development dilemma in Africa: The role of policy syndromes. *Resources Policy*, 83.
<https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.103644>
- Adika, G. (2020). Economic growth dynamics between resource-rich and resource-poor countries in sub-Saharan Africa: The role of politics and institutions. *African Development Review*, 32(3), 303-315. <https://doi.org/10.1111/1467-8268.12440>
- Akça, E. E., Bal, H., & Demiral, M. (2015). Doğal Kaynak Zenginliği ve Ekonomik Büyüme İlişkisinde Yönetişim Göstergelerinin Aracılık Etkisi: MENA ve Hazar Ülkelerinden Ampirik Bulgular. *Ege Akademik Bakış*, 15(3), 301-312.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/eab/issue/39943/474596>
- Akpan, G. E., & Chuku, C. (2014). Natural Resources, Human Capital and Economic Development in Nigeria: Tracing the Linkages. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 5(21), 44-50.

- Aljarallah, R. (2021). An Analysis of the Impact of Rents from Non-renewable Natural Resources and Changes in Human Capital on Institutional Quality: A Case Study of Kuwait. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 11(5), 224-234. <https://doi.org/10.32479/ijeep.11370>
- Aljarallah, R. A., & Angus, A. (2020). Dilemma of Natural Resource Abundance: A Case Study of Kuwait. *SAGE Open*, 10(1). <https://doi.org/10.1177/2158244019899701>
- Amighini, A. A., Rabelloiti, R., & Sanfilippo, M. (2013). Do Chinese state-owned and private enterprises differ in their internationalization strategies? *China Economic Review*, 27, 312-325. <https://doi.org/10.1016/j.chieco.2013.02.003>
- Ampofo, G. K. M., Cheng, J., Asante, D. A., & Bosah, P. (2020). Total natural resource rents, trade openness and economic growth in the top mineral-rich countries: New evidence from nonlinear and asymmetric analysis. *Resources Policy*, 68, 101710. <https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2020.101710>
- Ampofo, G. M. K., Laari, P. B., Ware, E. O., & Shaw, W. (2022). Further investigation of the total natural resource rents and economic growth nexus in resource-abundant sub-Saharan African countries. *Mineral Economics*, 36, 97-121. <https://doi.org/10.1007/s13563-022-00316-4>
- Antonakakis, N., Cunado, J., Filis, G., & Gracia, F. P. de. (2017). Oil dependence, quality of political institutions and economic growth: A panel VAR approach. *Resources Policy*, 53, 147-163. <https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2017.06.005>
- Apergis, N., & Payne, J. E. (2014). The oil curse, institutional quality, and growth in MENA countries: Evidence from time-varying cointegration. *Energy Economics*, 46, 1-9. <https://doi.org/10.1016/J.ENERCO.2014.08.026>
- Arezki, R., & Brückner, M. (2011). Oil rents, corruption, and state stability: Evidence from panel data regressions. *European Economic Review*, 55(7), 955-963. <https://doi.org/10.1016/J.EUROECOREV.2011.03.004>
- Arezki, R., & Van Der Ploeg, F. (2007). *Can the Natural Resource Curse Be Turned Into a Blessing? The Role of Trade Policies and Institutions* (IMF Working Paper No. 07/55). <https://ssrn.com/abstract=969869>
- Arezki, R., & van der Ploeg, F. (2011). Do natural resources depress income per capita? *Review of Development Economics*, 15(3), 504-521. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9361.2011.00623.x>
- Aslaksen, S. (2007). *Corruption and Oil: Evidence from Panel Data*. Department of Economics, University of Oslo, Norway.
- Aslan, A., & Altinoz, B. (2021). The impact of natural resources and gross capital formation on economic growth in the context of globalization: evidence from developing countries on the continent of Europe, Asia, Africa, and America.

- Environmental Science and Pollution Research*, 28, 33794-33805.
<https://doi.org/10.1007/s11356-021-12979-7/Published>
- Atkinson, G., & Hamilton, K. (2003). Savings, growth and the resource curse hypothesis. *World Development*, 31(11), 1793-1807.
<https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2003.05.001>
- Auty, R. M. (1993). *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis* (1st ed). Routledge.
<https://doi.org/https://doi.org/10.4324/9780203422595>
- Auty, R. M. (2001). The political economy of resource-driven growth. *European Economic Review*, 45(4-6), 839-846.
[https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(01\)00126-X](https://doi.org/https://doi.org/10.1016/S0014-2921(01)00126-X)
- Auty, R. M. (2004). Natural resources and civil strife: A two-stage process. *Geopolitics*, 9(1), 29-49. <https://doi.org/10.1080/14650040412331307822>
- Auty, R. M., & Gelb, A. H. (2000). *Political Economy of Resource Abundant States*.
<https://doi.org/10.1093/0199275785.003.0008>
- Aziz, N., Mihardjo, L. W., Sharif, A., & Jermsittiparsert, K. (2020). The role of tourism and renewable energy in testing the environmental Kuznets curve in the BRICS countries: fresh evidence from methods of moments quantile regression. *Environmental Science and Pollution Research*, 27, 39427-39441.
<https://doi.org/10.1007/s11356-020-10011-y/Published>
- Badeeb, R. A., Lean, H. H., & Clark, J. (2017). The evolution of the natural resource curse thesis: A critical literature survey. *Resources Policy*, 51, 123-134.
<https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2016.10.015>
- Bal, H., & Akça, E. E. (2018). Doğal Kaynak Zenginliği ve Ekonomik Büyüme Arasındaki Eksik Halka: Beşeri Sermayenin Aracılık Etkisi. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 55-84.
- Ballentine, Karen., & Sherman, Jake. (2003). The political economy of armed conflict : beyond greed and grievance. *International Studies Review*, 6(2), 289-291.
- Baltagi, B. H., Feng, Q., & Kao, C. (2012). A Lagrange Multiplier test for cross-sectional dependence in a fixed effects panel data model. *Journal of Econometrics*, 170(1), 164-177.
<https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2012.04.004>
- Barbier, E. B. (2005). *Natural Resources and Economic Development*. Cambridge University Press. <https://doi.org/https://doi.org/10.1017/CBO9780511754036>
- Barbier, E. B. (2019). The concept of natural capital. *Oxford Review of Economic Policy*, 35(1), 14-36. <https://doi.org/10.1093/oxrep/gry028>

- Barma, N., Kaiser, K., Le, T. M., & Viñuela, L. (2011). *Rents to Riches? The Political Economy of Natural Resource-Led Development*. The World Bank. <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-8480-0>
- Barro, R. J., & Lee, J. W. (2013). A new data set of educational attainment in the world, 1950-2010. *Journal of Development Economics*, 104, 184-198. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2012.10.001>
- Beck, T. (2011). Finance and Oil Is there a resource curse in financial development? *European Banking Center Discussion, Paper No. 2011-004*. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1769803>
- Beck, T., & Poelhekke, S. (2023). Follow the money: Does the financial sector intermediate natural resource windfalls? *Journal of International Money and Finance*, 130, 102769. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2022.102769>
- Ben-Salha, O., Dachraoui, H., & Sebri, M. (2021). Natural resource rents and economic growth in the top resource-abundant countries: A PMG estimation. *Resources Policy*, 74, 101229. <https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2018.07.005>
- Bhattacharyya, S., & Collier, P. (2014). Public capital in resource rich economies: Is there a curse? *Oxford Economic Papers*, 66(1), 1-24. <https://doi.org/10.1093/oep/gps073>
- Bhattacharyya, S., & Hodler, R. (2010). Natural resources, democracy and corruption. *European Economic Review*, 54(4), 608-621. <https://doi.org/10.1016/J.EUROECOREV.2009.10.004>
- Bhattacharyya, S., & Hodler, R. (2014). Do Natural Resource Revenues Hinder Financial Development? The Role of Political Institutions. *World Development*, 57, 101-113. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2013.12.003>
- Bhattacharyya, S., & Jha, R. (2011). *Economic Growth, Law and Corruption: Evidence from India* (ASARC Working paper 2009/15). http://users.ox.ac.uk/~econ0295/.Jha:http://rspas.anu.edu.au/people/personal/jhaxr_asarc.php
- Blackburn, K., Bose, N., & Haque, M. E. (2011). Public expenditures, bureaucratic corruption and economic development. *Manchester School*, 79(3), 405-428. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9957.2009.02168.x>
- Bleaney, M., & Greenaway, D. (1993). Long-Run Trends in the Relative Price of Primary Commodities and in the Terms of Trade of Developing Countries. *Oxford Economic Papers*, 45(3), 349-363. <https://www.jstor.org/stable/2663748>
- Bleaney, M., & Halland, H. (2016). *Do Resource-Rich Countries Suffer from a Lack of Fiscal Discipline?* (Policy Research Working Paper 7552). <http://econ.worldbank.org>

- Boos, A., & Holm-Müller, K. (2013). The Relationship Between the Resource Curse and Genuine Savings: Empirical Evidence. *Journal of Sustainable Development*, 6(6). <https://doi.org/10.5539/jsd.v6n6p59>
- Borozan, D. (2024). European institutional quality and carbon emissions: Convergence club analysis. *Structural Change and Economic Dynamics*, 71, 646-657. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2024.09.013>
- Boschini, A. D., Pettersson, J., & Roine, J. (2007). Resource curse or not: A question of appropriability. *Scandinavian Journal of Economics*, 109(3), 593-617. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9442.2007.00509.x>
- Boschini, A., Pettersson, J., & Roine, J. (2013). The Resource Curse and its Potential Reversal. *World Development*, 43, 19-41. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2012.10.007>
- Bravo-Ortega, C., & Gregorio, J. de. (2005). The Relative Richness of the Poor? Natural Resources, Human Capital, and Economic Growth. İçinde D. Lederman & W. F. Maloney (Ed.), *Natural Resources Neither Curse nor Destiny*. Stanford University Press.
- Breusch, T. S., & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253. <https://about.jstor.org/terms>
- Brunnschweiler, C. N. (2008). Cursing the Blessings? Natural Resource Abundance, Institutions, and Economic Growth. *World Development*, 36(3), 399-419. <https://doi.org/10.1016/J.WORLDDEV.2007.03.004>
- Brunnschweiler, C. N., & Bulte, E. H. (2006). *The Resource Curse Revisited and Revised: A Tale of Paradoxes and Red Herrings* (Economics Working Paper 06/61).
- Brunnschweiler, C. N., & Bulte, E. H. (2008). The resource curse revisited and revised: A tale of paradoxes and red herrings. *Journal of Environmental Economics and Management*, 55(3), 248-264. <https://doi.org/10.1016/J.JEEM.2007.08.004>
- Buchanan, B. G., Le, Q. V., & Rishi, M. (2012). Foreign direct investment and institutional quality: Some empirical evidence. *International Review of Financial Analysis*, 21, 81-89. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2011.10.001>
- Bulte, E. H., Damania, R., & Deacon, R. T. (2005). Resource intensity, institutions, and development. *World Development*, 33(7), 1029-1044. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2005.04.004>
- Busse, M., & Gröning, S. (2013). The resource curse revisited: Governance and natural resources. *Public Choice*, 154(1), 1-20. <https://doi.org/10.1007/s11127-011-9804-0>

- Cade, B. S., & Noon, B. R. (2003). A gentle introduction to quantile regression for ecologists. *Frontiers in Ecology and the Environment*, 1(8), 412-420. [https://doi.org/https://doi.org/10.1890/1540-9295\(2003\)001\[0412:AGITQR\]2.0.CO;2](https://doi.org/https://doi.org/10.1890/1540-9295(2003)001[0412:AGITQR]2.0.CO;2)
- Canay, I. A. (2011). A simple approach to quantile regression for panel data. *Econometrics Journal*, 14(3), 368-386. <https://doi.org/10.1111/j.1368-423X.2011.00349.x>
- Cao, Y., & Xiang, S. (2023). Natural resources volatility and causal associations for BRICS countries: Evidence from Covid-19 data. *Resources Policy*, 80, 103165. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.103165>
- Cavalcanti, T. V. de V., Mohaddes, K., & Raissi, M. (2011). Growth, development and natural resources: New evidence using a heterogeneous panel analysis. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 51(4), 305-318. <https://doi.org/10.1016/J.QREF.2011.07.007>
- Chambers, E. J., & Gordon, D. F. (1967). Primary Products and Economic Growth: Rejoinder. *Journal of Political Economy*, 75(6), 881-885. <https://www.jstor.org/stable/1829579>
- Chong, A., & Gradstein, M. (2007). Inequality and informality. *Journal of Public Economics*, 91(1-2), 159-179. <https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2006.08.001>
- Cockx, L., & Francken, N. (2016). Natural resources: A curse on education spending? *Energy Policy*, 92, 394-408. <https://doi.org/10.1016/J.ENPOL.2016.02.027>
- Collier, P., & Dollar, D. (2002). *Globalization, growth, and poverty: Building an inclusive world economy*. A World Bank policy research report.
- Collier, P., & Hoeffler, A. (1998). On Economic Causes of Civil War. *Oxford Economic Papers*, 50(4), 563-573. <https://about.jstor.org/terms>
- Collier, P., & Hoeffler, A. (2002). *The Political Economy of Secession*. <https://core.ac.uk/download/pdf/6464805.pdf>
- Collier, P., & Hoeffler, A. (2004). Greed and grievance in civil war. *Oxford Economic Papers*, 56(4), 563-595. <https://doi.org/10.1093/oep/gpf064>
- Collier, P., & Hoeffler, A. (2009). Testing the neocon agenda: Democracy in resource-rich societies. *European Economic Review*, 53(3), 293-308. <https://doi.org/10.1016/j.euroecorev.2008.05.006>
- Corden, W. M. (1984). Booming Sector and Dutch Disease Economics: Survey and Consolidation. *Oxford Economic Papers*, 36(3), 359-380.
- Corden, W. M., & Neary, J. P. (1982). Booming Sector and De-Industrialisation in a Small Open Economy. *The Economic Journal*, 92(368), 825-848. <https://about.jstor.org/terms>

- Çamkaya, S. (2023). Doğal Kaynaklar ve Beşeri Sermaye Ekonomik Büyüme Üzerinde Etkili mi? MINT Ülkeleri için Kaynak Laneti Hipotezi Bakımından Bir İnceleme. *Ekonomi Politika ve Finans Arastirmalari Dergisi*, 8(4), 729-748. <https://doi.org/10.30784/epfad.1322739>
- Daudin, G., Morys, M., & O, K. H. (2010). Globalization, 1870-1914. *The Cambridge Economic History of Modern Europe*, 5-29. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511794841.003i>
- Dauvin, M., & Guerreiro, D. (2017). The Paradox of Plenty: A Meta-Analysis. *World Development*, 94, 212-231. <https://doi.org/10.1016/J.WORLDDEV.2017.01.009>
- Davies, R., Rattse, J., & Torvik, R. (1994). The Macroeconomics of Zimbabwe in the 1980s: a CGE-Model Analysis. *Journal of African Economies*, 3(2), 153-198.
- Davis, G. A., & Tilton, J. E. (2005). The resource curse. *Natural Resources Forum*, 29, 233-242.
- Deacon, R. T. (2011). The political economy of the natural resource curse: A survey of theory and evidence. *Foundations and Trends in Microeconomics*, 7(2), 111-208. <https://doi.org/10.1561/07000000042>
- Deacon, R. T., & Rode, A. (2012). *Rent Seeking and The Resource Curse*. <http://www.econ.ucsb.edu/~deacon/RentSeekingResourceCurse%20Sept%2026.pdf>
- Destek, M. A., & Aslan, A. (2017). Renewable and non-renewable energy consumption and economic growth in emerging economies: Evidence from bootstrap panel causality. *Renewable Energy*, 111, 757-763. <https://doi.org/10.1016/j.renene.2017.05.008>
- Di John, J. (2011). Is There Really a Resource Curse? A Critical Survey of Theory and Evidence. *Global Governance*, 17(2), 167-184. <https://www.jstor.org/stable/23033728>
- Ding, N., & Field, B. C. (2005). Natural Resource Abundance and Economic Growth. *Land Economics*, 81(4), 496-502.
- Dixon, R., & Thirlwall, A. P. (1975). A Model of Regional Growth-Rate Differences on Kaldorian Lines. *Oxford Economic Papers*, 27(2), 201-214. <https://www.jstor.org/stable/2662337>
- Doyle, M. W., & Sambanis, N. (2000). International Peacebuilding: A Theoretical and Quantitative Analysis. *American Political Science Review*, 94(4), 779-801. <https://doi.org/doi:10.2307/2586208>
- Dreher, A. (2006). Does globalization affect growth? Evidence from a new index of globalization. *Applied Economics*, 38(10), 1091-1110. <https://doi.org/10.1080/00036840500392078>

- Easterly, W., & Levine, R. (2002). *Tropics, Germs, and Crops: How Endowments Influence Economic Development* (NBER Working Paper No. 9106).
- Elbadawi, I., & Sambanis, N. (2002). How Much War Will We See? Explaining the Prevalence of Civil War. *The Journal of Conflict Resolution*, 46(3), 307-334. <https://about.jstor.org/terms>
- Epo, B. N., & Nochi Faha, D. R. (2020). Natural Resources, Institutional Quality, and Economic Growth: an African Tale. *European Journal of Development Research*, 32(1), 99-128. <https://doi.org/10.1057/s41287-019-00222-6>
- Eregba, P. B., & Mesagan, E. P. (2016). Oil resource abundance, institutions and growth: Evidence from oil producing African countries. *Journal of Policy Modeling*, 38(3), 603-619. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2016.03.013>
- Erum, N., & Hussain, S. (2019). Corruption, natural resources and economic growth: Evidence from OIC countries. *Resources Policy*, 63, 101429. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2019.101429>
- Eslamloueyan, K., & Jafari, M. (2021). Do high human capital and strong institutions make oil-rich developing countries immune to the oil curse? *Energy Policy*, 158. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2021.112563>
- Faizi, A., AK, M. Z., Shahzad, M. R., Yüksel, S., & Toffanin, R. (2024). Environmental Impacts of Natural Resources, Renewable Energy, Technological Innovation, and Globalization: Evidence from the Organization of Turkic States. *Sustainability*, 16(22), 9705. <https://doi.org/10.3390/su16229705>
- Fearon, J. D., & Laitin, D. D. (2003). Ethnicity, insurgency, and civil war. *American Political Science Review*, 97(1), 75-90. <https://doi.org/10.1017/S0003055403000534>
- Feng, L., Zhao, P., Ding, Y., & Liu, B. (2021). Rank-based tests of cross-sectional dependence in panel data models. *Computational Statistics and Data Analysis*, 153, 107070. <https://doi.org/10.1016/j.csda.2020.107070>
- Findlay, R., & Lundahl, M. (2017). Resource-Led Growth—A Long-Term Perspective: The Relevance of the 1870–1914 Experience for Today's Developing Economies. İçinde R. Findlay & M. Lundahl (Ed.), *The Economics of the Frontier: Conquest and Settlement*. Palgrave Macmillan UK. https://doi.org/10.1057/978-1-137-60237-4_10
- Frankel, J. A. (2010). *The Natural Resource Curse: A Survey* (NBER Working Paper No. 15836). <http://www.nber.org/papers/w15836>
- Fubara, S. A., Iledare, O. O., Gershon, O., & Ejemeyovwi, J. (2019). Natural resource extraction and economic performance of the niger delta region in Nigeria. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 9(4), 188-193. <https://doi.org/10.32479/ijeep.7716>

- Gelb, A. (2012). Economic Diversification in Resource-Rich Countries. İçinde *Beyond the Curse*. USA: International Monetary Fund. <https://www.elibrary.imf.org/view/book/9781616351458/ch004.xml>
- Gerelmaa, L., & Kotani, K. (2016). Further investigation of natural resources and economic growth: Do natural resources depress economic growth? *Resources Policy*, 50, 312-321. <https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2016.10.004>
- Grant, H. (2013, Kasım 8). *The Staple Theory at 50: Who's your (grand) daddy? Watkins, Innis and W.A. Mackintosh*. <https://rabble.ca/general/staple-theory-50-whos-your-grand-daddy-watkins-in/>, Erişim Tarihi 10/03/2025.
- Guan, J., Kirikkaleli, D., Bibi, A., & Zhang, W. (2020). Natural resources rents nexus with financial development in the presence of globalization: Is the “resource curse” exist or myth? *Resources Policy*, 66, 101641. <https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2020.101641>
- Gylfason, T. (2001). Natural resources, education, and economic development. *European Economic Review*, 45(4-6), 847-859. [https://doi.org/10.1016/S0014-2921\(01\)00127-1](https://doi.org/10.1016/S0014-2921(01)00127-1)
- Gylfason, T. (2011). *Natural Resource Endowment: A Mixed Blessing?* (CESifo Working Paper No. 3353). <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1766385>
- Gylfason, T., Thor Herbertsson, T., & Zoega, G. (1999). Printed in the United States of America. *Macroeconomic Dynamics*, 3, 204-225.
- Gylfason, T., & Zoega, G. (2006). Natural resources and economic growth: The role of investment. *World Economy*, 29(8), 1091-1115. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2006.00807.x>
- Hailu, D., & Kipgen, C. (2017). The Extractives Dependence Index (EDI). *Resources Policy*, 51, 251-264. <http://www.icmm.com/document/4440>
- Hamdi, H., & Sbia, R. (2013). Dynamic relationships between oil revenues, government spending and economic growth in an oil-dependent economy. *Economic Modelling*, 35, 118-125. <https://doi.org/10.1016/J.ECONMOD.2013.06.043>
- Han, A., & Korkmaz, Ö. (2024). Doğal Kaynak Rantları, Bilgi ve İletişim Teknoloji Kullanımı, Finansal Küreselleşme ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Analizi: BRICS Ülkeleri İçin Bir Uygulama. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(3), 995-1022. <https://doi.org/10.26745/ahbvuibfd.1412106>
- Haseeb, M., Kot, S., Iqbal Hussain, H., & Kamarudin, F. (2021). The natural resources curse-economic growth hypotheses: Quantile-on-Quantile evidence from top Asian economies. *Journal of Cleaner Production*, 279, 123596. <https://doi.org/10.1016/J.JCLEPRO.2020.123596>

- Hausman, J. A. (1978). Specification Tests in Econometrics. *Econometrica*, 46(6), 1251-1271.
- Havranek, T., Horvath, R., & Zeynalov, A. (2016). Natural Resources and Economic Growth: A Meta-Analysis. *World Development*, 88, 134-151. <https://doi.org/10.1016/J.WORLDDEV.2016.07.016>
- Havro, G., & Santiso, J. (2011). *Benefiting the Resource Rich: How Can International Development Policy Help Tame the Resource Curse?* (Institute of Development Studies Working Paper No. 355). <http://ssrn.com/abstract=1761007><https://ssrn.com/abstract=1761007>
- Hayat, A., & Tahir, M. (2021). Natural Resources Volatility and Economic Growth: Evidence from the Resource-Rich Region. *Journal of Risk and Financial Management*, 14(2), 84. <https://doi.org/10.3390/jrfm14020084>
- Henri, P. A. O. (2019). Natural resources curse: A reality in Africa. *Resources Policy*, 63, 101406. <https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2019.101406>
- Hirschman, A. O. (1958). *The Strategy of Economic Development*. New Haven, Yale University Press. urn:oclc:record:1036951691
- Hmadi, H., & Sbia, R. (2013). The relationship between natural resources rents, trade openness and economic growth in Algeria. *Economics Bulletin*, 33(2), 1649-1659.
- Hodler, R. (2004). *The Curse of Natural Resources in Fractionalized Countries*. www.vwi.unibe.ch
- Hotelling, H. (1931). The Economics of Exhaustible Resources. *Journal of Political Economy*, 39(2), 137-175. <https://about.jstor.org/terms>
- Humphreys, M., Sachs, J., & Stiglitz, J. E. (2007). *Escaping the resource curse*. Columbia University Press. <http://site.ebrary.com/id/10526150>
- Hussain, M., Ye, Z., Bashir, A., Chaudhry, N. I., & Zhao, Y. (2021). A nexus of natural resource rents, institutional quality, human capital, and financial development in resource-rich high-income economies. *Resources Policy*, 74. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2021.102259>
- Hübler, M. (2017). The inequality-emissions nexus in the context of trade and development: A quantile regression approach. *Ecological Economics*, 134, 174-185. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2016.12.015>
- Iimi, A. (2007). Escaping from the resource curse: Evidence from Botswana and the rest of the world. *IMF Staff Papers*, 54(4), 663-699. <https://doi.org/10.1057/palgrave.imfsp.9450020>

- Innis, H. A. (1930). *The fur trade in Canada: An introduction to Canadian economic history*. New Haven : Yale University Press; London : Oxford University Press. <https://doi.org/10.14288/1.0374758>
- Innis, H. A. (1956). *The Fur Trade in Canada : An Introduction to Canadian Economic History*. University of Toronto Press. <https://archive.org/details/furtradeincanada0000inni>
- Intriligator, M. D. (2004). Globalization of the world economy: Potential benefits and costs and a net assessment. *Journal of Policy Modeling*, 26(4), 485-498. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2004.04.004>
- Isham, J., Woolcock, M., Pritchett, L., & Busby, G. (2005). The varieties of resource experience: Natural resource export structures and the political economy of economic growth. *World Bank Economic Review*, 19(2), 141-174. <https://doi.org/10.1093/wber/lhi010>
- Islam, M. A., Khan, M. A., Popp, J., Sroka, W., & Oláh, J. (2020). Financial development and foreign direct investment-the moderating role of quality institutions. *Sustainability (Switzerland)*, 12(9). <https://doi.org/10.3390/SU12093556>
- Jović, S., Maksimović, G., & Jovović, D. (2016). Appraisal of natural resources rents and economic development. *Resources Policy*, 50, 289-291. <https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2016.10.012>
- Kadir, M. O., Deka, A., Seraj, M., & Ozdeser, H. (2024). Capitalizing on natural resources rent and renewable energy in enhancing economic growth—New evidence with MMQR method. *Natural Resources Forum*, 1-21. <https://doi.org/10.1111/1477-8947.12536>
- Kakanov, E., Blöchliger, H., & Demmou, L. (2018). Resource curse in oil exporting countries. *OECD Economics Department Working Papers*. <https://api.semanticscholar.org/CorpusID:158579753>
- Kalyuzhnova, Y., Kutan, A. M., & Yigit, T. (2009). Corruption and economic development in energy-rich economies. *Comparative Economic Studies*, 51(2), 165-180. <https://doi.org/10.1057/ces.2008.46>
- Kaufmann, D., Kraay, A., & Mastruzzi, M. (2003). *Governance Matters III: Governance Indicators for 1996-2002* (World Bank Policy Research Working Paper No. 3106). Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=405841>
- Khanna, A. A. (2017). Revisiting the Oil Curse: Does Ownership Matter? *World Development*, 99, 214-229. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2017.05.026>
- Kirat, Y. (2024). Revisiting the resource curse: Does volatility matter? *Kyklos*, 77, 944-976. <https://doi.org/10.1111/kykl.12396>

- Knack, S., & Keefer, P. (1995). Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Measures. *Economics & Politics*, 7(3), 207-227. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0343.1995.tb00111.x>
- Koenker, R. (2004). Quantile regression for longitudinal data. *Journal of Multivariate Analysis*, 91(1), 74-89. <https://doi.org/10.1016/j.jmva.2004.05.006>
- Koenker, R., & Bassett, G. (1978). Regression Quantiles. *Econometrica*, 46(1), 33-50.
- Koenker, R., & Hallock, K. F. (2001). Quantile Regression. *Journal of Economic Perspectives*, 15(4), 143-156.
- KOF. (2022). *KOF Globalization Index*. Swiss Economic Institute. https://kof.ethz.ch/prognosen-indikatoren/indikatoren/kof-globalisierungsindex.html#par_textimage_1585395273, Erişim Tarihi 22/07/2022.
- Krugman, P. (1981). Trade, Accumulation, and Uneven Development. *Journal of Development Economics*, 8, 149-161.
- Lam, R., & Wantchekon, L. (2003). Political Dutch Disease. İçinde *Unpublished manuscript, presented at the Northeast Universities Development Consortium Conference*. Retrieved from http://neumann.hec.ca/neudc2004/fp/wantchekon_1
- Lane, P. R., & Tornell, A. (1996). Power, Growth, and the Voracity Effect. *Journal of Economic Growth*, 1, 213-241.
- Lashitew, A. A., Ross, M. L., & Werker, E. (2021). What Drives Successful Economic Diversification in Resource-Rich Countries? *World Bank Research Observer*, 36(2), 164-196. <https://doi.org/10.1093/wbro/lkaa001>
- Le Billon, P. (2001). The political ecology of war: natural resources and armed conflicts. *Political Geography*, 20(5), 561-584. [https://doi.org/10.1016/S0962-6298\(01\)00015-4](https://doi.org/10.1016/S0962-6298(01)00015-4)
- Lebdioui, A. (2021). The Multidimensional Indicator of Extractives-based Development (MINDEX): A new approach to measuring resource wealth and dependence. *World Development*, 147, 105633. <https://doi.org/10.1016/J.WORLDDEV.2021.105633>
- Leff, N. H. (1964). Economic Development Through Bureaucratic Corruption. *American Behavioral Scientist*, 8(3), 8-14. <https://doi.org/10.1177/000276426400800303>
- Levin, A., Lin, C.-F., & James Chu, C.-S. (2002). Unit root tests in panel data: asymptotic and finite-sample properties. *Journal of Econometrics*, 108, 1-24. www.elsevier.com/locate/econbase

- Li, J., He, W., & Li, G. (2024). Natural resources, economic complexity and growth nexus: Role of digital governance in addressing the resource curse. *Resources Policy*, 92, 105003. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2024.105003>
- Liu, K., Afzal, A., Zhong, Y., Hasnaoui, A., & Yue, X. G. (2023). Investigating the resource curse: Evidence from MENA and N-11 countries. *Resources Policy*, 80, 103215. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2022.103215>
- Lucas, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42.
- Lui, F. T. (1985). An Equilibrium Queuing Model of Bribery. *Journal of Political Economy*, 93(4). <http://www.journals.uchicago.edu/t-and-c>
- Lujala, P. (2010). The spoils of nature: Armed civil conflict and rebel access to natural resources. *Journal of Peace Research*, 47(1), 15-28. <https://doi.org/10.1177/0022343309350015>
- Machado, J. A. F., & Silva, J. M. C. S. (2019). Quantiles via moments. *Journal of Econometrics*, 213(1), 145-173. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2019.04.009>
- Matsuyama, K. (1992). Agricultural Productivity, Comparative Advantage, and Economic Growth. *Journal of Economic Theory*, 58, 317-334.
- Mauro, P. (1995). Corruption and Growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 681-712. <https://academic.oup.com/qje/article-abstract/110/3/681/1859244>
- Mavrotas, G., Murshed, S. M., & Torres, S. (2011). Natural Resource Dependence and Economic Performance in the 1970-2000 Period. *Review of Development Economics*, 15(1), 124-138. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9361.2010.00597.x>
- Mbaku, J. M. (1998). Corruption and Rent-Seeking. *The Political Dimension of Economic Growth*, 193-211.
- Mehlum, H., Moene, K., & Torvik, R. (2006). Institutions and The Resource Curse. *The Economic Journal*, 116(508), 1-20.
- Mesagan, E. P., Charles, A. O., & Vo, X. V. (2023). The relevance of resource wealth in output growth and industrial development in Africa. *Resources Policy*, 82, 103517. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.103517>
- Moshiri, S., & Hayati, S. (2017). Natural Resources, Institutions Quality, and Economic Growth; A Cross-Country Analysis. *Iranian Economic Review*, 21(3), 661-693.
- Murshed, S. M. (2004). When does natural resource abundance lead to a resource curse? Iqinde *EEP Discussion Paper 04-01*. International Institute for Environment and Development, London. www.earthprint.com.

- Myint, H. (1958). The “Classical Theory” of International Trade and the Underdeveloped Countries. *The Economic Journal*, 68(270), 317-337. <http://www.jstor.orgURL:http://www.jstor.org/stable/2227598>
- Neary, J. P., & Purvis, D. D. (1982). Sectoral Shocks in a Dependent Economy: Long-Run Adjustment and Short-Run Accommodation. *The Scandinavian Journal of Economics*, 84(2), 229-253.
- Neary, J. Peter., & Wijnbergen, S. van. (1987). Natural resources and the macroeconomy. *The Canadian Journal of Economics*, 20(4), 898-903.
- Nelson, R. R., & Phelps, E. S. (1966). *Investment in Humans, Technological Diffusion, and Economic Growth*. 56(1), 69-75.
- Neumayer, E. (2004). Does the “resource curse” hold for growth in genuine income as well? *World Development*, 32(10 SPEC.ISS.), 1627-1640. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2004.05.005>
- Norman, C. S. (2009). Rule of law and the resource curse: Abundance versus intensity. *Environmental and Resource Economics*, 43(2), 183-207. <https://doi.org/10.1007/s10640-008-9231-y>
- North, D. C. (1991). Institutions. *The Journal of Economic Perspectives*, 5(1), 97-112.
- Nurkse, R. (1959). Notes on “Unbalanced Growth”. *Oxford Economic Papers*, 11(3), 295-297. <https://about.jstor.org/terms>
- Nweze, N. P., & Edame, G. E. (2016). An Empirical Investigation of Oil Revenue and Economic Growth in Nigeria. *European Scientific Journal, ESJ*, 12(25), 271. <https://doi.org/10.19044/esj.2016.v12n25p271>
- Odo, S., Paul Nweze, N., Emeka, A., & Stephen Idenyi, O. (2017). Domestic Investment, Capital Formation and Economic Growth in Nigeria. *International Journal of Research in Social Sciences*, 7(2), 41-65.
- OECD. (2008). *Natural resources and pro-poor growth: the economics and politics*. (DAC Guidelines and Reference Series: A Good Practice Paper). Organisation for Economic Co-operation and Development.
- Olayungbo, D. O., & Adediran, K. A. (2017). Effects of Oil Revenue and Institutional Quality on Economic Growth with an ARDL Approach. *Energy and Policy Research*, 4(1), 44-54. <https://doi.org/10.1080/23815639.2017.1307146>
- Olken, B. (2007). *Monitoring Corruption: Evidence from a Field Experiment in Indonesia* (NBER Working Paper No. 11753). <http://www.nber.org/papers/w11753>
- Papayrakis, E., & Gerlagh, R. (2004). The resource curse hypothesis and its transmission channels. *Journal of Comparative Economics*, 32(1), 181-193. <https://doi.org/10.1016/J.JCE.2003.11.002>

- Papayakis, E., & Gerlagh, R. (2007). Resource abundance and economic growth in the United States. *European Economic Review*, 51(4), 1011-1039. <https://doi.org/10.1016/J.EUROECOREV.2006.04.001>
- Pasara, M. T., & Garidzirai, R. (2020). Causality effects among gross capital formation, unemployment and economic growth in South Africa. *Economies*, 8(2). <https://doi.org/10.3390/ECONOMIES8020026>
- Pearson, L. B. (1969). Partners in development: Report of the Commission on International Development. *The Economic Journal*, 80(318), 377-379. <https://doi.org/https://doi.org/10.2307/2230140>
- Pérez, C., & Claveria, O. (2020). Natural resources and human development: Evidence from mineral-dependent African countries using exploratory graphical analysis. *Resources Policy*, 65, 101535. <https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2019.101535>
- Pesaran, M. H. (2004). *General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels* (SESifo Working Paper No. 1229). <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.572504>
- Pesaran, M. H. (2007). A simple panel unit root test in the presence of cross-section dependence. *Journal of Applied Econometrics*, 22(2), 265-312. <https://doi.org/10.1002/jae.951>
- Pesaran, M. H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Pesaran, M. H., & Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of Econometrics*, 142(1), 50-93. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2007.05.010>
- Prebisch, R. (1950). *The Economic Development of Latin America and its Principal Problems*. United Nations, Department of Economic Affairs.
- Prebisch, R. (1959). Commercial Policy in the Underdeveloped Countries. *American Economic Review*, 59(2).
- Psacharopoulos, G. (1994). Returns to investment in education: A global update. *World Development*, 22(9), 1325-1343. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(94\)90007-8](https://doi.org/10.1016/0305-750X(94)90007-8)
- PWT 10.01. (2022). *The Next Generation of the Penn World Table*. University of Groningen. <https://www.rug.nl/ggdc/productivity/pwt/>, Erişim Tarihi 22/07/2022.
- Raffer, K., & Singer, H. W. (2001). *The economic North-South divide: six decades of unequal development*. Edward Elgar. <https://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&scope=site&db=nlebk&db=nlabk&AN=67146>

- Raheem, I. D., Isah, K. O., & Adedeji, A. A. (2018). Inclusive growth, human capital development and natural resource rent in SSA. *Economic Change and Restructuring*, 51(1), 29-48. <https://doi.org/10.1007/s10644-016-9193-y>
- Rahim, S., Murshed, M., Umarbeyli, S., Kirikkaleli, D., Ahmad, M., Tufail, M., & Wahab, S. (2021). Do natural resources abundance and human capital development promote economic growth? A study on the resource curse hypothesis in Next Eleven countries. *Resources, Environment and Sustainability*, 4, 100018. <https://doi.org/10.1016/j.resenv.2021.100018>
- Rahman, M. M., & Velayutham, E. (2020). Renewable and non-renewable energy consumption-economic growth nexus: New evidence from South Asia. *Renewable Energy*, 147, 399-408. <https://doi.org/10.1016/J.RENENE.2019.09.007>
- Redmond, T., & Nasir, M. A. (2020). Role of natural resource abundance, international trade and financial development in the economic development of selected countries. *Resources Policy*, 66, 101591. <https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2020.101591>
- Reynal-Querol, M. (2002). Ethnicity, Political Systems, and Civil Wars. *The Journal of Conflict Resolution*, 46(1), 29-54.
- Robinson, J. A., Torvik, R., & Verdier, T. (2006). Political foundations of the resource curse. *Journal of Development Economics*, 79(2), 447-468. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2006.01.008>
- Romer, P. M. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, 1002-1037. <http://www.journals.uchicago.edu/t-and-c>
- Ross, M. L. (1999). The political economy of the resource curse. *World Politics*, 51(2), 297-322. <https://doi.org/10.1017/S0043887100008200>
- Ross, M. L. (2001). Does Oil Hinder Democracy? *World Politics*, 53(3), 325-361. <https://doi.org/10.1353/wp.2001.0011>
- Ross, M. L. (2004a). How Do Natural Resources Influence Civil War? Evidence from Thirteen Cases. *International Organization*, 58(1). <https://doi.org/10.1017/s002081830458102x>
- Ross, M. L. (2004b). What Do We Know about Natural Resources and Civil War? *Journal of Peace Research*, 41(3), 337-356.
- Ross, M. L. (2012). *The Oil Curse: How Petroleum Wealth Shapes the Development of Nations* (STU-Student edition). Princeton University Press. <https://doi.org/doi:10.1515/9781400841929>
- Rosser, A. (2006). *The Political Economy of the Resource Curse: A Literature Survey* (IDS Working Paper 268). www.ids.ac.uk/ids/bookshop

- Rostow, W. W. (1956). The Take-Off Into Self-Sustained Growth. *The Economic Journal*, 66(261), 25-48. <http://www.jstor.orgURL:http://www.jstor.org/stable/2227401> Accessed:16-03-201506:45UTC
- Sachs, J. D., & Warner, A. (1995a). Economic Reform and the Process of Global Integration. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1-118.
- Sachs, J. D., & Warner, A. M. (1995b). *Natural resource abundance and economic growth*, Sachs and Warner (National Bureau of Economic Research Working paper No. 5398).
- Sachs, J. D., & Warner, A. M. (1997). Sources of Slow Growth in African Economies. *Journal of African Economies*, 6(3), 335-376. <https://academic.oup.com/jae/article/6/3/335/993260>
- Sachs, J. D., & Warner, A. M. (1999). The big push, natural resource booms and growth. *Journal of Development Economics*, 59, 43-76.
- Sachs, J. D., & Warner, A. M. (2001). The curse of natural resources. *European Economic Review*, 45, 827-838.
- Sala-i-Martin, X., & Subramanian, A. (2012). Addressing the natural resource curse: An illustration from Nigeria. *Journal of African Economies*, 22(4), 570-615. <https://doi.org/10.1093/jae/ejs033>
- Sarmidi, T., Hook Law, S., & Jafari, Y. (2014). Resource Curse: New Evidence on the Role of Institutions. *International Economic Journal*, 28(1), 191-206. <https://doi.org/10.1080/10168737.2013.787110>
- Savranlar, B., Atay Polat, M., & Aslan, A. (2023). What are the mistakes we think are correct about the 'Natural resource curse' hypothesis? New insights from quantile regressions via method of moments for EU. *Resources Policy*, 85, 103947. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2023.103947>
- Schultz, T. W. (1961). Investment in Human Capital. *The American Economic Review*, 51(1), 1-17.
- Seers, D. (1962). A Model of Comparative Rates of Growth in the World Economy. *The Economic Journal*, 72(285), 45-78. <http://about.jstor.org/terms>
- Shahbaz, M., Ahmed, K., Tiwari, A. K., & Jiao, Z. (2019). Resource curse hypothesis and role of oil prices in USA. *Resources Policy*, 64, 101514. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2019.101514>
- Shahbaz, M., Destek, M. A., Okumus, I., & Sinha, A. (2019). An empirical note on comparison between resource abundance and resource dependence in resource abundant countries. *Resources Policy*, 60, 47-55. <https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2018.12.002>

- Singer, H. W. (1950). American Economic Association The Distribution of Gains between Investing and Borrowing Countries. *The American Economic Review*, 40(2), 473-485.
- Sinha, A., & Sengupta, T. (2019). Impact of natural resource rents on human development: What is the role of globalization in Asia Pacific countries? *Resources Policy*, 63, 101413. <https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2019.101413>
- Smith, J. L. (2009). World Oil: Market or Mayhem? *Journal of Economic Perspectives*, 23(3), 145-164. http://tonto.eia.doe.gov/country/timeline/oil_chronology.cfm.
- Solimano, A. (2003). Globalization and international migration: The Latin American experience. *Cepal Review*, 80, 53-69.
- Southey, C. (1978). The Staples Thesis, Common Property, and Homesteading. *The Canadian Journal of Economics*, 11(3), 547-559.
- Stevens, P. (2003). Resource Impact- Curse or Blessing? A Literature Survey. *Journal of Energy Literature*, 9(1), 3-42.
- Stiglitz, J. E. (2013). *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers our Future*. W. W. Norton & Company. https://business.columbia.edu/sites/default/files-efs/imce-uploads/Joseph_Stiglitz/Price%20of%20Inequality%20for%20Sustainable%20Humanity.pdf
- Stijns, J. P. C. (2005). Natural resource abundance and economic growth revisited. *Resources Policy*, 30(2), 107-130. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2005.05.001>
- Sun, H. P., Sun, W. F., Geng, Y., & Kong, Y. S. (2018). Natural resource dependence, public education investment, and human capital accumulation. *Petroleum Science*, 15(3), 657-665. <https://doi.org/10.1007/s12182-018-0235-0>
- Sun, Y., & Razzaq, A. (2022). Composite fiscal decentralisation and green innovation: Imperative strategy for institutional reforms and sustainable development in OECD countries. *Sustainable Development*, 30(5), 944-957. <https://doi.org/10.1002/sd.2292>
- Sweidan, O. D., & Elbargathi, K. (2022). The effect of oil rent on economic development in Saudi Arabia: Comparing the role of globalization and the international geopolitical risk. *Resources Policy*, 75, 102469. <https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2021.102469>
- Tanzi, V. (1998). Corruption Around the World: Causes, Consequences, Scope, and Cures. *IMF Staff Papers*, 45(4).

- Tiba, S. (2019). Modeling the nexus between resources abundance and economic growth: An overview from the PSTR model. *Resources Policy*, 64, 101503. <https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2019.101503>
- Tiba, S., & Frikha, M. (2020). Africa Is Rich, Africans Are Poor! A Blessing or Curse: An Application of Cointegration Techniques. *Journal of the Knowledge Economy*, 11(1), 114-139. <https://doi.org/10.1007/s13132-018-0538-9>
- Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2012). *Economic development* (11th ed). Addison-Wesley. <https://archive.org/details/economicdevelopm11edtoday>
- Topcu, E., Altinoz, B., & Aslan, A. (2020). Global evidence from the link between economic growth, natural resources, energy consumption, and gross capital formation. *Resources Policy*, 66, 101622. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2020.101622>
- Tornell, A., & Lane, P. R. (1998). *Voracity and Growth* (No. 6498; NBER Working Paper No. 6498).
- Torvik, R. (2001). Learning by doing and the Dutch disease. *European Economic Review*, 45, 285-306.
- Torvik, R. (2002). Natural resources, rent seeking and welfare. *Journal of Development Economics*, 67(2), 455-470. [https://doi.org/10.1016/S0304-3878\(01\)00195-X](https://doi.org/10.1016/S0304-3878(01)00195-X)
- Torvik, R. (2009). Why do some resource-abundant countries succeed while others do not? *Oxford Review of Economic Policy*, 25(2), 241-256. <https://doi.org/10.1093/oxrep/grp015>
- Tosunoğlu, T. B., & Erden, C. (2014). Kuzey-Güney Ayırımı ve Güneyin Yükselişi: Kalkınma Retoriğinde Yeni Kutuplaşma Tartışmaları. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 51(590), 19-31. www.ekonomikyorumlar.com.tr
- Treisman, D. (2000). The causes of corruption: a cross-national study. *Journal of Public Economics*, 76(3), 399-457. [https://doi.org/10.1016/S0047-2727\(99\)00092-4](https://doi.org/10.1016/S0047-2727(99)00092-4)
- Tugcu, C. T. (2018). Panel Data Analysis in the Energy-Growth Nexus (EGN). *The Economics and Econometrics of the Energy-Growth Nexus*, 255-271. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-812746-9.00008-0>
- Van Der Ploeg, F. (2011). Natural resources: Curse or blessing? *Journal of Economic Literature*, 49(2), 366-420. <https://doi.org/10.1257/jel.49.2.366>
- Van der Ploeg, F., & Poelhekke, S. (2009). *The Volatility Curse: Revisiting the Paradox of Plenty* (CESifo Working Paper No. 2616). www.CESifo-group.org/wpTElectroniccopyavailableat:https://ssrn.com/abstract=1392136
<https://ssrn.com/abstract=1392136>
<https://ssrn.com/abstract=1392136>
<https://ssrn.com/abstract=1392136>

- Van Der Ploeg, F., & Venables, A. J. (2011). Harnessing Windfall Revenues: Optimal Policies for Resource-Rich Developing Economies. *Economic Journal*, 121(551), 1-30. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0297.2010.02411.x>
- Van Wijnbergen, S. (1984). The 'Dutch Disease': A Disease After All? *The Economic Journal*, 94(373), 41-55. <https://www.jstor.org/stable/2232214>
- Vicente, P. C. (2010). Does oil corrupt? Evidence from a natural experiment in West Africa. *Journal of Development Economics*, 92(1), 28-38. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2009.01.005>
- Wahba, J. (1998). The transmission of dutch disease and labour migration. *Journal of International Trade and Economic Development*, 7(3), 355-365. <https://doi.org/10.1080/09638199800000019>
- Watkins, M. H. (1963). A Staple Theory of Economic Growth. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, 29(2), 141-158.
- WDI. (2022). *The World Bank Groups*. World Development Indicators. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>, Erişim Tarihi 22/07/2022.
- WGI. (2022). *The World Bank Groups*. Worldwide Governance Indicators. <https://databank.worldbank.org/source/worldwide-governance-indicators>, Erişim Tarihi 22/07/2022.
- Willebald, H., Badia- Miró, M., & Pinilla, V. (2015). Natural resources and economic development – what can we learn from history? İçinde M. Badia-Miró, V. Pinilla, & H. Willebald (Ed.), *Natural Resources and Economic Growth: Learning from History* (1st Edition, ss. 1-25).
- Yağış, O. (2024). Doğal Kaynak Bağımlılığı ve Makroekonomik Göstergelerin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: MENA Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20(1), 112-131. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esad>
- Yasmeen, H., Tan, Q., Zameer, H., Vo, X. V., & Shahbaz, M. (2021). Discovering the relationship between natural resources, energy consumption, gross capital formation with economic growth: Can lower financial openness change the curse into blessing. *Resources Policy*, 71, 102013. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2021.102013>
- Yilanci, V., Aslan, M., & Ozgur, O. (2021). Disaggregated analysis of the curse of natural resources in most natural resource-abundant countries. *Resources Policy*, 71, 102017. <https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2021.102017>
- Yilanci, V., Turkmen, N. C., & Shah, M. I. (2022). An empirical investigation of resource curse hypothesis for cobalt. *Resources Policy*, 78, 102843. <https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2022.102843>

- Zaidi, S. A. H., Wei, Z., Gedikli, A., Zafar, M. W., Hou, F., & Iftikhar, Y. (2019). The impact of globalization, natural resources abundance, and human capital on financial development: Evidence from thirty-one OECD countries. *Resources Policy*, 64, 101476. <https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2019.101476>
- Zallé, O. (2019). Natural resources and economic growth in Africa: The role of institutional quality and human capital. *Resources Policy*, 62, 616-624. <https://doi.org/10.1016/J.RESOURPOL.2018.11.009>
- Ziesemer, T. (1995). Munich Personal RePEc Archive Economic Development and Endogenous Terms-of-Trade Determination: Review and Reinterpretation of the Prebisch-Singer Thesis. *UNCTAD Review*, 17-33.

EK

Ek 1: Kurumsal Kalitenin Alt-İndikatörleri

Alt indikatörler	Tanım
Söz hakkı ve hesap verebilirlik	İfade özgürlüğü, örgütlenme özgürlüğü ve özgür medyanın yanı sıra bir ülkenin vatandaşlarının hükümetlerini seçmeye ne ölçüde katılabileceklerine ilişkin algıları yansıtır.
Siyasi İstikrar ve Şiddet/ Terörizmin Yokluğu	Siyasi İstikrar ve Şiddet/Terörizmin Yokluğu, terörizm dahil olmak üzere siyasi istikrarsızlık ve/veya siyasi motivasyonlu şiddet olasılığına ilişkin algıları ölçer.
Hükümet Etkinliği	Kamu hizmetlerinin kalitesine, sivil kamu hizmetinin kalitesine ve siyasi baskılardan bağımsızlığının derecesine, politika oluşturma ve uygulama kalitesine ve hükümetin bu tür politikalara bağlılığının güvenilirliğine ilişkin algıları yansıtır.
Düzenleyici Kalite	Hükümetin, özel sektör gelişimine izin veren ve teşvik eden sağlam politikalar ve düzenlemeler oluşturma ve uygulama becerisine ilişkin algıları yansıtır.
Hukukun Üstünlüğü	Temsilcilerin toplum kurallarına ve özellikle sözleşme yürütme, mülkiyet hakları, polis ve mahkemelerin kalitesine ve ayrıca suç ve şiddet olasılığına ne ölçüde güvendiği ve uyduğuna ilişkin algıları yansıtır.
Yolsuzluğun Kontrolü	Hem küçük hem de büyük yolsuzluk biçimlerinin yanı sıra devletin seçkinler ve özel çıkarlar tarafından "ele geçirilmesi" de dahil olmak üzere, kamu gücünün özel kazanç için ne ölçüde kullanıldığına ilişkin algıları yansıtır.
Not: Yukarıdaki tüm göstergeler kurumsal kaliteyi temsil etmekte olup, yaklaşık -2.5 (zayıf yönetim performansı) ile 2.5 (güçlü yönetim performansı) arasında değişen yönetim tahmini ile ölçülmektedir.	

Tablo A 1: Kurumsal Kalitenin Alt-İndikatörleri

Kaynak: Worldwide Governance Indicators, 2022 Update, World Bank (www.govindicators.org), erişim tarihi: 10/30/2022. Tablo yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ek 2: Temel Beleşinler Analizi

	Gözlem sayısı	=	3,550
	Bileşen sayısı	=	6
	Trace/ İz değeri	=	6
Döndürme: (döndürülmemiş = ana)	Rho	=	1.0000

Bileşen	Özdeğer	Farklar	Oran	Kümülatif
Bileşen1	5.19676	4.85124	0.8661	0.8661
Bileşen2	.34552	.0656338	0.0576	0.9237
Bileşen3	.279886	.186167	0.0466	0.9704
Bileşen4	.093719	.0468697	0.0156	0.9860
Bileşen5	.0468493	.00958778	0.0078	0.9938
Bileşen6	.0372615	.	0.0062	1.0000

Tablo B 1: Temel Bileşenler/Korelasyon

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Değişken	Bileşen1	Bileşen2	Bileşen3	Bileşen4	Bileşen5	Bileşen6	Açıklanamayan
CC	0.4209	-0.1265	-0.2882	0.6250	-0.3923	0.4234	0
GE	0.4235	-0.1421	-0.3143	-0.1521	0.7787	0.2687	0
PV	0.3679	0.9188	0.1292	-0.0376	-0.0043	0.0482	0
RQ	0.4214	-0.1913	-0.1028	-0.7326	-0.4799	0.0906	0
RL	0.4289	-0.0920	-0.1917	0.1883	0.0052	-0.8575	0
VA	0.3828	-0.2731	0.8684	0.1128	0.0966	0.0520	0

Tablo B 2: Temel Bileşenler (Özvektörler)

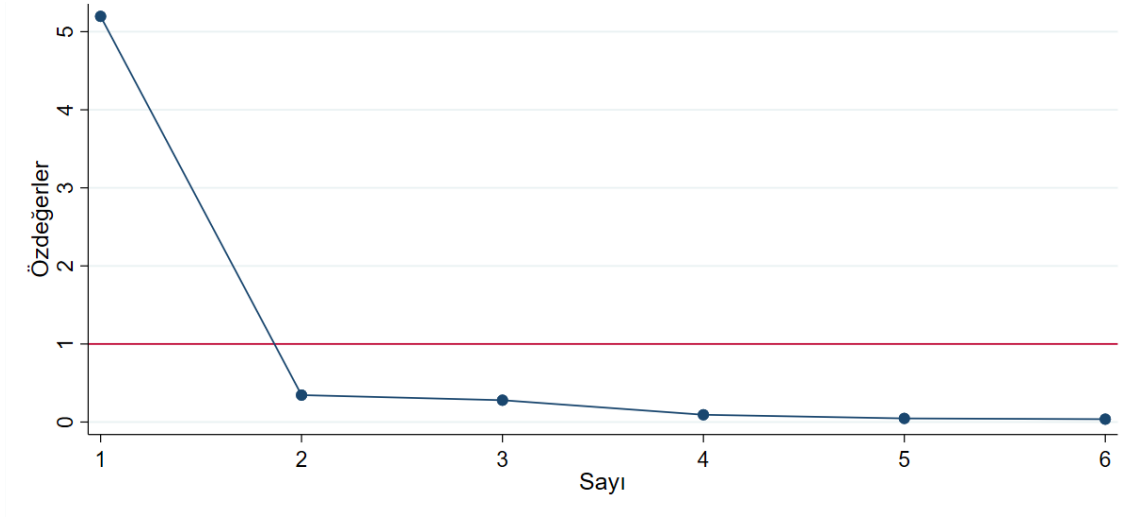
Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Değişken	Bileşen1	Açıklanamayan
CC	0.4209	.07927
GE	0.4235	.06789
PV	0.3679	.2966
RQ	0.4214	.077
RL	0.4289	.04394
VA	0.3828	.2386

Tablo B 3: Temel Bileşenler (Özvektörler)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Tablo B1'de görüldüğü gibi, yalnızca bir bileşenin özdeğeri 1'den büyük olduğu için bu bileşen, ileri analiz için seçilmiştir. Ayrıca, Grafik B1'de yalnızca bir faktörün özdeğeri 1'in üzerinde yer almakta, diğerleri ise bu değerin altında kalmaktadır. Tablo B1 ve Grafik B1'deki sonuçlara dayanarak, yalnızca bir faktörün seçilmesine karar verilmiştir.

Grafik B 1: Özdeğerler Grafiği (Scree Plot)

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Değişken	kmo
CC	0.9149
GE	0.9009
PV	0.9814
RQ	0.9151
RL	0.8862
VA	0.9512
Toplam	0.9199

Tablo B 4: Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Uygunluğu Ölçüsü

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ölçütü, gözlenen korelasyon katsayılarının büyüklüğü ile kısmi korelasyon katsayılarının büyüklüğünü karşılaştıran bir indekstir. KMO değeri 0,90-1,00 arasında olduğunda mükemmel, 0,80-0,89 arasında çok iyi, 0,70-0,79 arasında iyi, 0,60-0,69 arasında orta, 0,50-0,59 arasında zayıf ve 0,50'nin altında olduğunda kabul edilemez olarak değerlendirilir. Tablo B4'e göre, çalışmada Kaiser-Meyer-Olkin değeri 0,9199 olarak bulunmuş ve değişkenlerin temel bileşenler analizine uygunluğu "mükemmel" düzeyde değerlendirilmiştir.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Azizullah FAIZI	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Herat Üniversitesi
Fakülte	İktisat Fakültesi
Bölümü	İktisat ve Yönetim
Yüksek Lisans	
Üniversite	Kabil Üniversitesi
Enstitü Adı	İktisat
Anabilim Dalı	Finans ve Bankacılık
Programı	Finans ve Bankacılık
Makale ve Bildiriler	
1. Faizi, A., Ak, M. Z., Shahzad, M. R., Yüksel, S., & Toffanin, R. (2024). Environmental Impacts of Natural Resources, Renewable Energy, Technological Innovation, and Globalization: Evidence from the Organization of Turkic States. <i>Sustainability</i>, 16(22), 9705. 2. Faizi, A., & Ak, M. Z. (2024). Kaynak Laneti Tartışmaları: Teorik Yaklaşımlar ve Eleştiriler. <i>Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi</i>, 26(2), 261-286.	